

issn 0557-9465

1-2/2017.
Časopis za književnost,
kulturu i znanost
MATICA HRVATSKA SISAK

riječi

časopis za književnost, kulturu i znanost
Matica hrvatske Sisak
Utemeljen 1969.
1-2/2017.

riječi

časopis za književnost, kulturu i znanost

Matrice hrvatske Sisak

Utemeljen 1969.

1-2/2017.

Nakladnik

Matica hrvatska Sisak

Glavna i odgovorna urednica

Đurđica Vuković

Uredništvo

Andrija Tunjić - urednik

Siniša Matasović - pomoćnik glavne i odgovorne urednice

Oblikovanje

Julija Marjanović

Tisk

Grafika Tironi, Petrinja

Uredništvo

Ogranak Matice hrvatske Sisak, Rimska 9, 44000 Sisak

Internet

www.maticahrvatskasisak.hr

Uredništvo prima srijedom 17 do 20 sati. Rukopise ne vraćamo. Cijena pojedinog broja 60,00 kn.
Godišnja pretplata 200,00 kn. Ovaj broj tiskan je novčanom pomoći Grada Siska, Županije Si-
sačko-moslavačke i Ministarstva kulture RH.

Sadržaj

USKLIČNIK

Ivan Rogić Nehajev / Pokusni narod

|

JEDAN AUTOR

4

Ivan Rogić Nehajev / Između tereta totalitarnog naslijeda i zahtjeva modernosti

4

POEZIJA / Podrubni zapisi o rudarenju čuda

9

ESEJISTIKA / Ivan Rogić Nehajev / Peti stupanj prijenosa (ulomci)

26

ZNANOST / Ivan Rogić Nehajev / Ivo Pilar i pitanja o modernizaciji hrvatskog društva

34

POEZIJA

48

Slavko Jendričko / Magijsko zatvaranje krugova

48

Tomislav Marijan Bilosnić / Krv

66

Branimir Dropuljić / Pjesme

74

Hrvoje Marko Peruzović / Secesija

85

Mima Juračak / Pet za Mihaela

91

Monika Herceg / Uroci

94

Tamara Bakran / Riječi

102

Josipa Marenić / Jesen

105

Senka Kapetanović / Konobar ima crvenu stolicu

111

Livija Reškovac / Ljubav ne dolazi tramvajem

116

Darija Žilić / Čitatelj

119

21. KVIRINOV POETSKI SUSRETI

121

Krešimir Bagić / Miroslav Mićanović - Plaketa sv. Kvirina za ukupan doprinos hrvatskom pjesništvu

121

Darija Žilić / Goran Gatalica - "Kozmolom", nagrada za najbolju knjigu poezije

123

PROZA

124

Jorgos Teotokas / Putovanje u Iran

124

Želimir Periš / Mladenka kostonoga, ulomak iz romana u nastajanju

129

Stanislava Nikolić Aras / Kapetan koji je promijenio smjer
/ Čvor

135
137

Petra Sigur / Sve su nalik jedna drugoj
/ Duh prošlosti

139
141

Jelena Zlatar Gamberožić / Otkucaj

144

Ivana Bahun / Vrućina
/ Vjetar i dalje puše

147
149

ESEJISTIKA

152

Tomislav Marijan Bilosnić / U odajama vina

152

Krešimir Brlobuš / Razdahnuće tišine

158

LIKOVNOST

163

Tomislav Škrbić / U sjeni Hermesa Zornjac i Ivana Novaka

163

KRITIKA / PRIKAZ / OGLED	175
Franjo Nagulov / Umjetnost i umjetnost	175
/ Znakovi vremena: o crnim krugovima te o svemu pomalo	178
Milan Maćešić / Kritika	181
Livija Reškovac / Ivana Šojat: priče na rubu svjetova	183
/ <i>Ciganin, ali najljepši</i> , Kristian Novak	185
Davor Ivankovac / Glad je tekstom postala	187
Marjja Dejanović / Crna limfa / zeleno srce Željke Matijašević: psihanaliza u slobodi	189
Natalija Miletić / Sjeta, sjećanja i ožiljci	191
Siniša Matasović / Lepršava krvna slika uspavanoga društva	192

USKLIČNIK

Ivan Rogić Nehajev

Pokusni narod

Jedna od tvrdnja, koje su se u razdoblju realnog socijalizma i više nego lagodno izricale u Hrvatskoj, bila je i tvrdnja kako živimo u društvenom i političkom poretku koji prednjači drugima u brizi za ljudski život i svakodnevni boljšitak. Kasnih sedamdesetih godina Hrvatska je bila puna političkih zombija i cinika što su pažljivo planirali buduće dobiti, a koji nisu propuštali priliku podsjećati ljudе na svakom skupu većem od dva primjerka kako žive u najboljem od sviju svjetova, štaviš, kako to što mi već živimo, za mnoštvo drugih naroda i pojedinaca, tek je sanjana budućnost. Gotovo nehotice oni su u svojih, želim vjerovati: prisilnih, slušatelja stvarali mnijenje kako pripadaju malo poznatoj, i rijetkoj, vrsti onih koji su zadobili neobičnu čast da budu pokusnom skupinom u opsežnijem programu utopističke higijenizacije ljudske vrste. Ne znam baš puno slučajeva kada je zabilježeno da su članovi pokusnih skupina bili jako sretni zbog toga što su pokusnim primjerima. Naprotiv, „čast“ što pripadaju takvoj skupini bliska je, potpuno razložnom, osjećaju da je pojedinac inkasirao peh, neovisno je li pojedinac upakiran u lik pokusnog štakora, utopističkog zombija, ili poljskog anarhista što konča u malaričnim grčevima po američkim vukojebinama na prijelazu stoljeća, pokušavajući uvjernjivo odigrati ulogu pionira nove civilizacije „proširenog srca“. Kada sam, tijekom zaključnih rasprava o novom hrvatskom ustavu, kojim se reguliraju osnovni odnosi u postsocijalističkom političkom poretku u Hrvatskoj, ponovo začuo kako, eto, Hrvatska ima „najdemokratskiji ustav na svijetu“, ili sličnu tvrdnju, sledo sam se baš kao da slušam prijašnje švercere utopističkih otpadaka. Jednom ili dvaput izrečena ta tvrdnja, istina i bog, i ne mora zastrašiti. U svim narodima i zajednicama mogu se naći primjerici što uživaju u nespretnim ili besmislenim rečenicama. Nema razloga očekivati da takvih primjeraka u Hrvatskoj neće biti. Ali kada ta tvrdnja postane gotovo večernjom propagandnom navikom svakog ambicioznijeg saborskog namještenika, kojemu je netko nepoznat, očito, naložio da bude u svakoj prilici jako pametan, onda već treba biti pažljiviji. Ne zbog potrebe da bi se hrvatskom ustavu čovjek suprotstavlja, ili da bi relativizirao njegova osnovna vrijednosna uporišta. Taj je dokument trag jasnog napora da se u Hrvatskoj obnovi građansko društvo, pa već i zbog toga zasluzuje dužnu pozornost. Opreznost pobuđuje prisutnost one iste energije što voli Hrvatsku opisivati u slikama i prizorima jedinstvenog povijesnog pokusa, koji je, kao posebna počast, dodijeljen njezinim građanima.

U slikama iz prijašnjeg razdoblja dominirale su figure i pojedinosti iz utopijskog laboratorija. Nakon njih udomaćuju se srodne slike epohalnog pokusa, ali njima je cilj pokazati kako su Hrvati, za razliku od prijašnjeg eksperimentalnog programa, najveći građani među građanima. U sumornoj slikovnici eksperimentalne psihologije to bi imalo značiti da je pokusni štakor nagrađen promjenom boje labirinta što ga, pod kontroliranim eksperimentalnim uvjetima, ima svaljavati. Za tu vrst povjesne energije, dakle, ne mijenja se, barem ne bitno, hrvatski tradicionalni „privilegiji“ da budu pokusnim narodom. Mijenja se, međutim, sama struktura pokusa i očekivani ishod. Promatran iz perspektive što je nudi ta neobična navika hrvatski građanin gotovo da i nema pravo na identitet što bi bio posljedicom njegove, i bogovima i ljudima samorazumljive, običnosti. Naprotiv, njemu se dodjeljuje identitet samo kao posljedica planirane i organizirane

eksperimentalne povijesne situacije u kojoj on mora dokazati i pokazati da je to što jest – jest više od drugih, ili bolje od drugih. U socijalizmu mora dokazati i pokazati kako je veći i bolji socijalist. U postsocijalističkom poretku kako je veći i bolji demokrat, ili, općenito, čovjek što je sklon trpeljivom smješku dok mu srpski ili koji drugi susjed s opakim preduvišnjem serucka u objed.

Spomenuta činjenica na posredan, ali vrlo očiti, način stoji u središtu, po budućnost hrvatske države presudnih, pregovora u Den Haagu. Koliko se množe papiri, i jalovi ugovori sa srbjanskim razbojnicima, pod budnom paskom lule i naočara lorda Carringtona, za čiji rjetki smiješak nikada nije jasno je li posljedicom senilnosti ili lucidnosti, postaje sve vidljivije da se Hrvatskoj ponovo dodjeljuje „privilegij“ da se prva, pokusno, okupa u povijesnoj juhi koju Europa sebi pažljivo priprema već više decenija, a da pri tomu ni jedan europski partner nije uspio navući drugoga da se u njoj prvi okupa i pošteno izvijesti druge je li uspio preživjeti. Ta se juha, poznato je, zove Europom regija. Nisu, dakako, prijeporna prava različitih regionalnih zajednica na život i opstanak. Ali je šaljivo promatrati kako klasične europske države vrlo jasno, i treba li reći, precizno, dijele državni suverenitet od prava regionalnih zajednica. Samo koji mjesec prije francuski je ustavni sudac, inače bolećivo odan srbjanskoj političkoj i razbojničkoj nostalgiji, i više nego elegantno odfikario pravo Korzikancima da budu narod, pa makar i u sastavu francuskog naroda. Ali, na drugoj strani, europske činovnike u Den Haagu nije ni malo smetalo predvidjeti hrvatskim Srbima dvojno državljanstvo, i još nekoliko „sitnih“ dodataka na temelju kojih i oni manje bistri mogu stvoriti prilično čvrst dojam da, u osnovi: imaju vlastitu državu, za koju su se, rekao bi zlobnik, i borili. Hrvatska bi, po toj inačici, imala biti državom uređenom po načelima europske budućnosti, dakle, kao priručni laboratorijski pogon gdje će se in vivo sticati dragocjene spoznaje o posljedicama što nastaju kada se sustavno variraju glavne europske povijesne varijable. Čuo sam, nakon toga, kako su se hrvatski pregovarači takvim zamislima usprotivili, nu ne znam koliko uspješno i – umješno. Za predmet o kojem je riječ to i nije najvažnije. Ali je nesumnjivo potrebno, već i zbog elementarne kontrole razgovora i pregovora, obnavljati svijest o osnovnom stereotipu na kojega se europski činovnici oslanjaju krojeći mustru hrvatske slobode. Taj stereotip nije jučerašnji.

Malo je periferijskih naroda ili skupina izbjeglo neugodni položaj pokusnog utopijskog štakora, gdje se mora dokazivati kako je, u tomu što je kao povijesno poželjno propisano, dotični narod bolji ili veći, neovisno je li to idiotsko rintanje po industrijskim zabitima, revolucionarno upucavanje po sibirskim štalama, ili uglađeno smješkanje po europskim diplomatičkim uredima. Štaviše, razložno se može braniti tvrdnja kako je obveza nametnuta pojedinom narodu da bude u povijesno poželjnom ponašanju bolji ili veći od drugih, čak toliko bolji ili veći da je to već neprirodno, jer je u izravnoj suprotnosti s djelovanjem i odnosima potrebnim za preživjeti, tjesno povezana s veličinom periferijske zapuštenosti. Koliko je, jasnije rečeno, jedan narod periferijski zapušteniji, toliko mu se bezobraznije nameću obvezе da bude pokušnim narodom u raznovrsnim programima usrećivanja nastalim u, njegovoj periferiji krajne suprotstavljenim, središnjima. Hrvatska je povijest pravim priručnikom takvih pokusnih položaja. Posrijedi je svojevrsna, inverzna, kama-sutra, gdje se ne prikazuju ne obični ljubavni položaji i prizori, nastali zahvaljujući priprustom uvidu da tjelesna dosada vlada duševnom, nego serija iznudenih eksperimentalnih položaja u kojima je Hrvatima dopušteno uglavnom sve bizarno, osim da budu obični ljudi što pripadaju jednom, uglavnom običnom, narodu, koji se, kao i svaki mali narod, više ponosi svojim neu-spjesima nego svojom uspjescima. Promatrana s toga stajališta meni se već i najranija hrvatska povijesna dota, sabrana u sintagmi: antemurale christianitatis, i prenesena iz sedamnaestog u devetnaesto, a potom i u tekuće stoljeće, pokazuje u obliku prvog eksperimentalnog položaja. Iza te sintagme stoji činjenica da je prosječna dužina rata u Hrvatskoj samo koje stoljeće prije bila pedesetak godina, i da nam je eksperimentalni položaj borca za Europu bio toliko obvezatan koliko je Hrvatska bila periferijom, iliti nemoćna da se te sumorne časti osloboodi. Pa kada se taj položaj u tekućem ratu za hrvatsku državnu samostalnost spominje kao dokaz da smo bili ravnopravni članovi za okruglim europskim stolom, onda je posrijedi ili kažnjiva nepismenost onoga tko to tvrdi, ili planirani cinizam što ima prilično dobar prijem među ministarskim namještenicima koji u Den Haagu sjede, i zbrajaju hrvatske mrtve s uvijek istim zaključnim komentarom: nedovoljno.

Na istoj, eksperimentalnoj podlozi, što obvezuje pokusnu životinju na neprirodni položaj, hrvatski identitet oblikuju, u tekućem stoljeću, i hrvatski fašisti i hrvatski komunisti. Prvi, poznato je, dijele uvjerenje da se državna samostalnost može oblikovati sredstvima vjerskog i rasnog rata i da, sukladno tomu, Hrvat može opstati samo u formi superHrvata, kako bi, uopće, mogao izdržati pritisak tako ponižavajućih sredstava vlastite slobode. Drugi, pak, inzistiraju, barem u razdoblju dok još nisu bili stekli naviku otimati drugim hrvatskim strankama imena i ciljeve, da hrvatska državna samostalnost i nije cilj vrijedan hlađenja guzice na snijegu te da, sukladno tomu, Hrvat može opstati samo u formi podHrvata, dakle, nečega što i nije u najboljim odnosima s vlastitim imenom i samostalnom državom. Oba položaja su, očito, bez unutrašnje stabilnosti. Zbog toga, da njihova neprirodnost ne bi bila sablažnjiva od prve, oni se ukrasuju dalekosežnim programima utopijske preobrazbe, štaviše, postaju startnim figurama tih programa. Na taj je način avangardnost, pa ma što ona značila, postala unutrašnjom gotovo naturalnom obvezom. Nakon reza što su ga takve ambicije upisale u povjesnu zbiljnlost gotovo da više nitko ne može s običnošću, s kojom pozdravlja susjeda ili kupuje kruh, ustvrditi kako je po narodnosti Hrvat. Takva izjava, naprotiv, postaje u isti mah i izjava o jednoj dalekosežnoj obvezi. Njome se nalaže ustrajnost u jednom od ponuđenih tipova ljudske neudobnosti što se, pokraj pošljaka Crvenog križa, ustrajno dodjeljuje skupinama i

pojedincima s periferije svjetskih središta. Oni su najuvjerljiviji kada, i doslovno, dolaze „s onoga svijeta“. Na periferiji ima svakakvih povijesti ali povijesti običnog, svakodnevnog, života nema. Jer on tamo i nije dopušten. Kada se pozornije analizira i Radićeva politička baština brzo izlazi na vidjelo da ni on, unatoč sjajnom talentu i privrženosti običnosti, nije mogao bez proteza preuzetih iz već tada obilne antologije hrvatskih eksperimentalnih položaja. Biti zaljubljen u seosku zajednicu u razdoblju kada se glavne institucije građanskog svijeta osposobljuju za gospodarenje njegovom kriznom osnovicom znači vjerovati vlastitoj nostalgiji više nego sposobnosti razlikovanja činjenica. Ali njegova nepripravnost na eksperimentalne geste ipak je veća nego u i jednog drugog graditelja hrvatske političke samostalnosti i stabilnosti.

Kada nam, dakle, europski ministarski namještenici u Den Haagu pripisuju novu eksperimentalnu obvezu: da, pod neodređenim naslovom: samostalna država, kupimo i demokratske obveze koje izvan priručnika za vježbanje demokracije teško da su i odredljive, napose u demokratskim tradicijama država kojima su oni ministri, onda oni samo pokazuju da hrvatsku povijest poznaju, suprotno proširenom dojmu u hrvatskoj javnosti, bolje nego li većina hrvatskih političkih namještenika. Oni točno opažaju da u hrvatskoj političkoj tradiciji postoje raznolike vrsti hrvatstva osim one osnovne, koja povezuje hrvatstvo i slobodu kao prirodne činjenice, i koju ničim drugim ne treba ni dokazivati, a još manje obvezivati. Zahvaljujući tomu i oni se usuđuju na paradoks, inače nerazumljiv drugdje osim na periferiji; oni demokraciju Hrvatskoj nude kao ekstremnu obvezu. Na taj je način, hotimično ili ne, premještaju u susjedstvo niza drugih, ekstremnih, sadržaja, koji se čuvaju u podrumima naslijeđenih eksperimentalnih povjesnih položaja Hrvatske. Predočiti demokraciju u formi ekstremne obveze znači, u osnovi, voljeti, u onoga kojemu se obveza propisuje, ekstremizam sam po sebi. A to su središta u svojim periferijama uvijek najviše voljela i najviše njegovala. Da bi iskliznula iz te zamke Hrvatska u Den Haagu ima jednu dosta priručnu mogućnost: djelovati kao obična građanska država. Bez izbornog prava na običnost svoje demokracije moglo bi se dogoditi da Hrvatska ponovno postane, između ostalog, malopoželjnog i radionica za prefabrikaciju razbojnika.

17. 11. 1991.

JEDAN AUTOR

Ivan Rogić Nehajev

Između tereta totalitarnog naslijeđa i zahtjeva modernosti

U travnju 2017. godine proglašeni su dobitnici Nagrade *Dubravko Horvatić* za poeziju i prozu objavljenu u Hrvatskom slovu tijekom 2016. godine. Prosudbeno povjerenstvo prvu nagradu za poeziju dodijelilo je Ivanu Rogiću Nehajevu, što je jedan od povoda ovom razgovoru.

Kolega Rogić Nehajev, nedavno ste dobili nagradu „*Dubravko Horvatić*“, Hrvatskog slova, za poeziju. A i u novom broju Riječi objavljujete ciklus pjesama: *Podrubni zapisi o rudarenju čuda*. Izgleda, stalno ste u pjesništvu, premda podpisujete i druge vrsti tekstova. Pa kažite, što je vama danas pjesništvo?

Kada me „izvana“ pogodi, takvo ili srođno, pitanje rado se zadnjih godina sjetim dopadljiva naslova knjige pjesama Miroslava Mićanovića: *Jedini posao*, s podnaslovom u zagradi (vizije, fantazije utopije). Velim: zadnjih godina, jer je knjiga, koliko se sjećam, objavljena 2013. godine (tiskao: MeandarMedia). Ukratko: pisanje pjesničkih tekstova meni je – jednim poslom, danas, a bogme i jučer.

Obojica, dakako, znamo kako množina nas radi i brojne druge poslove pa je teško „razumno“ govoriti o „jedinom“ poslu, a još teže o pisanju pjesničkih tekstova kao tom jedinom poslu. Posuđujemo se množini drugih poslova od kojih se, na vodno, živi, (a, izgleda, i uspješnije umire), i s kojima se zarađuje. Kadikad se u njima i uživa. Ali pisanje pjesničkih tekstova je od druge vrsti. Njemu se ne posuđujemo, nego smo s njim i kada izgleda da nismo. Možda stara riječ: meštrija, nije ovdje neumjesna.

Mogu li se poezijom iskazati danas sve nijanse kaosa, uvjetno rečeno, globalizirana čovjeka?

Netko je, ne znam točno tko, jednom ustvrdio kako je kaos još neprepoznati red. Za ljubav usputna paradoksa može se reći i kako je red još neprepoznati kaos. U obje inačice iskaza vidi se kako nam je kaotičnost, kaos, bliskim „susjedom“, barem toliko koliko je „susjedom“ i sredenost. Nešto od te dvojnosti čuva se i u složenici suvremene fizikalne znanosti: deterministički kaos. Za pjesništvo to i nije posebnom novošću. Uostalom, nerijetko imam dojam kako se u nekim razvikanim znanstvenim nalazima samo recikliraju „klasični“ uvidi pjesništva. Voli se zaboravljati kako je jedan od korijena pjesništva i suočica s kaotičnim stanjima. Podsećam tek na jedno od općih mesta romantične poetike koja je dijelom i moderne pjesničke baštine: gdje raste opasnost... Drugačije rečeno, izazivanjem kaotičnih stanja globalizacija izazivlje i pjesnike, dakako, ne samo njih.

Mogu li pjesnici odgovoriti globalizacijskim izazovima?

Već je i prije uočeno kako težnja modernih društava autonomiji i slobodi uvlači ta društva u, kako bi Ivo Pilar, rekao, „indeterminaciju“, u stanja koja izravno ne određuje neka tvrda nužnost i predvidljivost. Obično se takva stanja kolokvijalno zovu i krizama. Ispada da su modernost i kriza, za pravo, blizanci. Puno je rasprava o globalizaciji pa je teško biti točan, no izgleda kako ona, globalizacija, modernosti dodaje točku na i. Ona toliko pomiče životnu osnovu društva u neodređenost i apstrakciju da se mirne duše može govoriti o krizi kao srži suvremenih društava. Sa stanovitim cinizmom može se reći: vrijeme kao stvoreno za pjesništvo i pjesnike.

Dakle, „globalizacijski čovjek“ jamči mjesto pjesničkom čovjeku?

U samoj kulturi, pa ma što riječ značila, najčešće se ističu dva vidljiva učinka globalizacije: težnja k homogenosti i težnja k heterogenosti života, postupaka i tvorevinu. U toj dramskoj napetosti, a ona je uronjena u prije spomenutu modernu trajnost krize, lako je prepoznati uporišta različitih, izvana „rizičnih“, autorskih mogućnosti ili „alternativa“. U isti mah pjesništvo je u nekom nacionalnom jeziku. Može se, dakle, reći, opet pomalo cinično, kako se baš i nemamo, *kao autori*, na što žaliti.

Zašto onda cinični ton prema „nacionalnom jeziku“?

Ciničnost je ovdje adresirana na sve one, „žalopijke“ na „oskudno vrijeme“ za pjesnike. Pak, o nacionalnom jeziku sve najbolje. Tu je, najprije, njegova pjevna, točnije: *bogolika*, zaliha i baština jer, kao što znate, samo bogovi pjevaju dočim „smrtnici“, a to je naziv adresiran na čovjeka samo u zapadnom krugu, pišu prozu. Tu je i množenje „spasonosnih“ opasnosti što ih „proizvode“ različite globalizacijske stranputice i krize. Treba se, možda, više bojati manjka nadarenosti i nepriznavanja vrsnoće. Kao i u sretnim ljubavima: za sretne ishode treba i nešto pameti, inteligencije i imaginacije, osim, dakako, i same sreće. Ma kako izgledale globalizacijske stranputice onaj je Mićanovićev „jedini posao“ uvijek tu. Nema boljeg načina za ustajnu obnovu sjećanja na – sretne svršetke, kojima, navodno bezuvjetno, pripadamo.

U svojedobnu razgovoru za Vrijenac, povod kojega je bila vaša knjiga: *Iz zapisa slobodnog suhozidara*, rekli ste komentirajući ciklus: *Mali atlas mirisa*, da su za vas mirisi „načini rekonstrukcije konkretnosti s pomoću neke vrsti tjelesne mudrosti“. No uzme li se u obzir starenje, što ostaje od te „rekonstrukcije“?

Kako je s mirisima u nama i oko nas možda najbolje pokazuju zgode gdje se zna reći kako nad njihovom moralnom i estetičnom kakvoćom treba „začepiti nos“, nadete li se blizu. A dobro je i kad ste daleko. Kratko: dobro pjesništvo treba i dobro „mirisati“.

Dobro „mirisati“?

Možda izjava izgleda naoko čudno. Ali podsjećam kako se, nerijetko, i u prigodnim kritičkim osvrтima na ovaj ili onaj tekst, zna reći kako je dotični „bez okusa i mirisa“. Nisu toga pošteđeni ni pjesnički tekstovi. Da ovi „prehrambeni“ naslovi nisu bez značenja, podsjetiti je kako se i u različitim razdobljima modernosti znalo, na tragu, recimo, F. Nietzschea, tražiti „više mesa u prehrani“. Odnos, dakle, između „mirisnosti“ teksta i njegove opće kakvoće i zanimljivosti, je odnos podupirućih težnja i stanja.

U tom smislu miriše li hrvatsko pjesništvo?

Koliko, pak suvremeno hrvatsko pjesništvo, kao cjelina, dobro „miriše“ teško mi je reći, jer nemam potrebna znanja i uvide. Možda je lakše nego prije naići na mehaničke reciklaže i ponavljanja. Tu je, svakako, novost uspon raznih industrija doživljaja: njima je „u genima“ posezati za simulacijama koječega. Pa se, nerijetko, simuliraju i pjesnički tekstovi, ne uvijek dobri, ali svakako prigodni i „potrošni“. Ima, dakle svačega. Ali ima, bogme, i pjesničkih tekstova koji dobro „mirišu“. I što ih više tražite – toliko ih teže nalazite. To je, znamo iz biologije, nekom vrsti „prirodne pojave“.

Kako je s vašim pjesničkim tekstovima?

Kako je s mojim pjesničkim tekstovima kakve pišem u starosti, pregrmio sam sedam decenija, ne znam. Morate pitati one koji te tekstove još čitaju, ako ih čitaju, ili, na tragu ove mirisne teme, „mirišu“. Oni su, koliko znam uvijek bili malobrojni. Možda je to sretna okolnost i za mene, a i za njih.

Nastavimo s interesom za „rekonstrukcijom konkretnosti“. Koliko je književnost u današnjoj Hrvatskoj osjetljiva na realnost života koji živimo? Je li više zainteresirana za realnost nego, recimo, prije pet godina?

Koliko je poznato, na osjetljivosti na „realnost“ života kakav se živi, u hrvatskoj književnosti odpočela je inzistirati još prije sto i pedesetak godina skupina pisaca bliskih onodobnu političkom pravaštvu. Pa i nije netočno kako s njima i odpočimje književna modernost, dakako, u širem smislu. Ta je intencija poslije bila nekom vrsti generativne osnove različitim predlošcima književnih postupaka i poetika, u rasponu od kritičkog realizma preko ekspresionizma, seljačkog realizma do, recimo, proze u trapericama ili nekih tragova dekonstrukcije. O tome, recimo, jedan Cvjetko Milanja zna puno više od mene.

No ustrajnost u ponavljanju hrvatskih povijesnih neprilika dopušta prisutnost te intencije protegnuti i na puno širi vre-

menski obzor, od M. Marulića i njegove Molitve suprotivu... do nas današnjih. Pa je njezin trag jednako očit, primjerice, u Kranjčevićevu iskazu: *i tebi baš što goriš plamenom...*; u Matoševu: *dok je srca...*; Ujevićevu: *korugva nam čuhta, gremo mi puntari...*; Šoljanovu: *platit ćete Vukovar...*; Zidićevu: *tisuću tisuća godina sijat će nas...* Nije posve netočno ustvrditi kako je na djelu neka vrst intencijske konstante. Vjerujemo li pravašima, ona je neodvojiva od života u zanijekanoj suverenosti, osobnoj i kolektivnoj.

I danas?

U tekućem razdoblju nas današnjih vidljiva je, k tomu, i neka vrst „pohlepe“ za stvarnošću. Kao da su pjesničke „regije“ nadstvarnosti, podstvarnosti, onostvarnosti, inostvarnosti, izgubile privlačnost. Pri tomu, izgleda, većinom su likovi te „pohlepe“ bliži potrazi za nekom vrsti književnog priznanja za pravo „privatnih“ iskustava i primjera, nego li potrazi za valjanim književnim tekstom; bliži su svojevrstnoj privatizaciji književnog prostora negoli služenju književnosti.

Primjerice?

Primjerice, neki „autori“ drže kako je privatno raubanje traume već dostatno za pisati književni tekst. Nezgoda je ipak u tomu što književni tekst nije istovrstan ni psihijatrijskom ni tekstu simulacije, unatoč tomu što se s različitim adresama voli mantrati o „epohalnoj“ važnosti govora o užasu, patnji, porazu, i sličnim „temeljnim“ fenomenima. Vidljiva je i skupina primjera gdje se „autori“ naslanjaju na, opet privatne, osobne i obiteljske, animozitete spram hrvatske opstojnosti i samostalnosti u bilo kakvu obliku. Pa na tom tragu nastaju „književni“ sastavci gdje se, nerijetko, „iznuđuje“ sučut za tipove koji su nam još donedavno iz užitka i uvjerenja, radili o glavi te za „ljudske sudbine“ njihovih potomaka. Bitno je, pri tomu, da su Hrvati glavnim mračnjacima.

Nije zanemariva ni skupina primjera što se naslanja na, načelno neprijetornu, nakanu zagovaranja sjećanja na žrtve. Primjerice, sa začudnim miješanjem stradalih i mrtvih, mojih/naših/njihovih, množe, uglavnom, standardizirani „crnjaci“, bez dublike veze s književnošću, ali izravno nadahnuti potrebom za širenjem straha i prijetnje. Lako je naići i na „stvarnosne“ pjesme gdje je od stvarnosti ostao tek trag usputne novinske reportaže o bojama donjeg rublja cura što ih ta stvarnost tako eto, nesmiljeno, troši. I tako dalje. Stoga mi je na vaše pitanje teško odgovoriti kako valja. Dvije činjenice ipak držim očitim.

Koja je prva?

Prvo, unatoč spomenutoj privatnoj „pohlepi“ za stvarnošću nije malo hrvatskih pisaca koji pišu valjane knjige potaknuti uvijek zagonetnom stvarnošću. Drugo, izgleda, spomenute, „realistične“, simulacije književnosti polagano se iscrpljuju. Ne-kako, na svoje dolazi prije spomenuta kritička intencija ugrađena u središnji tijek hrvatske književnosti. Ona najprije nalaže uspostavu stvarnosti – same književnosti. Treba dati šansu književnosti. Tada će se lako dospijeti i do – stvarnosti, one uvijek zagonetne. Možda danas osnaženi interes za stvarnost, kako sugerirate, zapravo izvire iz dubljeg interesa – za književnost.

Koliko je, po vama, današnja hrvatska kultura odgovorna za ovakvu, sumornu, društvenu stvarnost, za njezino tamanovanje u prošlosti? Osobito za nejednak odnos prema svim totalitarizmima?

Lakše mi je odgovarati počevši od kraja vašeg pitanja. Izgleda u svim, tzv. tranzicijskim, državama ne ide baš lako s odpisom totalitarnog naslijeda, jer, nekako, totalitarizam s lijeva ima u općoj javnosti svjetlje boje od onoga „crnoga“, s desna. Pa ipak, u nekim je državama obavljena kakva takva lustracija.

I, rezultat je dobar?

Upućeniji analitičari tvrde kako su u tim državama, gdje je lustracija kako-tako obavljena, ujedno i bolji opći pokazateli gospodarskog i društvenog napretka. Pregorijevanje tereta totalitarizma nije, dakle, stvar „samo“ robovanja prošlosti.

I u Hrvatskoj?

U Hrvatskoj još nije, na žalost, sablažnjivo što su se, u međuvrijeme, raznoliki udbaški službenici i batinaši prometnuli u, ni manje ni više, nego političke prvake, pisce, sveučilišne nastavnike, poduzetnike, bankare. No ta „pseudomorfoza“ nije specifičnost kulturnog sektora. Prije će biti da se o takvima primjerima tamo samo više javno govori. Kao što je poznato, u proteklih 25 godina obavljeno je više vrijednih znanstvenih i kulturoloških istraživanja u kojima je relativno dobro argumentirano kako je, u općim crtama, izgledala zbilja totalitarizma s lijeva u hrvatskom društvu. Za razliku od drugih primjera, s njim je u Hrvatskoj „organski“ svezano i jugoslavensko nijekanje hrvatske državne samostalnosti.

I što je zaključak?

Ako ništa drugo, takvi su rezultati dostačni za utemeljiti tri osnovne javne zadaće: prvo, dekonstruirati epistemološki tjesnac i stigme u kojima se našlo znanje o tom razdoblju; drugo, utemeljiti stabilni dugoročni program istraživanja; treće, izgrađivati valjanu osnovu za lustracijske odluke.

No, to se, vidimo, nije dogodilo. Zašto?

Nije. Pa ispada kako je odpis totalitarnog naslijeda više obvezom usamljenih pojedinaca i „ridikula“ nego li javnih ustanova, i funkcionalno za to zaduženih, a očekivati je, i sposobnih. Izgleda da će „bitka za činjenice“ u Hrvatskoj, i njima sukladne

javne politike, trajati duže nego što se mislilo.

Dojam je da je kultura i dalje tvrđava stečevina lijevog totalitarizma?

Ne može se, dakako, s popisa adresa koje sudjeluju u toj odgodi istine skinuti ni kulturni sektor. Na njemu je uočiti i sada više primjera s nedvosmislenim simpatijama za totalitarna rješenja i postupke s lijeva. Ipak, poopćavati taj dojam na cjelinu jednostavno se ne slaže s činjenicama. Brojne hrvatske kulturne i znanstvene ustanove, u granicama svojih mogućnosti i ovlasti, rade na kritici totalitarne baštine pa se i ne može ustvrditi kako rezultata nema.

Koje su to ustanove?

Dostatno je, primjerice, podsjetiti na radne programe ustanova kao što je Matica hrvatska ili Društvo hrvatskih književnika. A nije taj popis mali. Ali i te i takve ustanove na popisu su ustanova koje se financiraju, uglavnom, iz javnog proračuna.

Što time želite reći?

Ostvarivost njihovih ciljeva bitno ovisi o političkom sektoru. Stanje se dodatno komplicira činjenicom što su rentijeri totalitarizma s lijeva u međuvrijeme postali, a pitanje je jesu li uopće i prestali biti, nezanemarivim dijelom upravljačkog sloja koji raspršeno, a koherentno, djeluje na više posebnih sektora: medijskom, političkom, finansijskom, gospodarskom, pa i kulturnom. Zahvaljujući tomu, mogu u mnogim prilikama izravno odlučivati o blokadi različitih programa usmjerenih dekonstrukciji totalitarne baštine. Namjesto poopćene sektorske stigmatizacije kulture korisnije je izvoditi na vidjelo tko, kako, u kojoj prilici režira takve blokade.

Znači li to da je veća odgovornost u politici kao financijašu kulture, znanosti, nego li u njezinu „kreativnu sektoru“?

Točno. No treba, ipak, biti koliko se može precizan. Na financiranju kulture ili znanosti leže, znamo, brojne posebne zadaće bez ostvarivanja kojih se ne može: primjerice, održavanje „hladnih pogona“; ostvarivanje različitih programa zaštite baštine; ostvarivanje sektorskih programa istraživanja; izdavaštva; podpora planovima produkcije u kazalištu, filmu, glazbi; održavanje mreže školstva; itd. Kako je s tim konkretno ovdje ne znamo, ali je očito da je to ona strana politike financiranja koja oblikuje unutrašnju stvarnost samih sektora: kulturnog, znanstvenog, naobrazbenog... I koju nije lako uspješno provoditi.

Stvar je, međutim, u tomu što se, nerijetko, teškoće u obavljanju tih zadaća, samorazumljivih i nužnih, koriste kao *alibiji* za odgodu obveza što ih svaka demokratska politika, ponavljam: demokratska, ima u dekonstrukciji tereta totalitarizma. To je moguće samo u političkim uvjetima gdje se te obveze ne drže – državničkim obvezama. Pa lako „kližu“ u mreže dnevne mehanike gdje se gube u nekoj vrsti vodoravne, „administrativne“, jednakosti dnevnih i strategijskih poslova.

Korijen je, dakle, te odgovornosti politike kao financijaša kulture za koju pitate u pripravnosti/nepripravnosti te politike da obvezu dekonstrukcije totalitarnog tereta drži – demokratskom državničkom obvezom. Ako ona, obveza, to nije, lako se promeće, kao što se vidi, u anegdotalne povode raznolikih „svjetonazorskih“ svađa i sukoba.

Ostanimo još na toj temi. U razgovoru za Vjenac, koji sam spomenuo, rekli ste mi da se „u kulturi općenito, pa onda i književnosti, javlaju određeni viškovi spoznaje i imaginacije, i da u modernu društvo nečega ima dovoljno samo kada ga ima više. Jer ćemo se, ako nije tako, brzo naći u manjku kulture i kulturnom ponavljanju.“ Usmjerava li se hrvatska kultura u takvo stanje?

Ne znam odgovoriti na pitanje u kakvu je stanju, kao cjelina, hrvatska kultura, nisam toliko upućen, a ni sposoban, za takve „holističke“ odgovore. Ali se jasno može upozoriti kako tekuća „politika štednje“ u znanosti, kulturi, najavljenja svojedobno grotesknim entuzijazmom nekadašnjeg esdepeova ministra znanosti, dr. Željka Jovanovića, jamči samo – groteskne posljedice. Narečena štednja, osim nagrada „sebi i svojima“, svela se na sablažnjivu uskratu minimalna novca većem dijelu intelektualnog pogona u Hrvatskoj. I prometnula u neku vrst „dobrog“ političkog običaja. Pa se iznova u političkom sektoru ustaljuje uvjerenje kako je normalno kulturi i znanosti grcati u oskudici i siromaštvu, kao u zalaznim decenijima socijalističkog razdoblja.

Dakako, nitko ne misli kako znanost i kultura trebaju biti vrećama bez dna, gdje se njeguju potrošačke navike „pijana milijunaša“. Ali se ni znanost ni kultura ne mogu dugoročno valjano održati ni kao prigodni proračunski zamorci „štednje bez granica“. U kulturi i znanosti, jednostavno, mora biti viška spoznaja, zamisli, djela, rezultata, općenito: izvrsnosti, eda bi stanje bilo – normalno.

Koje su posljedice kulturne štednje, odnosno discipliniranja kulture?

Četiri su izravne posljedice takve „politike“. Prva se očituje u dugoročnu odustanku od strategijskih obveza demokratske politike, a jedna je od prvih – dekonstrukcija tereta totalitarizma. Druga se očituje u snaženju unutrašnje nesposobnosti javnih ustanova za obavljanje javnih zadaća, zadanih sustavom. Pa nastaje neka vrst institucijskih kulisa zgodnih samo za „turističke“ inventure i prigodne simulacije. Treća se očituje u tomu da teret ključnih poslova u znanosti, kulturi, pada, ponovo, na osamljene pojedince. Od njih se, izgleda, očekuje da „herojski“, baš kao u razdoblju prve hrvatske modernizacije, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, snose sve rizike takve osamljenosti.

Uostalom, ako im je ta uloga neprihvatljiva uvijek je na stolu i odselidbena ponuda rada u inom zemstvu. O važnosti izgradnje kulturnih i znanstvenih institucija tijekom prve hrvatske modernizacije posebno dobro piše Cvjetko Milanja u knjizi Konstrukcije kulture. Četvrta posljedica svodi se na gubitak općeg povjerenja u nacionalnu državu kao mjerodavnu adresu modernizacije i društvenog razvijanja.

I što su posljedice toga?

Posve je predviđljivo kako se u takvoj, političkoj i društvenoj, zbilji kultura lako promeće u – *manjak kulture a višak simuliranja*. Koliko je ta preobrazba i stvarno uznapredovala ne mogu ovdje reći na primjer, sustavni, način. Ali mnogi posredni znaci upućuju da je tako nešto ozbiljno u igri.

Možda manjak kriterija?

Nije taj proces naslonjen na manjak kriterija. Sam se proces, naprotiv, održava *poništavajući kriterije*. Na drugoj strani, svaka osrednja lopina, nazvana prigodno finansираšom, bankarom, navodnim borcom za ljudska prava ili čim sličnim, smrtno se uvrijedi ako slučajno svoje „usluge“ ne može naplatiti u iznosima s barem šest nula u borbenoj koloni iza jedinice. To se ima zvati tržištem. Ili građanskim aktivizmom. No koliko se zna i tržište je uređenom institucijom – u uređenim državama. Baš kao i gramatika građanskog aktivizma.

Znači li to da hrvatsko društvo nije moderno usmjereno, jer se politički sektor u Hrvatskoj boji modernosti? Je li taj strah razlogom poslušnosti i sluganske raspoloživosti?

U više radova o suvremenim analizama pokazalo se kako sadašnje hrvatsko društvo ima više teškoća pokušavajući pronaći najbolji nastavak modernih promjena. Treba priznati: nije baš to ni lako. Nemale teškoće izviru iz predhodećeg modela „paradoksalne“ modernizacije, gdje su se množile različite totalitarne naslage, svrha kojih je bila podrediti modernizaciju totalitarnim rentama i piramidi poretka, a ne onomu što je u jezgri moderne preobrazbe: *osmozi slobode i života*.

Ima li to veze s ratom i velikosrpskom agresijom?

Neke teškoće, dakako, imaju korijen u posljedicama drugojugoslavenske i srpske/crnogorske agresije, kada je Hrvatska pretrpjela štete koje se opisuju vrtoglavim financijskim iznosima, a koje se nije ni pokušalo naplatiti ni od agresora ni od njihovih investitora. Neke su, pak, teškoće otiskom straha političkog sektora od (državne) suverenosti. Sjetiti se je, nakon godine 2000., u modi su dva osnovna lika takva straha, i, dakako, uzmaka: prvi lik: nemamo alternativu/ sjajno smo se zadužili; drugi lik: slučajna smo država.

Što učiniti da imamo alternativu i budemo država?

Promatraju li se te skupine teškoća međusobno svezano teško je ne priznati kako njihovo valjano prevladavanje traži od hrvatskih, i društvenih i političkih, prvaka hrabrost, veliku nadarenost i znanje, a i nemale međunarodne veze. U ratnom razdoblju, 1990-2000., unatoč nekim valjanim prigovorima, izgleda da je takvih sposobnosti bilo. Hrvatska se uspješno obranila, uspostavila se demokratska scena, a nije, na drugoj strani, potonula u sumornost dužničkog društva. Nakon 2000., i svojevrstnog razvojnog okreta „unazad“, modernizacija se svela na mehaničke promjene političke scenografije i na jednosmjerno klizanje u javne dugove. Koliko je vidljivo, iz toga okreta koristi su izvukli samo lovcu na političke i financijske rente. Od nacionalnog cilja modernizacija se prometnula u – salatu anegdotalnih pristupa kojemu. Dobro za saborske „idioote“ teško za žive ljudi. Intencionalno smo demokratsko društvo: stvar je u valjanoj kritici.

U Riječima će biti objavljen i vaš esej o odnosu Ive Pilara spram modernizacije hrvatskog društva. Sugerirate kako je Pilar bio uvjerljiv analitičar hrvatskih prilika u razdoblju kada je živio. Kako mu je to uspijevalo?

Moj tekst je, zapravo, nekom vrsti sažetka sada još nenapisane opsežnije rasprave. Inače, vrlo iscrpnu knjigu o Ivi Pilaru, navlastito o njegovu političkom djelovanju, napisao je dr. Tomislav Jonjić. Rukopis još nije objavljen kao knjiga, ali vjerujem da će to biti tijekom ove godine. Dva su, po mojoj uvidu, temeljna obilježja istraživanja Ive Pilara. Prvo se očituje u interdisciplinarnosti. Premda je on jednim od utemeljitelja hrvatske sociologije, njegovo je analitičko sidrište na sjecištu više posebnih znanosti: sociologije, povijesti, kulturne antropologije, geopolitike, ekonomije, ekologije, i, danas bismo rekli, znanosti o kulturi. Drugo obilježe upućuje na jednu, iz današnje perspektive, paradoksalnu činjenicu: Pilar nije bio redovitim zaposlenikom ni jedne onodobne hrvatske znanstvene ni kulturne ustanove. Živio je od privatne, odvjetničke, prakse. Njegov rad, dakle, nastaje naporom osamljena/“herojskog“ pojedinca. Po tomu pripada više 19. negoli 20. stoljeću.

Djelo mu je, barem kad je riječ o Hrvatima, svevremeno!

Po svim drugim uvidima pripada, dakako, sadašnjem, i budućem vremenu. Ne volim reći: svevremenu. Nije neobično što je njegov rad ostao tijekom 20. stoljeća, uglavnom, zanemaren. Totalitarne stranputice u koje je upalo hrvatsko društvo u tom stoljeću jednostavno su ga istisnule iz fondova hrvatskog javnog znanja. Ali, izgleda, samo privremeno. Njegova sposobnost otpora tim stranputicama, i na znanstvenoj i na osobnoj razini, za nas današnje svakako je mjerodavna: i etički i politički i autorski.

Razgovarao Andrija Tunjić

podrubni zapisi o rudarenju čuda

zapis o julijanu iz norwicha

to biće, drži se, sveto:
tijelo je žensko ime muško
ne zna se što je pogrešno u tomu
i ima li pogrešci mjesta
(premda oduvijek pogreškama taru tebe mene nas);
o sebi je to tijelo o sebi to ime
oboje lijepi a ničiji,
možda velikodušno dodani osami bez popusta
možda paketi modrine iz oduvijek,
a tabani titraju: treba biti tu: pa toče se iz više u više:
te dobrote,
i ovdje u grlu, gdje se vole grliti galaktike,
promiču u udahe izdahe: u njima je bog jasan
kao suza na absolutnoj nuli

ma koliko je tomova o tomu
nema julijana/julije u tvornicama tuge:
iz davnih prijeskoka u beskonačne množine
rotiraju ovo tijelo ono ime:
dobrote iz prvine,
sva dvodna zaljubljenih žena u dvotočnosti i sjaju,
i užiju za sobom postaje za okrjepu duša
što ih još nisu stigle oviti lutajuće vedrine:
toliko uskršnjih karata treba poslati, toliko i još;
pa i osmica iz godišnje pričuve prvoga kalendara
petica iz mjesecne,
kada im je doba, vole stati skupa i zaparati po sada:
neka, makar i na jedan dan, proljetni svibanjski,
to biće, drži se, sveto

sjetka na jednu brigitu
iz irske

nije imao nikakvih izgleda nitko ukopan:
što je bilo za disati ljubiti jesti piti govoriti točno
odnijeli su ispadni gravitacije i razne osame;
kadikad, doduše, znao bi atlantik mrsiti meridijane
i čistiti obzornu oblost solju i naglim zorama:
onim ustrajnim glasnicima nagradnih vječnosti,
i još bi (u offu) zabrujale brojke
koje srce, po staroj navici, razmjenjuje s mjesecom;
pa se i ne zna kako se znalo
da je onako ovalna onako vitka
sve što se može biti na čast svemu:
jedina pozvana podići hram gdje se treba podići;
preporuke virusa trava i uspuhаниh sirena
rjetko su se čitale

pa joj reče vlastnik toga što ostade
neka uzme od toga što ostade koliko joj ogrtač seže
i tamo iskolči za hram stol i ostalo
kamo bi jednom mogao prisjeti netko onkrajan;
ogrtač je bio, zorno se vidjelo, omanje štogod
nula kvadrata,
dobro došao u svakoj poruzi, ne u zimu, u gradbi nikako;
je li mogao znati da se ona oduvijek kupa u onoj kupi
(ravnoj svijenoj pravostranoj kriovostranoj, ma kupi)
gdje je nebo pomoćno vježbalište
za odskoke doskoke davne dobrote
u onim dugačkim podnevima s mirisom usksra
i sporih žena u bijelom,
kada se tijelom o tijelo tare ta trajnost?

i kada je razgrnula ogrtić, raskrila se njime, raskrili, prostrla se prostranost,
i sve što je trebalo za hram stol i ostalo i još ostalog
kamo bi jednom mogao prisjeti
netko onkrajan
(možda na trajnu okrjepu možda disati točno)
tako se prostrlo

**podrubna bilješka o Josi
ne slučajno iz arimateje**

te ove marije mejre mirjam mejre marije
sve te žene u koje se taloži sjaj svijeta
u zalihe bez premca u vidnu nevidnu ostatku:
ništa im ne treba dodati;
jedva vidljiv, stao je: između njih i carstva
i još onih malih zagubljenih pustinja
gdje se lako zaboravlja na meko slijetanje modrine,
stao je jedva vidljiv, odvijek,
vičan saviti prostor kao ubrus na čistu stolu
i proći kroz poljubce svijena četverstva:
(istoka zapada sjevera juga)
bez zapisa u nadzornim hitcima:
iz njih uvijek puca ista rečenica
davno otrgnuta od usta zamorenih trajnošću:
treba dokrajčiti kraj jednom točkom
savršenom kao nula

ima se kamo uvijek kamo se ima:
toliko je prostrano u plućima
o dobroti da se i ne govori;
i još od onoga govora na gori
(a bio je i tamo jedva vidljiv, između)
premda se taj onkrajni sin i baštinik
nastavlja samo u opasnim ljubavima,
nema tijela koje neće puknuti po magmatičnu šavu
između ranjive pete i točna pogleda odozgo
i biti sa svime što mu pripada po prvini
i ništa mu ne treba dodati:
onako kako su kada su ovdje tamo
ove marije mejre mirjam mejre marije
sve te žene u koje se taloži sjaj svijeta
u zalihe bez premca u vidnu nevidnu ostatku,
toliko tihe skrbi jedva čujne

podrubak o margareti iz ugarske

koliko je opasno to ime
najbolje znaju pisci opsežnih romana:
tolike intrige za toliko stranica
ne mogu ništa ostaviti na miru:
možda kadikad boga, nikako vraga,
siroti bulgakov i druzi: što bi bez nje:
toga imena, makar s nastavkom ita makar eta;

ali još prije od prije
bi založena za božje: da (u živu neživu),
i pravo onkrajne vedrine na noge glavu
i na sve njezino između
prostire se neopozivo povrh,
onako kako se prostire pravo ozonskih letača
na sva plućna krila svijeta, tvoja moja,
(kadikad, doduše, i okrutno
pa je teško adresirati točno, napose zimi,
taj manjak sućuti među zvijezdama:
na koga što);

i trajna u tragu vitka u svitku
sjećanja na nebo i ostala ljetna odmarališta oka
i na ino
iz vijavice vijesti o ljubavima, makar i sretnim,
još služi službu gdje se služba služi
tu na sjetu tamo na otoku: u vodama tekućim i čvrstim:
toliko je oživjelih u protoku ovom krvlju
podkožnim kajdama srsima uvijek vršnim
onim tvojim mojim arhivom prvine:
treba naći točna taknuća za prispjele: sve i svake
(a ima ih bit će ih) ta protočna tijela
tu onđe ovdje tamo: u kraljevskoj razmjeni
sjaja za sjaj;
zaboravilo se još reći: opija ovo ono
ma nema opijata ravna ovomu množenju uskrslih

**podrubni zapis o šimi
iz sirijske**

teško je s tim imenom na hrvatskom:
daje na bevandu i pot stariji od vode,
malo je u njemu neba i vrućeg kamenja
što ga (znala je neumrla baka pepica)
bog drži gore, negdje,
i bacu dolje kad ustreba (a ustreba li);
nije s njim lakše ni na drugim slikama
čuvara čuda iz onih nultih godina:
teško se mjeriti pod istim imenom
sa sućutnim onim što je tamo kada je trebalo
lako raspleo gravitacijsku spletku
i pomogao isusu ponijeti onaj križ:
ime je šimun: a možda i zagovor

pa se enti istog imena koji eon iza
podrijetlom pastir pozivom sućutnik
povijen sirijskom pustoši i tih, taj stilita,
našao u teškoći: nije više bilo isusa
za ponoviti što ime zagovara;
osamnaest metara visoki stup
s vršnom pločom u malo kvadrata
činio se dobrim mjestom za tijelo bez spletke:
nije zapisan u zemljinišnim knjigama
a od svake je planine manji
kamo se vole sklanjati po pričama razbacani bozi
(a i ostali planinci od duga časa),
treba li mu zamjeriti na taštini?

je li s te visine, samo slučajno skromne,
snatrio rasplesti što se rasplesti ne može
stojeći dolje stojeći gore,
ili je već onda, baštinik imena,
sve one ljubavi u nisku startu, šarolike suhe,
htio u visini: gdje je obećano izbjegići toliko toga,
ne zna se
(premda se u sirijskom tamo i nema što izbjegići
kad sve je već izbjeglo a što nije još bježi);
ipak (a baštini se s popustom u živima)
lijepa je ta neprilika sa spletkom u teži
još kad se i ponavlja u balavcima jednako zvanim:
ime je šimun: a možda i zagovor

**bilješka o mariji
jeđupki**

u stisku
tromih carstava i oštirokikh pustinja
gdje se spliću i iznova spliću selidbeni kvarteti
spaljenih knjiga i nemirnih duša
odveć je lako biti lijepom: blistati
ovalima boka britkim bedrama na neslanoj mjesecini
grudima podignutim do svakog poljubca: sijevati
u rafalnim jedhosložnim rečenicama
što se oduvijek ponavljaju u brzim ustima
gdje ništa nije a sve je pogrešno
stojeći na pogrešnu mjestu,
odveć je lako biti lijepom
ovdje u ovomu

i do onkrajna je takta u krvi
poziv na hodnju povrh voda: svih tih ljubavi,
onako kako je hodio isus nekoć, ako je hodio,
u neku proljetnu večer dobro se čuje
tu u krvi;
ničesa drugoga tad nema blizu:
na žalu osim žala ništa drugo,
al' dobro stoji zamjenjujuć sva jamstva:
toliko vječnosti u sitnu pakiranju
(pijeska i ine sitnine u magmi)
već se izvježbalo biti
pouzdanim uporom uskršnjih uskoka
makar u lijepu riječ

i odhodi eno povrh voda: dugačkim lijepim krokom
u obzornoj odgodi bijeloga na bijelom:
odsaj po odsjaj,
tri kruha u torbi
što ih spominju zapis zapisani poslige
u novom su rasporedu podpore tijelu uvijek živom
u vijencu sućutnih lavova i ostalih
iz priča ispričanih protiv nesanice;
sjedim u sjećanju na aleksandriju
želim biti tamo kada ta jeđupka
(već i po sili lijepe riječi baš ljubka)
ta marja
prođe mojom ulicom

**o sumaglici u sjećanju
na martina luthera kinga**

lako je dobiti metak:
lete uoko brojniji od kiša u listopadu
i traže tijela koja će glatko prevesti u tvari
odporne na dosjetke o dobrim ljudima
i na ostalo iz ostavštine odozgo;
kao nigdje, u revoluciji i pljački banaka
mrijestite se rafalno i pametno,
baš vrijeda svaka sličnost s onim ribljim pukom
što u slavu oceana kaotično dodaje broj na broj

i u onomu motelu u memphisu (recimo lorraine)
baš su lako ovili to tijelo crnoćom kao nikada prije
i pomakli sve razlike između živih i bivših živih
na kožu tako sličnu noći;
ali već je netko prije od prije
bio izumio san:
pogoden tijelu lako se je skloniti tamo
i množiti u krijesu minerala i plemenitih plinova
dok krv žurno seli u druge amerike

malo je onih koji su
(recimo kao ray sugar nekoć pa robinson)
u jazzu i boksu, snu i šakanju, jednaki:
s ovlastima mladih prinčeva
iz eonskih spletaka oko zlatnih jabuka
ne dijeleći sućut od sretnih svršetaka;
a ima ih
i lako je vjerovati kako priče o plavoj krvi
nisu tek nadpisima na državnim markama
s uljepšanim slikama tudihi predaka predkinja;
samo su rijetka ta tijela
te otočne osame
gdje ničemu ne podliježu sve te ljubavi
osim taknućima: usta na usta direkt na direkt
(gdje i isus najviše boravi);
pa dodatak: robinzon baš bolje pristaje
svemu što se znalo odazvati prije
na luther na king ili tako nekako

**o broju 16670
auschwitz**

a oduvijek se zna da će taj maksimiljan kolbe
(u onom ratu u hrvatskoj hosovac maks)
htjeti zamijeniti u smrti
jednog od deset odabranih slučajno
radi ispravka logorskih računa, ovakvih onakvih;
pravilo zamjene iz riznice je lakih izuma
logorskog množenja neživih i neživih uskoro:
kocka luči kojih će deset od tisuću tisuća
u minus dnevne bilance,
ne treba sumnjati u svemirsku mladolikost slučaja
(premda je sad nedokaziva njegova nevinost)
ne računa se sa živima,
logor je logor

teško je s nebom u jednom tijelu
(s marijom u jednom sjećanju)
odveć je tjesno u limfi strujama modrine
gdje se oduvijek umataju u zlatne omote
nejasni otisci onkrajne hrabrosti, bez preanca;
kada je zatražio svojom smrti odgoditi drugu
jasno se vidjelo:
bio je tužan što se ne može ponoviti
u toliko živih
koliko je kocka pomnožila smrti:
odgodom jedne nije odgodio ni jednu
odgodom jedne odgodio je sve,
u toliko tijela

a nije se nikako znalo da će taj hosovac maks
(u velikom ratu maksimiljan kolbe)
htjeti zamijeniti u smrti
tolikih onih iz prognaničke kolone
dok prolaze miniranim poljem kukuruza:
beskonačnim od – do;
pravilo zamjene iz riznice je lakih izuma
jutarnjeg umnoška živih i još živih,
nije bilo kocke: samo krivi korak,
ne treba sumnjati u svemirsku mladolikost slučaja
(i nikad dokazivu nevinost)
polje je minsko je polje,
sve je u živima

**podrubak o ivici
zlatnih usta**

zacjelo će se reći i što lijepo
u onom obilju malih rečenica:
pa kroz njih se najčešće sele zvijezde
prema svojim zastavama, (i ostalim domajama)
a i drugi nomadi na bijegu od polarnih zima;
i kada se već mora vjerovati ovomu onomu
(po tko zna kakvu nalogu)
zašto ne bi i svijutcima srsnih staza bogaza
između dvoglasa ispred i dvotočke iza
u ustima gdje kadšto još zausti
zlatna doba;
a i što bi tijelu usta u kojima se odustalo
od tebe mene nas usta na usta?

nije onaj sumerski popis dugova i dužnika
baš uzoritim predkom knjige postanka
(a ni mladih carstava poslije
sa sidrištima na zvijezdama)
tamo se bogati i pravedni susreću rijetko
još rjede živi i slobodni;
te male rečenice u zlatnu slogu
odpočele su u ženskim ustima i onkrajnim pjevom
one marje možda enheduane
još prije od prije
(kad netko mora biti prvi onima koji broje);
i nagrađuju se kako je zapisano o ivanu:
plovom po priručnu, obvezno crnu, moru
i usputnom smrću;
a poslije ni time
ne računaju li se sjetke na sve to: ne zna se čije,
u malim rečenicama u zlatnu slogu

podrubak
o majci božjih siromaha,
terezi

našla je iz populjka
ljekovita bilja nepoznata imena i vedra mirisa
sve što se moglo priznati nebu
u onoj nultoj dobi prvine bilo je to;
i mirno se produžio kalendarom
od proljeća do kasna ljeta, taj pup,
nije bilo žurbe u maratonu bliskih zvijezda
(a i carstva uoko propadala su sporo):
sretna su se počela našla u ljubavnim nitima predaka
i ozonskim osmijcima kolovoza:
oduvijek kružje s točnim porukama
između tijela i tijela

ali kako nastaviti sretne udahe
kad je toliko ovih onih
koje nitko ne spominje ni u kojoj molitvi
(nekmoli u diobi kruha vode i sućutna pogleda)
nije se znalo:
zbroj svega zla puta iks u magmi
manji je od tuge u oceanskim vruljama krvi,
treba, svakako, uzeti u obzir
grčeve galaktika i lomljavu tektoničkih ploča
tu množinu sipka odpada po mrtvim kutovima svijeta,
to je i za boga previše,
toliko azije

drugi poziv (iza nultoga), odande iz,
čuo se jasno: pa nahodi se iz populjka
ljekovita bilja nepoznata imena i vedra mirisa,
i nisu joj trebali prevoditelji
za čitati brzojavne zamolbe s podpisima uskrslih:
točno se znalo što se tiša
u onim tišinama kada te tama od tamu
motri oštrim pogledom bez popusta
(gdje svaka pomoć kasni barem za jednu smrt):
i uzela je moliti lomeći dobrotu s bližnjima dalnjima,
nema se drugo u toj škripi tektoničkih ploča:
sve to osobno i milosrđe između

**podrubak o jedinom
bogdanu ivanu leopoldu**

bezbroj se ispovijedi u bezbroj godina
iskrcalo u njegovu strpljivost:
toliko priznanja ovakvih onakvih;
u neveliku tijelu
gdje su krila inače prirodnim darom
a noge na uvjetnoj slobodi
trebalo je smjestiti valjano,
negdje nekako, da ne progoni poslije nikoga,
sve to što se prešutjelo
jer je srama previše premalo,
sve to što se reklo
jer se rečenice rote dvotočno
s ugrađenom odgodom zadnje točke na nebu

zacijelo mu je pomoglo i sjećanje
na zlatnu boku iz pobočnih povijesti:
tamo je dvanaesti po redu došao prvi na red
biti bogdo svojima i drugima;
toliko se tamo sleglo svetih
u tom tjesnacu,
dugo se strijepilo u plućima s manjka prostranstva
dugo se oko zaočno otimalo posnu obzoru,
a ipak, našlo se mesta za sve te svete
u tom tjesnacu;
i ne može se nego prostranošću neba mjeriti
to neveliko tijelo
u koje se iskrcalo toliko priznanja, ovakvih onakvih

u

bilješka o romanu *Ilullu* kataloncu

ma mora biti ma i lj od ljubavi
već u toj troski od tvari ovih onih:
jesu li oku tako daleke jer iz sučuti šute
o svemu što je predhodilo ovdje u ovomu,
ili je tijelo tresnulo amo iz nesretna slučaja
i ostalo svemu daleko
pa i nema krivde do stvari do njih u troski;
ma zacijelo su ove žiske od ljubavi
što presijecaju oštре poglede s neba
(a i druge nepogode iz nehata)
zagubljeni zapisci o sretnim došćima
na zlatna dvodna prvih rečenica u magmi;
a morao bi, kad je već na svomu, i bog
u toj knjizi gdje se množe stvarnosti bez uzora
znati više: uvijek nejednak,
pa rodom je iz tolikih ljubavi
i sretnih svršetaka

vitičaste vruļje: utvare u tvari,
sad jedini su ulazi u zlatna trenja (tebe mene):
treba prostranstva najprije prostranstva treba
za sve ove kratke spojeve između jednine i dvojine:
tamo će se prostrijeti što se prostrijeti ima
tamo je obećana tijelu zlatna prvina
u svjetlosti i još u svjetlosti,
je li zato u svim tim ljubavima
toliko nepopustljive vječnosti?
i neka ne zbujuje što se slika isusova raspeća
uvijek množi s pet
na istom mjestu gdje se množe
i sretni svršetci s asovima u zlatnoj algebri,
oteo se taj prizor onomu svetom kataloncu, pomnožen s pet,
i vodio ga kroz afričke batine i ostatak ljeta:
nema olakšica za one koji su
iz sretnih svršetaka

**podrubak o
josipu iz copertina**

sve je u strunama:
ovdje je krv na svomu u žilama
i zrak na svomu plućnim krilima
tamo je prostranost na svomu dvotočna
gdje se sažimlje u kajde ovo ono;
i kad se čuje što se čuti ima, (možda i usput)
itko ikakav čuje, i onaj siroti Josip
po svim pričama iz copertina, isto iz priče,
evo pukotine u prsima uvijek tjesnim
lakoča prve slobode bira je prvu:
nije to konal za meke navale valova u duru
premda ih tako bilježe zvonici i tvorničke sirene
a nije ni poziv na beskonačnu tugu
premda se tijelo ižažimlje do zadnje suze,
ljubavni su krici u suhoj tinti
i drugi titraji

tad povlače se sile od teže u daleke nule
(znadu oduvijek što moraju znati)
i može, napokon, to tijelo
k sebi u strune, nejasnu baštinu:
lako je s nebom kad zlatne kajde pale grla
davno zakopana u magmi
i kada su galaktike na dohvatu svake točne molitve:
još je zamahnuti rukom koraknuti nogom
kako treba;
i baš kao onaj siroti Josip
po svim pričama iz copertina, isto iz priče,
i moji tvoji predkinje predci
još ustrajno govore: letiš letimo
(namjesto: trčiš i tako to),
od lebdeće smo pasmine, očito je:
sve je u strunama

**što zna o svjetlosti
hilda iz bingena**

baš ništa ne znam o svjetlu
možda je rekla kada je rekla neka iz bingena
hilda a možda i nije a mogla je;
a oko ga, evo, posvećuje blizanačkim ushitom
i koža mu hita u susret
pijući sve boje u kojima se nomadski množi
po onim dugačkim lakinim maltama
između očiju i usta

i ne može se reći: robuje se svjetlosti
ni ovdje ni u sretnoj pričuvi tamo:
uvijek se prve pitaju zalihe preživjelih:
ima li ih dostačno za obviti zaviti
jutro obećanjima čista prostranstva
podne visinama okomitim na srce
veče zagasitom sućuti ljekovita bilja,
tamo je tijelu zajamčiti čistac

možda je ono plivanje rodničkim vodama
prvom pokaznom vježbom za sve što se ima dogoditi
kada more svjetla poplavi sva druga mora
i tijelo se odvrgne u blistavo to:
ne, ne dolazi svjetlost odplaviti nikoga nikamo
svemu se jamči ta ona lijepost
o kojoj šaptom bajaju boje
seleći se od očiju do usta
premda se nejednako računa: božjih ljudskih

**podrubak o janji
iz praga**

nekoga je kralja
al' volim reći: ribara,
neka oproste koji opaštaju
(drugi inače i ne mogu)
u mojemu je narodu malo kraljeva
od toga naroda a puno ribara
(možda za čas ni jednih ni drugih)
baš pristaje grlu: ribara kć

eno je još je: vrjše u vruljama
svih onih duša Što beskuonom rone na dah
čas ljubavní slog čas srsni skos,
i na vruću kožu gdje nema pristup
ni smrt ni druge kliničke klice
prima lutajuću lijepost
na strogo tijelo na matično ovo:
tu će se udomiti sva ova dobrota
i izliti na žive: bude li ih

vrijeme je od dobrote,
pa premda je nekoga kralja
al' volim reći: ribara,
neka oproste koji opaštaju
(drugi inače i ne mogu)
u mojemu je narodu malo kraljeva
od toga naroda a puno ribara,
baš pristaje grlu: janjeta kć

**podrubni zapis
ispod sjećanja na miroslava bulešića**

zapelo je još s nebom
(gdje i inače odpočimlju muljaže prema dolje):
nije smjelo odbjeći s popisa privatnih posjeda
tih carstava i bezbrojnih kopija
(s predcima brzim na nožu u prvoj vijesti iz povijesti),
nije se smjelo izmaknuti svemu manjem od dobrote
i množiti u limfnim uzlima uskršnje obljube duša
i sklanjati se u živa usta
raskošno razbacana modrinom,
nije smjelo, točka

a zapelo je i s disanjem:
smetnjom je baš sve što se opire prijeisu
u ravne zasjeke usputnih nula:
ruke pluća noge usta razna ticala
ostalo to u što se splela prostranost
kada se našla na čudu
tamo ovdje u zornu ponavljanju,
i još vedra veziva u krhkosti kalendara
razdijeljena pravedno na sve te uskrse:
uvijek su tu ljetna podneva za sretne nastavke

pa je bilo baš lako ubiti u tjesnom
i još u godinama dužim od godina, sve njih,
zebe revolucija i drugi izumi za strojno množenje muke
uvijek istom zebnjom:
toliko je miroslava tih bulešića
po porubima prastarih sućuti, od prve prvih;
ma za razliku od drugih u brojdbi
množe se puta dva te tuge
kao svagdje gdje je tijelo nejasno dvostruko:
na nebu zemlji

**podrubna bilješka
o martinu iz paname
porresu**

volio se uviti u vedru riječ:
pas, na primjer, dodati: mulat,
doba je nedobna: u stogodišnjem su prijeporu
osebične stvari i lutajuća grla:
opasno je biti tijelom takvim i takvim
opasno je ne biti tijelom takvim i takvim,
kako su opasnosti postale tolikom većinom
premda ih ne pamte prastara mjesta
gdje se većine računaju točno:
mravinjaci travnjaci suze svetoga lovre,
tko zna

volio se produžiti u vedra taknuća:
lječiti, na primjer, moliti,
doba je nedobna: u stogodišnjem su prijeporu
točna tijela i naprave bez predaka:
opasno je činiti tako i tako
opasno je ne činiti tako i tako,
kako su opasnosti postale tolikom većinom
premda ih ne pamte prastara mjesta
gdje se većine računaju točno:
mravinjaci travnjaci suze svetoga lovre,
tko zna

volio se sažeti u vedri sažetak:
služiti, na primjer, zračiti,
doba je nedobna: u stogodišnjem su prijeporu
časne službe i tjesnaci u ozonskoj paučini:
opasno je trajati u tjesnu
opasno je ne trajati u tjesnu,
kako su opasnosti postale tolikom većinom
premda ih ne pamte prastara mjesta
gdje se većine računaju točno:
mravinjaci travnjaci suze svetoga lovre,
tko zna

Ivan Rogić Nehajev

Peti stupanj prijenosa (ulomci)

**Povijest najduže hrvatske godine pisana nedjeljom,
Hrvatski radio 1992.**

Arhiviranje kolonijalnog stereotipa

Među događajima što su se odigrali posljednjih dana, ili se još odigravaju, važnim držim one u Splitu, Slavonskom Brodu i Lištici. Svi koji čitaju novine i uzgajaju nove kolonije čireva na želucu, kao jednu vrst intimnih hrvatskih dragocjenosti, znaju da su to vrlo različiti događaji, nastali u različitim okolnostima i mjestima. Pa ipak, zajedničko im je svojstvo – vađenje masti jugovojski. Odlučnost s kojom se, u tim događajima, oblikuje odnos spram jugovojske u hrvatskom političkom ponašanju je potpuno nova. U Slavonskom Brodu zaposleni u „Đuri Đakoviću“ naprsto odbiju razgovarati o pravu jugovojske na tenkove što ih tvornica proizvodi. Ne samo da to pravo osporavaju, nego drže bedastim o njemu uopće raspravljati. U Lištici skupljeni ljudi, prožeti istom logikom, ne dopuštaju uopće mogućnost, čak ni načelnu, da vojska prođe. Pri tomu se jugovojska, jasno da ne može jasnije, opisuje kao nešto strano, o čemu i ne vrijedi posebno brinuti, osim isključiti mu mogućnost da provodi svoje naume. Jugovojska neka radi svoje a mi ćemo svoje, poručuju Lištičani; ona ionako nije naša pa i nemamo što od nje očekivati. Ista energija dominirala je i u nedavnim demonstracijama protiv vojske u Splitu. Ma koja vojska, koja sila, bili su dominirajućim upitima. Najposlje usklik: Kandiću, znamo ti adresu, bio je jasna poruka da su splitski demonstranti svjesni elementarne činjenice: da je svaki oficir jugovojske stanovnik grada i da je, osim vojsci, neposredno odgovoran i građanima među kojima živi. Ako to, kojom opasnom zabunom, zaboravi, građani poručuju da će ga, očito, ni malo nježno, na to podsetiti. Zbog činjenice da se ne može odvojiti od dnevnog konteksta, od svakodnevice na koju su oficiri kao živi ljudi i građani upućeni, jugovojska, a, najzad, i svaka druga, nije ni približno onako autonomna i neranjava koliko se hoće predstaviti. Spomenuti, duhoviti, ali, nesumnjivo i nedvosmisleni, užvik: Kandiću znamo ti adresu, upućen samom šefu vojno-pomorske oblasti, koji je samo dan prije potratio, i to cijeli cjelcati, u Kninu, ne učinivši baš ništa za Kijevo, i Kijevljane, a o drugim naseljima da i ne govorimo, poruka je koja ne ostavlja nikoga u zabuni. Zbog toga glupo, toliko da već pobuduje sumnju u mentalno zdravljje govornika, zvuči izjava jedne druge admiralske spodobe, kojom poručuje kako je vojska ipak u nenadjebivoj prednosti jer da ima vatreno oružje. Otkriće je svakako neočekivano. Da nam on to nije rekao nitko u Hrvatskoj to sigurno ne bi ni opazio. Vjerljivo su, zbog potpunog neznanja, jugovojski rekli: crta, i Spiličani i Lištičani i slavonski Brođani. Ipak, da tu ima i umješnijih režisera naših tegoba odaje i činjenica da su, slučajno zar ne, pred splitske demonstrante bili poslani golobradi makedonski dečki, unovačeni prije koji mjesec. Tko nije dovoljno zloban taj će u spomenutoj činjenici vidjeti samo nesretan slučaj koji zaleduje naše predodžbe o nesreći. Ali, nakon toliko godina inkasiranja polujasnih znakova, s odveć jasnim, bolnim posljedicama po nas, teško je prepustiti se tako lagodnom tumačenju. Podmetanje makedonskih novaka pod pritisak protuvojnih demonstracija u Splitu zdravije je tumačiti kao komorni režijski odgovor vojne gospode u sjeni makedonskim političkim prvacima, koji su pozivali makedonske vojниke u jugovojski samo koji dan prije neka, u prilikama kada se od njih bude tražilo da pucaju na Hrvate, odbiju poslušati naredbe. Rukopis tog odgovora odveć je tipičan za uzgajivače jugototalitarizma, da bi mogao promaknuti u skupinu nesretnih slučajeva. Sklon sam vjerovati da je splitska smrt točno toliko slučajna koliko je slučajan i kamionski konvoj krcat još neraspakiranog oružja poslan na vojnu poštu Visoko, koji tjedan prije. Vjerljivo je ta vojna pošta svjetski rekorder po broju pucaljika po vojničkoj glavi. Trebalо bi to odmah dojaviti onom britanskom entuzijastu koji popisuje svjetske rekorde.

Spomenuta čavrjanja s vojskom imaju i još jednu zajedničku crtu. Nisu nastala pod patronatom ni jedne posebne stranke. U Splitu organizatorom su bile sindikalne organizacije, u Slavonskom Brodu, očito, sami zaposleni, a u Lištici mještani. Sve tri reakcije su, po svojim glavnim odrednicama, predpolitičke. One ne dovode u pitanje ni jedan posebni politički poredak, nego, naprsto, pokušavaju uspostaviti mjerila, s pomoću kojih treba razlikovati degenerirane raznosače političke jugogangrene, od ostalih. To su, dakle, reakcije isključivanja jugototalitarizma iz svakog mogućeg političkog obzora koji bi, u ulozi političkog, trebao uopće funkcionirati. K tomu, sve te tri reakcije su u korist hrvatske države. Kada sam prvi put video na teve one kijevske kurdske Hrvate, posebno žene, kako viču: ne damo policiju, skoro nisam pao na rit. Nakon toliko, ma što godina, stoljeća, tijekom kojih smo vježbali sve vrsti opreza spram policije, jer je ona, kako rockeri vele, redovito „trenirala strogoču da ne bude baš kako ja hoću“, i na koju smo se naučili obraćati toliko rijetko koliko se obraćamo i na svaku neuklonjivu nesreću, jer je obraćanje na nju rijetko ičim drugim i završavalo, nadete se u prilici da vam osobe, što bolje pristaju ružnom snu nego li čemu drugom, a najmanje zavodljivom govoru slobode, na vašem materinskom jeziku, hrvatskom, mašu s teve i viču kako ne dadu policiju. Taj uvodni gest prilično su precizno razumjeli ostali. Zahtjev za državom također nije političkim. U Hrvatskoj je svašta moguće, ali da kijevske babe, kojima je ljestvica otišla skupa sa Zubima, i Zubima vremena i njihovim osobnim, bate politiku teško je vjerovati. One samo zahtijevaju ono što zahtijevaju i u drugim, srodnim, prilikama, da im se ne osporuje pravo na jednu vrstu života što se ni na koji način ne može povezati i svesti na kurdsко izumiranje. Država je u tom kontekstu, dakle, stanoviti jamac životne autonomije. Pogađati se o njoj znači pogađati se o tomu koliko se uopće smije biti živ.

U sva ta tri spomenuta događaja Hrvati su, dakle, izašli iz decenijima nametanog im stereotipa: da su narod bez jakih povijesnih energija, i da ih se sustavnom proizvodnjom straha može trajno zalediti, čak toliko dobro, da postanu po-dozrivi spram svake vrsti lucidnosti proizašle iz brige nad tim zombijevskim mrežama. Uočiti je da je drugu stranu toga stereotipa sustavno njegovala čak i, recimo, nacionalno osjetljiva inteligencija. U tom komplementarnom stereotipu Hrvati, doduše, nisu politički zombiji, ali su ljudi koji, već zbog stigmatizacije imenom, inkasiraju metafizičku mrzvolju povijesti. Više takve knjige i ne mogu čitati jer im je stvarni antropološki sadržaj: nekrofilija. Budući da me ljudi, posebno žene, privlače koliko su živi, teško se mogu poistovjetiti s nekrofilima, neovisno o tomu imaju li ili nemaju, a većina ipak ima, licencu hrvatskog domoljuba. Jedan od razloga zbog kojih je bilo, u prijašnjoj administraciji, dosta lako organizirati sustavno nečitanje hrvatske književnosti, na čemu je, poznato je, kulturna politika dosta točno inzistirala, leži upravo u toj činjenici. Nadolazeći iz pojekuda, a, zapravo, iz nikuda, mnogi su hrvatski domoljubi po uvjerenju iskreno tvrdili da su inventure nekrofilične arheološke pričuve potrebne narodnoj stvari. Ustrajnost te vrsti pokazuje se ponajbolje na načinu korištenja središnjeg mita klasičnog starčevićanstva: mita o ZrinskoFrankopanskoj uroti. Kada ga Starčević reciklira namjera je jasna: uspostaviti političku distancu spram bečke isključivosti. Danas, međutim, budući da to nije posebno potrebno, dvojicu umnih i talentiranih ljudi, gubitak kojih je bio fatalan po daljnje oblikovanje državne hrvatske svijesti, pretežno doživljujem tek kao slabe profesionalce u poslu koji su namjeravali obaviti.

Nesporazum je očit. To nije nesporazum sa mnom. To je nesporazum hrvatske kulture sa starčevićanstvom. Nesporazum je u tomu što starčevićanstvo nije zadani atlas scenarija nesreće nego, naprsto, energijska šifra, ili, jasnije, šifra hrvatske neukroćenosti. Lagodno se zaboravlja da klasičnim starčevićanstvom dominiraju dvije osnovne energije: polemička, agonalna i energija koja ni u jednom trenutku ne dopušta okupaciju neba figurama proizašlim iz prenemaganja onih koji nisu ni sposobni preuzeti, čak ni minimalne rizike, što ih život, potpuno nepredviđeno i, zašto ne, nepravedno, a bezbržno, dodjeljuje. Starčević i predobro zna da je okupacija neba, zapravo, uspostava starateljstva nad životom. A budući da je neprekidno bila na djelu, a danas još i više, projekcija Hrvatske kao mjesta s kojega se odlazi, bježi, pokušaj da se u njoj i na njoj živi dnevno, konkretno, bez dopisivanja bilo kakvih osjećaja heroičnosti, ili nadnaravne muke, ravan je, još i danas, neoprostivom prekršaju. Uzgaj slika koje nas u tom podupiru, da predracionalnu odluku: živjeti u Hrvatskoj, naknadno opisemo u opernim šiframa jednostavno je, ako nije proizvodom gluposti, fino nagovaranje na neutaživo snimanje emigracijskog sjaja. Vjerojatno u tom pogledu činjenica da većina takvih dopisivača pripadaju onim nepreglednim kolonama raskrućenih, koji u poratnim godinama i nisu mogli odabrat drugo do li ono što se zvalo grad, pa ma što to bilo, nije nevažna. Odsječeni od prvih slika osobnih povijesti, i prvih mjesta, koje one opisuju, dopisivači su jednostavno, slijedeći opću sklonost intelektualnim kratkim spojevima, nostalgiju, kao metodu rekonstrukcije vlastite, osobne, prošlosti, premjestili i na poslove rekonstrukcije hrvatske povijesti u cijelosti. I zbog toga što je veći broj ljudi ostao, još zarana, bez rodnog sela, ili drage, a stalno mistificirane, kampanile, nostalgija je postala poželjnim načinom odnosa spram povijesti. Zahvaljujući tomu namnožili su se, ne samo kolekcionari figura uškopljениh predaka, nego i oni koji su se s neobičnom radošću bacili na cenzuriranje sviju erotičnih energija koje su pokušavale jasno opisati predmete vlastitih želja, i sastaviti ih u perekad životnog aktualiteta. Starčević je dobio dva lijeka. Najprije ricinus, a onda tablete za spavanje. A radilo se, da podsjetim na Nietzschea, o više mesa u prehrani.

Sklon sam tvrdnji da je znatan dio hrvatskih političkih poteškoća proizašao iz nemoći da se energijska šifra starčevićanstva točno pročita. Nije mi, dakako, ni u malom mozgu primisao da su nam okolnosti posebno sklone, ili da smo, iz prijašnjeg razdoblja, naslijedili što dugoročno uporabljivo. U prirodi je svake vlasti da naslijedene okolnosti opisuje gorim nego što jesu kako bi bolje istakla i vlastite zasluge. Ako je to već ekologiskim svojstvom svake vlasti ne vidim

zašto na njega ne bi imala pravo i sadašnja hrvatska. Ali i bez njezinih slika znamo da prilike i nisu bile bogzna kakve, pa da se njihova velika uloga u nastojanju sadašnjih hrvatskih političkih poteškoća ne smije preskočiti. Ali puno je važnije da je energijska šifra starčevićanstva ostala tek djelomično pročitana. To je, ponajprije, vidljivo iz činjenice da je hrvatska vlast najteže učila ulogu onoga aktera koji aktivno proizvodi događaje. Ona je, po pravilu, inkasator posljedica tudihi gestova i postupaka, a tek iznimno njihov proizvođač. Vjerojatno i zbog toga u hrvatskoj javnosti vlada jezik oponiranja i opreke, jezik opovrgavanja i spočitavnja, kao da smo, u najmanju ruku, sa Srbima u pederskom braku pa nam smetaju budoarske neuljudnosti partnera za kojega više i nismo na čisto kako se našao s nama u istoj ložnici. Vjerojatno zbog toga hrvatskoj politici i nije moglo pasti na pamet organizirati alternativnu Jugu, koja bi, kada bi se sklopila, obuhvaćala više od polovice sadašnje Juge, i sve važnije resurse, kao efikasnu formu istjerivanja Srbije iz nje, jer su srbjanski politički poduzetnici ionako prvi odpočeli njezino grickanje. Srbiji bi, za džeparac, mogli još dodati Em Bulatovićevu brčinu i sposobnost brzog brojenja topova na zagrebačkom Gornjem gradu. Vjerojatno zbog toga hrvatskoj politici ne pada na pamet da kršenje ljudskih prava na Kosovu nije ničjom unutrašnjom stvari, nego je uvjetom svake politike, pa briga za njih omogućuje aktivnu hrvatsku politiku ne samo u Zagrebu nego i u Prištini. Vjerojatno zbog toga i uvjerenje kako je vojska nezajebljiva, premda izravno ovisi o servisima civilne Hrvatske. To su, gotovo gestom djeće priče, pokazali Lišićani, nudeći dobromanjerno, zaustavljenim vojacima čokoladu. Ne ubrajam se ni u kakve političke poznavatelje, a nemam ni posebnih ambicija pisati o politici. Tu sam sferu doživljavao oduvijek dosadnom, a tekući događaji u Hrvatskoj i nisu me u tom pogledu razuvjerili. Nu neovisno o tomu, budući da se politika bavi sa mnom, moram reagirati ako već nikako drugačije, onda s pomoću jedne vrsti obrambenog refleksa. Držim očitim da tekući događaji u Hrvatskoj nameću potrebu kritičkog provjeravanja pojedinih premsa dosadašnje hrvatske političke strategije. Danas je više nego jasno da Milošević ne može biti ozbiljan partner u bilo kakvim bilateralnim razgovorima jer on i nema o čemu razgovarati, on naprsto želi učiniti to što želi. Jasno je i da je hrvatsko povjerenje u aktivni angažman zapadnih zemalja na hrvatskoj strani preveliko. Sve dok Hrvati stenu stegnuti stereotipom o koloniziranom narodu, za kojega je dosta desetak tenkova više nego li na Kosovu, zapadni, navodni, hrvatski zaštitnici, ako ni zbog čega drugog, onda zbog elementarne udobnosti, neće se ne znam kako dati uznenirivati. I ocjena jakosti hrvatske dijaspore očito je previsoka. Na primjeru gospodina Prpića zorno se pokazalo što je čemu jednako. Kao što je poznato, gospodin Prpić je morao birati između amerskog državljanstva i položaja hrvatskog ministra vanjskih poslova. Sad, nije da bih papir o amerskom državljanstvu objesio u zahod. Ali kada se taj papir stavlja na istu razinu s papirom o imenovanju ministrom, i to, vjerojatno, po rangu trećom političkom osobom u Hrvatskoj, onda je više nego jasno koliki je stvarni hrvatski bodovni saldo u takozvanom hrvatskom amerskom lobbyu. Sve te činjenice, posredno, ukazuju da će Hrvatska, da bi uopće mogla izgraditi dugoročno stabilniju političku strategiju, morati energijsku šifru starčevićanstva pročitati temeljitije i s više osjećaja, istodobno, i za povijest i za život. U svakom slučaju oni govori hadezeovskih prvaka prije koji tjedan, kada su Zagrepčani demonstrirali protiv zagrebačkog suđenja Virovitičanima, a kojom su prigodom podučavali narod kako će demonstrirati i pri tomu ostati duboko u nametnutom kolonijalnom stereotipu o pokorenom narodu, time se definitivno isključuju. Starčeviću i svakom talentiranom boksaču zajedničko je jedno iskustvo: da je za pobedu, političku i sportsku, potrebno biti na svojim nogama. Ta prostodušna, a ipak zamršena, spoznaja, pokrenula je i Lišićane, i Spličane, i Brođane. Biti na nogama nije obećanje. Ili ih imate ili nemate. A protivnik i nije ne znam što. Sve skupa, u dvije velike makljaže, 16 dana na svojim nogama. Stvarno za ortopeda, a onda možda i za psihijatra. Zato ne vjerujem u nagodbenjačku Hrvatsku Stipe Mesića, kakva je nastala na zadnjem jugosastanku na vrhu. Nagodbenjačka Hrvatska mogla je biti orijentirom u prošlom stoljeću. U ovom je čistim anakronizmom. Neovisno o bilo kojim okolnostima. Očito je da će Hrvati do političke alternative za dvadeseto stoljeće doći na njegovu izmaku. Točno u vrijeme kada je drugi narodi budu stvarali za iduće. Ozbiljna hrvatska politička alternativa bit će ona koja će znati premostiti tih stotinu godina povjesnog manjka. Ovo što smo dobili nastalo je jugonasiljem na jednoj strani i hibernacijom političke inteligencije na hrvatskoj. Prilično dobro znamo oboje, da bi imali iluzije ma koje vrste.

12.5.1991.

Bedem ljubavi

Ima pisaca zaokupljenih kritikom moderniteta koji vole podsjetiti da je stvarni početak postmodernog razdoblja bilo rušenje nekog nebodera. Neboder je, poznato je, jedan od središnjih izuma i simbola moderniteta, pa njegovo rušenje, neovisno koliko dugovalo praktičnim razlozima, krije, u osnovi, uvid da su proizvodi moderniteta već arheološkim činjenicama i da više nisu zaštićeni aurom nedodirljivosti, što im je, sve do tada, jamčila privilegij trajnih stvari. Nije bilo malo autora koji su prve višestračke izbore u Hrvatskoj, prije godinu i koji mjesec, rado isticali kao početak postmoderne političke povijesti u Hrvatskoj. Argumentata što podupiru tu tvrdnju ima poveliki broj, pa i ne začuđuje privlačnost koju ona isjava. Najzad, analogija između nepopustljive nasilnosti jednog nebodera i političkog sistema realnog socijalizma i nije bez temelja. Njezinu eleganciju, međutim, muti činjenica da modernosti nebodera vjerujemo spontano, bez unutrašnje podozrivosti; modernosti realnog socijalizma ne vjerujemo nikako, ili jedva jedvice. Zato i ostaje trajno pod sumnjom pretpostavka da se razdoblje političke postmoderne u nas poklapa s razdobljem okončavanja socijalističke monumentalnosti i, s njom povezane, policijske skučenosti. Nije netočno tvrditi kako je razdoblje realnog socijalizma u nas razdoblje paradoksalne modernizacije, koja doduće još slijedi sredstva i proporcije Moderne, ali koja je neizlječivo sklona predmodernim slikama; zahvaljujući tomu i sve drugo što ona nudi postaje neizlječivo predmoderno. U tom bi slučaju datum temeljenja višestračkog poretka bio, zapravo, datum početka stvarne modernizacije. Ta, pak, tvrdnja uopće ne ukida mogućnost da se početak političke postmoderne u Hrvatskoj pomakne samo godinu dana potom, točnije do četvrtka, 29. kolovoza tekuće, 91. godine.

To je datum nastanka jedne, za naše prilike neobične, političke prakse koju su njezini tvorci nazvali, poznato je, „Bedem ljubavi“. Prvo što mi pada na pamet je pitanje: zašto bedem, zašto ne, recimo, more, ili nebo, ili bilo što drugo što bi se bolje slagalo s riječu „ljubav“ od riječi posuđene iz rječnika vojnog građevinskog inženjera. Prva pomisao koju spomenuto pitanje pobuđuje je kako se riječ „bedem“ nastoji istaknuti stanovita silovitost. U iskustvu nas današnjih imamo i boljih pomagala za tu vrst retorike, ali ni riječ: bedem, nije neizlječivo zastarjela. Tko je imao prilike stajati, makar samo koliko je potrebno za turistički radoznali pogled, pod bedemima, recimo, domaćeg Trsata, lako se je mogao uvjeriti koliko je način njihove izgradnje prisno povezan s predodžbom o silovitosti u iskustvu njihovih zidara. Ali kada se ta riječ nasloni na riječ „ljubav“, što je, već po definiciji, suprotna naznačenoj silovitosti, onda prvočno uvjerenje kako se uporabom riječi „bedem“ želi izazvati pomisao na silovitost ostaje bez potrebne potpore. Prihvatljivom se čini jedna, nešto drugačija, linija razumijevanja. Riječ „bedem“, osim na silovitost, pobuđuje još i pomisao na stalnost. U kozmologiskom shematismu stalnost je svojstvo svijeta kojemu se pripisuje određena vrijednost i poželjnost; on je, bezuvjetno, gornji. Osim te, prvoligaške, posljedice, stalnost svijetu kojemu je svojstvo dopisuje i još jedan, ni malo bezazleni, privilegij: položaj središta. Stalnost je ekskluzivnim pravom središta. Izvan njega nema stalnosti. Zato periferija i nije drugo doli općenitom sinonimom za bića, stvari i događaje koji nisu zavrijedili da se ponavljaju i da traju. Nasuprot njoj, središte je posebna zona gdje se vrijeme preobražava u načrt ustrajnosti i postaje okvirom jasnog isticanja onoga što je stalno. U našem, dakle, iskustvu riječ „bedem“ stoji dosta blizu riječ stalnost. Zahvaljujući tomu što je dopisana riječ ljubav ona postaje sredstvom centriranja ljubavi kao nove političke kategorije. Riječ „politička“ i nije potpuno precizna jer je posrijedi ambicija da se polje političkih odnosa i drama podredi jednom kozmologiskom shematsizmu kojim vladaju sile ljubavi. More sugerira širinu i neodređenost, čak svemirski mamurluk, ali bedem ne. Naprotiv, njegova pripadnost praksama i poretcima obrane podrazumijeva da je on mjesto potpune budnosti. Zahvaljujući tomu također može biti uspješno uvršten i u unutrašnjost središta. Bedem ljubavi, dakle, novo je obrambeno središte Hrvatske, osim, dakako, Zagreba, Osijeka, Vukovara, Društa, Zadra, a ubrzo, vjerojatno, i Dubrovnika, Gospića ili Karlovca. Budući da mi masivnost bedema nikada nije bila posebno bliska, a najmanje u ljubavi, teško mi je bez humorne sjene priznati tu novu zemljopisnu preinaku Lijepe naše. Ali, kada u njoj osoba sklona masovnim ubojstvima, poznata još i pod imenom Života Abramović, može biti jugogeneralom, onda i ljubav može imati svoj bedem. Najmanje bedem.

Cilj poduhvata nazvanog „Bedem ljubavi“ dobro je poznat. Posrijedi je ambicija da se svi vojnici kojima je neolitička nježnost generala Adžića produžila vojnu obvezu na neodređeno vrijeme vratre smjesta svojim kućama. Ako ih, u međuvremenu, narečeni general nije dao srušiti. Izričući tu naredbu general Adžić, i ostali iz kluba jugovojskih poduzetnika, odlučili su trajno zakapariti živa tijela nekoliko novačkih naraštaja. Budući da ni jedna ozbiljnija zamisao o sređivanju tekućih prilika u nas ne može bez pomoći tih živih tijela jasno je da su ona postala predmetom prijepora na isti način na koji su postajala predmetom istog prijepora i sva druga tijela u kojima je nastanjeno obećanje: od eliksira trajne mladosti do narkomanskog zlatnog šuta. Adžiću su njihova živa tijela potrebna da bi ih pretvorio u materijal jednog poretka gdje mrtvi gospodare živima, i gdje je kanibalizam samo znak boljeg kućnog odgoja. Ženama su njihova tijela potrebna da bi, nasuprot tomu, bila zajamčena njihova sposobnost da budu ono što je još samo privilegij bogova: stvoriteljice života. Između ta dva načela ni u jednoj mitologiskoj shemi nema pomirbe. S vremenom na vrijeme dosjetljiviji režiseri ponude nam po koji film u kojemu se žena zaljubi u vamprira. Ali, začudo, on je uvijek zaštićen manirima plemenitasa, pa je lako zaključiti kako nam podvaljuju, jer i nije posrijedi odnos nepomirljivih opreka. Ali, ako bilo kojemu od tih vampirskih zavodnika, koji, usput budi rečeno, troše za naše prilike neobično puno sapuna, i odlične parfeme, uskratite poklonjeno obliče, i dopišete mu, recimo, robustnu figuru, generala Adžića, ili novočetničkog centarfora Šešelja, onda pomisao na

mogućnost očijuškivanja između žene s bedema ljubavi i nestošnog vampirskog lovca na dobru kuhinju postaje toliko nemoguća da joj se ne može zanijekati uporabljivost u kakvoj crnoj komediji. Po gospodaricama bedema ljubavi živa i mlada muška tijela ne spadaju ni u kakvu vampirsku škrinju za zimske jugorobne rezerve, gdje se inače, uobičajeno, čuvaju sleđeni pilići i pretila svinjetina, po pravilu jedva uporabljiva, ili jestiva, nego su i sama privremeno otrgnutim dijelovima bedema ljubavi i moraju se tamo vratiti baš kao što svakog svemirske tijelo mora, najzad, prisjeti na svoje mjesto. U protivnom, na mjestu kozmosa vladao bi kaos.

Ističući, međutim, svoje prvenstvo, a s njim i prvenstvo svijeta života, jer, najzad, u njemu svi drugi gostuju: od vampira do generala i bogova, žene s bedema ljubavi pružile su i prilično promijenjenu definiciju domovine. U školskoj krivotvorini, koja se još zove i nastavom nacionalne književnosti, domovina je, po pravilu, opisana kao dama što je, po nezasitnosti za mladim i mrtvim tijelima, dosta srodnna narečenim vampirskim generalskim figurama. Tako je, s vremenom, domovina postala neodređenim nečim što je definitivno izmaklo mogućnosti preciznijeg imenovanja i prepoznavanja, a što, koliko je neodređenije, toliko nasilnije, traži da za njegovu nedredenost umremo. Hrvatske žene s bedema ljubavi, prošlog četvrtka, godine 91, dokrajčile su tu vrst domovinske more. Domovina je izvedenica iz doma, a doma nema bez njegova nultog svojstva: da je mjesto živih ljudi. Domovina, dakle, postaje onim što jest zahvaljujući svojoj životodajnosti. Budući da je sposobnost rađanja privilegij samo bogova i žena, domovina je mjesto koje odaberu te dvije skupine bića i gdje se one zaustave. Takvo određenje domovine nije, dakako, političko. Ali obvezuje svaku politiku koja hoće biti domovinskom.

Takva predodžba o domovini nije, dakako, nova. Ali ona to i ne želi biti. Bit će prije da joj se dopisuje zaslužena prastarost, kako bi i izvedeni zahtjevi bili uvjerljiviji. Razložnost te vrsti obnove teško je zanijekati: u zajednici živih bića ono što je jedino doista prastaro jest sam život. Zato je i najveći broj suvislih kritika totalitarizma, a njih nema jako puno, izgrađen na posebnoj kombinaciji konzervativnosti i sposobnosti da se misli i o razlikama. Sukladno tom kriteriju moguće je razlikovati i pojedine tipove nacionalizama koji su nastali kao prakse brisanja realnog socijalizma. U govoru žena s bedema ljubavi on je bio toliko ekološki preuređen da zaslužuje svako političko povjerenje. Posrijedi je, naprsto, potreba da se nekoliko elementarnih moralnih činjenica drži u čvrstoj vezi s političkim gestima i navikama. I na tom se mjestu otkriva još jedan stari/novi politički element. Malo se tko može sjetiti kada je u poretku realnog socijalizma moralna sablazan bila izvorom, ili uporištem, političke akcije. Žene s bedema ljubavi upravo tu, moralnu, sablazan, uspješno pretvaraju u valjano sredstvo društvenog utjecaja. Reči za njega da je političko sredstvo jednako je točno koliko i da je predpolitičko. Jer svoju uvjerljivost crpi iz one vrsti univerzalnosti koja nije samo posljedica znanja, nego unutrašnje, misterijske, sposobnosti da se jasno razlikuje živo/neživo i da se, slijedeći neuklonjivost te razlike, oblikuju i provjeravaju povjesni akteri. Zahvaljujući toj, misterijskoj, preglednosti iskustva, moguće je jasno imenovati i hrvatske ubojice. Čitajući oduž popis mrtvih hrvatskih ljudi s imenom njihova ubojice: generala Živote Abramovića, jedna je žena s bedema ljubavi zorno pokazala kako nova konkretnost, što se oblikovala pod dramskom napetošću razlike živo/neživo, lako izlazi na kraj s institucionalnim cinizmom jugovojske. Oblikovana u apstrakcijama realnog socijalizma ona je u svojih oficira odnjegovala i opasnu zabunu da se između institucionalnog cinizma i jezika činjenica može, bez nelagode, staviti znak jednakosti. U tom pogledu konferencije za tisak generala Rašete školski su primjeri. Svašta.

U izgrađivanju bedema ljubavi uočiti je i još jednu instruktivnu promjenu. Shematični pregled ratnih ženskih figura otkriva da se one mogu podijeliti na dvije osnovne skupine. U prvu skupinu spadaju one ženske ratne figure koje su nastale imitacijom muških. U nju se mogu ubrojiti tako različita bića kao što su jednocične Amazonke i Ivane Orleanske, partnerice mitskog strip snagatora Konana i samosvijesne privatne detektivice. U drugu skupinu spadaju žene s potpuno oprečnim svojstvima. Za razliku od prvih one su jedna vrst pasivne pričuve, onaj nepregledni, ali i štljivi, ostatak, koji se, obično, štiti zamkama svakodnevice, i podvrgava svojoj volji na isti način na koji svojoj volji podvrgava dugotrajna bolest ili lijena tekuća voda. Žene s bedema ljubavi izbjegle su oba stereotipa. Od pasivnog stereotipa posudile su isticanje ranjivosti, mekoće, lomnosti, i srodnih svojstava. Njihovo je uporište sposobnost da se voli. Od muškog stereotipa posudile su sposobnost da djeluju, dakle, aktivističku energiju, a, gdje god, i retoriku. Zahvaljujući tom križanju nastao je malo poznat spoj kojega je glavno svojstvo da naslijedene slabosti preobražava u vlastite prednosti. Baš zbog ranjivosti žene s bedema ljubavi su teže ranjive; baš zbog svakodnevne statičnosti one su sposobne za djelovanje. I koliko sustavnije razvijaju vlastite slabosti, što proizlaze iz činjenice da su samo majke otetih vojnika, toliko su preciznije u definiciji svojih sredstava. Taj program aktivne preobrazbe vlastitih slabosti, koji se, paradoksalno, na njih stubokom oslanja, rijetko je viđen model javnog djelovanja. Napose u tipovima javnosti kakva je i hrvatska, gdje dominiraju akteri što, uglavnom, vole pobuditi dojam da su bez nedostataka, ili, pak, kada ih ne mogu zanijekati onda ih rado pripisuju „zaslugama“ okolnosti. Gotovo svi važniji akteri u javnosti donedavnog realnog socijalizma bili su ove vrsti. Ta se navika, pokazalo se poslije, ustalila, pa je, između ostalog, i zbog nesposobnosti hrvatske vlasti da crpi snagu iz svojih slabosti, a one, poznato je, i nisu tako rijetke, zakasnio i niz poduhvata potrebnih

za uspješno hlađenje hrvatskih okupatora. Ponajviše zbog toga u oblikovanju hrvatske obrambene politike nije bio nazočan niz „mekih“ elemenata, bez kojih nije moguće ustaliti ni osnovnu imaginacijsku razinu potrebnu da bi se rat dobio.

Svjedok prosvjeda žena, međutim, koji nije sklon odveć brzim pohvalama, opravdano će primijetiti kako je to jedna od tipičnih hrvatskih priredaba u kojima su Hrvati toliko glasniji koliko su nespremni ratovati i rukovati oružjem. Nije potrebito biti jako pametan pa predvidjeti da će žene, kada dođu na ciljnu adresu, generalni štab jugovojske u Beogradu, biti grubo i jednostavno odbijene. Isto tako ne treba puno pameti pa predvidjeti da će ih sitni kriminalci zaklonjeni ulogama beogradskih teve izvjestitelja nastojati ismijati i pokazati da su bedaste. U to, vjerujem, malo tko sumnja. Međutim, računati s tom vrstom dobitka jednostavno je naivno, Ali se on pojavit na drugoj strani. Zahvaljujući ženama s bedema ljubavi oblikovala se neopozivo ona definicija rata u Hrvatskoj u kojoj, naspram ljudi što se bore za svoju domovinu, stoje, ne grubo, nego precizno rečeno, zločinci. Rat u Hrvatskoj više nije, nakon riječi s bedema ljubavi, moguće zatvoriti u nejasne ili neprecizne formule, kojima je, po navici, sklona ne samo hrvatska vlast, puna neobičnih obzira, nego i europska mentorska galerija. Nije posrijedi sukob dvije vojske, dva ratna aktera što dijele zajednička pravila i svijest o uzajamnosti; u hrvatskom ratu ta vrst minimuma nije ni poznata ni prisutna. Posrijedi je rat u kojemu se jedan akter može, bez opasnosti pogreške, opisati kriminalnim svojstvima. Njega pokreće regionalni rasizam i potreba da krade tuđa dobra, od teritorija do života. Budući da se takav akter teško može obuzdati samo moralnim pritiskom, jer je vidljivo da se moralna osjetljivost na zemljopisnoj karti vrlo selektivno raspoređuje, jasno je da je konzekvencija, najtočnije izvedena iz sadržaja što je ponuđen s bedema ljubavi, opća vojna mobilizacija hrvatskog stanovništva, i s njom povezana, nužna profesionalizacija rata. Nju s bedema ljubavi i nije moguće priopćiti. Ali oni koji o povijesti sude na temelju onoga što ona sama, svojom nepatvorenom prozirnošću, otkriva, nudeći istinu na samoj svojoj površini, na svojoj imaginarnoj koži, lako uočavaju točnost izvedene konzekvencije. Obrana bilo čega odpočimljje onoga trenutka kada se to što se brani centrira, dakle, kada postane dijelom našeg imaginarnog tijela. Sada, kada je Hrvatska jasno određena kao mjesto gdje nam je dodijeljen život kakvog drugdje nigdje ne bismo mogli oblikovati nju više ni s čim ne možemo zamijeniti. Baš kao ni vlastito tijelo. Mogu se skloniti amo ili tamo. Ali moram biti na svojem mjestu. O mjestu se ne raspravlja. Ono se ili ima ili nema.

1. 9. 1991.

Labirint polusvijeta

Prije nekoliko dana hative je načinila kraći film o vojnem uništavanju crkava i vrijednih kulturnih spomenika u Hrvatskoj. Film nema drugih ambicija nego hladnokrvno, koliko je to uopće u tim prigodama moguće, pokazati što su jugovojska i novi četnici načinili s hrvatskom kulturnom baštinom u mjestima koja su osvajali. Najčešće se spomenik povezuje, u teorijskim analizama, s ulogom svojevrsnog tresora vremena; sukladno tomu, spomenik bi bio sabiralištem vremena i proizvoditeljem pamćenja bez kojega i nema mogućnosti da se bilo pojedinac bilo skupina samoodrede. Rušenje crkava i drugih spomenika graditeljske baštine u režiji jugovojske i novocetnika, dakle, kada se motri iz te perspektive pokrenuto je i više nego jasnom ambicijom. Ona smjera suprotstavljenim Hrvatima amputirati spomeničku baštinu i na taj način pretvoriti ih u ubogare na bespućima vremena, koji više ne bi bili sposobni precizno odrediti što je bilo prije a što poslije, i što je bilo njihovo. Takve skupine vidljive su još samo u filmskim prizorima azijskih ili afrikanskih ratova kojima je teško odrediti jasnu svrhu. Ali, osim što je tresorom vremena spomenik ima i još jednu funkciju. On u okoliš unosi stalnost. Poredak bez, makar i minimalne, stalnosti teško da je zamišljiv bez predodžbe o središtu. Prije nego što je središte postalo magnetom masa ili pribježištem onih koji su bili toliko ubogi da se nigdje sa svojom bijedom nisu mogli pomiriti osim na povlaštenom mjestu, jer je slijek takva mjesta, makar samo izdaleka, padao i po njima, središte je postalo mjestom koje ne samo da je nedopušteno pomaknuti, nego ga je i doslovno nemoguće, pomaknuti. Na taj način ono više i ne pripada socijalnom ili kulturnom poretku, nego poretku kozmologičkih činjenica, koje svojim rasporedom utemeljuju i socijalne i kulturne. Očaranost starim gradovima, i jednakost starim hramovima, ponajprije je izazvana dominantnim svojstvom obojih: stalnošću koja je izmakla svakoj ljudskoj odluci. Potpuno je logično očekivati da se, ponajprije, na tim mjestima mogu stići iskustva što ih, obično, pripisuju utjecaju neba. Zato i nije tako neobično da se na jednom, istom, mjestu, može naći više kulturnih figura koje su njime gospodarile svaka u svom vremenu. Riječ „gospodarile“ i nije točna. Opravdanje je reći da mjesto gospodari njima i da su oni samo njegovi privremeni korisnici. Njima mjesto podaruje energije pohranjene i izvedene iz stalnosti, a oni mjestu prizore tijela, bez kojih se razgovor s onostranim ne može učiniti jasnim. Zato se na njima u isti proces spajaju tako, u modernom pamćenju suprotstavljene činjenice, kao što su kozmologizacija života i potraga za srećom. Kada se uglavljena točka, koncentracija stalnosti, rasprši u mrežu i plahu dobiva se prva granica onoga što se neodređeno zove zavičajem. Prije nego što je on postao mjestom djetinjstva i predmetom želje, zavičaj je bio, i, dakako, ostao, mjesto koje ne mijenja svoj položaj u kozmologičkoj shemi. Na pamet mi pada duhovita obrana zavičajnosti ljudi u, barem u sredozemnom krugu, sportu svih sportova, nogometu, kojeg je bio posebno sklon pokojni Luka Kaliterma, čovjek bez kojega povijest hrvatskog nogometa nije moguće napisati. On je, tijekom pedesetak godina,

koliko je trenirao nogoloptače, tvrdio uvijek isto: nije u nogometu čovjek da bi trčao; trči lopta. Na taj priručni način on je, u osnovi, isticao, da je u nogometnoj igri čovjekovo tijelo nositelj zamisli o stalnosti, i da ono nije nikakvim „tekućim“ elementom, u što su ga poslije, tehničke reinterpretacije sporta, preobratile i učinile ga u igri bezzavojčajnim. Nogomet je malo povezan sa spomeničkom baštinom. Ali ni on ne izmiče potrebi da se, sljedeći zamisao o bezuvjetnoj stalnosti mesta, uspostavi unutrašnja hijerarhija igre.

Primarni način, dakle, na koji „funkcionira“ spomenik leži puno dublje od razine na kojoj ga priznajemo kao medija identifikacijskih poruka. Prepoznat na taj način on je sustavicom šire mreže kozmoloških orijentira s pomoću koje se uspostavljaju tako osnovni odnosi kao što su blizu/daleko, gore/dolje, sveto/profano. Bez tih orijentira ljudi postaju dete-ritorijaliziranim socijalnom tekućinom, koja se kreće po načelu najmanjeg otpora u tekućoj cijevi, ili, štaviše, plinovitom tvorbom koja više i nije za bilo koju vrst stalnosti sposobna. Rušenje crkava, starih gradova, i srodnih spomeničkih tvorba, nije, dakle, pokrenuto samo ambicijom da se jedan narod odvoji od reziora vremena, nego, u isti mah, i ambicijom da se on pretvori u bezzavičajni materijal koji, koliko se duže i lagodnije kreće, toliko uspješnije u sebi zatre predodžbu o vlastitom mjestu, a, na taj način, i predodžbu o svojemu mjestu u kozmološkom poretku. Reći da su to nomadi nije precizno. Nomadska „lutanja“ nisu bez svijesti o središtima, neovisno o tomu mjeri li se s pomoću njih odvojenost ili blizina. Najzad, nema nomada koji nisu priznali da se bezuvjetna stalnost ne može oteti nekropoli, groblju. Zato su i njihove prve kozmološke sheme izrađene sukladno mreži nekropolja koje su usadili u prostor i koje su postale središtima što orijentiraju. Bez njih bili bi izgubljeni unatoč izuzetnoj sposobnosti „svladavanja“ prostora, i sklonosti da prebivaju samo u pokretu. Tko je, pak, jednom uletio u zamku što je sakriva opstanak u bezzavičajnom materijalu izgubio je i mogućnost da svom životu pripše vrijednost obvezujuće činjenice. On postaje označenim kandidatom za nekažnjeno ubojstvo. Događaji po hrvatskim ratištima, neovisno jesu li ona u istočnoj ili južnoj, podunavskoj ili posavskoj Hrvatskoj, i više nego grubo podsjetili su na tu elementarnu činjenicu. Zavičaj je mjesto čvrstog kozmološkog saveza između tijela i prostora. Zato i nije nužno da je on dodijeljen rođenjem. Štaviše, on je uvjerljiviji koliko je slobodno oblikovan, nakon zamršene potrage. Kada se skupini oduzmu elementi s pomoću kojih ona određuje njegovu bezuvjetnu stalnost ona je već pripravljena, ako uopće ta riječ dobro pristaje, na ulogu žrtve u programu masovnog iskorjenjivanja. Koliko su jasnije i brojnije slike srušenih hrvatskih spomenika toliko su mračnije i bilance masovnih ubojstava u sada već mitskim mjestima kao što su Dalj i Kijevo.

Pitanje što se opsesivno nameće svakomu koji je suočen s tim događajima i činjenicama može se, grubo, formulirati na sljedeći način: koja socijalna energija leži u temelju postupaka koji su takve bilance proizveli? Predložena formulacija, uočiti je, posredno potiskuje pitanje što se oslanja na zamjenicu: tko. Njihov identitet najzad načelno i nije sporan. Posrijedi su, mnoštvo je puta to ponovljeno, jugovojaci, novi četnici i njima dodijeljene pomoćne skupine. Ali, i nakon najpreciznijeg opisa moralnog idiotizma, recimo, jednog generala Aksentijevića, ili Rašete, ostaje nešto prešućeno. Ostaje neopisana energijska podloga na koju oni oslanjaju svoje postupke. Ona isto tako nije opisana ni u saveznog bossa Ante Markovića. Čovjek koji je u pragmatičnom savezu s organizatorima masovnih ubojstava još od prije koju godinu, kada su otpočela novočetnička tabanja po Kosovu, a koji, u isto vrijeme, uvjerava inozemne bankare da je sposoban izgraditi građanski poredak u Jugi, obvezujući spram svih ključnih građanskih načela, nije samo moralni cinik. Nije, naprsto, zbog toga što i moralni cinizam krije, makar u inverznom obliku, neki moralni uvid. Posrijedi je dublja i zločudnija indiferencija za koju čak vjerujem da nije izgrađena svjesnim naporom onih koji je prakticiraju nego da je ona njihov prirodni obzor. Ako je tako morali bismo govoriti o jednoj vrsti invaliditeta koji se očituje u nesposobnosti da se, kao regulativna načela vlastitog djelovanja prihvati bilo što uključeno u etičku baštinu građanskog svijeta. Bolest bi se, dakle, mogla zvati: predgrađanska gangrena, ili nekako slično. Koga je ona zahvatila sposoban je samo tehnički manipulirati raspoloživim uredajima i shemama, ali bez ikakvog dubljeg uvida u etički ostatak koji ih je omogućio ili razvio. Dok je bio zaštićen ulogom uspješnog poslovog čovjeka Ante Marković, primjerice, bio je, na drugoj strani, poznat i kao pasionirani zatirač rada domaćih izumitelja, a neselektivni uvoznik tuđih. Već i ta činjenica navodi na zaključak da je njegova glavna sposobnost – tehnička imitacija oblika građanskog svijeta, ali bez sposobnosti da se preuzme njihov dublji, univerzalizirajući sadržaj. Slično je i s jugovojskom. Poznato je da je ona razvijala izvoz oružja kojega se ne bi zasramila ni razvijenja ratna industrija. Međutim, ratna industrija razvijenijeg svijeta pronašla je, u isto to vrijeme, novi izazov: kozmologički horizont. Povratno, to je omogućilo da se više od tri četvrteine njezinih proizvoda primijeni u mirnodopske svrhe i koristi. Nju, dakako, ta činjenica ne abolira. Ali ona zorno pokazuje da je na djelu unutrašnji proces njezine socijalizacije. Jer njezini proizvodi nisu samo iz ratničkog arsenala, nego omogućuju tehničku preobrazbu niza svakodnevnih, i ponižavajućih, poslova. Socijalizacija, dakle, teče spram onoga odnosa u kojemu je veza između stroja i individuuma naprsto aksiom. Nasuprot tomu, tehnička proizvodnja jugovojske ostala je zatvorena u onu vrst imaginacije koja čvrsto dijeli vojni pogon od drugih, i koja je striktno povezana samo s jednim ciljem: proizvodnjom ratnih naprava. To znači da je i ona, baš kao i Ante Marković, preuzela tehničke forme, tehnički imitirala, sredstva i sheme građanskog svijeta, ali da ih je predgrađanski „recenzirala“ i na taj način potpuno odvojila od njihovih prirodnih, povijesnih i tvorbenih uporišta. Ta vrsta imitatora, na drugoj strani, razvija jednu vrst arogancije za koju je i pridjev, „totalitarna“ dosta neprecizan. Ne zbog toga što bi se imala osporiti njihova antideemonstrantska politička praksa, nego zbog toga što je totalitarizam jedna vrst političkog poretka koji je pregledan. On posjeduje unutrašnju geometriju i predvidljivost, štaviše, patetiku i retoriku, za koju je potrebna, premda izopačena, ipak uobičajena,

politička vizija. U spomenutih tehničkih imitatora građanskog svijeta nema sposobnosti proizvodnje nikakvih vizija, ni političkih ni nepolitičkih. Oni u tom pogledu stoe beznadno ispod nje, zamjenjujući produkcijsku sposobnost lukavošću koja je stečena dugotrajnom vježbom u tehničkom imitiranju. To je lukavost koja je zajednička džeparu i provalniku, ubojici i dilleru. Tu vrst energije navikao sam zvati energijom polusvjeta. Najveća je poteškoća Hrvatske što su njezini politički protivnici strukturirani kao akteri polusvjeta. Moralna i politička indiferencija koja mu je svojstvena ne dopušta da im pripisemo zločinčki predumišljaj, baš kao što nije moguće nikakav predumišljaj pripisati, recimo, automobilskom motoru. On, kada se upali, naprsto radi i u tom pogledu ne može se promijeniti, pa recimo, umjesto toga pjevati, šetati ili voditi djecu u kazalište. Na isti način funkcionira i polusvijet. Na mjestu inteligencije stoji mu lukavost; na mjestu produkcijske sposobnosti teatralizacija imitacije; na mjestu etičke univerzalizacije klanski, ili, u boljem slučaju, rasni, proračun, na mjestu komunikacije prijetnja nasiljem, na mjestu politike kriminalizacija institucija, na mjestu ekonomije klansko ili koje drugo, srođno raubanje nacionalnih dobara, na mjestu ratovanja organizacija masovnih zločinstava, na mjestu diplomacije terorističko promicanje vlastitih ciljeva, na mjestu prava umijeće korumpiranja. I tako dalje. U tom unutrašnjem gangrenoznom krugu nije, osim nekontrolirane pohlepe, dakle, potrebe za akumulacijom svega i svačega, od dobara do političke moći i ljudi, moguća bilo koja druga vrst hijerarhije koja bi vježbala u samoograničavanju. Dodati je da ta vrst imaginacije akumulaciju može zamisliti samo kao „prvobitnu“, dakle, kao organizirano otimanje. Dakako da opisana vrst bića postoji u svakom društvu i podneblju. Ali se društva i podneblja vrlo jasno razlikuju po tome koliko su sklona legitimirati takve socijalne energije, i koliko su ih pripravne uporabiti u vlastitim političkim strategijama. Iz današnje perspektive nije najveći promašaj realnog socijalizma bio opsesija utopijskim karikaturama. Naprotiv, njegov je najveći promašaj što je svaku, povremenu, unutrašnju „demokratizaciju“, i ne znajući, izjednačio s programima integracije polusvjeta u javne, i tajne, institucije sistema. S realnim socijalizmom bilo je gotovo puno prije nego što se on politički slomio. Jer ga je iznutra, u dubokoj institucionalnoj sjeni, preuzeo polusvijet, i prometnuo, iz policijskog u mafijaško društvo.

Budući da je takvo društvo sposobno samo za reciklaže onoga što je građansko društvo već odbacilo, kao svoj balast, ili svoje, zašto ne reći, smeće, ono je postalo vlasništvom jednom vrsti pričuvnih agencija za mešetare s kriminalnim sklonostima. Zabunom te su se agencije zvale socijalističkim državama. U njima je bog i doslovno bio odsutan. U tom kontekstu nastaje fantastična epistemološka zabuna koju društvena znanost u nas nije, a i teško će, preboljeti. Ta se zabuna sastoji u sljedećem: mafijaškog poduzetnika javni jezik imenuje političarem; udbaškog dileru ukrašenog kašićem isti javni jezik zove malim vlasnikom ili maloprivrednikom; organizatora masovnih ubojstava zove vojnikom; rasistički program državotvornom ideologijom; knjige koje su pravim priručnicima za proučavanje psihopatije uspješnim romanima; klanski organizirane razbojnike grupom građana; ambicije političkih rentijera pokretom za građanska prava. Sličnih primjera može se naći koliko hoće. Jezik koji smo uzbaštinili iz građanske tradicije naprsto otežava prodrijeti do činjenica i opisati epistemološki obrat koji je, kako je naznačeno, obavljen u tišini dubokih institucionalnih sjeni. Budući da je tomu tako, ni rat ne može biti drugo osim rasističkog programa brisanja sviju onih mesta gdje se je, s manje ili više dosljednosti, oblikovala zamisao o građanskoj obnovi. U isti blok fantastičnih epistemoloških zabuna treba ubrojiti i tvrdoglavu uvjerenje brojnih intelektualaca sklonih liberalnoj retorici da je okončavanje vladavine polusvjeta moguće obaviti u rekonstruiranoj Jugi. Pa Juga, u obje varijante, bila je upravo suprotno: mrjestilištem polusvjeta, i, sukladno tomu, pretvaranja povjesnih i kulturnih razlika u rasne konflikte i programe „čišćenja“. Zato su odnjegovali posebni izum: povjesnu simetriju između Hrvata i Srba. Sve što se događa među jednima mora imati simetrični odsjaj na drugoj strani. Ta vrst shematizacija i sama pripada epistemološkim tradicijama polusvjeta, jer su one ostajale potpuno invalidne kada su se suočavale s nuždom da opišu, ili zaštite, ma i koju formu individualizacije, osim one koja povećava imitacijske vještine.

Kada primjerice, Jelena Lovrić, uporno, iz članka u članak, sugerira da su Srbi i Hrvati kao Kastor i Poluks, i da bez načela simetrične shematizacije nije među njima ništa moguće razumjeti, onda, hotimice ili ne, ne znam, stavlja van snage elementarnu činjenicu: da je srbijanska država organizirala masovna ubojstva i masovna rušenja, dakle i masovnu otimačinu, i da su činjenice toliko otporne da ne dopuštaju nikakvu lagodnu simetriju. Sklonost, pak, talkov vrsti preuredbe činjenica uzbaštinjen je ravno iz etičke indiferencije svojstvene načinu mišljenja polusvjeta, pa se autori ove vrsti, potpuno paradoksalno, nalaze puno bliže sablasnoj polusjeni Ante Markovića, ili generala Rašete, nego što i sami misle. Kako, pak, iz tog epistemološkog paradoksa izaći pribran možda ipak pomaže pažljivo bilanciranje zločina.

15. 9. 1991.

Ivan Rogić Nehajev

Ivo Pilar i pitanja o modernizaciji hrvatskog društva

Uvodna bilješka ili: koje hrvatsko društvo?

Pitanja o modernizaciji nekog društva neodvojiva su od uvodne obvezе koja nalaže ustvrditi: koje društvo. Naslovom je već nagoviješteno kako je riječ o hrvatskom društvu. No dodatno je potrebno omediti i vremenski/prostorni okvir gdje se to društvo „namjestilo“. Ciljajući na to držimo najkorisnijim ponoviti nekoliko dobro poznatih činjenica iz Pilarova životopisa i bibliografije. (a) Pilar je živio u razdoblju 1874 – 1933. To je razdoblje politički dvovrstno: dijeli se na razdoblje nagodbene Hrvatske i na razdoblje srpske diktature u prvoj jugoslavenskoj državi. U sociološkoj analizi razdoblje se drži, uglavnom, razdobljem polumodernizacije ili razdobljem prožetim hrvatskim težnjama k oblikovanju, makar i skromnih, uporišta dugoročne modernizacije. (b) Modernizacijske zamisli Pilar, po našoj ocjeni, razvija u četiri rada. To su: **Secesija** (studija o modernoj umjetnosti), objavljena 1898., u Zagrebu (u Vijencu). **Južnoslavensko pitanje i svjetski rat**, objavljeno 1918., u Beču, (na hrvatskom objavljeno 1943. u Zagrebu; u prijevodu Fedora Puceka; izdala Matica hrvatska). **Borba za vrijednost svoga ja** (Pokus filozofije slavenskog individualizma) objavljena 1922., u Zagrebu, izdao St. Kugli. **O sistematizovanju sociologije**, članak objavljen 1927., u Zagrebu (u Mjesečniku, glasiliu pravničkog društva). Na predloženu popisu nema, vidljivo je, nekih drugih, a važnih, Pilarovih radova, primjerice: Svjetski rat i Hrvati ili Uvijek iznova Srbija. U tim radovima Pilar je zaokupljen ili geopolitičkim analizama (Svjetski rat i Hrvati) ili, na temelju prije razvijenih modernizacijskih uvida, pokazuje kako je jugoslavenska paradigma, kao osnova i sredstvo modernizacije, za hrvatsko društvo promašena. (Uvijek iznova Srbija.)

Osloncom na spomenute činjenice nije, dakle, teško odgovoriti na pitanje: koje hrvatsko društvo ima pred očima Pilar kada raspravlja o modernizaciji. U sociološkom žargonu dopušteno je reći kako ga pogađaju silnice prve modernosti, a nije posve pogrešno reći i „herojske“ modernosti. U nekim našim radovima dotično se hrvatsko društvo označuje društvom prve hrvatske modernizacije. (Primjerice, u radu: Tehnika i samostalnost.)

Na više mjestu u spomenutim radovima Pilar nudi i neku vrst prigodna „portreta“ toga društva. Odvojili smo pet obilježja koja jasnije ukazuju na unutrašnju „kakvoću“ društvenih sudionika i njihovih odnosa.

(a) U hrvatskom društvu nema izgrađene modernizacijske elite. Pilar se višekratno obazire na upozorenja i žalbe Ksaverija Šandora Đalskog (Ljube Babića), tada jednog od središnjih književnih i intelektualnih autoriteta, kako Hrvatskoj „nedostaje značajeva“. Na istom su tragu i viševrstni uvidi autora hrvatskog književnog realizma, politički pretežno pravaš. Pilar ustvrđuje kako je vidljiv manjak hrvatskih nositelja razvojnih inicijativa. Stoga drži potrebnim podsjetiti kako hrvatska riječ: značaj, nije potpunom istoznačnicom riječi: osobnost. Značaj se, po Pilaru, oblikuje specifičnom **moralnom usmjerenošću i ustrajnošću** osobe koja potrebnu energiju crpi iz poriva k usavršavanju.

(b) Na ključnim sektorima „narodnog života“ preteže mentalitet „svjetozrenje“ kako ga naziva Pilar, koje se iscrpljuje u potrazi za izvanjskim gospodarom hrvatskog društva. Riječ je o nekoj vrsti, običajno i institucijski, učvršćene, prakse – samokolonizacije. Pilar je posebno kritičan spram učinaka „slavenske zadruge“. Taj društveni oblik, po Pilaru, izravno priječi procese i prakse oblikovanja moderna pojedinca: usmjeruje ga prema ovisnosti, nekritičnoj podložnosti autoritetu, i manjku životne inicijative. (Podsetiti je kako je Pilar ovakvim ocjenama polemično protivan onodobnim brojnim zagovornicima i tumačima modernizacijske kakvoće zadruge u rasponu od akademskog do političkog sektora.)

(c) U procesima socijalne integracije (današnjim žargonom: izgrađivanja i akumulacije socijalnog kapitala), po Pilaru, pretežu fragmentacija i sukobljavanje. Na toj podlozi, ustvrđuje Pilar, „**pojedinac je antisocijalan, a narodna skupnost antiindividualistička**“. Iz tih se, kaotičnih, sudara i opreka, skoro predvidljivo, razvija i snaži poznati – jal. Općenito govoreći, u jalu se sažimalju sve negativne socijalne energije uložene u nepriznavanje životnih uspjeha, ni individualnih ni kolektivnih.

(d) U društvenom djelovanju pretežu imitacija i adaptacija. Na više mjesta Pilar spominje i „**štreberstvo**“ (inače česti predmet kritike Ante Starčevića). Po srijedi je manjak produktivnog i inovacijskog djelovanja, ponajprije u praksama pojedinca. Pilar se ne upušta u sustavnu kritiku suvremenih mu institucija. No lako je uočiti kako su one glavnim „zaštitnicima“ spomenutog „štreberstva“ pa ih nije netočno držati i glavnim jamicima općih štreberskih gramatika. Pilaru, ipak, teže pada što u društvu, (danas bi se reklo, civilnom sektoru), nedostaje stvaralački sposobnih pojedinaca. Prije spomenuta tužbalica Đalskog ovdje je analitički premještena, kako bi se jesnije vidjelo kakve društvene prakse izazivlje spomenuti „manjak značajeva“.

(e) Na općoj identitetnoj i političkoj razini preteže težnja k hrvatsvu/srbstvu, poslije jugoslavenstvu. Pilar višekratno podsjeća kako ta težnja nije „organskom“ izvedenicom iz temeljnih obilježja hrvatskog društva (kontinuitet države i političkih institucija, sudioništvo u kulturnim i političkim praksama zapadnih društava, iseljeničke putanje, itd.). Prije će biti da je ona otiskom modernizacijskog posustajanja posljedice kojega se svode na „uvijek iznova Srbija“. Ili, drugačije rečeno, na uspostavu trajnog stanja predmodernosti/paramodernosti.

Metodolojsko uporište Pilarova odgovora

U prije spomenutim Pilarovim raspravama, lako je uočiti, rijetki su veći ulomci o gospodarskom ili tehničkom posustajanju onodobna hrvatskog društva, premda bi, ima li se na umu Pilarov interes za društvenu modernizaciju, takve trebalo očekivati. Adresirati njihovu malobrojnost na općeniti manjak znanja o financijama i dobru gospodarenju u onodobnu javnom znanju hrvatskog društva nije dopušteno. Već od kritičkih napada Josipa Franka na finansijske aspekte ugarsko-hrvatske nagodbe ili Ante Starčevića na proračun, vidljiv je u hrvatskom javnom znanju nezanemarivi interes za gospodarske likove modernizacije. No Pilar, očito, drži kako svodnja moderne društvene preobrazbe (njezina „determinacija“) na gospodarske nužde, (poslije i na strukturnu nadmoć tzv. baze), ne upućuje društvenu analizu posve točno. „Nulto“ pitanje na koje ona, analiza, ima odgovoriti je pitanje **o sudionicima društva: tko** su oni i **kakve su** njihove prakse. Budući da se društveni sudionici oblikuju i samooblikuju osloncom na komunikacijsku i simboličnu zalihu društva (u nekoj kulturi i jeziku), analitički je opravданo dati prednost onim pitanjima kojima se traga za, žargonom Maxa Webera, „vrijednosnom racionalnošću“ društvenih sudionika, za njihovim „svjetozrenjem“. Koliko je vidljivo, Pilar za takvu analitičku odluku prvo uporište nalazi u onodobnoj njemačkoj „klasičnoj“ sociologiji, (s autorima kao što je, primjerice, Leopold von Wiese). Taj analitički interes u sociologiji je, poznato je, poslije označen složenicom: simbolični interakcionizam. Premda se u njegovu okviru teško izgrađuju razlike između sociologije i socijalne psihologije, sociologije i kulturne antropologije, potreba za stalnom „rekonstrukcijom“ društvene zbiljnosti, kao svojevrstnog **dramskog polja** društvenih sudionika, ne dopušta, na drugoj strani, odklizati analizi u prigodno „psihologiziranje“. (Nije nekorisno ovdje podsjetiti kako i jedan od filozofijskih prvaka u 20. stoljeću, Martin Heidegger, ističe kako svako mišljenje o ljudskim stvarima treba odpočeti pitanjem: tko. Nema, dakako, Pilar ništa sa spomenutim filozofijskim velikanom. Ali je, držimo, korisno i tom usputnom bilješkom podsjetiti kako odabir Pilarove analitičke perspektive nije izvučen iz rukava.)

U nemalom broju radova analitičke aspiracije simboličnih interakcionista iscrpljuju se u nekoj vrsti „komornih“ opisa komunikacijskih pomagala i (socijalno/psihologičkih) odnosa između uključenih sudionika. No ozbiljnije pretresanje samog analitičkog pristupa pokazuje kako takva aspiracijska „skromnost“ nije zadana samim pristupom. Naprotiv, u njemu je dostatno prostrano za različite tipologije društvenih sudionika, u rasponu od pojedinaca do većih društvenih skupina, od organizacija do institucija, od malobrojnih, lokalnih, društava do velikih carstava. (Podsjetiti je samo na mogućnosti nagovještene radovima spomenuta Maxa Webera). U takvim radovima analitički interes za kakvoću i prakse društvenih sudionika lako se spaja s uvidima i intencijama **povjesne sociologije**. Koliko je vidljivo, i Pilar rado poseže za uvidima povjesne znanosti i povjesne sociologije. Bez njih ne može valjano „zarezati“ u neke nezaobilazne sudionike onodobna hrvatskog društva kao što su, primjerice, nacije ili carstva. Pri tomu, Pilar ne gubi izvida polazni „nominalistični“, stav sukladno kojemu je **pojedinac** prvim društvenim sudionikom, dočim ostali nastaju uključivanjem množine takvih pojedinaca u odnošajne mreže. Zahvaljujući tomu, Pilar uspješno izbjegava „organistične“ predodžbe o društvenim skupinama ili institucijama gdje se one izjednačuju s nedjeljivim organizmima, u njegovo vrijeme dosta rabljenje pretežno pod utjecajem nekih inačica biologizma i evolucionizma.

Biocentričnost društva

U Borbi za vrijednost svoga ja Pilar izrijekom ističe važnost „**biocentrična**“ pristupa društvu (str. 199). Sukladno tom pristupu život je uvjet i temelj društva. Živi ljudi rađaju se, dakako, u društvu. Ali je sama životna sposobnost rađanja, reprodukcije, izvan društva: ona društvo uvjetuje. Zaoštrenije rečeno, društvo se oblikuje težnjom samoga života k množenju i širenju. Iz te, „nulte“, životnosti društvene zbilje izvire nekoliko obilježja te zbilje koja se u svakom posebnom društvu javljaju „apriorno“, kao neka vrst poopćenih konstanta. Pilar spominje šest takvih. (i) **Kinematičnost**, danas bismo rekli nestalnost i promjenjivost društva. Ono je, posve sukladno modernu uvidu, **vremenita** zbiljnost. (ii) **Obveza na životnu borbu** društvenih sudionika. Ona izvire iz dva temeljna životna poticaja, dvije temeljnica: iz težnje života stvaranju života; i iz težnje života njegovu usavršavanju. Budući da se život ima tek ostvariti ljudsko je biće upućeno na životnu borbu, na sukobe i suradnju, kako bi se, uopće, potvrdilo u živom stanju. (iii) **Normativnost**. Iz težnje k usavršavanju života izlazi i potreba za odmjeravanjem dobara i ne/dobara, boli i užitka, uspjeha i neuspjeha, u ostvarivanju te težnje. Posebno je normiranje važno u oblikovanju predodžaba o i mjerila dugoročnih dobara i životnih uspjeha. (v) **Svršnost**. Ista težnja k usavršavanju javla se i kao osnova oblikovanja relativno trajnih temeljnih vrijednosti u društvu, osloncem na koje se stvara „horizont smisla“ u životnim praksama društvenih sudionika. (vi) **Životni nominalizam**. Život je, po Pilaru, utjelovljen u **tijelu pojedinca**. Pojedinac je nezamjenjiva „posuda života“. Ta činjenica je osnovom posebne vrijednosti pojedinca. On je, stoga, **neprocjenjiv** i **nenaoknadiv**. **Jedincat**.

Kako se u Pilarovu biocentričnost društva upisuju tragovi filozofije života, utjecajne na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, tragovi bergsonovskog vitalizma ili voluntarizma jednog Arthura Schopenhauera, predmetom je posebne rasprave svrha koje nije posve sukladna svrsi ovoga teksta. Zadovoljimo se, stoga, s tri, vjerujemo korisne, pripomene. (i) Ističući životnu centriranost društva Pilar, posredno, sugerira kako se ni jedna praktična modernizacija društva ne može / ne smije odvojiti od njegove **re/vitalizacije**, životne obnove, ili, jasnije, obnove životnih sposobnosti temeljnih društvenih sudionika. U obzoru revitalizacije testiraju se, današnjim žargonom rečeno, sve javne strategije razvitka. (ii) Životna centriranost društva neodvojiva je od prirode. Odnos nekog društva spram života najjasnije se očituje u praktičnim postupcima spram prirode (kao „kolijevke“ života). Pilar ističe kako je priroda „naša majka“. Pa nije dobro težiti gospodarenju prirodom „odozgo“, nego s njom surađivati. Stoga je **ekolozijska skrb** za kakvoću prirode neodvojiva od valjane društvene modernizacije. Ovdje nije riječ o nadoknadnom upisu ekolozijskog teksta u Pilarov tekst. Istraživanja Zlatka Matijevića i Tomislava Jonjića pokazuju kako je Pilar već dvadesetih godina prošlog stoljeća u Zagrebu „osvješteni“ ekolozijski aktivist. (Nije ovdje nekorisno dometnuti kako je i u drugih hrvatskih pravaša živa srodnna osjetljivost spram prirode. Podsetiti je na, i danas poticajne, Matoševe tekstove o hrvatskom krajoliku i njegovim vrijednostima. Dopošteno je, stoga, ustvrđiti kako je Pilarova predodžba o modernizaciji u isti mah i – postmodernizacijska, omeđimo li značenje riječi: postmodernizacija, težnjom k razvojnomy legitimiranju života. (iii) Pilarov pristup omogućuje navlastito razlikovanje „**svijeta života**“ od drugih sektorskih svjetova (svijet rada, tehnički svijet, itd.) u društvu. Kao što je poznato posebnosti „svijeta života“ najdosljednije ističe društvena analiza s korijenom u (kasnoj) fenomenologiji. No čitaju li se pozornije tekstovi Alfreda Schütza, jednog od začetnika takve sociologische analize, uočiti je kako je u njima snažnije naglašena svojevrstna „mehaničnost“ događajnog društvenog polja (ponovljivost odnošajnih i klasifikacijskih receptata, važnost rituala, imitativenost, itd.). Pilar, pak, odlučnije ističe, kako je i prije nabačeno, težnje k uspjehu, svrhovitost, svijest o vrijednostima, volju, slobodnije rečeno, otiske ulaganja životne sposobnosti u, pokradimo Hannah Arendt, „aktivni život“. Pri tomu ni Pilar ne zanemaruje važnost **habitualnog, tjelesnog, upisa** spomenutih sastavnica svijeta života. Pa se one, koliko su u događajnom polju svijeta života, i javljaju pretežno u predrefleksivnim sintezama (kao splet „prirodnih“, „samorazumljivih“, „normalnih“, itd., navika i dispozicija).

Reprezentativni/“herojski” individualizam

Po Pilaru, kako je već i prije nagoviješteno, temelj društva je **živi pojedinac**. Razlog je jednostavan: njegovo je tijelo unikatnom zbiljnošću, ono je **jedincato**. Unutrašnja arhitektura pojedinca prostire se na dva osnovna „kata“. Prvi kat je primarno, vegetativno, ja. U njemu su sabrane sve osnove životne funkcije i procesi. Na drugom je katu sekundarno, subjektivno, ja („jastvenost“). Ono obuhvaća tvorbe kao što su: duša, osobnost, značaj, duh, um, volja. Težeći jasnijoj razdobi spomenutih sastavnica Pilar, uglavnom, dijeli (ne)jasnoće onodobnih psihologičkih i antropoloških istraživanja. No tri Pilarove „korekture“ zasluzuju posebnu pozornost. Prva je već uvdno nabačena. Razlikujući značenja riječi: osobnost i značaj (premda su one, vodoravno promatrano, istoznačnice, sinonimi) Pilar ponavlja kako je značaj određen izrazitijom moralnom težnjom i voljom. Svi ljudi imaju nekakvu osobnost (splet bitnih obilježja osobe), ali rijetki imaju – značaj. Druga je adresirana na duh, um i umnost. Osnovne sastavnice duha, uma, su ideje. U duhu, umu, talože se i „proizvode“ ideje. Pak, same su ideje misli **„koje nalažu ostvarivanje“**. Drugačije rečeno, umska sposobnost („proizvodnja“ ideja) i same ideje (temeljni „sadržaj“) nužnom su osnovom socijalnog djelovanja. Njegovu energijsku zalihu jamče dvije, prije spomenute, težnje, s korijenom u životnoj/prirodnoj zbiljnosti: težnja k ostvarivanju života (rađanje, rast) i težnja k usavršavanju života (formatizacija života s obzirom na vrijednosti). Treća „korekturna“ ističe

važnost volje. Snaga volje zrcali se u samosvijesti, a ona je neodvojiva od – uspjeha. Pak, volja izgrađena i oblikovana umnošću smjera provedbi. Zato se i pokazuje kao – sposobnost za odluku.

Vidljivo je od prve kako u skiciranim ulomcima Pilar baštini nekoliko općih mesta modernosti (okomita arhitektura jastva, produktivna sposobnost duha, umnost kao mrijestilište ideja, voljno djelovanje kao ostvarivanje ideja). No vidljivo je, također, kako **ustrajava na neodvojivosti** života od „jastvenosti“, duhovnosti; tijela, tjelesnosti, od ostvarivanja ideja i vrijednosti, volje. Zanemarivanje te „fatalne“ veze pokazalo se jednim od ključnih „slijepih mesta“ modernosti. Njegova je slijepost omogućila „jastveno“ slobodi odvojiti se od života i prometnuti, a služeći se tehnologičnim sektorom, finansijskim sektorom i političkim strategijama carstva, u pogon ne/ljudskih, nad/ljudskih, sila i sredstava. (Primjerice, totalitarna industrija smrti, nuklearna ravnoteža straha, logorske formatizacije svijeta rada, itd.) Ustrajavanje na neodvojivosti života i „jastvene“ slobode pouzdaje se, pak, u snagu dvostrukih zrcala, gdje se sposobnost usavršavanja života zrcali u slobodi, ali i gdje se sama sloboda zrcali u jedincatosti života. Pilar piše u razdoblju kada se kritike modernog narcizma još probijaju u javno znanje. Pa mu, predvidljivo, nedostaje i empirijske grade dobro došle u argumentaciji. Ali **intuitivno** uspješno nadoknađuje taj manjak. To je posebno vidljivo kada raspravlja o načinima usavršavanja života pojedinca.

Usavršavanje života pojedinca nazire se s pomoću dvije osnovne vrsti postupaka: usavršavanja tijela i usavršavanja socijalnih praksa i odnosa. U razdoblju kada se Pilar nosi s tim pitanjima u javno znanje prodiru eugenički interes i eugeničke zamisli kao mjerodavni načini usavršavanju tijela. U njihovu korijenu je težnja k zamjeni prirodnog rođenja tijela **biotehničkom konstrukcijom**. Nekoliko decenija potom Hannah Arendt ustvrđuje kako je težnja rastvaranju prirodne rođenosti tijela u biotehničkoj konstrukciji **u samoj srži totalitarizma**. Rasističke tlapnje koje obvijaju i te, Pilaru suvremene, eugeničke zamisli već sugeriraju s kakovom su osnovom one svezane. (No, na drugoj strani, legitimiranje takvih zamisli navodnom osjetljivošću i skrbi za tjelesno oštećene osobe, čiji je manjak tjelesnosti nepopravljiv, ne dopušta ni kritički odpis takvih zamisli od prve.) Pilar, posve na tragu svoje biocentrične predodžbe o društvenoj modernizaciji, **odbija** iči tragom eugeničkih zamisli. Težište stavlja u neku vrst oprječna „paketa“ postupaka koji sinkrono obuhvaća: (i) skrb za zdravlje (pojedinca, društva); (ii) sticanje osobnih znanja i umijeća, sposobnosti; (iii) raznovrsne treninge, vježbe, svrha kojih je oblikovanje i učvršćivanje habitusa; (na tom se tragu Pilar, nerijetko, zanosi tipom osobnog samousavršavanja poznatog pod etiketom: selfmade man, slobodnije rečeno, tipom odlučnog samooblikovanja, „samoproizvodnje“); (iv) sposobnost samosvladavanja i refleksivnog usmjerivanja vlastita djelovanja; (v) sposobnost za žrtvu radi ostvarivanja vrijednosti. Promatra li se spomenuti „paket“ postupaka samousavršavanja pojedinca kao cjelina nije se teško složiti s Pilarovom ocjenom kako pojedinac ima biti temeljna „zračeća“ zbilja društva. Takav, on **re/prezentira** najbolje intencije i vrijednosti zajednice gdje živi. Zato je i zasnovano govoriti o Pilarovu razumijevanju modernog pojedinca kao reprezentativnog pojedinca. Korijen te predodžbe seže do romantične imaginacije i figure izuzetna pojedinca (radikalno: genija). Pilar, dakako, ne cilja tako daleko. Ali, na drugoj strani, podsjeća kako je oblikovanje „značajeva“ zamršen i tegoban proces koji je **u isti mah i tjelesan** (zdravlje, habitus, sposobnost samosvladavanja) i „jastven“, **duhovan** (voljna sposobnost samooblikovanja, sposobnost za odluke, sposobnost za žrtvu, refleksivnost). S pomoću te dvostrukosti Pilar uspijeva nadmašiti unutrašnje ograničenje u razumijevanju pojedinca vidljivo u onodobnim redukcijama pojedinca na psihosocijalnu tvorevinu. Pilar, naprotiv, konstitutivnošću tijela prijeći takve redukcije. Pojedinac se pojavljuje u navlastitoj razlici ponajprije stoga što je **utjelovio** život. Pa se i njegova sloboda potvrđuje odnosom spram života.

Podupirući skicirani način mišljenja Pilar rabi još jedan pojmovni par važan u žargonu modernosti: par: **autonomija – autarkija**. Autonomija se pojedinca očituje u „stanju“ u kojem pojedinac crpi poticaje na usavršavanje „**iznutra**“, iz **samoga sebe**, reducirajući na rubove heteronomne poticaje. Autarkija se, pak, očituje u sticanju dobara. Kada je ona na djelu **nije na djelu** tek apstraktna samodostatnost. Na djelu je, naprotiv, postupanje iz kojega je vidljivo kako pojedinac stiče životna dobra na temelju **vlastite sposobnosti**. On je samodostatan po toj sposobnosti/sposobnostima, a ne po aktualnoj bilanci stečenih dobara. Par: autonomija/autarkija, po Pilaru, određuje život pojedinca u svojevrstnoj **in/determinaciji**, jasnije: u odvojenosti od socijalnih nužnosti; određuje ga, dakle, u navlastitoj „secesiji“, kao – oslobođeni život. Pilar ustvrđuje: „Jedan od karakterističnih paradoxova našega života jest da ima samo jedna forma indeterminiranosti a to je – determinirati se sam.“ Takav, on teži oblikovati se u „lijepoj formi“. Nije pogrešno dodati kako Pilar time ide u susret boljim iskustvima kasnije interakcionističke formalne sociologije.

Koliko je Pilarov predložak (samo)oblikovanja moderna pojedinca mjerodavan u suvremenosti? Počevši, približno, od sredine šezdesetih godina prošlog stoljeća dalje, izgledalo je kako takav i srođni predlošci odlaze u zastaru. Težište „jastvenosti“, subjektivizacije pojedinca, pomiče se izravnije prema težnjama k životnu zadovoljstvu. Ne može se reći kako se te težnje pravocrtno adresiraju na tjelesne ugode. Prije će biti kako one teže osnažiti **erotičnu auru** pojedinčeva tijela, i s njom svezanu potragu za priznavanjem iz ljubavi. Ljubiti (tijelom) i doseći stanje „autentičnosti“ svode se na isto. No prividno rubna, ali po učincima pretežita, posljedica spomenuta pomaka očituje se u načinu socijalnog legitimiranja pojedinca. On više nije bitno određen tvorbenim, „autorskim“, sposobnostima, (dakle, reprezentativnim, „herojskim“ atributima) nego **mnoštvenošću žudnja**. One se javljaju kao novi gospodari vrijednosti. I hoće se ispuniti odmah. (Žudititi = biti živ, postaje novim apstraktnim orijentirom.)

Glavna teškoća takva predloška individualizacije pokazuje se u tomu što on ne može nadmašiti dubinu razlike koju upisuje u životnu zbilju pojedinca odnos: živo/heživo. Tijelo, kako Pilar upozoruje, utjelovljuje, centririra, život. Ta činjenica ne dopušta vodoravno legitimirati sve žudnje svodnjom na apstraktnu unutrašnju „žudnost“, a bez uvida u njihov odnos spram života. (Primjerice, u suvremenosti često isticane narkomanske žudnje, ili žudnje k nasilju nad drugima.)

Tjelesnošću pojedinac je već na položaju – baštinika. Budući da se baštinjena dobra prostiru „objektivno“, uključujući živo tijelo i Druge, ponajprije zajednicu gdje se tijelo živo pojavljuje i jamči (zajednica predaka, zajednica solidarnih), pojedinac ne može odbaciti, oslonivši se na apstraktnu žudnost, sve ono što mu je položajem baštinika već dodijeljeno kao njegova **živa** zbiljnost. Taj okret izravno vodi u smjeru „ekoloških“ obveza pojedinca, a, time, posredno, snaži i brojne aspekte reprezentativne individualizacije. Misli li se, dakle, o uporabljivosti modela individualizacije osloncom na figuru pojedinca/baštinika, Pilarova rasprava o pojedincu postaje i više nego korisna. Podsećamo, na Pilarovu tragu dopušteno je misliti o neodvojivosti života i **dužnosti da se živi**.

Troplet mnoštvenih sudionika

Iz prijašnjih ulomaka vidljivo je kako Pilarovo razumijevanje pojedinca uključuje i njegovu usmjerenošć (intendiranost) na druge. Umski, komunikacijski, spolno, radno, doživljajno, pojedinač je „otvoren“ prema drugima, on je s drugima. Pilar, pače, ustvrđuje kako je on „ovisan“ o (društvenoj) okolini. U tom su odnosu spram društvene okoline posebno važne dvije težnje: **k imitaciji i prilagodbi**. Na temelju prve pojedinač uspješno rabi, kao već gotove društvene tvorbe i pomagala, različite postupke i recepte. Njihova uporaba oslobađa pojedinača od tegobnosti početničke uloge u brojnim praktičnim poslovima. Na temelju druge pojedinač odabire društvenoj okolini primjereno načine postupanja. Stoga, podsjeća Pilar, valjano, refleksivno, oblikovanje odnosa spram društvene okoline nalaže pojedincu **samosvladavanje i samostegu**, navlastitu u „uporabi“ vlastita tijela. Drugačije rečeno, spomenute težnje i unutrašnji nadzor omogućuju pojedincu oblikovati i učvrstiti u odnosu spram društvene okoline primjerenu životnu „ekonomiju“. Njezin je središnji cilj afirmirati pojedincu „jastvenost“ prema drugima i s drugima osloncem na svojevrstnu „harmoničnu napetost“. Jer, naglašuje Pilar, pojedinač zadobiva i stvara svoju vrijednost „vezom s cjelinom ljudskog života“, on je reprezentira i baštini. Dakako da je događajno polje suočavanja pojedincu s društvenom okolicom prožeto različitim rizicima. Oni mogu osnažiti pojedinača u njegovim temeljnim težnjama k vrijednostima i djelovanju na temelju vrijednosti, ali ga mogu i spriječiti u tomu, „baciti nizbrdo“. Stoga je **životnost** društvene okoline drugom stranom životnosti pojedinača. Ilti, drugačije: moderna individualizacija, na jednoj strani, nalaže sukladnu modernizaciju glavnih sudionika društvene okoline.

U naslovu ovoga odjeljka spominje se riječ: mnoštveni (sudionici). Oznaka nije Pilarova. Rabimo je ovdje za označiti one društvene sudionike koji se oblikuju/samooblikuju obuhvaćajući veći broj pojedinaca. Njome se, dakle, naznačuje osnovna **konstrukcijska** razlika između pojedinca i društvenih sudionika sastavljenih od većeg broja pojedinaca. (**Tehnička** uporaba te riječi ne dopušta, dakle protegnuti njezino značenje i na zamišljeni središnji subjekt jedinstvena globalizirana svijeta kako to, primjerice, sugeriraju Michael Hardt i Antonio Negri zagovarajući paradoksalno demokratsko carstvo.) U društvenom okolišu djeluju brojni „mnoštveni“ sudionici (u nemalom rasponu od ljubavnih ili radnih parova do koliko toliko homogenih civilizacija). Pilar, međutim, na modernizacijskom tragu, drži kako takvu „obilnu“ ponudu treba svesti na troplet: na tri osnovna sudionika. To su: **obitelj, narod, država**. No spomenuti tročlani skup **nije homogen**. Pilar razlikuje obitelj i narod na jednoj strani, i državu na drugoj. Zajedničko obilježe obitelji i naroda otiskom su njihove životne veze sa (živim) tijelom. U socijalnoj teoriji ta se posebnost naznačuje određenošću obitelji i naroda različitim figurama srodnštva. Zato su, po Pilaru, obitelj i narod temeljni **prirodni/društveni** okviri potvrđivanja i usavršavanja života. U tim okvirima oblikuj se specifični modaliteti svijeta života koji uključuju spolnost, komunikaciju, pamćenje, ostvarivanje vrijednosti, funkcionalne rituale, simbolične poretke, radne postupke, a navlastito reprodukciju potomstva i skrb o njemu te skrb o predcima. Pilar, stoga, sugerira kako se obitelj ne smije oblikovati situacijski, slučajno, nego se ima prožeti selektivnim mjerilima među kojima je važna pripadnost bračnih partnera „svomu“ narodu. Taj Pilarov zahtjev, na prvi pogled, izgleda predmoderno, dakle, suprotnim Pilarovim modernizacijskim intencijama. No njegovo značenje treba rekonstruirati u onodobnu društvenu kontekstu. Po Pilaru, etnički mješoviti brakovi u hrvatskom društvu njegova doba moćnim su mehanizmom **odnarodivanja** Hrvata (germanizacija, mađarizacija, talijanizacija, srbizacija). Podsetiti je da empirijsku potporu tom Pilarovu uvidu pružaju i neki demografski uvidi u hrvatske prilike zaključnih osamdesetih godina prošlog stoljeća, dakle, nekoliko decenija mlađi. Po tim uvidima, nemali broj deklariranih Jugoslavena unovačen je u etnički mješovitim brakovima gdje je jedan partner bio hrvatske narodnosti. Prihvati li se taj način čitanja Pilarova teksta teško je odhrvati se zaključku kako Pilar nalaže, **posve modernu**, emancipaciju obitelji od nadređenih kolonijalnih strategija usmjerenih na slabljenje, i statističko i razvojno, hrvatske populacije – **u Hrvatskoj**.

Na taj smjer Pilarova mišljenja posredno ukazuje i njegovo razumijevanje naroda. Premda Pilar na narod adresira sliku identitetski homogene zajednice, u isti mah ističe kako se **iz evolucijske perspektive**, narod ne može držati jedinstvenom tvorevinom. On se oblikuje međugrom specifična četverstva: vladalačkog staleža (nositelja dinastičkih ovlasti) – pučanstva sastavljena od, po pravilu, više raznorodnih skupina – religije – prostora. Smjer događajnog polja toga četverstva presudno određuju asimilacijske/integracijske silnice. U nekim primjerima vladalački stalež nameće asimilacijske predloške

pučanstvu; u drugim primjerima pučanstvo asimilira vladalački stalež. Mogući su, također, primjeri narodne integracije gdje je narodna pripadnost nadređena religijskoj, premda su, evolucijski promatrano, takvi primjeri rijeci. Borba narodnih zajednica za prostor također utječe na unutrašnje (samo)oblikovanje naroda: po vanjskim rubovima toga prostora češći su primjeri odvajanja tamošnjih teritorijalnih skupina od većinske narodne populacije nego na prostorima gdje je narodna prisutnost „gušća“. Pilar stoga drži teritorijalno načelo integracije nedostatno pouzdanim. Jer se na istom teritoriju mogu diferencirati različite narodne skupine. S istoga stajališta Pilar upućuje i zajedljivu kritiku na tekst hrvatske himne ističući kako se u njemu naglašuju razne teritorijalne pripadnosti, a ne narodna jedinstvenost.

No premda je narod, evolucijski promatrano, zajednica nastala asimilacijom i integracijom različitih početnih sastavnica, on je **jedinstvenim** sudionikom društvene preobrazbe. Budući da se ostvaruje kao životna zajednica, „živi organizam“ (nikako ne, kako je već prije nabačeno, u organicističkom ključu), ni jedan stalež prisutan u narodu **ne smije se/ne može se** izdizati na račun cjeline. Njezina je temeljna gramatika određena **međusobnom solidarnošću** i obvezom, i pojedinca i naroda, skrbiti o **uzajamnoj dobrobiti**. Na tom tragu, Pilar izlaze razornoj kritici primjere klasne sebičnosti plemstva, buržoazije i komunističkog podređivanja naroda radništvu, kao i političke programe onodobnih liberala i komunističkih pokreta. Za društvene hrvatske prilike nije nekorisno dodati kako u **Borbi za vrijednost svoga ja** zahtijeva primjenu načela solidarnosti i uzajamne skrbi i na dijelove hrvatskog naroda u dijaspori (na „odseljenu Hrvatsku“). Ta načela nameće različite praktične postupke, (već skicirane u odjeljku o modernoj individualizaciji), u rasponu od programa narodnog zdravlja i organizirane naobrazbe do oblikovanja habitusa autonomne i autarkične zajednice (autarkične u Pilarovu, specifičnu, značenju) i težnje k trajnim vrijednostima i sposobnosti razvjeta osloncom na samoga sebe, (temeljem kojih se s dijasporom treba i može uspješno surađivati).

Uočiti je, Pilar pretežno govori o narodu, ne o naciji. Međutim, u tekstu: **O sistematizovanju sociologije** (iz 1927.) koristi pojam: „**nacionalizam**“. Definira ga „svješću o individualnosti i individualnim interesima (podcrtao Pilar), o **zadaćama stanovitog naroda**“. Budući da je oblikovanje te svijesti modernizacijskom zadaćom zaključiti je kako je u Pilara **nacija = modernošću prožet narod**. U istom tekstu Pilar dodaje i ovo: „Zato je sasvim neispravna ona predočba da je nacionašizam jedna prolazna faza u ljudskom životu na kugli zemaljskoj – da će doskora proći. (...) Ali, kao što su i narodi, po mojoj uvjerenju, isto tako trajna socijalna pojava, kao i obitelj, to sam uvjeren da i nacionalizam ne će nestati. On će se sigurno mijenjati i izgubiti s vremenom svoju današnju oštricu. Kao što se razvio individualni moral, kao što se razvilo internacionalno pravo, razvit će se i internacionalni moral, a u novoosnovanom društvu naroda imamo i forum za takovo naziranje i nastojanje, ali ja držim, da su narodi i njihova emanacija, nacionalizam, trajna i stalna pojava na kugli zemaljskoj u nedogled.“ Pilar, vidljivo je, cilja na dva tipična prigovora „nacionalizmu“ koji se u različitim inačicama ponavljaju kao neka vrst trajna zakrivljena zrcala. Prvi prigovor svodi se na tvrdnju kako je „nacionašizam“ u razdoblju modernosti epizodna činjenica, osuđena na iščeznuće. Drugi prigovor je dalekosežniji: optužuje „nacionašizam“ za isključivost, ugrozu drugih zajednica, pače, nerijetko, i za rasizam. Pilar, polazeći od moderne osnove oblikovanja nacionalne svijesti, jasno podsjeća kako je nacionalizam neodvojiv od modernih zahtjeva za univerzalnim vrijednostima („internacionalni moral“), od težnji k međunarodnom pravnom poretku gdje se priznaju prava naroda te da je, kao oblik (samo)svijesti neodvojiv i od težnja narodnih zajednica k navlastitoj slobodi. Po Pilaru, vidjelo se, obrise te slobode ne reduciraju se na obrise političkog sektora, nego se protežu na **ukupnost razvojnih sposobnosti** i odlučivanja o razvojnim pitanjima naroda. Pri tomu, (životni) moral i (životne) vrijednosti, ugrađene u te težnje ne dopuštaju ostvarivati ih na štetu drugih i nasiljem nad drugim narodnim skupinama. Sažeto rečeno, biocentričnost društva, reprezentativni individualizam i nacionalizam **međusobno svezani**, upućuju u onaj tijek društvene modernizacije koji stavlja u izgled stvarnu preobrazbu društva sukladno osnovnoj intenciji modernosti: prijeći iz neslobode u slobodu.

Za razliku od obitelji i naroda, država (po Pilaru, treći mnoštveni, sudionik društvene zbilje) **nije** po podrijetlu životnom zajednicom. Ona je, s pripadajućom joj institucijskom mrežom i ustrojem, **mehanizam**. Evolucijski promatrana, ona se ne može oblikovati bez početne uporabe sile: vojne, političke i financijske, na nekom području. I može djelovati kao moćan čimbenik diferenciranja i oblikovanja posebna naroda od populacijskog „materijala“ nad kojim je uspostavila državnu vlast; ali **ne mora**. No oslonac na zgoljnu prisilu nije dostatan za trajniji opstanak države. U takvim slučajevima ona se oblikuje kao despocija, carstvo, i srodne tvorevine.

Promatrana u obzoru modernosti država mora/treba djelovati s obzirom na prije spomenute, dvije osnovne težnje po-drijetlom iz biocentrične osnove društva: težnju k održavanju i rađanju života i težnju k njegovu usavršavanju. Po Pilaru, Aristotelova tvrdnja kako se država stvara za **osigurati** život, a njome se upravlja za postići **dobar** život, najtočnije opisuje obveze izvedene iz spomenutih **životnih** težnja državljanina. (Pilar rabi i složenicu: „biološko znamenovanje“ (države) na istom tragu.) Država, stoga, pripada svim sudionicima svijeta života: pojedincu, obitelji, narodu. **Pa ne može/ne smije biti podređena interesima ili potrebama posebnih skupina**. Na tom tragu Pilar pokazuje nemale simpatije prema utilitarističkoj krilatci po kojoj se pravednom državom može držati ona koja ostvaruje dobrobit za što veći broj svojih državljanina. Pak, na drugoj strani, izlaze uvjerljivoj kritici onodobne pokušaje, suvremenim žargonom rečeno, „zarobljivanja“ države, vidljive u političkom djelovanju nekih liberalnih stranaka ili komunističkih pokreta. Sažeto, država, oblikujući se u obzoru modernosti, mora se uspostaviti **pravednom državom**. Zaliha povjerenja i privrženosti što se na taj način

stvara u odnosima državljana spram države jamči joj onu trajnost na koju ne može računati održava li se tek zgoljnom (državnom) prilicom.

Iz toga „prirodno“ izlazi i tvrdnja kako se (moderna) država praktično oblikuje valjanim zakonima i, dakako, ustavom. Pilar je posve svjestan asimetrije u razdiobi sile između moderne države i pojedinca. Zato ima potrebu podsjetiti na važnost teorije društvenog ugovora Jean-Jacques Rousseaua. Premda je, po Pilaru, (a ne samo po njemu), teorija društvenog ugovora, kao model analize zbiljskih procesa društvene evolucije, „pukom fikcijom“, njezina je uloga u oblikovanju moderne države izuzetno važna. Pozivom na društveni ugovor poboljšao se položaj pojedinca spram države, jer se je pojedinac tako prometnuo u ugovornog sudionika, a time ojačao i svoju ravnopravnost u odnosu na državu. Na toj podlozi oblikovalo se moderno legalistično shvaćanje odnosa država – državljeni koje je olakšalo preobrazbu (zapadne) države od sredstva zgodljene sile u sredstvo usavršavanja života, dakle, društvena razvitka utemeljena na pravednosti.

Na istom tragu, Pilar, ciljujući na odnos pojedinca spram države, naznačuje dvojbu: politizam – apolitizam. Ili, jasnije, treba li pojedinac u modernoj državi biti političan ili apolitičan. Pilar je nedvosmislen: samo političnost pojedinca, dakle, njegovo sudioništvo u javnim pitanjima i poslovima, sukladno je načelu afirmacije života i njegova usavršavanja. Pri tomu, ističe kako je tek pravaški pokret dr. Ante Starčevića iznio na vidjelo modernu potrebu za „politzmom“ u javnom djelovanju pojedinca. Taj je uvid i poticaj, veli, posebno važan za slavenske narode, koji su od prirode slabo politički i državotvorno obdareni“, a napose za „katoličke Slavene“ koji, po Pilaru, „naginju k apolitizmu već po pasivističnoj prirodi njihova vjerskog odgoja.“ Pilar jasno ustvrđuje kako treba ići za „okcidentalnim“ (zapadnim) razumijevanjem odnosa država – pojedinac. Po njemu, poznato je, dobrobit pojedinca (i naroda) temeljna je svrha države.

Na prvi pogled, Pilara pitanja o (narodnoj) suverenosti ne zaokupljaju. No, već je i, osloncom na površni pregled njegova opusa, teško priznati kako mu je to pitanje nevažno ili manje važno. Pače, izglednjom se čini ocjena kako je Pilarov istraživački napor usmjerjen istraživanju, između ostalih, i odgovora na to pitanje. Vidljivo je, međutim, kako Pilar bitno drugačije određuje analitičku osnovu s koje polazi u raspravu o tom i srodnim pitanjima. Osnova je, ponovimo, sociologička (s nužnim vezama s antropologijom, socijalnom psihologijom i biologijom) a dodatno/sekundarno i povjesna/pravna. Zahvaljujući tomu, Pilar može ustvrditi u **Borbi za vrijednost svoga ja:** „U opće neima postanka naroda bez stanovite veze s državnom tvorbom. Ima naroda kojima uslijed geopolitičke nepogode državna tvorba nije uspjela, koju u tom pravcu nisu došli dalje od njekih rudimenata državnih. Takvi su narodi onda prisiljeni sudjelovati kod državnih tvorba drugih naroda. (...) Nu pošto ovakvi rudimenti nisu igrali nikakove historične uloge, to su takvi narodi nehistorični narodi, jer ne-imaju historije svoje državnosti. Narod i država stoje u odnosu zamjeničkog uvjetovanja i stvaranja. Postajući narod stvara državu a država oblikuje onda konačno narod.“ (str. 180). Po Pilaru, dakle, narodu je prirodno „dodatajena“ suverenost. O njegovim sposobnostima djelovanja ovisi hoće li državu uspješno oblikovati ili neće, pokrenut, kako je naznačeno, temeljnim težnjama podrijetlom iz biocentrične osnove. U hrvatskim prilikama to izravno vodi zaključku da su Hrvati, kao narod, suvereni. Glavnina analize, pak, usmjeruje se prema sudionicima i praksama **uključujući i njihove unutrašnje slabosti**, koji priječe ili otežavaju Hrvatima oblikovati državu kao optimalno sredstvo ostvarivanja suverenosti. Pravaška kritika osvijetila je, do tada, pretežno brojne političke izvanjske protimbe i ugroze. Pilar, pak, sugerira kako je potrebno razviti i „unutrašnju“ analizu hrvatskih blokada i (ne)sposobnosti za moderni razvitak sukladan zahtjevima suverenosti. Ta su dva pristupa, u osnovi, komplementarna. Na jednoj strani preteže povjesno-pravna i politička analiza glavnih zapreka i mogućnosti, kao i oslonac na povjesna prava. Na drugoj strani preteže sociologička, i socio-kulturna kritika. Obje analitičke panege spaja ista modernizacijska težnja i energija. No uočene optimalne mogućnosti političkog i socijalnog razvijanja hrvatskog društva, izvedene iz tih komplementarnih analitičkih praksa, ne moraju se poklapati. Zaciјelo je jedan od očitijih primjera takve nesukladnosti, unatoč istom polaznom pravaškom korijenu, odnos spram habzburške vlasti u Hrvatskoj. Ante Starčević, poznato je, tu vlast drži despocijskom, dakle, strukturno nepopravljivom. Pilar, pak, tijekom Prvog svjetskog rata (1914 – 1918) još drži kako ima smisla politički raditi na preuređbi Monarhije osloncom na trijaličku osnovu. Politički promatrana, ta je razlika nepremostiva. Uzme li se, pak, u obzir modernizacijska podloga takvih stavova nepremostivost razlika povlači se prijeđ **pragmatičnim** uvidom u optimalne mogućnosti ostvarivanja nacionalne suverenosti u određenu prostoru/vremenu i kontekstu. Biocentrični obzor Pilara mišljenja trajno ga vraća prema analitičkoj obvezi koja nalaže kritički odijeliti prazne fikcije od zbilje. Vrag je međutim u tomu što je Pilarovo „perfekcionističko svjetozrenje“, iliti težnja k usavršavanju života, sa svojim energijskim viškovima, sposobna i za začudne preobrazbe dojučerašnje fikcije u novu, baš **životnu**, zbilju. Pilar to dobro zna. Zato se stalno vraća na pravaško ishodište koje nalaže mjeriti kakvoću svakog posebnog društvenog i političkog stanja u Hrvatskoj idealom suverene i moderne nacionalne države. Na toj točki, a **ujedno i dvotočki**, Pilar i Starčević dobro se razumiju.

Temeljnost kulture

U razdoblju kada Pilar radi na svojim analizama hrvatskog društva uže područje kulture, navlastito odnos spram jezika, književnosti, povijesti, već se drži temeljnim u svijesti najvažnijih hrvatskih sudionika političkog, ali i drugih sektora javnih poslova. Stoga ustvrditi kako Pilar ističe temeljnost kulture u modernizaciji društva i ne izgleda vrijeđnim spomena. No već Pilarova sugestija kako kulturu treba razumjeti kao ostvarivanje težnja k usavršavanju na različitim sektorima praktična života (svakodnevica, gospodarstvo, politika, tehnika, naobrazba, umjetnost, itd.) navješće kako Pilaru nije samo do rasprave o pitanjima kulture u užem smislu. Njegova je sugestija bliža izvornu značenju (ako je uopće takvo i određljivo) riječi: kultura. Ono upućuje na stalnu njegu (nečega), na težnju da se to što se njeguje dovede u – savršenije stanje, uzimajući u obzir njegove unutrašnje mogućnosti i svojstva. Nije, zacijelo, slučajno što Pilar cijelovitu zamisao o modernizaciji društva tjesno veže s tim, polaznim, značenjem riječi: kultura. Budući da se u društvu nalaze, ponajprije, živa bića, ljudi, uključeni u njima više ili manje (ne)prihvatljiva stanja, Pilar zamisao o usavršavanju „premješta“ na životnu zbilju društva i tjesno veže usavršavanje s opstankom i stanjima u toj zbilji. Na toj se podlozi značenje riječi: kultura spaja sa značenjima izvedenim iz skrbni za život, (obnovom života, revitalizacijom). Već smo spomenuli kako se takva skrb ne može odvojiti od ljudskog tijela, (ali i žive prirode općenito), jer je u njemu neposredno život utjelovljen. Zahvaljujući tomu Pilar usijeca oštru razliku između takvih praksa i množenja neživotnih „kulturnih“ apstrakcija podvedenih pod zajednički naziv: **spiritualizam**. „Istočni grijeh“ spiritualizma očituje se u tomu što on kida vezu između „perfekcionističkih“ energija i nositelja života. Kidanje, a i nijekanje, te veze leži, po Pilaru, u srži **kulturne dekadencije**. S toga stajališta Pilar i pojedine tendencije u Hrvatskoj kvalificira dekadentnim razbacivanjem tvorbenih sposobnosti (primjerice, akademizam).

Središnji spis gdje Pilar izlaže kako međusobno svezati kulturu i modernizaciju društva je, poznata, **Secesija** (studija o modernoj umjetnosti), objavljena kada je njezin autor imao 24 godine. Taj rad treba čitati u dvostruku ključu. Prvi nam ključ odključava značenjska polja omeđena radom kulturnog sektora u užem smislu. Po srijedi je, dakle, kritička obrana nastupajućeg, novog, predloška autorskog djelovanja pod radnom etiketom: secesija. Samopostavljujući se u ulogu kritičnog odvjetnika secesije, Pilar uzimlje u obranu i četiri nova, **moderna**, zahtjeva. To su: (i) apsolutna **sloboda autora**; (ii) odvajanje/oslobađanje autorskog rada od **mehaničkog diktata** apstraktnih forma; (iii) uključivanje **novih ideja i spoznaja** u kulturne prakse i postupke; (iv) **širenje** kulture u narod. Oslocom na ta uporišta Pilar nastupa u liku odlučnog zagovornika „mladih“ (kulturnih autora) suprotivu „starih“. Dodatno je uočiti kako se Pilarova „obrana“ secesije, kao posebna predloška arhitektonskog projektiranja i stvaranja, dobro uklapa i u kasniju privrženost Pilara biocentričnu razumijevanju modernosti. Secesija je, poznato je, premda samo ornamentalno, zadržala sjećanje na prirodu. (Podsjećamo tek na upise biofilnih oblika u secesijska pročelja). Jedan, po svemu usputni, komentar Jacquesa Derride sugerira kako se ornament ne može tumačiti samo pod vidom dekorativnosti, ukrasivosti, površine u koju se upisuje, premda se, dakako, ta njegova „funkcija“ ne može ni zanemariti. Točnije je misliti o ornamentu kao tragu načelno isključene razlike, drugotnosti, koji se upisuje u tekst nekom vrsti „pacifizirana“ gesta, **bez polemičnih implikacija** što ih različitost, o sebi, izazivlje. U secesiji je do takva, ornamentalna, upisa, doveden trag prirode kao nesavladive razlike koja dubinski prožimlje moderno, tehnički već izručeno društvo. Kraće, u secesiji još je uočiti, makar samo ornamentalno, ako ne baš biocentrični, onda svakako biofilni, trag bez kojega modernost, po Pilaru, nema. Kao što je poznato, arhitektonsko čistunstvo (purizam) već koji decenij potom afirmira oprječni narcistički odnos tehničke subjektivnosti spram sebe. Prirodna drugost se briše, a ornamentalnost se, poznatom Loosovom parolom, proglašuje – zločinom. A modernost upućuje u ovisnost o tehnički. Kuća = stroj, a ne životno mjesto, poručuje poslje Le Corbusier.

Drugi nam ključ odključava značenjska polja istoga teksta u širem, društvenom, okviru. Već i sam naslov: Secesija, sugerira kako je na djelu temeljno **odvajanje**: odvaja se navlastiti sudionik svojom razlikom, od množine ostalih. Raspon mogućih značenjskih upisa nije skroman: secesiju je moguće predložiti kao **politički i državni postupak** i proces (u Pilarovo vrijeme: suverene hrvatske države); kao sažetu krilatiku i poziv na **modernu individualizaciju**, s kojom se i više nego dobro slaže zahtjev za apsolutnom slobodom autorskog postupanja; kao poziv na **gospodarsko i društveno poduzetništvo** u najširem smislu, i na neposluh fosiliziranim, mehaničkim imperativima i habitusima. Obvezivanje takve „secesije“ stvaralačkom slobodom, životnošću, i prisnošću s novim idejama i znanjima, te njezino **ucjepljivanje** u narodno tkivo, dodatno snaži ocjenu kako Pilarov tekst cilja znatno šire nego li mu je prva, kulturološka, namjena. Pilar cilja na – modernizaciju društva. Pri tomu je očito kako je takva modernizacija neodvojiva od **kultурне preobrazbe društva**. Kulturni program (u užem smislu) nagoviješten radom: Secesija, javlja se, za pravo, u vidu neke vrsti **sažetka**. Njime se jasno naznačuju kulturne promjene obvezujuće u samom kulturnom sektoru. Ali se, u isti mah, izriče i stav kako je kultura, kao sustav sudionika i odnosa, pravila i norma, semiotičnih mreža i tvorbenih postupaka, u **samim temeljima društva**. U jezgri te kulture je biocentričnost (upisana u secesiju kao „stil“). Pa, sukladno tomu, temeljnost kulture u društvu potvrđuje se i očituje njezinom sposobnošću poticanja **na život**, sposobnošću njegova **oblikovanja** i „perfekcionističkog“ **usavršavanja**. Na toj se podlozi naznačuje široki raspon praksa nazvanih poslje: javne politike, koje vode i omogućuju pojavit se mnoštvom narodu kao posebna zajednica sposobna „secesijski“, refleksivno, voditi samu sebe prema životnim uspjesima.

Nemali dio rada: **Borba za vrijednost svoga ja**, napisan, vidjelo se, dvadeset i koju godinu poslije, zaokupljen je istraživanjem načina „kultiviranja“ na pojedinim sektorima društvene prakse. Tematski je raspon sve prije nego skroman, a proteže se od osobne higijene i pristojna ophođenja do gospodarstva i poduzetništva. Ovdje nam je posebno korisno podsjetiti na **mjesta susreta i prožimanja kulture i gospodarskih praksa**. Koliko je (nama) vidljivo, moguće je razlikovati tri osnovne razine.

Na prvoj, **strukturnoj** razini, Pilar razlikuje tri osnovna tipa gospodarenja: „ekonomiju najmanjeg potroška“, „ekonomiju konjunkture“ i „ekonomiju najvećeg uspjeha“. Prvi tip temelji se na kulturno podlozi u jezgri koje je štedljivost i društveno normalizirana redukcija potreba. Premda je u pojedinim povijesnim razdobljima takva ekonomija postizala dobre rezultate, ugradba normalizirane redukcije potreba nije dopušta prijelaz u, pokradimo Pilara, „autarkiju“, gdje se društvo gospodarski održava temeljem svoje unutrašnje sposobnosti. Drugi tip temelji se na uporabi povoljnih prilika na tržištu, trgovini i novcu. U njemu se stiče **ali ne proizvodi**. Treći tip temelji se na „kinematično-aktivnoj“ podlozi. U njezinoj je jezgri težnja k usavršavanju (života). Stoga se osloncom na nju oblikuje **otvoreni obzor društvene proizvodnje** u kojem se potvrđuje inovativnost, proizvodna orijentacija, i srodne silnice. Ona, po Pilaru, razvija i navlastitu energetičku strategiju, pa uspijeva oblikovati modernu industriju, napredno poljodjelstvo, tehnički kompetentne profesionalce, moderni obrt. Pilar podsjeća kako se time prvi tip ekonomije ne briše. Prije će biti da se ugrađuje u potonju, čuvajući specifičnu poslovnu racionalnost. No proizvodna otvorenost „ekonomije najvećeg uspjeha“ ne dopušta normalizirati redukciju potreba kao bezuvjetni imperativ. Redukcija se, u osnovi, koristi funkcionalno, i podređeno proizvodnoj otvorenosti „ekonomije najvećeg uspjeha“.

Na drugoj, **operativnoj**, razini determinacija gospodarskog ponašanja kulturom očituje se u težnji k redu, sređenosti, uređenosti, radišnosti. U tu su težnju ugrađene obje temeljne težnje podrjetlom iz biocentrične osnove društva. Njihovo ostvarivanje može imati različite praktične likove, u rasponu od urednosti i radne discipline pojedinca do dobre organizacije rada većih radnih pogona. Na toj se podlozi razvijaju različiti modaliteti **harmoničnih** odnosa između subjektivne i objektivne zbilje, pojedinca i organizacije, upravljačkog i izvršiteljskog razreda.

Na trećoj, **moralnoj**, razini determinacija gospodarskog ponašanja kulturom očituje se u prisutnosti određenih moralnih pravila i postupaka u gospodarskim praksama. Pilar izrijekom ustvrdjuje kako „ekonomija najvećeg uspjeha“ **jedina** jamči socijalni napredak. Iz toga uvida izravno se izvodi i tvrdnja kako je ona u isti mah i – moralna. No, na drugoj strani, ako se i kada se živi ljudi, radnici, u radnim pogonima podrede „ekonomiji najmanjeg potroška“ nastaje bitno – **nemoralno stanje**. Pilar podsjeća kako je takve postupke prvi empirijski jasno opisao – Karl Marx. Po srijedi je nama današnjima dobro poznato – izrabljivanje. Njegova nemoralnost ne leži samo u asimetričnu poretku gospodarskog nasilja. Leži, također, i u činjenici što se, uporabom „ekonomije najmanjeg potroška“ za plaćanje i održavanje radništva, ugrožava – sam život, dakle, sama biocentrična osnova društva. Podsjetimo, i u Karla Marxa se eksplatacija u srži svodi na **oduzimanje životna vremena** radnim ljudima i na njegovo „utjelovljivanje“ u **mrtve** predmete. Ili, drugačije rečeno, eksplatacija je – podvrgavanje **živoga** svijeta **neživim** stvarima. Kao što je poznato, u klasičnu industrijalizmu na toj se podlozi legitimirao i zahtjev da **živi** ljudi imaju **normalizirati** svoje ponašanje svođenjem na (**neživu**) funkcionalnost/služnost strojeva. U tom okretu prema „dolje“, **od živoga prema neživom**, zaciјelo treba tražiti i prvi korijen nove „barbarizacije“ društva na temelju koje je, na okretu iz 19. u 20. stoljeće, industrijska tvornica legitimirana naslovom središnje ustanove društva (baza), a svodnja živih ljudi na nežive, premda „funkcionalne“, naprave – humanizmom (napredak) Pilar još dodaje kako se na srodnu nemoralnu tragu pokazuje i izrabljivanje žena i djece, (u vrijeme nas današnjih, normalizirano u nizu takozvanih „zemalja u razvoju“). Pilar (usporno) primjećuje i kako je odpor takvim praksama, za koji zasluge pripadaju ponajviše **socijalnoj demokraciji**, postupno promijenio, barem u krugu zapadnih država, prilike na bolje.

No, podsjeća Pilar, moderno društvo, smjera li ostvarivati vrijednosti temeljem dviju središnjih težnja: k oblikovanju i k usavršavanju života, **ne može** bez „ekonomije najvećeg uspjeha“. Budući da su u njezinu okviru, pod diktatom ostvarivanja „najvećeg uspjeha“, razvijaju i učvršćuju paradoksalni procesi rada osloncom na okret od živoga prema neživotu, prisutnost biocentričnih moralnih mjerila i postupaka je **nužnom** sastavnicom gospodarstva i gospodarskog ponašanja. Pilar podsjeća: „Ekonomičnost postaje tako jednim od glavnih problema kulturnog života. U pojedinačnom životu pokazuje se ona kao neke vrsti umjetnosti, bolje reći virtuoziteta u uporabi i ostvarivanju ekonomije. Umjetnost leži u tomu da čovjek uvijek zna koju vrst ekonomije imade in konkreto upotrebiti, da li najmanjeg potroška, najvećeg uspjeha ili konjunkture, a koje se u pojedinom slučaju valja čuvati, kao što je vrlo često štetno i nemoralno izrabljivati ekonomiju konjunkture.“ (str. 368). I još dodaje: „Treba istaknuti da je ta ekonomičnost snažno sadržana i u evanđelju. Upozorujem na parabolu o trima slugama, po kojoj je samo onaj dobri sluga koji je svojim talentima najviše privrjedio.“ (str. 369). Dodati je na kraju ovoga ulomka kako je od rada Maxa Webera dalje vrijednosno (moralno) određivanje ekonomskog ponašanja postalo jednom od središnjih zadaća moderne sociologije. Pilarov prinos tomu, barem u hrvatskim prilikama, nije zanemariv.

Dvodno „južnoslavenskog pitanja“

Dobro je poznato da Pilar o „južnoslavenskom pitanju“ govorio u opsežnoj knjizi napisanoj izvorno na njemačkom, od naslovom: **Die Südslawische Frage und der Weltkrieg**; knjiga je objavljena u Beču, 1918. godine a autor se podpisuje imenom: L. v. Südland. (Navodno su srbski agenti pokupovali veći dio naklade pa ona nije pokrenula one reakcije u austrijskoj i njemačkoj javnosti kojima se Pilar nadao.) Po analitičkoj širini i brojnim socijalnim i političkim uvidima ta knjiga i danas, dakle, cijelo stoljeće po prvom izdanju, obvezuje. U ovom kratkom odjeljku ograničujemo se na neku vrst **dvorazinskog čitanja** (na evidenciju „dvodna“). Time se ne podcjenjuju brojni, tematski posebni, uvidi u povijest i društvenu zbilju „južnoslavenskih“ naroda i država. Cilja se, naprotiv, na skicu jednog čitateljskog pristupa koji želi da mu ne izmakne ono bitno.

Na prvoj razini Pilar je zaokupljen imperijalnim „srbstvom“ i njegovim odnosom spram drugih, susjednih, „južnoslavenskih“, naroda i država. Na kraju šestog dijela knjige, naslovljena: **U čem je srž južnoslavenskog problema**, Pilar u zaključnom ulomku piše: „(...) Jezgra južnoslavenskog problema sastoji se u tomu što se srbstvo razvilo u jaki imperijalistički, jednakovjerski kao i nacionalni, politički pokret, koji ide za tim, da podjarmi i usiše ostale narode južnih Slavena i da osnuje svoju vlastitu veličinu i moć na razvalinama susjednih država. Taj pokret nisu tek izazvali Karađorđevići, kako se to pogrešno uzima, jer je on sasvim naravni izražaj bizantske i srbsko-pravoslavne misli o Crkvi i državi; poviest i razvitak toga pokreta stari su već nekoliko stoljeća, on je u svom razvoju promienio već nekoliko oblika, te se tridesetih godina iskristalizirao u svomu današnjem obliku nacionalno-politički u južnoj Ugarskoj, a državno-politički počevši od god. 1860., u novoj srbskoj državi.“ (str. 215).

Na prvoj razini čitanja, dakle, nameće se uvidi koji otvaraju vidik na pretežno političku, i geopolitičku zbiljnost, gdje se odmjeravaju južnoslavenski narodi i njihove države. Iz prije ponuđena ulomka, a i knjige kao cjeline, nameće se zaključak kako su srbska politika i političke elite u ulozi glavnog proizvoditelja „nereda“ na promatranom području. One su, imaju li se u vidu njihove dugoročne političke aspiracije, s korijenom u dubokoj povijesti, glavnim izvorom opasnosti, navlastito za Hrvate, budući da se osnovni geopolitički smjer tih aspiracija pruža prema hrvatskim zemljama, (podrazumijevajući u njima, po Pilaru, i današnju Bosnu i Hercegovinu). S povjesnim iskustvom nas današnjih taj uvid je nekom vrsti – općega mjesta. Srbijska agresija podpomognuta crnogorskom, u razdoblju 1991 – 1998., osigurala je i više nego obilnu „argumentaciju“ za podporu osnovnoga Pilarova stava. Kada se njegove analize čitaju osloncom na to iskustvo teško je izbjegći nelagodu koju pobuđuje i više nego uspješna javna marginalizacija u ovoj knjizi ponuđenih uvida. Može se, doduše, mjestimično takva marginalizacija „opravdati“ Pilarovom neskrivenom težnjom k održanju i preuređbi Austro-ugarskog carstva, državne tvorevine po svemu oprječne djelomično „jugoslavenskim“ državama, u granicama kojih se Hrvati politički održavaju skoro cijelo prošlo, 20. stoljeće. Pilar nije „uklopiv“ u njihove okvire pa ga već i stoga nije uputno javno spominjati. Ali nelagoda zato nije manja. Jer oblici i veličina **nepripravnosti** na agresiju 1991., koja nepripravnost iznutra obvia sve ključne sektore javnog djelovanja u hrvatskom društvu osamdesetih nameće jednostavno pitanje: kako je, uopće, bio moguć toliki zaborav nekih jednostavnih geopolitičkih činjenica? Na prvoj razini čitanja Pilarova teksta vraćaju se, dakle, u javno znanje hrvatskog društva one spoznaje bez kojih se, uopće, do zamisli o modernizaciji kritička analiza i ne može probiti. Jer izravno upućuju **na obveze političkog subjektiviteta hrvatske nacije**, bez kojega se modernizacija i ne može ozbiljno pokrenuti kao cijelovita i su – vremena preobrazba.

Na drugoj razini Pilarov tekst, svakako posredno, na analitičkom „materijalu“, otvara metodologisko pitanje o odnosu dviju oprječnih državnih, ali i modernizacijskih, adresa: **carstva i nacionalne države**. I prije spomenuti ulomak, a i množina drugih u tekstu, upućuju da je u srbijskom/srbskom političkom programu očit trag **carstva**. Iz same Pilarove analize raspoloživa mu materijala moguće je izlučiti više osnovnih obilježja po kojima se carstvo jasno diferencira i djeluje kao negacija nacionalne države. Ograničujemo se na četiri osnovna.

(a) **Teokratijsko utemeljenje.** Pilar u više svojih radova, napose kada raspravlja o povijesnoj evoluciji naroda, vidjelo se, pridaje nemalu važnost religijskom čimbeniku. No utemeljenje carstva ne ograničuje se samo na neku vrst „vodoravna“ kruženja toga utjecaja. **Samo se utemeljenje carstva argumentira religijski:** poslanjem, misijom, koja se pozivlje na nebo i nebesku volju. Osloncom na takvo, „onosvjetsko“, uporište,javljaju se u praksama carstva programski ciljevi kao što su, nama današnjima već dobro poznate, „borba protiv nevjernika“; borba protiv „carstva zla“; „širenje prostora slobode“; „civiliziranje barbara“; borba protiv kontrarevolucije“; i srodnici. Ciljevi su dostatno **određeni** za urezati nužnu razliku između carstva i njegovih neprijatelja. No, u isti mah su i dovoljno **neodređeni** kako bi se svaki posebni oblik carskog nasilništva mogao valjano legitimirati ostvarivanjem „viših ciljeva“. Privlačnost carstva u svakodnevici nerijetko se snažila raznovrstnim dobitcima koje je takav određeni/neodređeni obris ostvarivanja carskih ciljeva namirivao različitim društvenim skupinama, ne isključujući ni skupine s društvenoga ruba, posebno zapošljive na poslovima moralno prijepornim. Zahvaljujući tomu, carstva uspješno režiraju društvenu pozornicu gdje se, **naoko snošljivo**, dodiruju i surađuju skupine koje, strukturno promatrano, navlastite identitete učvršćuju ekskluzivnošću, a ne inkluzivnošću.

Teokratijsko utemeljenje carstva **ne implicira i nužnost uspostave teokracije** na mjestu vladajuće skupine, premda je, teorijski, i to dopustivo. Takvo se utemeljenje, ponajprije, odnosi na „onosvjetsku“ osnovu iz koje vladajuća skupina

carstva izvodi glavne programske i legitimacijske „velike priče“ o ulozi carstva u „ovosvjetskoj“ zbilji. Stoga posebnu važnost dobivaju simbolične konstrukcije s pomoću kojih se carstvo samodefinira ulogom ključnog sudionika, i, dakako, zajamčena pobjednika, u dugoročno zamršenim, eshatologiskim, obračunima. Njihova značenjska „prostranost“ u svakom posebnom odsječku vremena dopušta carstvu arbitralno, samovoljno, definirati ključne neprijatelje i potrebne postupke za njihovo savladavanje.

Pilar na više mesta primjećuje kako je srpska narodna skupina brojčano odveć skromna za preuzeti na sebe ulogu carstva. Ali je, analizom praktičnih postupaka njezina vladalačkog staleža, lako pokazati kako takvoj ulozi **svjesno i programski artikulirano**, teži. Pri tomu, Pilar posebno ističe Bizant kao polazni carski predložak s pomoću kojega se oblikovanje carskih intencija u srpskoj političkoj praksi orijentira. Po srijedi je neka vrst **opsesivne imitacije**. No upozoriti je kako Pilarova empirijska građa dopušta polazni Pilarov zaključak proširiti s još dva (carska) sudionika. To su: Osmansko carstvo i Rusko carstvo. U Osmanskom carstvu, (gdje su Srbi bili porobljenim narodom oko četiri stoljeća), u njihovu političkom imaginariju učvrstila se predodžba o borbi protiv nevjernika kao temeljnoj obvezi (srbskog) carstva. Ona, doduše, nije nepoznata ni u razdoblju srednjovjekovne srpske države koja već simbolično prisvaja naslov: carstvo (sjetiti se sustava progona katolika tijekom vladavine **cara** Dušana Nemanjića) Ali je u osmanskom razdoblju ta predodžba posve razvijena. Pak, Rusko carstvo nadahnjuje težnjom k „trećem Rimu“; može ta težnja, na prvi pogled, djelovati „zaumno“. Ali izravno snaži ulogu središnje religijske organizacije: pravoslavne crkve. U Srbiji – Srbske pravoslavne crkve, ili, točnije: Svetosavske (srbske) crkve. Pilar višekratno pokazuje kako je ona, u razdoblju kad Srbi ne raspolazu zbiljskom državom, i više nego uspješno preuzela ulogu **čuvara i tvorca** sjećanja na tu državu, na (Dušanovo) carstvo, kao i ulogu okupljača populacije koju će, u svetosavskoj talionici simbola, rituala i obiteljskih mreža raznolika podrijetla, oblikovati u jedinstveni – „nebeski narod“. I tu baštinu „ucijepiti“ u srbsku državu rekonstruiranu tijekom 19. stoljeća.

(b) **Razvitak političke religioznosti.** U praksama političke religioznosti djeluje težnja po smjeru oprječna težnji k teokratskom utemeljenju države i državne vlasti. Očituje se u redukciji onostranog svetoga na neku vrst **sredstva socijalne tehnike**, radi ostvarivanja posve praktičnih političkih ili kulturnih monopolja. Kako to izgleda u suvremenosti zorno pokazuju viševrstni primjeri pretvaranja islamske religije u moćno političko sredstvo. Tomu ne izmiču ni primjeri koji, prividno, nisu ukorijenjeni u klasičnim simboličnim zalihama velikih religija. Cilja se, pri tomu, na načine na koji vlasti u (bivšim) komunističkim državama posreduju tamnošnjem podređenu stanovništvu dugoročne utopiskske opsese komunističkim društvom kao rajske okončanjem povijesne borbe „poniženih i uvrijedjenih“. Iz religijske se simbolične zalihe „posuđuje“ iskustvo svetoga. Ali ga se, sukladno parametrima socijalne tehnike, usmjeruje u praktične, političke, svrhe, ponajprije u svrhu „stabilizacije“ komunističkog poretka. Zahvaljujući „posuđenoj“ svetosti središnjeg cilja s, i više nego neobičnom, lakoćom sistemsko se nasilje promeće u likove pravednosti.

U oblikovanju srbske modernizacije osnovu za oblikovanje političke religioznosti osigurava, dakako, svetosavlje. Pilar na više mesta u svojoj analizi podvlači kako bez **političkog** funkciranja svetosavlja ne bi bilo moguće oblikovati modernu srpsku državu. Uspješnost takva „funkcioniranja“ ne očituje se u pravocrtnu povećanju broja pravoslavnih vjernika. Uostalom, sekularni zahtjevi, ugrađeni u opće modernizacijske programe, takvo što izravno i ne potiču. Očituje se, međutim, u ugradbi svetosavske baštine **u same temelje države**. Zahvaljujući tomu, nije moguće odvojiti političko samoodređenje Srba i Srbije od temeljnih intencija političkog svetosavlja. Političko djelovanje, sukladno tako definiranim „nacionalnim interesima“, postaje **u isti mah** i valjanim oblikom prakticiranja – (svetosavske) religije. Teško je nama današnjima zamisliti likove kakvi su, primjerice, Ratko Mladić ili Vojislav Šešelj, kao religijski zainteresirane ljude. Ali njihovo vojno i političko djelovanje pokazuje kako oni, i **više nego – bigotno**, ostvaruju poželjna zemaljska stanja političkog svetosavlja. Pa nije isključena u budućnosti ni mogućnost njihove preobrazbe u – (svetosavske) svece.

(c) **Uspostava nove/stare feudalne hijerarhijske strukture.** Sporadična izvješća o radikalnom diferenciranju ekstremno male skupine bogatih, na jednoj strani, i nepregledne skupine siromašnih, (premda **različito** siromašnih), na drugoj strani, a koje diferenciranje djeluje u množini **suvremenih** društava, tvrdnju kako suvremena društva urastaju u zbilju „novog feudalizma“ pomeću u neku vrst izravna opisa činjenica. Carstva se oblikuju isključivo piramidalno, hijerarhijski: po tomu su ona „bez alternative“. Sukladno tomu, skicirani opis činjenica dopušta hipotezu kako je na djelu rad carstava. Funkcioniranje po **dualnoj** shemi: vladateljska manjina – u prakse carstva uključena podređena većina, nekom je vrsti osnovna „tehničkog“ nacrta carskog „stroja“. Uporišta dualne sheme su viševrstna: politička, socio-ekonomска, vjerska, etnička, a, ustroba li, i rasna.

Taj uvid je prividno u suprotnosti s Pilarovim nalazom po kojem je uspjeh u obnovi srpske moderne države u 19. stoljeću utemeljen na **jedinstvu** (dinastičke) vlasti, svetosavske (političke) religije i srpskog pučanstva. Ako je tomu tako, onda se ne može tvrditi kako se u nastalom srpskom društvu, po gramatici carstva, razvija dualna razdioba moći između vrha i ostatka (društva). Prijepor se uklanja uzmemu li u obzir činjenicu kako su carstva **osvajačkim pogonima**. Pa se uključenu srbskom pučanstvu stavljaju u izgled postati vladalačkim slojem – u osvojenim zemljama. Tako se dobiva nova, nesrbska, porobljena većina. Obećane rente, povratno, djeluju kao moćna sredstva dublje identifikacije s programom carstva, neovisno o njegovoj dualnoj strukturi. Budući da srbska modernizacija počiva na osvajačkim namjerama, pri kraju

19., i u 20. stoljeću usmjerenim, ponajprije, prema zapadu i hrvatskim zemljama, i ona ponavlja opću gramatiku carstva. Posebno se stavlju osvajačke rente u izgled „prečanskim“ Srbima koji su već tamo, u hrvatskim zemljama što se imaju osvojiti. Na toj podlozi njihovo se djelovanje, napose od zalaznih decenija 19. stoljeća, promeće u većinsko, više ili manje strukturirano, djelovanje – **protudruštva** (u odnosu na hrvatsko matično društvo koje se ima osvojiti). Sukladno tomu, u političkom imaginariju srbskih skupina ustaljuje se jednadžba: **biti Srbin = biti na vlasti**. Time su i najširim srbskim slojevima stavljene u izgled nagrade tijesno svezane s (vladateljskim) ulogama i položajima. Nesrbi ostaju – dolje, i izvana.

(d) **Carstva teže ispuniti/zauzeti raspoloživi socijalni prostor.** Carstva su, kako je naznačeno, osvajačkim pogonima. „Raspoloživost“ pojedinog socijalnog prostora, dakako, carstvo određuje veličinom odpora za kojega su napadnuto društvo i država sposobni. Riječ je, u osnovi, o **tehničkom mjerilu**. Sve drugo: mjesne identitete, kulturne zalihe, baštinu, i druga dobra, imperij prekriva – nepriznavanjem. Radi toga carstva, već po strukturnoj nuždi osnažuju i proizvode „izvanredna stanja“. Na tragu Giorgia Agambena, podsjetiti je kako se takvim „izvanrednim stanjima“ ne ukidaju postojeći zakoni. Ona se oblikuju kao **usporedna zbiljnost** potrebna imperijskim težnjama. Skupine koje su „osuđene“ biti u „izvanrednu stanju“ **nisu** prekršiteljima postojećih zakona: one, s obzirom na intencije carstva, moraju biti s onu stranu zakona, u „izvanrednoj“ zbilji, gdje se nositelji carskih težnja i praksa **oslobađaju od svakog zakonskog ili moralnog obzira u odnosu spram njih**. Pilar ističe kako se tijekom 19. stoljeća javlja više srbskih intelektualnih i političkih pronositelja takvih intencija u odnosu spram Hrvata; ponavljaju ističe Vuka Stefanovića Karadžića i još nekolicinu egzotičnih likova koji izvorne imperijske i rasističke poticaje nastoje omotati znanstvenim omotom. Nulti stav na kojega se naslanjaju svodi se na – **nijekanje opstojnosti** Hrvata, i kao etničke skupine i kao nacije sa (starom) državom, teritorijem i kulturom. Osloncom na njega, predviđljivo, oblikuju se različiti „tehnički“ izumi kojima se ima taj stav podkrijepiti: u rasponu od znanstvenih krivotvorina do političkih progona, gospodarskog nasilja i sociokulturne stigmatizacije. Pa sve to, hrvatsko: teritorij i pučanstvo, kultura, institucije, imaju postati – ratnim pljenom carskih pobjednika.

Iz obzora nas današnjih vidljivo je kako se spomenute srbske imperijalne intencije nastoje optimizirati tijekom 20. stoljeća u dvije južnoslavenske države. Premda se, poznato je, same prakse optimizacije u njima razlikuju po nizu posebnih obilježja, **substancialna prevaga** (imperijalnog) jugoslavenstva, kojemu je jamcom Srbija i Srbi, njihovom je trajnom poveznicom. Stoga su Hrvati neuklonjivim „pijeskom u (jugo) cipeli“. Pilar, i više nego razgovijetno, podsjeća kako je na djelu „uvijek iznova Srbija“. Zaciјelo je najzornijim otiskom „izvanredna stanja“, što ga režiraju srbske imperijalne intencije, (ne računa li se konvencionalni državni teror) praksa vojne i civilne, službe u srbskim logorima utemeljenim godine 1991., tijekom agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, za zarobljene Hrvate i Nesrebe. U njima se, prije spomenuto, intelektualno i političko nijekanje hratske opstojnosti prometnulo u doslovnu manufakturu mučenja i ubojstava. Nepriznavanje se ostvarilo masovnim ubojstvima. I nastavilo poslije, **posve sukladno, pravilima „izvanredna stanja“ – odsutnošću svakog pokajanja u ubojica**.

Pilar, međutim, istu dekonstrukcijsku oštricu ne usmjeruje prema Austro-ugarskom carstvu, premda bi se, ima li se na umu sam metodologiski predložak što ga rabi, takvo što trebalo očekivati. Uostalom, i empirijski materijal s kojim Pilar raspolaže na to pozivlje. Primjerice: teritorijalno komadanje hrvatskih zemalja u režiji carstva; pretvaranje hrvatskog jadranskog pročelja u razvojnu periferiju; feudalna režija oslobađanja seljaštva i njegova preobrazba u dužničku „masu“; „izvoz“ seljaštva u prijekoceanske države; snaženje protudruštava: talijanskog, ugarskog, srbskog; urbanizacija odvojena od interesa i ciljeva nacionalne države; nevoljnost u iskorijenjivanju nepismenosti; uništanje hrvatskog aristokratskog staleža; „poseljačenje“ sitnog plemstva; prijeporno izborni zakonodavstvo; itd. No unatoč takvim uvidima Pilar se usteže adresirati na Carstvo zaslženu kritiku. Koliko je vidljivo, Pilar, dopušteno je reći: **nekritično**, drži kako se Austro-ugarsko carstvo može uspješno transformirati orijentirajući se nekom vrsti srednjoeuropskog saveza nekolikih nacionalnih država, djelomično izgrađenih ili u zametcima već prisutnih u Carstvu (Ugarska, Austrija, Češka, Hrvatska, uključivši i Bosnu i Hercegovinu). Njih iznutra spaja koliko-toliko jedinstvena socio-kulturna i geopolitička osnova. Pak, izvana, spaja ih opasnost od ugroze, ponajprije Ruskog carstva. No, sugerira Pilar, „Najvažniji popravak ima se na dualizmu izvršiti s obzirom na njegovo djelovanje u južnoslavenskom pitanju, jer tu je on napravio veliku pustoš.“ Pri tomu, računa, kako će iskustvo spomenutih nacionalnih zajednica, stečeno u ratnom razdoblju, 1914 – 1918., biti valjanim olakšavajućim/racionalnim čimbenikom. Pokazalo se, ipak, kako je sve to bio račun bez krčmara. Carstvo je pohitalo svomu kraju gluho na Pilarove uvide i prijedloge. I, uglavnom, po disjunktivnoj, ili – ili shemi, na koju je upozorio još Ante Starčević: despocija se ne popravlja, ostaje takvom kakvom jest ili propada. Pilaru je ostalo do smrti, 1933., ponavljati zahtjeve za modernizacijom hrvatskog društva; i podsjećati na zapadne korijene hrvatskog nacionalnog identiteta nespojive s novonastalom, prvojugoslavenskom, državom, (a i svakom drugom jugoslavenskom državom).

Prema regulativnoj ideji modernizacije

Pokušavajući sažeto odgovoriti na pitanje: Što je činiti Hrvatima u „nesklonu vremenu“ (uspostave prvojugoslavenske države)? Pilar poseže za sintetičnom formulacijom središnje ideje hrvatske modernizacije. Ona glasi: **Biti podmet – ne predmet**. U suvremenom hrvatskom ista bi teza glasila: **Biti subjektom – ne objektom**.

Razvijajući dalje skiciranu regulativnu ideju hrvatske modernizacije Pilar na zaglavnim stranicama knjige: **Borba za vrijednost svoga Ja**, piše i ovo: „(...) U formuli biti podmet a ne predmet izražena je apstraktna i apsolutna idea ljudske kulture i civilizacije. Jer ako idemo gledati meritorni uspjeh kulture, tada ćemo jasno razabrati da ona trajno pomiče čovjeka iz kondicije objekta u kondiciju subjekta. (...) Biti podmet, to je trajna formula za razvitak u smjeru individualnog usavršavanja. To slijedi već iz ustavljaja, da je u tomu sadržana apstraktna ideja kulture, jer svaka kultura je trajno i neprestano usavršavanje. Isto slijedi što je u tomu sadržana maksimalizacija snage, eneržije, aktivnosti i radinosti u životu, a ove su uvjetom svakom usavršenja, jer snaga je stanje savršenstva i tjera po svojoj prirodi put daljnega usavršenja. Potom slijedi, ako je usavršenje svrha života, da smo dužni vazda nastojati biti podmetom a ne predmetom (...) Biti podmet: to znači usprkos durativne forme, u kojoj to izričemo, i usprkos što to zovemo „stanjem“ nije nikakvo stanje, jer stanje (podcrtao I. P.), to je samo način ljudskog gledanja i izražavanja, nego je to jedan razvitak, jedno nastojanje biti što više podmetom a što manje predmetom. **Biti podmet znači maksimalizacija kondicije podmetnosti u životu.** (Podcrtao I. P.). Da je to samo u stanovitom ograničenom opsegu moguće ostvariti u granicama ljudskog života, razumije se samo sobom. Uspješno ostvarena t.j. maksimalizovana podmetnost u životu znači osobnu veličinu. Da pod tom podmetnošću mislim nješto sasvim drugo nego što inače razumijemo pod **subjektivizmom ili subjektivnošću** (podcrtao I. P.) shvatiti će lahko svaki, kto je ovu knjigu pozorno pročitao (...) To je gotovo isto, čemu kršćanstvo zahvaljuje svoje neprolazno znamenovanje, svoje svojstvo kao najvažniji dosele perfekcionistički sistem.“ (str. 407, 408).

Ima li se u vidu cjelina Pilarovih radova nije pogrešno ustvrditi kako se zahtjev: **biti podmet – ne predmet** ostvaruje u svojevrstnom četverstvu, u međuigri četiri „izma“, koja omeđuju osnovno događajno polje. Prva je njegova sastavnica – **vitalizam**. Pilar ne ostavlja nikakve dvojbe u pogledu na život i životnost kao društveni temelj. Iz te perspektive težnja k životu, rađanju života i njegovu usavršavanju, nazire se kao prva temeljna modernizacijska težnja. Druga sastavnica spomenuta četverstva je – **personalizam** (u Pilara nadahnut kršćanskom baštinom). Ona upućuje na oblikovanje **značaja**, dakle, moralnošću određene osobnosti, kao na drugu temeljnu modernizacijsku težnju. Treća sastavnica istoga četverstva je – **nacionalizam**. Ona implicira težnju k oblikovanju nacionalne zajednice, i njezina razvojnog pomagala, nacionalne države. Presudno je, međutim, da se nacionalna država uspješno legitimira sposobnošću održavanja i usavršavanja životnih uvjeta za naciju i obitelj te „internacionalnim“ moralom. Četvrta sastavnica, koja, ujedno i „zatvara“ događajno polje modernizacije je – **okcidentalizam**. Po srijedi je težnja k sudioništvu u širem svijetu života koji se sažeto samoodređuje Zapadom, i zapadnim vrijednostima i gramatikama. Prvi, i neposredni, zapadni krug kamo Hrvati i Hrvatska pripadaju je, po Pilaru, krug naroda i država središnje Europe, geopolitički raspoređen na osovini Jadran – Baltik.

Ponovimo, zaglavno, jednu po formi već i odveć zlorabljenu frazu: Pilar je našim suvremenikom. Neznanje o tomu neispričava.

Sažetak

Autor drži kako Ivo Pilar glavne odrednice modernizacije hrvatskog društva razvija u četiri njegova djela. To su: *Secesija* (1898.); *Južnoslavensko pitanje i svjetski rat* (1918.); *Borba za vrijednost svoga ja* (1922.); *O sistematizovanju sociologije* (1927.). U drugim djelima pretežno se ponavljaju zamisli o modernizaciji hrvatskog društva razvijene u spomenutim djelima. Po ocjeni autora, Pilar modernizaciju hrvatskog društva temelji na četiri osnovna uporišta.

(a) Biocentrična osnova društva. Po Pilaru, društvo se temelji na biološkoj činjenici da je život utjelovljen, prisutan u ljudskom tijelu. Iz te činjenice izvode se nekoliki oblici postupanja. No, najvažnije je da se na toj osnovi oblikuju dvije ključne intencije u ljudskom djelovanju: težnja održanju života i težnja usavršavanju života.

(b) Individualizacija/personalizacija. Po Pilaru, to je jedan od ključnih procesa u modernosti. Pojedinac se oblikuje oslončom na biotičku osnovu, tijelo, na jednoj strani. Pak, na drugoj, razvija se na temelju težnje k usavršavanju života. Pri tomu, ključnu ulogu igraju moralne vrijednosti, umske ideje i volja. Stoga, Pilar, ustvrđuje kako je optimalnim stanjem pojedinca – značaj, ili: osobnost dubinski prožeta moralnim težnjama i voljom.

(c) Razvojno usavršavanje narodne zajednice. Po Pilaru, narod, kao specifična zajednica i povijesni subjekt, nastaje dugom evolucijom različitih sastavnica, kao što su populacija, religija, političke institucije, prisutnost na određenu teritoriju, te navlastita kultura. Narodi, prirodno, teže uspostaviti navlastitu, nacionalnu, državu. Ona mora, ustrajava Pilar, biti utemeljena na ideji pravednosti (težeći najvećoj dobrobiti za najveći dio stanovništva). Po tom utemeljenju nacionalna je država oprječna imperiju. Osnovni smjer njezine modernizacije je usavršavanje životnih uvjeta ljudi na svim posebnim sektorima društvenog života.

(d) Okcidentalizam. Pilar ustvrđuje kako se modernizacija hrvatskog društva treba razvijati u horizontu temeljnih vrijednosti europskog Zapada. Stoga je i suradnja nacija i država na geopolitičkoj osovini Jadran – Baltik jedna od temeljnih zadaća hrvatske modernizacije. Nasuprot tomu, hrvatska modernizacija treba se oprijeti srpskom imperijalnom programu, koji počevši od kraja 19. stoljeća, glavnim smjerom osvajanja drži upravo osvajanje hrvatskih zemalja, i prodor na Jadransko more. Pilar drži kako je stvaranje južnoslavenstva, kao i prve jugoslavenske države (drugu ne spominje jer je

1933., preminuo), samo tehnički oblik starog srbskog imperijalnog programa, uobličen nakon Prvog svjetskog rata. On je temeljnom prijetnjom hrvatskoj modernizaciji i uspostavi glavnog političkog mehanizma njezina ostvarivanja: hrvatske nacionalne države.

Ključne riječi: modernizacija, biocentrizam, individualizacija, značaj, narodna zajednica, nacija, nacionalna država, imperij, jugoslavenstvo, srpski imperijalizam

POEZIJA

Slavko Jendričko

Magijsko zatvaranje krugova

POSLJEDNJI ŠTRIK

Nitko me nije uspio
zavezati za sebe

previše ljudi mjesto stvari
gotovo u isto vrijeme

pokušava osvojiti
moju nezasitnu čežnju

potičući nemirno spavanje
poput vjetra zatvaraju vrata

iza kojih se ionako teško nosim
sa suvišnim snovima
u već ne tako kratkom burnom životu

onda se na staru foru
osjetim pronicljivim

tepajući povećem broju sjedih vlasti
možda tamo negdje i tebi

ne odustajem od ljubavi prema vama

pa ako sam dosada doista
kardinalno promašio baš u svemu

onda ne znam ni kome
šaljem poruku kada kažem

pokušaj uhvatiti upravo kroz prozor
bačen posljednji štrik.

ASFALT

Nimalo nije lak život
u zemlji genija

naročito nakon što sam pokolebao
čvrstu vjeru u sebe

bjegunac iz robijašnice zvijezda

u kojoj sam mogao sebe
lagati do milje volje

davno sam popijeno
čokoladno mlijeko
iz bujnih majčinih sisa

kraj toliko luđaka
sa genijalnim
nepokolebljivim uvjerenjima

ni sada ne znajući s koje sam
zapravo strane ograde

neravnopravan pristajem
na besciljne pregovore sa svijetom

na tajnoj strani ulice
već davno osvojenoj stvarnošću misli

svih onih sretnika iznad
i ispod asfalta.

koji su me uspješno preduhitrili.

RADOSTAN PLES

U biološkom smislu nesuvista
neka bijela ruka

pri zalasku sunca
ljupko otvara knjigu naranči

potom to čini i druga bijela ruka

vidim rasječen daljinama
nikamo davno ne putujući

Ne udišući miris prašine
žućkastih poljskih putova

nakon obilnih ljetnih pljuskova
ona je prkosno vezno tkivo

premda smo promijenjeni
do neprepoznatljivosti

slavim krhkost bića na daljinu

Ne odustajem mahati

krpom za brisanje
tuge s lica

premda se izlažem mogućem
preziru
svirajući nostalgiju

vrpcu vezana u kosi
poput plave zastave
ne prestaje radosno plesati

sve bliža iz nigdje u ovdje.

ANNA

Preživjela je dva velika rata
u strahu od štakora

stekavši nepoznatu hrabrost
kojom se žestoko tukla s njima

za kožu slanine iz vojničkog transporta
kasno iza ponoći uz prugu

potom se počela plašiti sebe
osjetivši potrebu

da ništa od izborenog ne da
desetogodišnjoj kćeri

u tome ju je sprečavala
snažna nelagoda

pod nevidljivim okom
koje se posve blago smiješilo

visoko iznad tračnica
poput upravo probuđenog sunca

koje otkriva sve skriveno
u marami kojom pokriva dijete

u noćima hladnima skoro kao glad

tek zakoračivši u požutjelu travu
shvaća da brzim koracima kući

napokon dobiva sve strašne ratove.

PROPUŠTENA SLUČAJNA GREŠKA

Svakog jutra iza popijene
prve kave
gostiju na balkonu restorana

silovit planinski vjetar

u dolini ponekim nejakim
koscima apokalipse

svija kičme duše
do puknuća

nisam li među njima
tko će mi ikada ući u trag

kada nastupi utiha
ostat će samo tragovi izmeta

pomiješani s ptičjim

prestavši sanjati snove genija
lišeni svih plamenitih uzvišenosti

sve što su sanjali noćas
neće izaći na svjetlost dana

a možda su neki od njih bili
poželjno ostvarljivi

poput svake slučajne greške
da su ljudima doprli do sluga

moć pripada osuđenima da osvajaju
pa makar
ni po kakvom zakonu ne bili u pravu.

SEKSUALNA ISPOSNICA

Bila je začudno lijepa
nije morala nikamo nestati

naročito pogledima koji su je obožavali
ne barem njima za utjehu

nije imala ozbiljnu konkurenčiju

među ostalim vršnjakinjama
zavodljivim na suncu

zlatnima poput tame u novčanicima

moguće da naprsto nije bila
svremeno suptilna

kako bi poput njih osjetila
da ljepoti dražesno može crno sjajiti

nikako ne isključujem ni mogućnost
njene urođene hendikepiranosti

sada kada se ne usuđuje
pogledati u ogledalo

samostanski nevidljiva
bijela
pretiha

možda nije u pravo vrijeme znala
što zaista znači biti lijepa žena

meni ostaje mistificirati
da bi me usprkos svemu mogla zavesti

negdje u zraku pa bila nakon svega
posve očekivano seksualna isposnica.

POD BLUZAMA

Berba može početi
prsa su puna
breskvinih poljubaca

ispod kojih su skrivene
sve nakupljene rane

zrele nimalo ne bole
ohlađena su vatra

samo vrela tijela ptica
prkosno cvatu

iznad nas toplije odjevenih

Posve prikladno jeseni
neki od nas se osipaju u samoći

sa slatkim plodovima
cijedimo svoju unutrašnjost

mirisi pomiješani sa sjajem
pucaju u nosnicama

kažem ispod glasa
to su gromovi

čuju se samo jednom godišnje
pod našim bluzama

ne sijevaju svirepo
na odlasku

u beskrajnu memoriju nebesa.

BEZ IMALO NAIVE

Od onih sam koji svako malo
prerano i zaglušujuće kukuriknu

premda ne živim u nekom kokošnjcu

to je valjda olaktna okolnost kojoj mogu
zahvaliti da nisam prenalo
završio u kipućoj vodi zahrđalog lonca

nego mi usijanu glavu rashlađuju ptičurine
mašući krilima sličnim sumanutim ventilatorima

ne štedim nimalo na zahvalnosti
te pam im vi ste povlaštene ropkinje zvijezda

zapravo s vašim sjenama spavam
u njihovim zarobljenim
srcima koja nas griju poput sunca

koje grli čovječanstvo božjim glasom
dubokih bunara koje nisu zatrpani
moji krikovi s olujama vaših krila

ne budim se nimalo naivan
sva su utjehom izmaštana
svjetlijia mjesta izvan svake pameti

poput samo ponuđenih kremšnita u slastičarnicama.

VJEĆNOST PRLJAVOG RUBLJA

Budi sigurna da u svemu
u što sam vjerovao
nema ničega vrednijeg

nego u sladoledu
koji ti se cijedi
niz bradu širi oko usana

jedi zadržujući me
uvjerljivija si od mene

koji sa zakašnjenjem
više ne gledam
u spasonosno Nemoguće

Prilazim ti sve bliže
vidim savršeno jasno

tuđ sam ti poput pasa skitnica

tako sam im sličan
čak maglovito slutim
da sam ovog trenutka

izdvojen po kazni iz čopora

da bih snažno doživio
svoje životno samoprogonstvo

svu tuđinu kojoj sam se olako
predao mladenački razularen

rušeći svom silinom
s nimalo različitima od sebe

sve što nam se činilo
starinsko melankolično prezrivo
do suza prljavog rublja

ni ne pomislijajući da sam u njega odjeven.

RAZUMIJEVANJE PRVIH SIMPTOMA

Shvativši sanjajući
da sam lažac
u vlastitim snovima

ne znam kakvu budućnost
mogu predvidjeti
svemu što mi preostaje snivati

dokazujući bilo koje svoje pravo
na tumačenje izraza lica
koja bih mogao vidjeti na ulici

kada sada ne mogu pronaći
ni kućni broj

u ulici u kojoj sam se nekada
budio uvijek s nekim bliskim

Tako izgleda počinje prošlost
izgubljenosću u uobičajenoj magli

s nekim neočekivanim gubitkom

koji te zapravo i ne zgrozi
osjećajem poput gubitka ključeva stana

nego se čini da na mahove
zapravo počinješ stjecati
prve dojmove dosađivanja samom sebi

ponavljajući se neupitno
u tako ti dobro poznatim porazima.

BESCIJNOST

Na političkom tulumu
iskočio sam iz tračnica

usred sveopćeg slavlja
na kojem nije bilo lako uočiti

tko zapravo koga ne proždire

što i nije iznenadjuće
u čvrstom su zagrljaju
nekadašnji ratnici snova

Pod stolovima zaklonjeni stolnjacima
slavni duhovi leševa

ni od koga prizvani
na spiritističku seansu

samo se meni prividaju
sablasnom svjetlošću obasjani

u mojim ušima zveckaju posuđem

Na krajnjim ivicama tanjura
gdje od dosade
prebirem po sjećanju

opterećen ostaticima
konačnih zabluda

u predasima umora bez cilja

neželjene pobjede
shvatio sam prekasno

najmučnije su doživljeni porazi.

RAVNOPRAVNE MOGUĆNOSTI

Negdje sam možda pročitao
ili na trenutak snažno doživio
osjećaj prema kojem sam
prema svemu posve ravnodušan

Ponovno te jasno vidim
samo takav opet sam snažan
to mi je jedino važno
tako mogu ostati uspravan

ne identificirajući razlike između
spolova organskog duševnog anorganskog

nimalo ne marim što sada slabo vidim sebe

Na rijeci čiju vodu ne čujem
niti joj znam ime

ni grad kroz koji s njom protječem

nesiguran koprcaju li se ribe
s ljudima u mrežama

dolje ispod mene u razdrljenoj košulji
možda pluta svježi utopljenik

sve su mogućnosti odjednom ravnopravne

znam nije nimalo lako za povjerovati
svi smo uvjerljivo stvarni i za tren nestvarni.

OSLABLJENI SRČANI MIŠIĆ

Moje srce nije ispraznjeno
tome povremeno svjedoči aritmija

nakon što doživim stres
ili popušim puno cigareta

prije spavanja obvezno popijem
posve blagu tableticu concora

smirujući njegove uzbudjene mišiće

kojima sam šteteći suludo napadao svijet
utopijski prizivajući nevine oaze
svojim djetinjasto okrutnim pismima

Sada ponekad pomislim možda sam trebao
sebe doživljavati kao guštera
uživajući omamljen na ugrijanom kamenu

i od te slike u svijesti o sebi
sagradići stvarnost

kojoj bi i neki drugi slični tebi Branko Čegec
zadovoljno zaplijeskali oduševljeni moćima
stvaranju svjetova po svojoj volji

Meni poprilično ostarjelom moguće više
ne priliče novi uvišeni melodični glasovi

koje nadležni ionako doživljavaju posve
usputno prolazeći pokraj Mužičke akademije

ni ne pomišljajući tko bi udovoljio milijardama
svih onih koji diljem svijeta plešu na istu melodiju

nimalo opakiju od moje u mladenačkim pijanstvima
koja spavaju dubokim snom u svačionici podsvjesti.

SLOBODA ZAKLJUČIVANJA

Ponekad ujutro izbjegavam ogledalo
Čekajući da prođe egzaltirano crnilo

Noćni zvižduk pretjerano vrelih emocija

Koji probija nerazbuđenu nutrinu
Poput samurajskog sjećiva

Presječen njime popola poželim
Zagrliti drugu polovicu

Mučen ne mogavši dokučiti
Koja je to druga polovica od njih dvije

Uzimam čekić spremam rasprsnuti staklo

Ali me zaustavi pomisao
Možda moju snagu krije udvajanje

Što ako obje polovice
Obljubljuju žene mog ukusa

Primaju zaluštale psiće u dvorište
Vole ista pića

Više od pola pune čaše sunca
Nakupljenog u tratinčicama na mom travnjaku

Zamišlju istodobno oduševljeno
Dostojevskog za kockarskim stolom

Mjesečev srp u noćnoj košnji
Svih mojih ni medicinski neizlječivih poroka

Onda mogu sebi i drugima
Dopustiti punu slobodu zaključivanja

Hipotetski možda sam doista originalni alter ego.

UDARAC AMATERSKOG GRAFITA

Desetak sekundi prije nego
što sam udario glavom u zid
na kojem sam stigao pročitati

naoko amaterski ispisani grafit
ZAŠTO NE BRANITE VAŠU DJECU

upravo sam pomislio neću se miriti
s prljavim horizontom
koji će neupitno opet osvanuti sutra

u meni koji sam samo jedan
od napuštenih rudnika duša na brijegu

u društvu stasitih hrastova
koje ne mogu zbuniti tamna pitanja
kao proroke odbjegle u apstraktna vremena

Ostao sam samo stoga što sam emotivno
mjesto na kojem mogu misliti

suosjećajući s ponekim sebi sličima
koji postavljaju nejasna važna pitanja

ispisana lošim rukopisom na oronulim zidovima

pročitao sam ga u nepovoljnoj situaciji
nepotrebno izlazeći iz automobila

vozeći se možda na posljednju stanicu

pred okom psa na cesti koji se
blago osmjejuje
ne nalazim ništa više ni sebe za volanom.

MOGUĆA NOVA KATEDRALA

Otkako mi je pogled posrnuo
na nekom tamnom obredu začeća

vidim sjeme koje sam izlučio
za vrijeme raskalašenog sna

širom otvorenih usta

ne usudim se pogledati
dublje u svemirsku utrobu

ne znajući tko njome upravlja

uz demijurga vještog knjigovodju
u prikrivanju kockarskih gubitaka

Kako mi je sada shvatiti sebe
u sve očajnijim slučajnim
parabolama za kavanskim stolovima

koje sam do sada nemilice
svladavao pubertetskom narcisoidnošću

u prvoj rundi ironičnim krošeima
kako bih te oduševio u svečanoj haljini

Zašto sam do sada prešućivao
ove incidente
među brojnim prirodnim skandalima

što znači da ni po čemu nisam izniman

poput tebe koja poslje svakog objeda
skupljaš pažljivo mrvice sa stolnjaka

nikada ne uspijevajući da neke
tako sitne ne padnu na tepih

i kuhinju nam opet za nekoliko dana
osvoje žuti mravi

poželiš li nakon svega biti čarobnica
moćna da se osloboдиš trivijalnih uzroka očaja

dopusti da me upgrade u temelje
neke nove katedrale

dostojno će zamijeniti zlatne poluge.

KRASTE LAŽI

Na kavi uobičajeno šutimo
zadovoljni uobičajenim prizorom

uvijek smo jedno preko puta drugog
u plavičastoj atmosferi lokala

kratkotrajno dišući takozvanu slobodu

dim cigarete koji sam upravo
nehajno otpuhnuo

pokušao sam uhvatiti prstima
i doživio neočekivanu lekciju

shvativši neizvjesnost njegova puta

to me je zbiljski zaprepastilo
što ako si ti zapravo ona

ustajem sa stolice oneraspoložen

ne prestajući pušiti doživljavam sebe
po tko zna koji put posljedicom

nerazjašnjenih metafizičkih dvojbi

nekih stvorenja posve nalik
na mene dok svako malo
kriomice sele svoje kraste laži

u tko zna koje sunčeve sisteme.

MAGIJSKO ZATVARANJE KRUGOVA

Ne znam zašto mnogi mirnu
nepreglednu ravnicu
doživljavaju tugaljivom vertikalom

koračajući zelen od mjesecine
niskom mladom pšenicom
osjećam se poput mitološkog diva

u njenoj produhovljenoj melankoliji

Nekoć u predvečerja zvoneći
na plećima polu krvnog lipicanera
zvučnije od zvona mjesne crkve

omilio sam se pogledu
onih koji su me zadivljeno gledali s nebesa

ostao njihov sam vječni favorit
na svim trkalištima

premda su neka od njih u međuvremenu
izdahnula posve ljudski

Kosti tog konja s impresivnom lubanjom
sada su samo nekoliko centimetara niže

ispod mog i pšeničnog sjemenja
koje se svake jeseni
vraća u brazde crnice na uskrnsnuće

umom nikako ne mogu proniknuti
u eventualno svjesna
ponavljanja magijskog zatvaranja krugova.

Tomislav Marijan Bilosnić

Krv

(Treći ciklus pjesama rukopisne zbirke "Sto pjesama o tijelu")

KRV

Miris kiše u kostima
svjetlo zvijezde što otječe
poput vode
i meso teško kao udarac
sve je to krv
koja izvire i isparava

Krv je duh
pismo njegova pamćenja
to je dah
govor neporecive zbilje
svjetlost
kojoj izmišljam povlastice
koja oči prekriva
i vraća ih u snove

Krv mi Sunce podari
pomiješano sa zemljom
sveto boravište
u koje se povlačim pred promjenama

U rani tijela slika krvi
tekuće tijelo
voda pretvorena u oganj
u kovinu
mač i ključeve
Snovi koji traju

TIJELO VATRA

Sve će jednoga dana planuti
izgorjeti
Naša je ljubav vatra
grom i sunce

U uskrsnoj noći klečim
Krv obnavlja
vid
sluh
i jezik
U zrcalu neba vatra
oslobađa naše grijehe

Pod kovačkim mijehom
jezik plamena
u vatri smo skovani
Naše tijelo plitica je istaljena
u nju kaplje krv

Koža se naša tali
dah se topi
u paru u dim u pepeo
u nebo se vatra propela
Čovjek je vatra

U kupelji vatre
u žičima srca
među cvjetovima
tijelo sluša glase mrtvih
produžetak munje

Vatra plamti na tjemenu
užgala se pod tabanima
Vatra je krv
svih onih koje smo oteli nebu
ognutih plaštem živoga sunca

Oslobađajući se krvi
tijelo postupno postaje ugljen
zemљa čuda
u samoj Božjoj kovačnici

TIJELO VODA

Voda je moje tijelo
voda iz prve zore života
traži me uz pomoć vjetra
i svih drugih mogućnosti
Voda je vruća krv i znoj
sol i jod što zatvaraju krug u žilama

Iz prstiju šiknut će voda
iza stopala ostaju vode bez obala
Moje je grlo zdenac duboki
i kroz dah se u duh izljeva

Žedan sam
jer sam voda

Sa izvora tijela teku vode žive
Nebo od vode i krvi
krv od znoja i rose na vlati jezika

Voda je oblik objave
U jednoj kapi oko Boga počiva
Čudo koje nas prati od počela

TIJELO KAMEN

Od kama na su zidovi duše
kosti što se po mesu rasuše
i ono što će ostati od tijela

Tijelo je kamen koji govori
i gori
pomirena krhotina kvarca
koju će prekriti zaborav brzi

U spilji lubanje
skriven je kamen groma
Na kamen među nogama žene
sjeda novorođeni
Duša je predaka
pod kamenim ognjištem

Mlinsko kamenje mojih prsiju
melje sve čega se dohvati
Tijelo prekriveno svetim kamenjem zvijezda
i jest i nije tijelo
S dijamantom u ustima
krojim svaku golu riječ
i njezinu slobodu
Biseri kaplju iz očiju
bjelutci što ljube zemљu
i tako je pamte

Na snove pada kamena ploča
leti poput anđela
lomeći kruh u kamenu

TIJELO ZEMLJA

U sjenama brazda mojega tijela
svakoga dana nebesko ralo
ljubav preorava

Kada su me gola na ruke primili
sa strahom su glinu uzeli
oblikovali je i spašavali

Zemlja me čuva u blatu svome
u spomenima plodnih njiva
i u prahu pretvara
Zemlju na plećima kao oklop nosimo
na dlanu u grijezdu
i mrtve svoje u njoj nalazimo
i svako sjeme koje životu slavu donosi

Jedi zemlju i plodi je
poput žene
To stara je priča o Adamu

DAH, DUH I DUŠA

Između neba i zemlje
u dahu
tijelo lebdi nad vodama
Duh se ne odvaja od daha
duše sjedinjene
u muško i žensko

Dah je poput bodeža zarit u duh
embrij u besmrtnost
U nosnicama je nebo
nad nama
Dah je svemir
bezvremen
i uopće se nikad ništa ne mijenja

MESO

Jedino što je na tijelu materijalno
je tjesto
meso i mast
ono što se može predvidjeti
i odgonetnuti

Mast koja ne ledi
koja pliva
Mast koja ne govori
koja lebdi
koja se diže s vatrišta
do otvora za dim

SRCE

Izvana i iznutra
intuicija
i Riječ

U srcu je nebo
kao žrtvenik
i mač duha duhova
koji se uzdiže do svjetlosti
iz koje se rađamo

Na putovima srca
susreo sam Gospoda
Adama i Eve
u vrtu njegovom
u doba bez povijesti
Posljednje
u grudima će puknuti
srce
kada duša dospije do vrha

JETRA I ŽUČ

Svi dani moga života
leže mi na jetri
Mir i zeleno san su svakog tla
od knjige Postanka

Gorka odvažnost svakoga vođe
popiti tuđu žuč
i u njoj izliti mač
i svaku svoju riječ željeznu

Zelena žuč crvenu sudbinu krvi znade
odlučuje i osuđuje
I samome zlatu vina će se suprotstaviti
s uspomenama gavrana
ne bi li dokinula svoju sudbinu

UTROBA

Utroba ima vlastitu narav
Tvrđava je zatvorena
unutra je zatočena hrana mašte
osuđena na živu i sumpor

Utroba uvijek iznova kreće u borbu
nezajažljivim željama zatočena
obnavlja se
ne bi li nas bar jednom zaštitila

SJEME

Sjeme je misao
i podiže zvijezde
obnavljajući svijet
i svojstva njegova

U njemu je ono i čega još nema
Prvo se sjeme spaja s posljednjim
preko sudbine
do praha

ŽELUDAC

Želudac je poput čahure svilene bube
rođen u plimi pri dodiru žala
Sve naše misli idu želucu
put je to na kojem se oblaci želja
ogledaju
i udaljavaju
na neku drugu stranu

Posljednji obrok
će se najduže pamtitи
za vječnost
Život nudi malo vremena
napuni želudac
neka ostane živ i poslije tebe
Taj će te raj odvesti u pakao

Branimir Dropuljić

Pjesme

Hodao je između svjetova

Pustio je pijesak
da mu klizne niz prste,
gledao zrnca kako
padaju, kako iznova
formiraju
pijesak
na tlu.

Čudio se stvarima,
svim čulima svojim
čudio se,
nije pitao ništa,
puštio je da
govore.

Ponekad bi
zario ruku
u mravinjak,
u ribu, u utrobu,
okretao žabu na leđa,
gledao bi ponekad
muku,
o muci
učio.

Drugi put bi
darivao, biserje,
kamenčiće
- prvo iz ruke,
nije birao.

Tražili su ga
po čapljama u letu,
po žuboru rijeke, udahu,
po najljepšem
u osmjehu.

On je bio tamo.

Hodao je između
svjetova,
po svakom slikao
neko drugo nebo,
nekog sebe,
taj dan
stvorenog.

Hodao je između
svjetova,
prelazio ih,
spajao po
nepoznatim
predjelima
svoje duše
da može otići,
jednom da bi mogao
ostati.

Vlak za Istanbul

Sjeli smo na
vlak za Istanbul,
nas troje
- odabrali jedan.
"Polazi u 13:48" rekli su,
nismo pregovarali
oko toga.

Tri siva kofera
dovukli smo
na čadavi peron.
Neki vlakovi
kao da odvijek
čekaju ovdje.

Imao je
prošaranog zmaja,
naš vlak,
duž par vagona.
Sivilo iz glave
prelazilo je preko trupa;
na repu se razbilo
u tisuću boja.
Crvena, zlatna,
dugo nisam
vidio boje.

Sjeli smo na
vlak za Istambul,
nas troje,
tvoje oči
malko drugačije sjaje.
Zaboravih skoro
kako izgleda tirkiz.

Sjeli smo na vlak,
bio je gotovo prazan.
Vani su krajolici
radili na svojoj zelenosti,
ljudi su tražili
pokoju boju.

Mašemo im,
nisu vidjeli to.
Naše sive oči
ne govore puno.

Na krovovima

Na krovovima se uvijek sve čini lakše.
Stanovi nemaju jasne zidove,
a ni ljudi, nemaju više intimu.

Dva čovjeka lako pokisnu

ispod istog prastarog crijepe.

Dvije osobe, muškarac i žena,

lako potonu, ispod kiše,

ispod krova,

ispod svojih,

nepremostivih razlika

Samostan

Grad miriše po samostanu
Ljudi sjede na klupama
Jedan prodaje slike
Jedan porculanske zdjele
Jedan sjedi

Grad se budi i tone u dnevnom rasponu jednog samostana
Sjede na klupama
Jedan priča
Drugi priča
Nalaze se u priči
Jedan maše kišobranom, objašnjava

Grad-samostan
Napušteni sjedimo u restoranu
Priželjkujem da me prevare
Makar za euro

Napušteni grad
Dolaze samo misli

Dolazim moliti za mladost

Napušteni

Napuštene zgrade,
kao i napuštene pjesme,
uostalom, kao i napušteni ljudi...

Jedan je pisao. Grafit.
Jedan stih
u napuštenoj tvornici.

Pisao ga je
i stih se uvukao u zidove.
Poput vlage.

Svatko nov
ko bi došao, rekao bi:
Gotovo poetična je
ova vlaga

Peti za belu

Naočit muškarac u tridesetima
U lijevoj ruci aktovka
Armani odijelo, kravata. Tek nikla brada
Gledam ga, pogled blago zakrenut prema krošnjama
Rukujemo se, pružam i uzimam desnu ruku
Klimam gore-dolje
Klimam jače
Rotiram mu ruku, prema gore u pozdrav
Pozdravlja ptice
Rotiram 360 stupnjeva. Puca
Brzo popravljam

Dalje, jedna žena, gola do pasa
Elegantne sive hlače. Bosa
Lice odmaknuto u stranu
Dodirujem spoj trupa i ruke
Milujem joj rame
Stojim, gledam
Kosa je drugačija nekako, blago uvojita
Nisam ranije primijetio

Na terasi niz ulicu skupina karta belu
Lica im vesela i rumena
Uglavnom lanene hlače i raskopčane bijele
košulje. Dvije francuske kape
Jedan podignite ruke baca adut, sedmicu herc
Drugi i treći bez aduta
Četvrtom sam namjestio štih
Naginjem vino, curi im niz bradu
Donosim krpnu iz kuhanje
Brišem bradu prvom, drugom, čini mi se
Sad se malo drugačije hihocu

Ništa ne može zaustaviti

Ništa ne može zaustaviti
čovjeka da sanjari

Ništa, ni usred noći
kad pored hladnog prozora
poviruje...

Vani kad kiši,
kad lokve postaju prepreke

Samo poneki prolaze.
Stapa se njihov odsjaj,
uz odsjaj lampe,
u noći.

Tiho baš tinja,
tiho, i nestaje

Zrna kave

Mogao sam čuti to...

Udarali su čavlima,
udarali su prstenjem
po kravlјim zvonima,
koža je urlala
razapeta na bubenju.
Jedan je predvodio sve
- trojica na podu.
Zvuk se probijao
kroz čestice vode
i nasrtljivu ciglastu
prašinu,
na zemlji se
gušio u potocima.

Mlijeko je teklo,
razlijevalo se
- masno i ljepljivo.
Nakupine
bijelog nektara
bubrile bi na tlu,
zarobljene u
crvenim
čahurama.
Mlijeko je teklo
iz grudi njihovih žena,
djeca su hlapljivo
gutala.

Mogao sam vidjeti...
Ispijao sam kavu
i među prstima
prebirao zrnca,
gorkog, punog
okusa

jednom ču
zagristi

Voda

Voda buja,
divlja, talasa
se u koritu,
razbacuje
po hermetičnim
putevima,
neukrotiva
ždrjebica
s izvirućim
životom
u očima

Voda buja,
žubori se i pjeni,
priželjkaju je
žedna usta,
dočekuju
ispruženih ruku,
putuje u koritu,
šumovita,
osladit će
beskonačna grla,
zaokreće,
kuda vode je,
vodu svagdašnju

Na pučini,
daleko,
zasukao rukave
starac i trljač
osušenu sol,
oporo vino
teklo mu niz grlo
i stezalo i sušilo
i tragovi sline
pekli su, upečeni
u grlu,
po uljanom sloju
slikani su zračci
već odmaklog
sunca

Pridigao pogled
starac,
prostranstva
tek kazivala su
tih,
on slušao je,
udahnuo potom
suhim ustima
i promrmljao
kratko:
sloboda

Mama Afrika

Jedan je čovjek
Kirurški precizno
Probo sljepoočnicu
Drugom čovjeku,
Samo par kapi krvi
Palo je na afričku
Divljinu.

Odložio je bijele rukavice
I u potoku protrljaо
Čiste dlanove.

Potom je otisao
Do jednog od vrtova
I ruke namazao svježom
Govedom krvlju.
Tako je činio
Narednih sedam dana.

Govede glave visjele
Su na kukama
Zakačenim za
Bijele zidove.
Trava se
Natapala krvlju.

Čovjek je zadovoljno
Promatrao kako
Mu ruke rade na
Svojoj cjelovitosti,
Vani se sastajalo
Sve po prvi put...

Krvarila je tada,
Krvarila po svojoj
Unutrašnjosti,
Mama Afrika

I preci i potomci
I sve što ne govori
Skupilo se sve do svog
Najsjtnijeg bića.

Život je treperio
Negdje u utrobi.

Stršljen

Stršljen u mom stanu.
Ležim na kauču i dremuckam.
Vani kose travu, ali nije to tô što me trglo iz sna.
Trglo me stršljenovo nabijanje u zidove:
 bzzz, bzzz, bzzz...

Ako se ne pomaknem, neće mi ništa.
Ali opet, moram malo raditi nogama,
rukama se proteći.
Što ako ga zahvatim?
Hoće li zauzeti neprijateljski gard?

Što ako ga ubijem, istjeram krpom?
 bz, bzZz...
Valjda imam na to pravo,
ipak ja plaćam ovaj stan.

Da, ali on to ne zna.
Kako stršljenu obznaniti da je to moje vlasništvo?
Vjerojatno bi se povukao tad, mališa.
Nije on loš, ni zlih misli.
A evo, dok ovo pišem,
i sam je izašao.

Hrvoje Marko Peruzović

Secesija

SECESIJA

U ulici Tonča Petrasova Marovića
na kamenom zidu takozvane urbane vile
plavim je sprejom napisano verzalom
TKO TE JEBE

ako te ubijem to će biti političko ubojstvo
nipošto zločin iz strasti
(ovo sam zapisao da ne zaboravim)

sinoć me dugo slušala glazba
sad sunčam lice
jedem savjaču sa sirom i pijem kavu
autentični doručak nas bečkih secesionista
gledam Galeriju Meštrović i mislim
još koju godinu pa ču i ja kupiti zemlju na Mejama
izgraditi još veću i ljepšu palaču
podbočiti je s nekoliko jonskih stupova
a onda je prenamjeniti u apartmane za bogatu klijentelu

SLIKAR

biti slikar nalik je pomalo
na sudbinu Mojsija
koji je u pletenoj košari
kao malo dijete doplatao niz rijeku

ima nešto značajno u tome
da te pronađe princeza
ne znajući da si kukavičje jaje
nekog drugog nepoznatog svijeta

da si poslan samo zato
da jednom svoj narod izvedeš iz ropstva
a da pritom vazda budeš rob vlastite slobode

i da nisi svjestan svega što ti se događa
i da tvoj kist nije tvoj kist
i da tvoju ruku vodi neka druga ruka

da si oko koje vidi sve
ali samo sebe ne može vidjeti

imaš tu moć vodu pretvoriti u krv
i znaš da te čeka dug dug put kroz pustinju

ne možeš sve objasniti
ali znaš da tako mora biti
i da će na kraju ostati
samo jedno nenaslikano platno

bijelo i čisto
kao obećana zemlja

SAVJETI MLADOM UMJETNIKU

1. ostani mlad čitav život
2. kradi od najboljih
samo pazi da te ne uhvate
3. prebojaj ukradeno i prekucaj broj šasije
4. umjetnost je poput bacanja kamena
najdalje ćeš dobaciti pod kutom od 45 stupnjeva
bacаш li previše okomito
kamen će ti pasti na glavu
bacаш li prenisko
samo ćeš podignuti prašinu
okomito je duhovno
vodoravno je materijalno
5. bacaj svom snagom
6. uzmi kamen koji ti dobro leži u ruci
to je kamen mudraca
7. vidi pod broj 1.
8. pridržavaš se nekih pravila
9. krši neka pravila
koja su koja pravila, tu nema pravila
10. sumnjaj
11. vjeruj
12. radi

ZIMA

Gledam selo u snijegu
što ga je na dnu vrata moje kupaonice
iscrtala vлага

I to selo me neodoljivo podsjeća
na Chagallovo rodno mjesto
mislim da se zvalo Vitebsk
ili tako nekako
namjerno sad neću guglati
jer mi Chagall ionako nikad nije bio posebno blizak

Jer su mi ruke već dovoljno ispucale od te ruske zime
i od kroničnog nedostatka Tvojih poljubaca

Ti si jedini od svih mogućih svjetova
do kojeg je nemoguće živ doprijeti
ali ja svejedno ne želim posustati
i koračat ću prema Tebi
sve dok mi ne odrežu promrzle ruke i noge

Moja zadnja i jedina misao bit će ona
kako sam samo snježno čeznuo za tobom
ti glupa seljanko s kristalom u očima

GRAD

Naličja kuća
Stvarna su lica grada

Gledam u vlažno dvorište

Na jednom od balkona
Dvije narančaste plinske boce
Tiko razgovaraju

Rano je jutro

U prizemlju
Neka mlada žena u crnoj odjeći
Prije odlaska na posao
Vještim pokretima ruku
Skida rublje sa sušila

Odnekud dopire
Miris zagorena mljeka

Mogla bi kiša

DOP

Cohen umire (uostalom kao i svi mi)
treba mu dati Nobela za tamu

i zašto ne postoji Nobel za Ljubav
ili za slikarstvo? (recimo)

nije pitanje kakav je svijet
(znamo kakav je)
pitanje je kako pristojno preživjeti do smrti

osvrneš se neprimjetno oko sebe
uvjeriš da nitko ne gleda
uzmeš gram ljepote iz ruke u ruku
i lagano se izgubiš u gužvi

NIVES KK

koprena tuge
crna crta oko očiju
crna traka oko vrata
i medaljon
aristokracija bola
Mimice
jedina crkva u svijetu
u kojoj visi Nives KK
kao ženski Krist
prostirka patnje
sinoć sam izvadio Niveskinu monografiju
iz police s mnoštvom knjiga
držim je kraj uzglavlja
molitvenik čežnje
danас sam čuo da je sklopila ponor svojih očiju
jedan zeppelin tiho prelijeće preko vrvlje
još jutros sam mislio o tome
da će kad ja dođem na red ukinuti smrt
i da ćemo živjeti zauvijek
ali čini se da neće biti baš tako
no ipak se još uvijek nadam
kad ja dođem na red
Bog će smisliti već nešto

Bože
volio sam tu ženu

RASAP

sve se osipa
u fini prah
sve se rasipa
kao brašno
kao dječji puder
kao najčišći kokain
i tiho tiho sipi
u klepsidri
koja ima zakriviljeni oblik
tvojeg izmučenog tijela
i svo moje vrijeme
raspuklo je sada
kao hramska zavjesa
odozgo prema dolje
na dva dijela
na ono prije
i na ono poslije
tebe

Mima Juračak

Pet za Mihaela

JIRO TANIGUCHI

Malo je toga što ima više smisla od tebe.
Kada bolje razmislim, nema niti jedna stvar.
Razmišljam li još dulje od „bolje“, pred očima mi se pojaviš
s cigaretom između prstiju u trenutku kada me upoznaju s tobom;
Dan u kojem vidim u budućnost i to mi više nije smiješno.
Cilj je živjeti što dulje – ali ne te nadživjeti;
To bi bilo nepodnošljivo. Ti si izdržljiviji.
Možda zajedno, u snu? Kao i prijatelj od kojeg se sutra oprashtam.
Prije toga svakako: gledati te dok u Zemlji Izlazećeg Sunca jedeš suš
i smiješ se beskrajnim nizovima pachinka.
Sjediti na pješčanoj plaži Noordwijkstra ili Los Angelesta
dok bosonog (kao Bosonogi Gen?) skačeš po plićaku i grliš Sunce.
Ja grlim tebe, dan i noć, priljubljen si uz mene poput druge kože.
Noću ti šapnem da te volim.
Razmišljam o tome da jednom glasno viknem. Probudim susjede. Koga briga.
Imam stotinu i pedeset godina i višak različitih života iza sebe, sad napokon i tebe.
Bilo me strah zime, no odnekud se ipak istače proljeće.
Kao što se istaću i suze i tuga;
Život onakav kakav jest i sreća.

JUTARNJA

Svjetlost se mijenja, mijenja se kut pod kojim se jutarnji ponor
otvara hrskavo, što će obilježiti dan;
Slabje čujem cvrčke, možda ih niti nema;
Jasnije vidim okružje
u kojem sam kalup za tugu
i razapeto jedro od čovjeka.
Ja sam progledala u mraku i vidim ovo:
pabirak sna i opipljivu stvar kojoj se vraćam.
Jutra - pojedinačne sitne žalosti i pusti otočići na bonaci.
Kada se javi on, sve poprimi bolji oblik.
Možda iz rupe u zidu izide nešto organske tvari.
Svoje sam prijatelje nabrojala na prste deset ruku, uvijek tuđih;
Ljubavnici utopljeni u čaši vode, slatkog soka, vina;
Bezazlen je način na koji čovjek voli i udije, izdiše, pa opet udije.
Bezazlen je ovaj zrak što dijelimo i svjetlost koja ulazi u utore tijela.
Kiša sve pokvari, kiša sve obnovi, utiša životinju.
Ispruži se pokraj mene, tvrdim da je to bolje
od svega što te čeka.
A znaš već, poznato je:
život sve samo vrati
na nevažan binarni slijed.

DANAS

Oprezno s osjetljivima,
oni su sve svoje ostavili u sebi;
Odgumlili pijane umjetnike i postali umjetni
kao rajčice, okrugli kao okrugla glava i avokado iz pjesme.
Danas je dan kao i onaj jučerašnji, samo s više sivog
i više pepela
koji se raspršuje na horizontu dok brojim stvari koje posjedujem.
Vilica, nož (njime se može štošta), nekolicina knjiga;
Jedan kauč pre malo i nekoliko neplaćenih računa.
Iz svake zapaljene cigarete rađa se novi život
i pjesma koju zapisujem (da ne zaboravim)
na papirnatí ubrus.
Danas će se sve promijeniti, sve se već mijenja;
Izronit ću iz pijeska meke, prijatne stvari.
Otac govori postala si radikalna i to neće dobro završiti;
Meni se samo čini kako mi iz noktiju struje valovi.
Oprezno s osjetljivima, kažem, oni su sve svoje osjetljivo posadili u vreće pijeska,
oni su se sabili u kapute i ne prepoznaješ ih na ulici.
S brojkom trideset se, znaš, za šaliti;
I zaboraviti žaliti.

STRAH OD ZIME

Potpuno se otisnuti i biti nesputana - koga je briga, uostalom?
D anima sam razmišljala o nama;
Još uvijek razmišljam;
O tome kako postoje ljudi i stvari i
kako se ti ljudi i te stvari neprestano sudaraju i troše.
Što će ostati od naših tijela i ljubavi?
Pod prepostavkom da ljubav jest nešto drugaćije od tijela.
Kada me jednom upoznaš, možda ni ljubav neće biti dovoljna da
se sve novo zalijepi.
Raspuknute stvari, spajane, kao *kintsugi*.
Optočeni zlatom, kao osmijeh starice;
Izgledno je da nećemo (ili ipak hoćemo) umrijeti od zločudne bolesti.
Izgledno je da nećemo (ili ipak hoćemo) praviti sitnu djecu.
Sve što je izgledno nudi se u lepezi pokušaja, pitanje je što ćemo pokušati.
Izmijeniti ćemo mnoge riječi, nešto manje doduše nego da smo s nekim drugim;
S tobom je tako, pogledam te i vidim istovremeno pitanja i odgovore.
Vidim slojeve tuge koji su te doveli do mene i mene do tebe.
Sve što je dobro, između ušiju je kroz koje me gledaš;
Gust je prostor između nas, u kojem nema mjesta za drugo.
Kao dvije tihe životinje dišemo kao jedno;
Udah – izdah, udah – izdah, udah – izdah, kao jedno.
Sreća je najviši oblik zdravlja, a dolazi zima.
Strah od zime
nepojmljiv je životinjama.

PAPIGE

Za sve će doći vrijeme;
Volim vrijeme.
Vrijeme je nešto šareno poput papiga
koje oblim trbusima prkose rešetki
i čovjeku koji ih gleda u oko, škiljeći;
On ih plača, punu cijenu - s njima pod miškom izlazi iz trgovine;
Besmrtnе papige i smrtni ljudi,
papagajski ostatak i šareni izdisaj.
Ja sam papagaj i ti si papiga, mi smo papagaji;
Isprrva sjedimo na krovu kuće i izgledamo začudno;
Čudesno;
Pobjegli smo čovjeku koji nas je pustio da mu kratko oblijećemo sobu.
Bijelu sobu, ali mračnu;
Smežuranu od uspomene, od bolesti.
Volim vrijeme, ali ne mogu reći da imam nešto protiv nevremena.
Iako, oluje su sklone zbumnjivanju papiga,
stoga lebdimo samo u područjima ugodne klime.
Mi smo uvaljani u pepeo i stisnuti pod krovom kuće, na kiši.
Poput dva obična, siva goluba.
Nitko ne zna za nas i mi ne čujemo o nikome;
Prkosimo protoku ljudi i stvari.
Čamimo šuteći, ne proizvodimo zvukove
i čini se da je to naposljetku sreća.

Monika Herceg

Uroci

Uroci

djed se priženio
zbog hektara i hektara dobre miješane šume
isto toliko obradivih oranica
nekoliko voćnjaka i vinograda
četiri konja
desetak krava koza kokoši zečeva
gusaka i ovaca
štale veće od kuće
(kasnije je i kuću dogradio)
a i baka je bila puna i zdrava
rumena kao petrovke i prezreli paradajz
"mome licu ne treba pomade
već ujutro litra vode ladne"

u kraju se pričalo da se nije udavala
da ne propadne imanje
i jer je bila predugog jezika
muža je prvo naučila
što donosi najveća zla
ubiti zmiju ispred kuće
i potjerati cigane
nije zgorega ni paziti da nokte ne reže
petkom nedjeljom i utorkom

brzo se propao
baka kaže jer nije pazio
da ustaje na desnu nogu
i nju prvu nazuva
zorom je išao na vlak za željezaru
i vraćao se kad već gluho doba počinje
uvijek s nekoliko čokanjića pelinkovca
jer su godili izrastajućim čirevima
a baka ga je psovala
što kraj stotina litara
domaće rakije
pije kupovne

Životinja

kad sam imala pet godina
oššala sam se zelenim makazama
sakrila kosu iza ormara
i lagala da je djed to napravio
pokazavši mimo
kako vire pramenovi
nezreli plavi čuperci
iz jezika drveta

a noćne su stonoge
vijesnice višeslojnog mraka
puno puta
skriveno kao
žena susjeda lve
protapkale kroz njega pijanog
kroz krezave zube
skupa s ružnim riječima
ostavljajući košnicu dima
cigaretu Columbo
u ustima
da nikotinske pčele završe
odavno započet rat s razumnim svjetom

legla nesanice
u sve rijedor kosi
ispod kondukterske kape
kojoj je rubove nagrizao znoj vremena
u tabanima
da grizu
prije svitanja
tjerajući izjutra njegove noge
da obgrle šumu
dugim koracima
kao da je životinja
koju gone

kleo se mom ocu kako ne zna o čemu pričam
a ja nisam shvaćala
sitne će i kisele laži
prije šivanja otvorena sunčeva trbuha
izgristi njegove ruke
na kojima me nosio uvijek
kad sam plakala
dugim koracima
kao da je životinja
s metkom u sapima
tim malim ponorom svijeta
psovkom kojom rasplače
sviju majku
moju majku
ili krupnu susjedu
koja prodaje
jaja na placu

Put natrag

pažljivo stupamo iza granice šume
svjesni da je ispod nas
netaknuta smrt
staza prohodna rijetkima
koja je put natrag u obiteljsko stablo

pamtimo da treba paziti na daždevnjake
oglušit ćemo ako ih nagazimo
pamtimo da zmije treba pustiti da prođu
ako nam prepriječe put
one gutaju stvorove lukavo
kao što se jutrom zgusne
mljeko prvih magli
i zarazi sva podnožja i usjeke
u rupama se skrivaju krtice i hruštevi
upotpunjajući mekoću gline
kosti šume koja izboči rebra
u toplijim danima
pa nabada neoprezne šetače
na rubu iskašljavanja
šafrana i vlage

dno proljeća
mjesto je na kojem se budim često
vrelih tabana
nabodena rebrrom bukve
propupam uvijek sa stezanjem sunčeva ugriza
oko golotinje šume
kad i prve trešnje

Neizbjježnost

Cigani uvijek dođu s naoblakom
kao da predosjete pomračenje
koje se istiskuje iz uranjenog gušenja ljeta
nebu treba dobro pogledati u zube
da se protumači
grčenje zračne mase
kuda će ovoga puta
lomiti zaledjenim jezicima
a oni uvijek pogode gdje će tuča
leđa doline pucaju kao tjesne ličinke
prije izlaska hruštova
pod udarcima gromova
uznemirena zemlja
rastjeruje gujavice iz rukava
u savijanju horizonta
prema rahloj površini

treba ih pustiti preko praga
i ugostiti
inače bace uroke na potomke
susjedova žena tako je četiri puta zanjela
uvijek izgubila plod
nakon što su potjerali Ciganku

nebo se začas napuni predvečerjem
u kasnim ljetnim danima
pa sitna prokletstva ulaze u oči
neprimjetno kao vinske mušice
dobro je imati češnjak blizu kreveta
i brezu posaditi u dvorištu
da razrijedi čaranje

Naslijedne osobine

dok pod površinom
mirovanje očvršćuje korijenje
koje će iznijeti rast
djed kraj peći otpuhuje krugove dima
proročki govoreći ova zima
bit će dosad najluča
ali i zima je pitoma unutra
kraj vatre
gdje mačke lijeno predu
očišćena krvna od razigranosti
(najčišće su uvijek zimi)

kad zadrijema kraj peći
često sanja električne vlakove
koji raspoređuju licem starenje
koje ga tek očekuje
(i nikad neće proći kraj sela)
ćelavost neprimjetno izrasta
na središtu tjemena
poput proplanka
nerođeni potomci ostaju bez kose
i slabog su srca
u zatvaranju kruga
naslijednih osobina

on zna
buduća grobnica sela
raste na živima
i tu se ništa ne može

zora izvire usred dvorišta
prskajući svjetлом još pospane seljane
koji hrane piliće i zečeve
tako se lijepi budnost za
ljusku tijela
u nekoliko kapi jutra
i smrzava
zaledene duše plutaju
nikad ne tonući
dovoljno duboko
da pronađu
ono stvarno bitno

Amnezija

toplina se može posuditi od dobre rakije
dovoljno dugo šljive
su upijale mirodije ljeta
da u komini vrenjem postaju
ocijeđena srž ljetne žege
koja se ranije od kukurikanja uvlači
pod jastuk i tjera početak dana
(gromom prolazi kao praskozorje krošnjama)

seljani gube dar govora i razuma
puštajući da im glave napuni alkohol
i u njima probudi
pretke pure nemira i nasilja
pa lutaju kao skitnice
dok se ne otrijezne
često se zavade pijani
i kao borbene guske grizu i tuku satima
u svitanje krvavih noseva
pesnica laktova koljena
istog tijela ali kostiju presloženih udarcima
bude se ne prepoznaјući
čija je smrt zgrušana kraj usana
bez sjećanja o protoku vremena
duga zimska amnezija
tužna poput srušenih gnijezda

Prekapanje

majka groblje obilazi jednom godišnje
da selo ne pomisli kako smo
zapustili mrtve
uredi tada pažljivo gredice
vrijeska šafrana preslice
i prekopa grobove kao da je u pitanju
jesensko okopavanje vrta
(mrtvima se ne valja zamjeriti)

dok ispod vojska sitnih bića glođe kosti
rasprostranjujući neomeđenost raspadanja
neizbjježan je osjećaj ravnodušnosti i srama
ta činjenica da naša žalost jenjava
tempom kojim smrt raste u njima
neugodno brzo

Večera

na sred stola tepsiјa je pečenog mesa
otac stalno opominje
zečji bataci skoro su kao pileći
čak je i okus isti
Petar ne želi jesti
ja sam starija sestra
koja mora podnijeti
da je tako kako je
i večerati

kad smo zaklali prvo janje
nisam ga ni okusila
tad sam već mogla
pod svojim neravninama
iskopati ženu
koja je imala pravo birati
hoće li se ustati sa stola
ako ne želi pojesti

Pokop

Rankin pokop
trajao je kraće upola nego inače
takvi su pogrebi zimi
kratka procesija sastojala se od
gledanja mrtvoj u lice
da svi mogu prepričati spokoj smrti
brzog govora starog popa
i još bržeg spremanja
prozeble Ranke
u iskopanu jamu
zimi su i jame nešto pliće
kroz smrznutu zemlju teško prolaze lopate
a mraz štipa prste kopača

iza nje su ostale
dvije skotne kuje
tri ždrijebne kobile
i kćerka usidjelica
hladan zrak se ruši sa strmih obronaka
i ovce uplašeno šepaju poput Ranke
uznemirene smrću
koja ne izlazi iz dvorišta

Potomstvo

1.

i dok me nema
ja sam pa time i nisam
otvorena granama prema kružnici topla sunčeva obraza
otkidam njegovu zrelu vanjštinu i urezujem u stablo
imenice pridjeve zamjenice iznad svega posvojne da omogućim
pravo na moje tvoje naše (mladice i gnijezda)
ja sam i kad nisam između sam izlaska
planete iz sjene i plahte rose na travnato tijelo
jesam svoja tvoja naša
brazda na tek uzoranoj zemljinoj koži iz koje izrast će
opet prema kružnici topline usmjerena vrata
stabljika paradajza, onako kako voliš
skupljenog dana ispod glatke kožice rumenila

2.

samo sam jedan sloj
guljenja jeseni kroz ljude
za mene je zrijenje plodova stvar obitelji
u posjedovanje su mi dane sitne oči, kao znak dobre sreće
pa se odlazem, kao navika
s jabukama u podrum (topli mrak mirisa)
za bezosjećanje noći

3.

kad napokon otvorimo vrata ljeta
miris sam naranče
nije nam svima ista strana stvarnosti pa sam
oklada između opreza i rasta unutra
da ne slomim grad dok se povijam prema mjesecu
spremam se pažljivo kao sjećanje
pod nestalnu površinu vode i puštam
da sam i plankton i riba i gusta unutrašnjost dubine
u kojoj nitko ne trepće i svi šutke dočekuju
presvlačenje zrelosti dana u zvijezde

Tamara Bakran

Riječi

RIJEČI

riječi šikljaju iz procjepa
između mene i mene
između mene i istine
između mene i tebe
iz želje

šikljam u riječima

smanjiti broj riječi
značilo bi ozdraviti

probrati rižu od kukolja

isuse koliko ih je!
koliko je suvišnih riječi!

lete po zraku kao obezglavljenе ptice

zatomiti riječi!
progutati sve te riječi koje bi van
u ljude
u njega
da se tamo gnijezde i pupaju
zvijezde ptice ruže

rijeci bacam u vjetar

gdje će pasti riječ-sjemenka?

rijeci
to lišće na vjetru
gomila lišća...

NA TUŽNOM PROZORU

dodi pod rascvjetanu granu
za bujnog mjeseca
raspleti mi kose
dotakni mi dno
žudim talasanje
oslobodi me tajne no zadrži me u njoj

odašiljem svoje cjelov-pozive
te sjetne strelice
nitko ih nazad ne donosi
steru se polja i livade
nebo rasvijetljeno snijegom

pada bez prestanka

gasim svjetlo

TAJNA

bît je nepodjeljiva

od te misli osamljena stojim nasred šume
ipak lijepo je
promatram visoko tanko stablo kako se ljuča na vjetru
zaljuljava me u spokoj
teku oblaci brzo kao vrijeme
šuma prepuna rječite šutnje
grli me svu
više nisam u sebi
ništa me više ne omeđuje
tečem po svodu

DAVANJE

ustati
ustati iz korita
sa svim svojim vodama

narasti
u pravcu istoka,juga,zapada i sjevera
sasuti se, prekriti

sva se dati
do zadnje kapi

k
i
š
a

UTJEHA

o bože kako je mala
kako neutješna
plače na tom ogromnom jastuku
kvazi perje švedskih gusaka
fleke velike kao oceani
ramena se trzaju
zar je nitko neće podragati?

uzimam jastuk
nosim je preko svijeta

Josipa Marenić

Jesen

JESSEN

1

Kutija cigareta postaje sve lakša
I sve manje zbijena
Odlučila sam učiniti
Nešto lijepo za sebe
Uzela sam čašu crnog vina
Zapalila svijeću na balkonu
Umotana u prugastu deku kao Indijanka
Vani je jesen, osjetila sam je kako dolazi
S hladnim mirisom rublja
Što se sporije suši na užadi
Prije nego podivljaju tlakovi
Sjedim u pozici lotosa
Nečujno dišem
I to me ovog trenutka
Stvarno ne može utješiti
Kao ni to što sam učinila
Nešto lijepo za sebe
Kao što bi svatko trebao
Ne povremeno nego stalno

1

Otpuhujem dim cigarete
Daleko, neka ide daleko
Ne do zvijezda, to je stereotip
Nego do vrha bora
To će biti dovoljno daleko
Zeleno se ne vidi u noći
Ali ja znam da je tamo

1

Paralelne prugice na deki
Koje se nigdje ne sijeku
Daju obilje topiljne

IV

Ja stvarno ne bih trebala piti
Niti onu zdravu času vina
Vino ne ide s lijekovima
Meni je pitanje zdravog života
Općenito postalo apsurdno
Baš kao i vrijeme
Čije kazaljke sata

Apstraktno pomičemo unaprijed

Vrijeme za koje se čuvamo

I od kojeg bježimo

V

Lotos poza i meditacija fokusa
Stvarno pokušavam
Ali dovoljno je da puhne
Odnekuda hiroviti vjetar
pomakne plamen iz fokusa
i ta spoznaja je određena vrsta zena
za sam početak jeseni
Dolazi nam jesen
a strah je zreo još od ljeta.

PRAVIT ĆU SE DA NIŠTA NE ZNAM

Ne znam kako ču se kretati
Po Poluotoku kojeg poznajem
Kao vlastitu torbu prebačenu preko ramena
Ja sam od onih žena koji se snalaze u prostoru
Ali ne znam kako ču otpustovati
tristo kilometara južnije podno Velebita
Ili se orijentirati po Varoši bez tebe
Svaki put kada smo bili zajedno u Zadru
Svi su mislili da smo stranci
Od ljudi na autobusnom do konobara
Uličnih prodavača i osoblja po muzejima
Svi do jednoga su se čudili kako smo domaći
Znam da ču se vratiti južnije
I zato mi u tišini pada na pamet luckasta ideja
Kada se vratim u Zadar
Pretrpan zvonicima
Igrat ču svoju ulogu stranca
Dolazim iz Londona na godišnji
U stanu sam ostavila četiri mačke
I dva velika psa i pisaću mašinu
Hodat ču po Poluotoku kao da sve prvi put vidim
Neču se obazirati na ploče
Ispred kojih si se zaustavljao i čitao objašnjenja
Povjesnih ličnosti i događaja
Pravit ču se da ništa ne znam
I ako me netko nešto pita
Na čakavici mog djetinjstva
Progovorit ču engleski
I vidjeti gdje će me to dalje odvesti

PRLJAVO RUBLJE

On je od onih muškaraca
što imaju poštene ruke,
iako mu oči mijenjaju boju
ovisno o raspoloženju.
Nekad je spavao na stolicama
s bocom pive i nije ju ispustio
čak niti na kraju tuluma.
Nikada nije plesao,
ali je uvijek slušao.
Rijetko kad govorio,
ali kada bi progovorio
stvari bi uvijek bile na mjestu.
Takav je ostao i danas
kada ima trbuh, ne od pive
nego od godina i ukusne hrane.
Niti sada ne ispušta stvari iz ruku
čak ni kada zatvara prtljažnik
nakon kupovine mjesečnih namirnica.
Moj otac i ja.
On pali radio.
Ja biram stanicu.
On pojačava ton.
Ne govorimo.
Imamo slične ruke osim oblika noktiju
i moje oči nikad ne mijenjaju boju.
Ali stalno mijenjaju raspoloženja.
Sada je u prtljažniku kofer,
kofer pun moje prljave odijeće.
Ne pita me ništa,
zna da mu neke stvari nikad ne bih rekla.
On rjeđe psuje
što ima više sijedih u glavi,
ali mi odjednom na semaforu viče:
U pičku materinu, Josipa, moraš se naučiti vezati!
Nakon svih tih godina, pogledam ga
i žao mi je što neću upoznati
onog čovjeka s tuluma,
koji je spavao na stolicama pred zorom
baš kao što to radim i ja.
On mi pomaže da se vežem.
Sigurnosni pojaz napravi klik
i u tom trenutku mogla bih mu reći sve.
Željela bih s njime popiti pivo,
ali umjesto toga na radiju krene
Dazed and confused od Led Zeppelin
i nas dvoje jednostavno ušutimo.
Svaki u svome mučljivom svemiru
bez dodira olakšanja krećemo se kroz gust promet,
prema kući u kojoj perilica za rublje
besprijekorno radi sa skupim omekšivačem.

GUBITAK U PLURALU

Svašta sam izgubila
Ove idiotske godine
Kroz nepravilna godišnja doba
Izgubila sam svog malog vuka
Morala sam ga odnijeti na metalni pult
Veterinarske ordinacije
Nikad nisam kupila njegovo mahanje repom
Ili sve one ludosti koje je radio
Ali morala sam kupiti njegovu smrt
Pakiranu u dvije injekcije.
Izgubila sam najdražu baku
Bilo je puno doktorskih ordinacija
i beskrajno je dugo trajalo njeno umiranje
povremeno sam poželjela
pogotovo kada je bila u komi
i nije mi mogla odgovoriti ništa
na sve te izgovorene riječi
poželjela sam da i njoj
mogu učiniti čin milosti
Ali ona je to učinila nama
I darovala nam svoju smrt za Božić
Kada mi više nismo mogli izdržati
Nekako sam shvatila
Da je s jednim čovjekom i jednim psom
Moje djetinjstvo nepovratno otislo
Drugdje, s druge strane
I tada sam zbilja počela gubiti
Nakit, kamenje, riječi, olovke, kape,
Ponekad i samo pamćenje.
Ti si bio cijelo vrijeme pokraj mene
Dok sam gubila u pluralu
I što si više bio prisutan
Tjerao si moju sjenu da očvrsne
I tada se desilo ono okrutno
Izgubila sam nešto u mom tijelu
A nije bilo tvoje dijete
Izgubila sam tebe u mom tijelu
lako si cijelo vrijeme
Stajao pokraj mene

PRIJETNJA

Zvuk klavira ispod roleta ubija čitav svijet.
Na prozorima nema zavjesa.
Shvatimo to kao interni intimni znak.
Šetnja u koju nisam stigla otici.
Sitne točkice svjetlosti od kojih ti se silno zavrти u glavi,
sve do vidljivih čestica prašine što sporo padaju zrakom.
Trenutak kada promet s glavne ceste
napokon utihne i možeš čuti sekunde.
Zvuk klavira, njegov zvuk klavira doslovno može ubiti.
Više nego prijetnja fotografije na kutiji cigareta.
Bila sam ljubazna na vlastitim rukama
i sada sam napeta, iako je ispod roleta čitav svijet.
Spušta se noć kao savršen pogled,
šetnja u koju želim krenuti pribijena je uz tvoje usne.
Ništa nije onako kako su nas učili.
Crne i bijele tipke moraju se pomiješati
da bi se uopće dobio zvuk,
zvuk koji dolazi iz utrobe svemira,
da bi se rasplinuo poput dima.
Ništa nije onako kako su nas učili,
da je onako kako su nas učili
morala bih si iščupati oko, odsjeći ruku
I ukloniti taj vražji jezik.
Opseno je misliti tako.
Misliš jedno, govorиш drugo.
Nisam niti ja mnogo bolja.
Oprosti, ali tebi dajem tu moć
da mi iščupaš oko,
Odsječeš ruku
i ukloniš jezik.
Jedino je tako ispravno ugorditi stvari,
ako se uopće mogu popraviti.

STABLO ŽIVOTA

O nekim stvarima nema govora.
Ti i ja zauvijek i nikada.
O nekim stvarima ima govora.
Kako opisati ljubav,
ako moraš govoriti o ljubavi
kroz metaforu dva lista.
Jedan list bi bio svježe zelen od proljeća.
Drugi list bi bio suho zlato jeseni.
Jedan bi bio siguran na grani.
Drugi bi bio lomljiv na tlu.
Tek deblo drveta što ih povezuje
i vjetar pun hirovitosti
mogli bi im dozvoliti da se susretnu zajedno
u blizini korijena i da oboje na kraju
vremenom nestanu zajedno sa žilicama i sunčevom svjetlosti.
Ljubav ima jezika koliko i ljudi, i svi nastaju u snu.
Ti i ja, ja i ti – to su tako čudni pojmovi.
Buđenje jezik pretvara u binarne kodove
usamljenih nula i jedinica.
Čuđenje se uvijek reciklira
i to je možda ljubav.
Metafora voli izmicati kategorijama.
U svakom slučaju zanimljivo je slušati
što o ljubavi pišu mala djeca.
Poznaju je mnogo bolje od svih filozofa
i puno su sretnija od svih nas.
O nekim stvarima nema govora.
Ljubav, mislim si ja
i stoјim ispod savršenog drveta
u proljetnom cvatu bez naznaka lišća.

BEZ NASLOVA

Ima nešto u šutnji drveća nakon kiše.
Intimnost postaje stvar bespuća.
Više ne primjećujem ljude oko sebe,
ali čujem njihovu buku i posljedice uvjeravanja.
Kompozicije su tako umjetna stvar.
Kiša ponovo počinje padati i oslobađa pritisak.
Svašta se može dogoditi ukoliko potpunog stranca
pozoveš ispod svog kišobrana.
Sada primjećujem ljude oko sebe.
Nitko mi nije dovoljno interesantan
da napravim mali eksperiment. Sigurna sam da bi ga ti shvatio.
Šutim i oponašam drveće, ali nije mi lakše.
Hodati. Želim hodati uz tebe, pa makar šutjeli
i razumjeli se u ritmu koraka.

Senka Kapetanović

Konobar ima crvenu stolicu

Konobar ima crvenu stolicu

Konobar je danas aktivirao umorne moždane vijuge
šećući svoj mozak terasom i opterećujući ga litrama i litrama piva.
Pamtio je narudžbe rukama i nogama
2 Staropramena, litra i voda, 5 Nikšićkih,
2 puta Jack-cola, onda obrnutim redoslijedom
Pa preskoči poneku narudžbu, pogleda umorne čizme, uzima krpu u ruke i
sućutno ih oslobodi gustog premaza prašine kao da ih želi utješiti:
"Izdržite još malo!"
Broj otkucaja srca raste na dnevnoj bazi
Noćni rad se dodatno plaća.
Lijevi stol - ne vidi ljude
Desni stol - nema ih
WC radi punim kapacitetom
Koliko je to kilograma govana dnevno?!
Seru li danas iznadprosječno mnogo?
Je li stolica rijetka?
Smeđa, kaki boje, zelena??
Konobar ima crvenu stolicu,
a danas nije nijednom sjeo u svoj smeđi stolac iza šanka.
Jedinu iskrenu sućut doživi kada se gosti potrude da mu
pripare cigaretu i privuku je ustima kako bi doživio ekstatično iskustvo
kao da pije vodu, otrov, benzin, travaricu iz ruke očajnika poput njega.
Zatim primjećuje malene naušnice u obliku globusa na dami koja sjedi za šankom,
posljednjim snagama dohvati se olovke i cilja na globusu svoju iduću destinaciju
Ljubav je povraćala i povraćala i povraćala

Podstanar

Osjećam kao da još "netko" stanuje u meni...

Pogled s druge strane šanka pogled je iz druge perspektive.
Tada jasno mogu vidjeti svoju dvojnicu. Ja sam ta koja gubi.
Više nisam centralni lik ove birtije.
Sve one zakulisne igre koje se događaju gube na vrijednosti.
Tako, primjerice, par s moje desne strane ne bih uopće primijetila
da žena nakon druge votke nije rukom pomela čaše i
lokvica se bespomoćno stala cijediti niz bačvu.

Što bi tek bilo da je popila treću votku? Vjerojatno bi srušila cijeli lokal.

Tada bih mogla vrlo jasno uočiti sve nedostatke
svoje dvojnica s drugog kraja svijeta, plastična odjela koja ja ne nosim.
Ne može ona izroniti tuđe tuge poput mene.
Njoj je za tako nešto potrebno ronilačko odijelo.

Volim ovaj šank, biti s njegove druge strane.
Sad bih ga mogla polizati od sreće...

Gostioničar

Go-sti-o-ni-čar uvijek viče na nas
Gleda nas mrko,
pogledom nas kažnjava ako sušimo novčanice od 20 kuna na caffe aparatu...
Urla na nas...
"Nije ovo štrik za sušenje vešal!!!"
Jednom sam se usrala od straha kada je vikao na mene.
Mi smo u kapitalizmu i ništa se ne oprاشta.
Gostioničar je čovjek duh u ionskom stanju.
Ako mu maknemo slovo č iz naziva
mogao bi postati car...
U budućnosti bi mogao nositi skafander,
primjereno odijelo budućnosti.
Danas ne postoji dovoljno dobar krojač za njegovo odijelo.
Više ne smijem ni piti na radnom mjestu, da ne dobijem ukor pred isključenje.
Aaaaa...
Samo ne znam isključenje iz čega.
Gostioničar je jako spretan čovjek.
On mijenja moj dan za svoju noć.

Majmune, dobro ti jutro

Na samom ulazu u lokal nalazio se šank
Iznad šanka je visio amaterski napravljen transparent
Na njemu je jasno i vidljivo pisalo:
"Svi smo mi pijaček!"
Za prvim stolcem, ispod slova S, sjedio je filmaš
Visok, naočit gospodin, lijepih crta lica bez ijedne bore
Vješt u govoru - on je zagrebački Dave ALEN.
Drži čašu i opušteno razvlači svoju životnu priču do kraja slova P...
'Alo, čujemo te svi - ne moraš vikati!!!'
Razmak između slova S i P jedva da je pola metra
Još je jedna žena uvenula u njegovom životu, kaže
"Pogreb" još traje...
Na "karminama" mu se pridružio i čovjek koji ima iste naočale kao i LJUBA
nevješto pokušava utješiti filmaša
Pričaju kako su sve žene kurve i kako od sada pa ubuduće
njihov životni moto glasi - *ODI mi DOĐI mi* - zatim nestani, ispari...
Žene su kao filteri bez boje, okusa i mirisa
Nakon 10 minuta "isplijuneš je" - ni imena joj ne znaš...
Po ne znam koji put slušam, ne sudjelujem u razgovoru
Sve se za mene odvija kao da promatram scenu preko zatvorenog prozora
Onda čujem kako filmaš, na samo sebi simpatičnom engleskom,
priča "filmsku" priču...
Pljucka slova poput tjestenine iz juhe
Umjesto slova O izgovara A
Vješto se igra samoglasnicima.
vot zvuči vat, dob je kod njega đab
na trenutke odzvanja - "... ljdantgivafak..."
Na džuboksu se vrti pjesma Kiss-a
Naglo poželim da me poljubi kako bih mogla još jednom popraviti ruž
gleđajući usne u srebrnoj površini caffe aparata
Često to radim
Volim da me primijete
Danas me nitko ne primjećuje
To je valjda zato što sam i ja "kurva"
A onda se odjednom svi okrenu prema vratima
Sve su glave za šankom u nekoj čudnoj ravnini
Dolelujao je čovjek sa šubarom
Poput duha leluja stolovima
Poput vrapca zoblje ostatke kokica s poda
Svi zaprepašteno pobegnju iz lokalâ i ja otpočinjem fajrunt dva sata ranije
Osjećam se kao netko tko je naglo promijenio vremensku zonu
Glava mi je na stolu
Pišem današnje troškove
Obračunavam se sa samom sobom
Danas sam kupila kilu najskupljeg limuna na svijetu
4000 kuna
Jebotebog
4000 kuna

Mama

Mama, oprosti što ti se nisam dugo javila
Oprosti mi i zbog toga što se nismo vidjele
iako živimo u istom gradu...
Kada je kod tebe noć, noć je i kod mene!
Danas sam se jezivo naradila
Odlučila sam da poslije posla neću ići kući
Ne želim da mi iscuri vrijeme
Vani je hladno i jako mi se piša, ali neću se pomaknuti od ovog stola
Baš me briga - neka se upišam u gaće, barem će mi biti toplije...
Danas se ovdje "snimao film"
Ja u njemu ne glumim
Ja sam samo promatrač
Ljudi su se izmjenjivali kao da su na pokretnoj traci
Do prije par trenutaka lokal je bio prazan
Mogla sam izmjenjivati riječi sama sa sobom (i s tobom)
Ipak sam sama sebi najbolje društvo
A onda su se pojavila "dva starca", 65 do 70 godina,
"zgodniji" me pitao kako mi se svđa pulover koji mu je kupila cura?!
5000 kuna je potrošila na Amex... Zamislili!!!
5 jebenih tisuća kuna....
Oči su mu žirkale kao brojke na kasi
A onda su došli ONI...
Spustili su se malim privatnim avionom ravno na terasu birtije
Usput su mi razjebali šoder po puteljku, zamrsili šljivine grane i bučno ušli u lokal
Za njih se uvijek naručuje "posebno" vino
Ja stvarno ne znam što je toliko posebno u tom vinu
To ti je, mama, neka vrlo gusta tekućina smaragdno zelene boje
(skupa, jakoooo skupa),
Nakon tog vina oni poblesave i požele se oššati kao i ja
Uvjeravam ih da moraju još ostarijeti kako bi nosili takve frizure
I gostoničar je dio društva...
Zatim se pojavljuje čovjek sa šubarom
On nikada nema novca
Ostatke piva skupim u jednu čašu pa mu tako "serviram"
Danas je nešto pleo o "abortusima",
o sexu na "prvi pogled" koji je umalo završio kobno i za "nju" i za "njega"
Kupio joj je test na trudnoću i tamo je pisalo "da"..
Pa tko joj je kriv kad se opet "udala"?
Ovo "udala", ja bih pisala "ud-dala"
Razumiješ, mama???
Dala se za ud
Sve to moram slušati
Onda na red dolaze čaše za oprati
Ne peru se same
Dok perem moram ih i dalje slušati...
Evo, sad sam se riješila i zadnjeg
Pao je pijan na leđa
Otrovala sam ga... - taj mi je posebno išao na živce
Onda sam otvorila vrata i bacila ga van...
Eh i da...:
Mama,
davno sam ti oprostila što si me rodila u inat baki...

Sloboda

Oslobodi se!
Sada i odmah!
Skinji sve sa sebe.
Nagost je sloboda!
Prošeći do prvog kafića
Stavi pištolj konobarici na čelo
I reci joj
- VOLIM TE!

Livija Reškovac

Ljubav ne dolazi tramvajem

Jureći ljubav,
kažeš,
sutra bi nestajala kao san.

Nadam se,
samo banalnost,
omekšivač za naivne.

Ljubav ne dolazi tramvajem.

I opet ti, ljetno izmicanje podloge
zbog mira u glavi trebalo bi
zabraniti iskušenje
kaos ostaviti neprilagođenima

Mi, tako moderne medijske životinje
kozmička bića s kutkom svemira
smještenim u lijevoj klijetki
Ipak pjevušimo
dok, neupućeni, gubimo

Trebalo bi zabraniti ljeto, pomislim
zabraniti ponavljanje i svaki
naš kavez iznutra prepustiti
onima
koji znaju tugovati

Stan sam posudila za izvanbračni susret
od 14 do 16 sati

sad sjedim na obali
zajedno s golubovima

i gledam kako se galebovi na površini
jezde po čudnim skupinama

i natpis na nasipu s druge strane rijeke
ispisan velikim bijelim slovima:
Bog ljubi svakog čovjeka, i dobrog i lošeg!

buđenje

i odjednom
dogodi se taj dan

već ujutro primjećuješ
tu čudnu izraslinu koja te
neprimjetno obuzela
ali, ne
nisi se pretvorio u kukca
čak začudo
dobro se osjećaš
kao da si ubo velike novce na kladionici
ili vebezeovu nagradu za roman

i u čudu promatraš
to svoje novo ja
kako suvereno posjeduje vrijeme
u nebrizi za onim što je bilo
i onim što će biti
roščići su narasli
spremno je za borbu

nedodirljiva

tih dana
riječi su naprsto ispuštene
ostavljene tišini da ih pojede
kao doručak

tih dana
dani su prolazeći
u neistini
u snu

tih dana
kada ne prepoznam sebe

srna (18. 8.)

za Marinu

gledam tvoju sliku na faceu
oči su ti crne i prazne, skrivene iza naočala
to je slika mrtvaca, sad znam

sjećam se našeg susreta nakon „Ane Karenjine“
ja sva smlavljeni osjećajima zbog predstave
grubo sam te odgurnula
kao da sam znala da ćeš i ti, noćas,
tako završiti

dan danas postoji toliko mnogo načina na koje možeš umrijeti
ti si izabrala ovaj
ti i Ana
to sam mogla biti i ja, sasvim jednostavno

jer sve sretne obitelji nalik su jedna na drugu, zar ne?

i nikad nismo otišle u onaj tvoj višnjik u bosni
i tolstoj te nije upoznao
ali, svaki rastanak znači ujedno i sastanak
šume su skrivena bojišta bitka i nebitka

Darija Žilić

Čitatelj

Posebni čitatelj živi u Istri. Bio je prijatelj na društvenim mrežama i nakon nekoliko mjeseci praćenja mojih postova i stava na facebooku, konačno me nazvao. Njegov govor bio je istrijanski. U njemu su se mijesale riječi različitih jezika, a glas je bio mekan i topao. Moj čitatelj je, kaže, osjetio da se upravo sada može javiti, osjetio je baš u taj prošli utorak da treba nazvati i objasniti mi kako već mjesecima čita pjesme, koje za njega predstavljaju prijenos energije. I onda smo se svaki tjedan čuli telefonom, moj čitatelj i ja. On je radnik, trenutno je bolestan, govori mi o svojim problemima s administracijom, ali sve to čini bez neke gorčine. Opisuje mi obično i mjesto na kojem se nalazi. Vidim stol, sok i neki veliki bijeli ormari. Zamišljam i nećakinje tog čovjeka, sad već odrasle djevojke kojima je on, kaže, poklanjao svu svoju pažnju. Sad su odrasle i on je sam. Nema djece, nema ženu. Bio je godinama po bolnicama. Ali otkud ta vedrina, odakle te slike plavih balona ili osunčanih uvala?! Uvijek neka blagost i čudesan uvid u stanje autorice kojoj se obraća. Sve razumije, svaku promjenu raspoloženja. Govori mi o tome kako bi se ljudi trebali pobuniti i konačno pokazati da sistem stoji na *klimavim nogama*. Bojkot trgovina, na primjer. Ne govori o sebi i svojoj sudbini, s tim se pomirio. Pišem pjesmu o njemu:

Vrt

Dovoljan mi je samo taj vrt
Bez krumpira i šarenog cvijeća,
Samo stabla jabuke i svo to povrće
Koje se pretvara u veliki zeleni list
Ispod kojeg je zemlja i blijedo korijenje
Samo vrt, nakon svih tih deklaracija i
Potpisa, velikih priča i malog kamenja
Koje je letjelo iz tudjih usta kao mač
Koji udara tamo gdje najviše боли.
U vrtu mačke zavijaju i mirisi rajčica,
Čekamo lozu da donese plod i da
Se ispeče rakija ljuta koju piju samo
Susedi i djeca i starci.
Vrt, pored terase, bez kućice za ptice
I tihih strašila. I mir u kojem spavaju
Umorni ljudi koji nakon svega čekaju
Svitanje.

On govori o djeci, o čovječanstvu, o potrebi da bude *izvan sebe*. Dragi moj čitatelj, kao otac budno motri i prati objave, komentira ih. Od slike koju spomene, ja napišem pjesmu. Jučer je spomenuo škorpiona u sobi.

Ljidi i životinje

u danima punim vlage, škorpioni izlaze iz svojih skrovišta
i šetaju sobama, hodnicima, bez pratrne, sami, u koloni
ti ih ne diraš. na stolu je sok, od vode i šećera i neke biljke,
u dvorištu su školjke ostale iz davnih vremena, iz ljeta
osamdeset i neke, iz vremena prije rata, kada su mora
još bila čista, a morske trave nisu izlazile iz svojih staništa.
puštaš životinje i djecu da se kreću po tvojim sobama,
ne diraš ih, oni imaju potpunu slobodu u kockastim rupama,
nema tu smrti, boli, samo mir i spokoj pjesme o dijamantu koji
sja u noći i stvara neku čudnovatu viziju. ljudi u kladionicama
gube ostatke i započinju dispute o religijama, a ti ih slušaš i
započinješ govor koji nitko ne smije prekidati. oganj i mač u
rijecima, svjetlost u duši. ako sutra u velike škrinje stavimo
krumpire i voće, više nas nitko neće trebatи, marketi će se
zatvoriti, nastat će revolucija i propast će ružni sistemi
kojima ni ubod škorpiona nikad ništa nije mogao učiniti.
bojkot šarenila i miris pince, smrt autokrata i
početak vremena u kojem zajedno životinje i ljudi spašavaju
svijet i traže iskupljenje, za početak nove civilizacije.

Otkako se povremeno čujem sa mojim čitateljem, ja u pjesmama *izlazim iz svog malog svijeta*. Pišem o čovjeku i o za-starjelosti čovjeka, o fluksu energije i novca, o diktaturama. Odjednom, moje se *ja* proširilo i postajem *mi*, osjećam i vidim slike prošlosti i budućeg doba. Govor Istrijana kraj granice, topao je i blag, pomiren i buntovan. Upravo pišem petu pjesmu. O suncu u umaskoj uvali. I o novom početku.

Sunce

Na rubu uvale pojavilo se ogromno Sunce
Iznenada. Mozda je to bio početak Svijeta.
Već sam se umirio: djeca su dobila sve, pažnju
I mogu sad dalje... Tvornica je otpustila
Svog snenog radnika, gradovi su ga izbacili
More ga nije dočekalo raširenih ruku .Samo
sunce je stajalo ispred njega i neka prozračna
Psihodelija, zvuci prirode i glasovi puka s
Dna i iz središta pouijkenog Svijeta.
Kamo dalje? Nakon smrti, opet se živi, glava
Zauvijek ostaje kao otvorena knjiga, zalijeću se
U nju mušice, igle, dodir Svemira i cijuk ptice.
I veliko Sunce pred kojim se igraju djeca i šute,
Ništa još ne razumiju: ni ples riba, niti propast
Ulice, niti nevinost koja klizi niz mala koljena
I ulijeva se u more, rijeku, na tromedi, u mješavini
Jezika i na rubu uvale nad kojom svijetli i svijetli
Veliko sunce, kao početak novog Svijeta.

21. KVIRINOVI POETSKI SUSRETI

Krešimir Bagić

Miroslav Mićanović - Plaketa sv. Kvirina za ukupan doprinos hrvatskom pjesništvu

Povjerenstvo u sastavu Krešimir Bagić, Borben Vladović i Đurđica Vuković jednoglasno je odlučilo da se Plaketa sv. Kvirina za ukupan prinos hrvatskome pjesništvu dodijeli Miroslavu Mićanoviću.

Miroslav Mićanović dosad je objavio pet pjesničkih knjiga: *Grad dobrih ljudi* (1984), *Zid i fotografije kraja* (1989), *More i prašina* (1991), *Zib* (1998) i *Jedini posao* (2013). Objavio je i pet knjiga kratkih priča: *Trajekt* (2004), *Zapadni kolodvor* (2006), *Jednosmjerna ulica* (2010), *Dani* (2011), *Vrt s 1001 žaruljom* (2012) i *Soba Jacka Nicholsona* (2016). Supotpisuje knjigu kritičkih čitanja *Četiri dimenzije sumnje* (1989). Najzad, ruku pod ruku s njegovom bibliografijom, idu i sljedeći podaci: dugogodišnji je urednik časopisa *Quorum*, različitih biblioteka Naklade MD, voditelj radionica kreativnog pisanja, predstavljač i javni zagovornik brojnih autora.

U poetskoj praksi Miroslava Mićanovića od početka se zbiva pretvorba iskustva življena u iskustvo pisanja, odnosno osmišljavanje 'svijeta kao teksta'. Već u naslovnoj pjesmi prve zbirke, stihom „svi smo u svom rasporedu ljubavi“, Mićanović nagovještava gradnju vlastite pjesničke topografije i retorike. Grad, skučenost iznajmljenog stana, ljubav, sjećanje i literatura čvorišni su motivi njegova ukupnog pisanja, a prevlast prvoga lica, narušavanje kompaktnosti poetskoga izričaja i sklonost naglim promjenama iskaznih perspektiva i stilskih registara osnovna su obilježja njegova lirskog rukopisa. Njegov je subjekt lebdeći: on se mijenja pišući, a piše da bi (barem na trenutak) osvijestio mijene na koje ga prisiljavaju raznolike sile svijeta. U kružnoj igri teksta i svijeta taj se subjekt neprestano zaboravlja (nestaje) i dohvaća.

Lirska pustolovina Miroslava Mićanovića počinje osamdesetih godina 20. stoljeća. To bi se razdoblje poetički moglo okarakterizirati kao postmoderno, tj. kao doba reinterpretacije prethodećih iskustava. Pritom se ta reinterpretacija može ostvariti kao preoznačavanje, preosmišljavanje, manirističko opetovanje, ludičko oponiranje ili ironizacija poznatih motiva, tema ili postupaka. Mićanovićeva je poezija paradigmatski primjer poezije oblikovane osamdesetih. On se naime u poduljoj pjesmi „Konteksti“ odvažio izravnije odrediti prema prethodećim lirskim iskustvima. Ta je pjesma podijeljena u tri dijela, a njihovi naslovi (1. ruža vjetrovala/slika ruže, 2. duša je nevidljiva jakost/ pojam duše i 3. da li si ti možda našao/ jezik jezika) izrazno i metajezično sugeriraju kritičko 'obnavljanje' pjesničkih konteksta pedesetih, šezdesetih i sedamdesetih godina. Osnovna ideja "Konteksta" jest ta da je hrvatsko pjesništvo – prevalivši put od 'slike' preko 'pojma' do 'jezika'

– simbolički prispjelo do zida koji se može preskočiti (ili nastaviti graditi tako da se na kraju ipak pojave obrisi lirske kuće) samo ako novo iskustvo bude sinkretično, tj. samo ako modernistička polemička izmjena ekskluzivističkih poetskih koncepata bude zamijenjena postmodernističkom trpeljivošću.

Biografija i poezija u Mićanovićevu se slučaju promatraju sa sigurne udaljenosti – kada se susretnu, evidencija više nije očigledna nego dubinska. Primjerice u zasad zadnjoj pjesničkoj knjizi *Jedini posao* autor oživljava izgubljeni zavičaj i propituje prirodu sjećanja, arheološki precizno rekonstruira jedno djetinjstvo u kojem su važne uloge imali ljudi, dogadaji, prizori, emocije i riječi. Središte lirskog svijeta te zbirke je Gunja – ona je metafora Slavonije koja sve više nestaje. Iako bi se možda mogla očekivati pohvala zavičaju, Mićanovićeva je Gunja predočena kao mjesto iz kojega su neki oduvijek pokušavali bježati te koje karakteriziraju „očaj ravnice, seoska prašina i radnički znoj“. Kada je Miroslav Mićanović tu knjigu naslovio *Jedini posao*, on je među ostalim čitatelju poručio: pjesnikov jedini posao je govoriti, govoriti s vjerom da je to uzvišeni čin sudjelovanja i djelovanja, sa željom da se nešto stvori, obnovi ili spasi, govoriti da ljudi ne bi zaboravili čemu služe riječi i da se riječi ne bi stvrđnule kao kamen i zašutjele, govoriti da bi se upoznalo sebe i one oko nas, da bi se našao razlog svemu što se događa i ne događa, govoriti da bi trenuci šutnje mogli imati osobitu snagu i učinak.

Iako je Plaketa sv. Kvirina pjesnička nagrada, u ovom obrazloženju neizostavno valja spomenuti i Mićanovićevu prozu. Naš se autor naime u prozi ponaša kao pjesnik, misli kao pjesnik i piše kao pjesnik. Svijet te proze je fragmentaran, zagonetan i slojevit, prizori se iz trenutka u trenutak mijenjaju pred očima promatrača, detalj je uvijek u središtu pozornosti. Sam je autor u jednom novinskom razgovoru podcrtao tu fascinaciju detaljem: „Uvijek vjera u fragment, uvijek gubitak cjeline. Nadam se da moji tekstovi mogu živjeti s tim i sa mnom.“ Mićanović je pisac koji nastoji zaustaviti, shvatiti i opisati malu razliku, ono što većina neće opaziti niti će kod toga zastati. Oko te male razlike vrti se priča, pršte emocije, jezik se grana i uvlači u sebe, nerijetko započinje drama. Iskustvo detalja prati s jedne strane iznimnu imaginaciju koja učas može narativizirati bilo što, a s druge kružna retorika koja uključuje postupke ponavljanja, nabranjanja, gomilanja, nedoslovног udvajanja – ta je kružnost gdjekad uočljiva na razini rečenice, a gdjekad je kompozicijsko uporište teksta. K tome Mićanovićev postupak pisanja počesto pretpostavlja opisivanje, prepisivanje kakva prizora ili slike. Dok to čini, njegov subjekt tumači taj prizor, uvlači ga u svoju optiku i sintaksu, provlači kroz svoju misaonu i emocionalnu mrežu, opskrbuje nizom trenutačnih i često neočekivanih asocijacija te se fokusirani prizor odmiče od sebe, fantastizira, bježi i obećava priču, pjesmu, što se već dogodi.

Poetski glas Miroslava Mićanovića do danas je ostao rafiniran i kompleksan, jednako otvoren izazovima zvuka i smisla, vjeran ideji komunikacije s prisutnim i odsutnim, drugim i drukčijim. Komunicirati s njim znači aktivno sudjelovati u čudu poezije, prepuštati se neizvjesnim vrtlozima jezika i svijesti, vazda tragati za vlastitim identitetom.

Darija Žilić

Goran Gatalica - "Kozmolom", nagrada za najbolju knjigu

Nagradu *Kvirin* za mlade autore zaslužio je ove godine mladi autor Goran Gatalica, za knjigu „Kozmolom“ u izdanju zagrebačke *Biakove*. Gatalica piše poeziju na kajkavskom dijalektu i na hrvatskom standardu. U izdanju Matrice Hrvatske u Daruvaru 2014. godine mu je objavljena knjiga „Krucijalni test“. Za svoj književni rad višestruko je nagrađivan. Po struci profesor fizike i kemije, Gatalica svoja znanja iz prirodoslovja i fizike na zanimljiv način povezuje s poetskim. Ono što ga izdvaja iz generacije jest svakako težnja za univerzalizmom. Traganje nije vezano samo za ljudski svijet, već za sveukupni Svemir; a traganje za smislom i duhovnošću je sad već konstanta poetike ovog pjesnika. Rukopis je, kako ističe autor pogovora profesor Josip Užarević, sastavljen od triju ciklusa koji sugeriraju postupan razvitak lirskog sižea, odnosno svemirsku evoluciju ili devoluciju. Nazivi tih ciklusa su *Pohodi kroz tminu*, *Paljenje zyjezdane vatre*, *Zvjezdani greben*. Riječ je o složenim pjesmama u prozi u kojima se povezuje kozmičko, mitopetičko i antropološko. Procesi u kozmosu donose činjenice iz svijeta fizike, povezane s bogatom metaforikom i ispisane ujednačenim ritmom. Gatalica kao da pomno prati planetarna kretanja, stvara kozmogonije, istražuje potrage za smislom, ali i potvrđuje sve ono što čini prazninu, samoču i ništavilo. Ponekad se pjesme čine kao slike Kaosa iz kojeg tek treba nastati novi Svijet. Kozmos zadobiva oblike ljudskog života i društva, prenose se npr. oblici borbe, pa se tako Sunčevi pratoci „bore za prijestolje u prostorno-vremenskom hramu“. Osim toga, povezuju se mitološke priče s pojавama i oblicima u Svemiru, a to nije slučajno, jer su mnoga zvijezda dobila nazive na temelju grčke i egipatske mitologije. U tim hiperboliziranim pjesmama ipak se osjeća ekstatičan doživljaj Svemira, te ističe potreba za humanitetom, za afirmacijom čovjeka koji nestaje u toj „evoluciji materijalizma“. Upravo ta evolucija „razgnjevila je zvijezde preplavljenе zvijezdama“ (pjesma „Uzdanje zvijezda“). Tu međupovezanost ljudi i Svemira istražuje mladi autor, pa uočava: „Tragika konačnosti ljudske praznine oblikuje relativne krajeve svemira“. Rečenice u pjesmama u prozi su precizne, kao da su, kako uočava profesor Užarević, izrezane laserskim zrakom, nema sentimentalnosti, već nalazimo nizanje neobičnih kauzaliteta, stvaranje kozmopoetike. Pjesme u prozi sastavljene su od niza genitivnih metafora u kojima se spaja naizgled nespojivo: kozmičko s emotivnim, odnosno prenose se ljudska osjećanja i stanja na kretanje planeta, na čitav Kozmos. Pjesnikov izričaj je maniristički: nalazimo mnoštvo slika, epiteta, a sve to zbog intencije da se djelo učini izražajno i značenjski složenim.

Na kraju, čini se i kao da su pjesme nastale primjenom leptirovog učinka. Naime, u složenim, nelinearnim i dinamičkim i determinističkim sustavima postoji velika osjetljivost na mala odstupanja od početnih uvjeta. I upravo ta mala odstupanja, pomake, čudnovate uzročno posljedične veze u kozmosu bilježi pjesnik s pozicije nekoga koji promatra i razumije teoriju kaosa. Stoga nije slučajno i da svemir s ljudskim obilježjima nije predstavljen kao prostor izvan povijesti, pa postoji i „krvna ljaga u Svemiru“. Ono što je pjesnikova intencija je da prikaže kako „tragičnost konačnosti ljudske praznine oblikuje relativne krajeve svemira“. Na kraju, bitno je ponoviti misao Josipa Užarevića, kako se Goran Gatalica nadovezuje na svemirsku liriku Šopa, Kranjčevića i Ujevića, a moramo dodati, i Josipa Severa, na kojeg i sam autor referira. No ipak Gataličin rukopis je drugačiji, jer nije humanistička vizija, već vrlo algoritamsko i geometrizirano viđenje svijeta u kojem, kako smo već istaknuli, čovjek nestaje. Stoga s obzirom na inovativnost pjesničkog rukopisa, ovaj mladi autor posve zaslužuje nagradu *Kvirin* za mlade autore.

PROZA

Jorgos Teotokas¹

Putovanje u Iran

1962.
(odabrani ulomci)

ISFAHAN – „POLA SVIJETA“²

Firenca i Versailles vrhunca perzijskog Islama

124 ■ riječi ■

Letimo nad središnjom iranskom visoravni u širokom svjetlu, u savršenoj jasnoći. Gore modro nebo, dolje zemlja, beskrajna pustinja. S velike visine jasno opažamo valovito tlo, stijene, bregove koji se, kako ih prolazimo, najprije gomilaju, a onda iznenada miču postajući divovske planine, odsječene, oštре, kao primitivno oružje iz kamenog doba. Boja krajolika je jednolična, zemljana, ispresjecana iznenadnim dubokim sjenama. Tanke crte, čvrsto usječene, kao na finom bakrorezu.

Velika zelena ravna dolina razbija monotoniju boja. Rijeka je osježava. Pustinja se odjednom pretvara u obrađenu zemlju: njive, bujne vrtove, visoko drveće, platane, topole. Usred doline nalazi se grad izgrađen u boji pustinje, ali pun zelenila. Prostire se na dosta velikoj površini, nizak, ukrašen kupolama i minaretima koji nadaleko blistaju. To je legendarni Isfahan, „Pola svijeta“, kako ga zove narod.

Drevan grad s poviješću od dvije tisuće godina, svoju slavu duguje dinastiji Safavida, tj. Trećem Perzijskom Carstvu, ponajviše velikom šahu Abasu koji je kraljevao krajem 16. i početkom 17. stoljeća. Kao glavni grad države i središte umjetničkog i gospodarskog života, Isfahan je tada dobio oblik koji vidimo. Postao je grad kojem je bilo dano izraziti jednu civilizaciju u izuzetnom vremenu njezina cvata, rekli bismo da je nešto kao Firenca ili Versailles perzijskog Islama.

Korito rijeke veoma je široko – gotovo tristo metara – i može se zamisliti da ga u određenom razdoblju godine ispune bujice

1 Jorgos Teotokas (1905-1966), veliki grčki prozaist i putopisac, 1945. predložen za Nobelovu nagradu za književnost. Na hrvatski jezik prevedeno je njegovo djelo *Djetinjstvo* (Naklada Bošković, Split 2016) u kojem kroz djeće oči opisuje život u rodnom Istanbulu početkom 20. st.

2 Izreka koja na perzijskom glasi: *Esfahān nesf-e jahān ast.*

sa snježnih vrhova susjednih planina. U listopadu, kada sam ga ja vidio, samo su dva uska potoka tekla kamenim kanjonom, bez snage da se jedan drugome približe i ujedine. Mostovi koji povezuju dvije obale također su spomenici iz doba Safavida. Postavljeni su na stepenice i desetke stupova koji prave lukove. Zdesna i slijeva njihovih proširenja uzdižu se trjemovi. Neka drevna metoda omogućavala je da se, kad zatreba, otvori u mostovima zatvore i tako formiranjem brana voda zadrži u koritu.

Kad smo prešli preko jednog od tih mostova pred nama se otvorila velika avenija s četiri reda platana koja grad presijeca napola. Miroljubiv narod šeće pod drvoređima, voda teče, iza visokih zidova naslućuješ sakrivenе vrtote. Usred lišća pogled nam zahvaća šarene arhitektonske oblike koji se odražavaju u vodi. Kupole se sad ocrtavaju u našoj blizini, u čistoj, blistavoj, modroj boji koja sve okružuje. Takav Istok želimo, tako osjećamo njegovu arhitekturu, u netaknutom plavetnilu, bez traga ikakvog oblačka. Isfahan je pun znamenitosti i treba ga danima razgledavati kako bi se moglo reći da se to dobro učinilo. U dvadeset i četiri sata, koliko imam na raspolaganju, pokušavam se koncentrirati na ono što mi se čini da bi mi se moglo zadržati u sjećanju.

Najpristupačnija je znamenitost, odmah na ulazu u grad, Medresa – Teološka škola – sa svojom visokom, uskom, šiljatom kupolom i tankim minaretima, okružena cvijećem i visokim drvećem, prekrivena cvjetnom keramikom čitavom površinom, po svim naborima. Najstarija i najveća znamenitost je Petkovna džamija,³ stalno mjesto molitve i arheoloških istraživanja, kompleks puno stariji od safavidskog doba, izgrađen u različitim razdobljima, velikim dijelom uništen pa opet podignut. Najljupkija znamenitost u Isfahanu po mojoj je mišljenju Palača četrdeset stupova. Uzdiže se u jednom tihom parku i ima izbočene propileje s dvadeset stupova koji se odražavaju u velikoj cisterni. Zove se „Četrdeset stupova“ jer se računaju i odraži stupova koji se sa suprotne obale vide u zelenkastoj vodi. Nestalni i laki, daju arhitektonskoj cjelini dojam plemenitog ukrasa za koji se, reklo bi se, bojiš da ga slučajno ne dotaknes i razbiješ. U unutrašnjosti su zidovi ukrašeni različitim živahnim freskama – dijelom su u zapadnom talijanskom stilu, a dijelom vjerme orijentalnoj tradiciji – s prizorima iz povijesti ili dvorskog života.

Međutim srce je Isfahana glasovit Šahov trg.⁴ Nije preuveličavanje ako ga opišemo kao jedan od najljepših trgova povijesnih gradova na svijetu. Vrlo je velik, duži od pola kilometra, i širok, kako sam čuo, sto šezdeset metara. Na njegovoj se južnoj, kraćoj strani nalazi velika Šahova džamija. To je kompleks od mramora i majolike, sa šiljatim kupolama i monumentalnim vratima koja uokviruju tanki minareti. Glatke površine blistaju od vrha do dna poput skupocjenog porculana. Velika središnja kupola uzdiže se malo iznad minareta i dominira čitavim područjem. Glavni ulaz, koji se nalazi na trgu, sadrži gust splet stalaktita isto tako prekrivenih mozaicima od majolike. Gleda li ih se odozdo, od prvog se trena osjeća težnja prema visini koju prakticira ta majstorska arhitektura. I na mnogim drugim perzijskim građevinama video sam takve stalaktite, ali ovdje sam zbilja osjetio njihov efekt i smisao. Točno nasuprot, pola kilometra dalje na drugoj strani, velika vrata stare Tržnice prekrivene lučnim svodovima odgovaraju ulazu u džamiju. Na istočnoj strani smještena je druga džamija, također slavna, Lutfulah, manja od Šahove džamije, bez minareta i samo s jednom kupolom. Navodi se da je prvočno bila izgrađena za potrebe žena. Reklo bi se da su njezini graditelji svjesno nastojali – arhitekturom, ukrasima i bojama – dati joj dašak ženske čednosti i dražesti. Dva hrama na trgu bore se za naslov najljepše građevine u čitavom Iranu. I nakraju, nasuprot Lutfulahu vidi se palača Ali-Kapua, s velikom natkrivenom verandom koja pomalo podsjeća na propileje Četrdeset stupova. Na toj je verandi, nalik ogromnom balkonu, sjedio šah Abas prateći zajedno sa svojim gostima konjičko natjecanje koje se odigravalo na trgu. Pratio je naime „polo“ koji smatramo anglosaksonskim izumom iako se, zapravo, radi o perzijskoj tradiciji.

Danas središnji dio trga prekrivaju vrtovi i voda. Na sve četiri strane nalaze se prizemni dućani. Iznad njih, na zatvorenim zidovima, ocrtavaju se redovi jednolikih ukrasnih lukova dajući toj velikoj površini osobine arhitektonske cjeline. Struktura preplavljeni svjetлом izaziva dubok dojam svojim skladom, otmjenošću, svojom veličanstvenošću koja uzdiže duh, svježinom i dražešću boja. Ljubičasta, modra i zelena prevladavaju na Šahovoj džamiji. Kupola Lutfulaha boje je kreme, a njezini mozaici oblikuju izuzetne, profinjene, apstraktne skice, kao od plave tinte. Iznad sjenovite verande Ali-Kapua poigravaju zlatni, modri, zeleni, crveni tonovi. Lukovi oko trga blago se žute. Usred zelenkastih gredica cvijeća i lišća voda mirno odražava modru boju neba. Velika radost za oči koju, ako voliš svijet i ako te njegova čudesa i dalje oduševljavaju, vrijedi kušati jednom u životu.

PROBLEMI IRANSKOG NARODA

Nafta, opće stanje, odnosi sa strancima i sjećanje na pjesnike.

Godine 1951. jedan je vremešan političar kojem nije nedostajalo nadahnuća, glasoviti doktor Mosadek, pokušao otvoriti nove putove u Iranu, u duhu koji bismo mogli nazvati nacionalističkim i slobodarskim. Glavno bogatstvo zemlje, nafta, nalazio se tada u rukama Engleza. Obradiva je zemlja bila prepustena malobrojnom staležu, zapravo feudalcima. Veliki zemljoposjednici upravljali su desecima pa i stotinama sela. Građanski je stalež bio nejak, bez ozbiljnog utjecaja na opće

³ Petkovna džamija ili Džameh (petak) džamija.

⁴ Šahov trg, Imamov trg ili Trg nakš-e džahan („Trg slike svijeta“).

prilike. Mosadek je dakle nacionalizirao naftu i poželio pokrenuti opće reforme.

Engleska nije prihvatile poraz te je Iranu objavila strašan ekonomski rat. I stara zajednica usprotivila se reformskoj politici. Nestabilnost koja je nastala dovela je do iznenadnog jačanja krajne ljevice. Mosadek se našao u teškom položaju, zapliten između dvije krajnosti. Amerika se uz nemirila zbog svog strateškog položaja u tom kraju svijeta. Zabrinula se zbog pojave komunizma na ulicama i u širokim slojevima konzervativnog naroda. Sve je to 1953. dovelo do vojnog udara koji je zbacio Mosadeka i uspostavio diktaturu. Novo stanje potaknulo je međunarodni sporazum glede pitanja nafta: iranska Vlada zadržala je glavninu izvora i objekata i podijelila popola dobit od prerade sa stranim kompanijama.

Otada vlast pripada isključivo šahu i vojsci. S vremena na vrijeme govori se o budućim izborima, ali ne baš uvjerljivo. Mosadek je prestar i živi u izolaciji u seoskom okruženju. Druga se politička ličnost još ne pojavljuje. Vladar zemlje je šah. Što se njega tiče, sve informacije govore da je bistar, sposoban i radišan čovjek, politički vizionar. Shvaća da stanje u Iranu ne može ostati onakvim kakvim ga je našao pa pokušava nametnuti reforme odozgor, pazeći dakako da se stvari ne otmu njegovoj kontroli. Njegovo držanje podsjeća na prosvjećen apsolutizam dobro uređenih europskih monarhija 18. stoljeća. Najvažniji prioritet mu je agrarna reforma, istinska inovacija koja će, ostvari li se, stubokom promijeniti temelje društva. No hoće li se ostvariti? Može li prosvjećeni apsolutizam potpomoći uznapredovalom napretku suvremene zajednice u vremenu u kojem živimo? Nije sigurno. Činjenica je da je odluka o podjeli zemlje seljacima donesena načelno, a da je u ovo vrijeme reforma tek u fazi realizacije.

Iran dakle danas prolazi kroz jedno prijelazno razdoblje, u kojem nikome nije moguće predvidjeti što će se u konačnici dogoditi. Život je skup – osjetno skuplji nego u Grčkoj – i prosječni životni standard mnogo je niži od najnižih koje poznajemo na jugu Europe. Molio sam da me vode u središta narodne zabave da vidim kako se narod običava provoditi u slobodno vrijeme, da čujem narodnu glazbu i pjesme. Odgovorili su mi da takva središta ne postoje jer da narod nema novaca za to. Od noćnog života u Teheranu nema ništa osim skupog kabarea i živosti u dobrim hotelima koji uglavnom rade za strance. Postotak nepismenosti prelazi sedamdeset posto. Uronjena u neimaštinu i težak život masa pokazuje apatiju i nezainteresiranost za opće prilike.

Staro društvo zasigurno ne pozdravlja reformsku politiku šaha i suprotstavit će joj se svim silama koliko god bude moglo. U građanskim krugovima, izgleda, postoje neodređena slobodarska strujanja, ali ona političku ulogu nikad nisu imala, ili ta uloga nije bila značajna. Danas se ipak stvara nov malograđanski sloj koji jednog dana može postati bitan za život zemlje. Stvarnu snagu komunizma nitko ne zna. Tek se govori da studenti imaju ljevičarska uvjerenja. Kao što znamo, u čitavoj Aziji, od Turske do Japana, studenti u naše vrijeme predstavljaju političku snagu na koju se računa. Možda se dakle u Iranu jednom i oni oglase. Kako god, danas prilike pokazuju da su mirni i disciplinirani.

Zanimljiv je i odnos Iranaca prema strancima. Tradicionalno, Rusiju smatraju narodnim neprijateljem. Jedan od ciljeva ruskog nacionalizma oduvijek je bilo prodiranje do Perzijskog zaljeva preko iranskog teritorija. To se, dakako, ne opršta. Tako struja krajne ljevice nailazi na snažno i vjekovno nacionalističko protivljenje. S druge strane, jednako se neprijateljskom oduvijek smatra i Engleska, i posljednja kriza vezana za pitanje nafte samo je ojačala taj od predaka naslijeden stav. U dva svjetska rata Iranci su izdaleka pokazali simpatiju prema Njemačkoj jer je ratovala protiv Rusa i Engleza. I danas se njeguje dobar odnos s Nijemcima. Dobro se prihvataju i Francuzi, čija kultura u Iranu nastavlja nailaziti na plodno tlo. Grci u Iranu dobro rade i zadovoljni su životom. Okolina se prema njima odnosi prijateljski pa im se otvaraju široke mogućnosti.

Što se događa s Amerikancima? U kojem god društvu da sam se našao, uvijek bih čuo iste riječi:

„Vjerovali smo Amerikancima nakon zadnjeg rata. Željeli smo se s njima povezati, ali razočarali su nas. Amerikanci u Iranu nisu uspjeli.“

Koji je dakle uzrok tog „neuspjeha“ koji svi ističu? Koliko mogu prosuditi, mislim da je uzrok psihološki više nego išta drugo. Amerikanci istočnim zemljama pristupaju sa svojim isključivim kriterijima koji podrazumijevaju „američki način života“. O svemu sude kroz vlastito poimanje ispravnog. Ne uzimaju u obzir ili ne osjećaju drevne civilizacije koje su neodvojivo od života jedne povijesne zemlje kao što je Iran i koje oblikuju njezin osebujan moral. Previše naglašavaju osobine mjesta koje se tiču opće organizacije i tehnološkog razvoja, potpuno ignorirajući njezina duševna i duhovna bogatstva. To teško pogarda Istočnjaka, ranjava ga u onome što on drži svetim. Spreman je prihvatići svoje kašnjenje pred zapadnim svjetom i poslušati savjete i upute, no traži da se poštiju drevnost njegove civilizacije, dostojanstvo njegove predaje i određene ljudske osobnosti, jer on vjeruje da vrijede više od materijalnog dobitka. U toj se točci gledišta Amerikanac i Istočnjak razilaze. Jasno je da jedan drugog ne shvaća, da se međusobno iritiraju i nakraju udaljuju s gađenjem i razočaranjem. I nitko u naše dane ne zna postoji li način da se to stanje ispravi.

Kamo ide taj siromašan i ponosan narod, s mučnim unutarnjim problemima i s međunarodnim spletom suprotnosti i nerazumijevanja? Ne zna ni sam, i bio bi lakomislen stranac koji bi se usudio točno predviđati njegovu budućnost. Njegova će sudbina ovisiti o njegovim vlastitim stvaralačkim snagama – kada ih se odluči razviti – i od igre ravnoteže moći velikih svjetskih sila. Sada pronalazi utjehu u cijjeću i poeziji. Zaista, nisam upoznao nijednu drugu zemlju koja toliko njeguje sjeća-

nje na svoje pjesnike. Velike avenije nose njihova imena, njihovi kipovi dominiraju središnjim trgovima, njihovi su mauzoleji među najljepšim modernim građevinama u Iranu, kao primjerice mauzoleji glasovitih lirika Hafiza i Sadija u idiličnom Širazu, „gradu ruža i slavu“: lijepi i zgodni paviljoni prekriveni raznobojnim keramičkim pločama, visoki trjemovi, vodoskoci, u velikim vrtovima...

Lijep je život, no ljepši je još na obali riječnoj.

Vino je bolje piješ li ga slušajući slavujev pjev.

Kako je divno spavati kraj jasmina procvjetala!

Kako tek zažarujuće slatko kraj namirisane drage.

Ostavljam harfu, glazbu i pjesme.

Draže mi je razgovarati sa žuđenom ljubavi mojom...

Tako pjeva Sadi i njegove stihove svi imaju na usnama. Tradicionalno pjesništvo usjeklo se u život zemlje. Pjesničke slike i izrazi veličaju svakodnevno druženje koje se odvija među drvoređima perivoja Širaza i Isfahana, gdje još nisu stigli buka i strka nuklearne epohe – gdje će jednom ipak stići.

SLIKE ISTOKA

Teheranska tržnica, ukrasi Krune i širina života

Teherska se tržnica smatra najvećom u islamskom svijetu. To je zapravo grad unutar grada, okružen kućama koje, mogli bismo reći, predstavljaju njegove zidine, potpuno natkriven. Tako zaštićen od sunca i kiše mirno može nastavljati život u svom stalnom ritmu, u svim satima dana i u svim razdobljima godine. Na Tržnicu se dolazi kroz nekoliko osobitih vrata, smještenih pod trijemovima, i lako se izgubiti u njezinim uskim prolazima, gdje se čitav dan susreću prolaznici, nosači sa svojim tovarom, često i životinje. Lijevo i desno nagomilani su nebrojeni dućani, mali i veliki. Roba stoji na uličicama, obrtnici viču. Postoje ulice posvećene isključivo određenoj vrsti robe: haljinama, ukrasima, lončariji, tkaninama, obući itd. Ulice sa skupocjenom robom noću se izoliraju i čuvaju pod stražom. Ostale ostaju budne kao prilika za zakašnjele prolaznike. Ne vjerujem da se i jedan stranac usudi proći ih u tami.

Tržnica je jedan svijet za sebe, zatvoren, pun teških mirisa mirodija, sa svojom osobnošću, tradicijom, običajima, pravilima, hijerarhijom, tajnama. Nalikuje državi srednjovjekovnih europskih trgovaca ili renesansnih vladara, koja se pokorava svojim vlastitim zakonima i vodi čak i svoju politiku. Tržnica, kako su mi rekli, tiho podupire Mosadekov pokret i danas, predstavlja suprotnu politiku. Zašto točno, nisam uspio shvatiti, no ipak sam u njezinim prolazima osjetio neki zajednički duh, neku stalešku solidarnost. Osjetio sam također i snagu koja je, čini se, u stvarnosti još mnogo jača nego što se može zamisliti. Čuo sam da mnogi od tih trgovaca, koje ne možeš obuhvatiti pogledom, posjeduju kapital i raspolažu nevjerojatno velikim imetakom.

Tržnica živi divljim ritmom, merakljski i nekako hedonistički, kakav je i ritam kombola, nargila i trgovine. Kao što sam napisao i drugdje, govoreći o „suku“ u Damasku, istočnjačko cjenjanje nije samo ekonomска razmjena nego i natjecanje, i umijeće, i izražavanje zajedništva, i način da se ugodno i korisno provede vrijeme. Treba ga znati odigrati da posjet Tržnici bude ugodan, i da svaki od igrača osjeti poštovanje.

Prvo je pravilo da robu uzmeš bez ikakva zanimanja. Pokažeš stvar koju želiš kupiti, ali ne pokazuješ nikakvu posebnu želju da je posjeduješ. Tako, brzo, iz jednostavne znatiželje pitaš koliko košta. Na isti nezainteresirani način gazda od tebe traži neku cifru, recimo stoticu. Slijedeš ramenima i odgovaraš u drugom ritmu: deset. Prodavač se veselo smije. „Sigurno se šališ“, kaže: „Šaljivdija dakle! Ali nije baš vrijeme za šalu. Zar ne vidiš da imamo posla? Pustimo to bolje!“ „U redu, pustimo!“, kažeš. Glumiš da odlaziš, ali prije nego kreneš, gazda, svejednako nezainteresiran, počne u drugom ritmu: „Za osamdeset bismo možda mogli dati.“ Ne odgovaraš ništa, udaljuješ se nekoliko koraka, ali trgovac te zove natrag. Sada govori ozbiljno, metodično analizirajući, s puno iskustva, objašnjava ti kvalitetu robe, izradu i umijeće koji su bili potrebni da se napravi, vrijednost materijala, njezinu korisnost. Za tvoje dobro, i jedino za to, trudi se nagovoriti te na kupnju. Inače, gdje ćeš drugdje naći takvu stvar? Hoće li ti se ikad više pružiti takva prilika? Ajde, danas je dobre volje i učinit će ti velik ustupak: uzmi za sedamdeset! Njegov postupak utječe na tebe pa se i ti malo povlačiš: nudiš dvadeset. Tada dučandžija bijesni. Na kraju viče da si nepodnošljiv, zatvoren za tuđe riječi, pametnjaković i mudrac. Odakle si? Odgovaraš da si Grk. Tim bolje, kaže on. Grci shvaćaju umjetnost i trgovinu, i dobar su narod, naši prijatelji. S druge strane,

znamo da, u svakom slučaju, nemaju puno novaca. Amerikanac bi tu stvar uzeo za sto dvadeset, bez pitanja. Ti ćeš je, zbog njegove osobite naklonosti prema Grcima, uzeti za šezdeset, ajde da završimo. Odgovaraš: dvadeset pet. Ej, ne dvadeset pet, ne budi nerazuman: uzmi za pedeset. Ne uzimaš, odlaziš odlučna koraka. Trgovac te gleda ozbiljno, čeka da stigneš do točke gdje ulica skreće. To je vrhunac drame, „trenutak istine“. U posljednjem trenutku više ti: četrdeset. Odgovaraš: trideset. Ajde, kaže ti – i počinje zamatići robu u papir – daj trideset i pet. U tom se trenutku mogu dogoditi dvije stvari: ili je trgovac iskreno nezadovoljan budući da se dogodilo da mora doći do novca pa je stvar prodao za nižu cijenu od željene, ili ga dogovor zadovoljava. U prvom slučaju, neće više s tobom govoriti, grubo će uzeti novce i okrenuti ti leđa. U drugom slučaju, smiješit će ti se nastavljući razgovor u drugom tonu, na svojem rastrganom engleskom ili francuskom, možda da ti da nekakav poklončić, malu stvarčicu od svojeg umijeća, da ga se sjećaš...

Pogubio sam se u labirintu Tržnice i u njezinim zakučastim razgovorima i došao u opasnost da ne vidim ukrase Krune. A izgubio bih ih nepovratno, jer se čuvaju u podzemnom prostoru Narodne banke koji se otvara samo jednom tjedno, u utorak navečer, za posjetitelje s posebnom dozvolom vlasti. Naime sljedeći utorak više neću biti u Iranu.

Spustili smo se u osvijetljen podzemni prostor, nekih stotinu ljudi i žena različitih narodnosti i dobi. Ovo će reći odmah, da postavim okvire prosudbe: prema onome što sam ondje vidi, riznica britanske Krune, koja se nalazi u Londonском tornju, blijeda je kopija, jadra i nekako provincijska. Dodat će da riznica Irana danas pripada narodu i da se, štoviše, smatra pokrićem za novac. Izuzetak predstavljaju dvije ili tri vitrine koje pripadaju osobno vladajućima, šahovoj majci i sestri, koje ih jedine i mogu otvoriti, kad se žele koristiti svojom opravom.

Dvorana je vrlo velika i njezini su zidovi čitavi prekriveni vitrinama. Dosta vitrina stoji i nasred dvorane, na stolovima. Riznica se na da opisati, pa ovdje mogu iznijeti samo površne utiske. Pokazali su mi najveći dijamant na svijetu. Zatim veliki globus s pedeset i šest tisuća komada dragog kamenja ugrađenog u njega: mora su od safira, svaki kontinent od dragog kamenja druge boje, Iran od rubina. Naokolo se sjećam smaragda veličine jajeta, čitavih pladnjeva punih tirkiza, kutija koje se prelijevaju od bisera, kruna iz različitih razdoblja, dijadema, ogrlica, narukvica, naušnica, satova, oružja svih vrsta i veličina ukrašenog raznim draguljima, čitavih haljina ukrašenih biserjem, dijamantnih pojaseva, smaragdnih brojanica s bisernim resicama, mačeva, nargila, posuda s tirkiznim dodacima... Prestajem, osjećam da me neki umor hvata. Mi se muškarci ne osjećamo posebno dobro u blještavilu ukrasa. Sviđa nam se, naravno, gledati ukrase na nekom privlačnom licu, ali ukrsi u vitrinama obično nas ostavljaju hladnjima. U velikim količinama lako nas umaraju. Međutim žene iz našeg društva zahvatila je, sve zajedno, lagana opijenost. Ne čuju više ništa, ne razumiju što im se govori. Trče mahnito, rastrgano, od jedne vitrine do druge, nastojeći pogledom uhvatiti i u sjećanju zadržati nešto od tih bajkovitih igračaka. Jedne se poput zmija okamene pred izloškom koji ih privlači. Druge se lagano vuku kroz sjaj dragulja, kao mjesečari, a da više i ne gledaju, predane potpuno magiji kojom zrači riznica. Trebat će sati da se povrate, mislim si.

Iste večeri, na službenom objedu, našao sam se za malim stolom s dva cijenjena iranska profesora medicine i s jednim nepoznatim, suhonjavim gospodinom zatvorena držanja. Iranci su bili ljudi puni života, plečati i veseli u društvu. Na stolu se nalazio tanjur kavijara s iranske obale Kaspijskog jezera, svjež i crnosiv – najbolji kavijar na svijetu, govorili su – koji smo uzimali svjesni njegove vrijednosti. Međutim suhonjavu se gospodin мало ogradićao.

„Ne debbla li kavijar?“, upita.

„Naravno da debbla“, odgovore dva Iranca i iznesu razloge utemeljene na znanstvenim spoznajama.

„Dakle ne bi li ga onda trebalo izbjegavati?“, upita opet čovjek zatvorena držanja.

Dva iranska znanstvenika iznesu nam tada životnu filozofiju koju će sažeti u nekoliko rečenica:

„Važno je da život ima širinu. Ponajprije trebamo težiti širini, a ne dužini života. ‘Širok’ život znači da jedeš kavijar, da pišeš, plešeš, da maksimalno užиваš u ljepotama svijeta. A što se dužine tiče, što Bog da! U tom smo smislui, mi istočnjaci fatalisti. Što će ti stisnut život, koliko god da je dug?“

Kavijar je tako u ovom razgovoru dobio simbolično značenje. Sjetio sam se svojih duhovnih načela, mjere i „ničeg odviše“. Rekoh:

„Trebali bismo naći zlatnu sredinu pa da se i širina i dužina nađu u ravnoteži.“

Ali Iranci skeptično zatreše glavama:

„Previše vrludaš, Grčel! Ne možeš imati i ovce i novce. Moraš se za nešto odlučiti.“

Nakon toga počeli su službeni razgovori, a prestali osobni.

S novogrčkog preveo Luka Vukušić

Želimir Periš

Mladenka kostonoga, ulomak iz romana u nastajanju

Kada djeci zaprijeti sudbina / crnom vragu otice rodbina
lako je varka očigledna / nada vrijedi makar bezizgledna

Glava 19.

u kojoj se bacaju čari koje ništa neće promijeniti, ali ih ipak valja baciti jer i besmislene radnje bude nadu, a nada vrijedi truda i kad je bezizgledna, posebno roditelju.

Pod čovjekom zemlja pati. Ugiba se pod težinom usmjerih koraka. Zemlja ne voli čizme koje je gaze. Blato škripi, kamen lupa, šljunak odskače, a skorena sasušena kaldrma krkca i puca i nadaleko se čuju koraci obijesnog hodača. Hodač je posebno okrutan prema zemlji, gazi je tvrdo, bez respekta prema prostoru, samo grabi prema cilju. Njegovi se koraci čuju kao tup-šuš-knop, tup-šuš-knop, tri zvuka u jednom, trojedni gaz, hodajuće trojstvo.

Gila ga promatra otkad je sišao s kara. Prstom je poma-
knula teško sukneno platno koje joj je visjelo na prozoru
i skrivena iz mraka proučavala pridošlicu. Tup-šuš-knop,
jedna noga, druga noga i štap koji podbada tlo. Tup-šuš-knop,
tup-šuš-knop. Pridošlica prijeđe nekoliko trozvukih
koraka i zaustavi se ispred Giline kuće. Gila mu prati po-
gled, on polako odmjerava kuću, kamene zidove s kojih se
ogulili slojevi vapna, raskinute grilje na kojima su još samo
tragovi davno ispucalog zelenog laka i kroz koje zavija hla-
dan prosinački vjetar, krov od crijepona obraslih lišajevima
s trulim daskama na mjestima gdje crijepon nedosta-
ju. Kuća je to ruševna, nastamba koja odiše bezvoljom i
očajem, ali od koje još uvijek nisu svi odustali i pod čijim
krovom netko još uvijek pronalazi dom. Gila zirka proma-
trača. Čovjek je to ruševan, biće koje odiše bezvoljom i
očajem, ali koje još uvijek nije od svih odustalo i pod čijim
šinjelom netko još uvijek pronalazi nadu. Gila promatra
njegov očaj. Ruina se otkriva u svakom njegovom dijelu.
Počinje od nogu. Tup-šuš-knop. Jedna je noga zdrava i
čvrsta, dok stoji cijelom je težinom naslonjen na nju. Kad
hoda ona stvara tupav zvuk udaranja. Druga noga šuška.
Kruta je, ni u hodu se ne pregiba se u koljenu. Nogavica

sivih hlača na njoj vijori. Pod hlačama nema noge, to je proteza, drveni nadomjestak za nedostajući ud. Zato ima štap koji knokće dok se njim podbočuje o kamenu ledinu pred Gilićom kućom. Čovjek bez noge nema ni ruku. Pod jednim rukavom dugog sivog ispranog šinjela čvrsta je ruka koja drži štap, drugi rukav je preklopjen, zamotan i podvezan na visini ramena. Čovjek bez noge i bez ruke možda nema ni oko. Jednim promatra Giliću kuću, posebno se zaustavlja na svakom detalju tog malog kamenog zdanja, a drugim škilji, možda je i zatvoreno, možda malo otvoreno, sakrivena iza zavjesa Gila ne vidi ima li čovjek drugo oko. Čovjek koji nema ruku, nogu i oko – pola je čovjeka, još mu je jedino duša možda cijela, ali to Gila s prozora ne može vidjeti.

Iza njega, mladić koji je vozio kar sad iz njega istovaruje dvije koze. Spušta jednu po jednu pored kara i privezuje ih za drveni točak. Dvije bijele koze, debele i uhranjene, stoje pored kara i osvrću se ima li gdje kakav čuperak trave koji bi mogle obrstiti. Mladić je pomalo nestrpljiv, rasteže se, tapše tovara i pogledava čovjeka bez noge i bez ruke i možda bez oka, očekuje da se ovaj pokrene, da dovrše svrhu svog putovanja, ali čovjeku se ne žuri. I dalje stoji i hladno promatra kuću.

Gila je dovoljno vidjela i sve razumije. Pušta zastor i otvara vrata gostima.

„Faljen Isus“, pozdravlja s vrata.

„Tražim Gilu kučibabu.“

„Ja sam.“

„Ti si Gila?“

Pred njim je žena koja ne odgovara onoj koju je očekivao. Baba kojoj se nadao imala bi bore, hodala pogrbljeno, teret i skustva bi je zgužvao i slomio i gledala bi ga nepovjerljivo i sumnjičavko, kao što i skusni i opečeni prosudjuju nepoznate. Gila gleda vedro, otvoreno. Imala jedva oko trideset godina i nosi ih lako i prpošno. Nepokrivena svijetla kosa boje bukvinog pepela pada joj preko ramena, nebojani suknjeni gunj nategnut je preko čvrstih grudi i ona ničim ne skriva mladost, ženstvenost i razigranost.

„Gila kučibaba?“ ponovi on.

„Gila gvozdenzuba, štriga i irudica. Zovi me kako hoćeš, nije bitno. Mene tražiš.“

Uvela ga je u kuću, iznijela vino i ponudila mu da sjedne za stol. Ostao je stajati i promatrati unutrašnjost. Pogledom je prelazio preko svih mračnih ukrasa i pomagala koje su joj visjele po zidovima i mogla je osjetiti da je zadovoljniji okruženjem nego je bio s njenom pojmom. S krovnih greda visjeli su busenovi suhih biljaka i prostorijom se gotovo i nije moglo proći da se glavom ne očeše o neki stručak. Po zidovima su bila zakucana krvna zečeva, slamom povezane kosti nepoznatih životinja i jedna neispredena kudilja vune. Na drvenoj škrinji s koje se boja ogulila, ali se još mogao prepoznati motiv nasmiješenog sunca, ležala je bijela mačka i ignorirala goste. Korito pred kominom bilo je puno oraha, a u kominu je tinjao žar koji je grijao prostoriju. Iako je zima već počinjala, sve je mirisalo po kadulji i ružmarinu i snažan miris gušio je goste.

On se nakašljao pa pitao: „Ti bacaš čari?“

„Bacam.“

„I rade li?“

„Nekad rade, nekad ne rade.“

„Kada rade?“

„Kad je sreće.“

„Kad je sreće“, ponovio je sebi u bradu pa iz džepa šinjela izvukao metalnu tabakeru, istom je rukom otvorio i prinio ustima, usnama dohvatio zamotanu cigaretu, uz glasan klopot zatvorio tabakeru i vratio je u džep. Promatrala ga je kako istom rukom vješto vadim kresivo i potpaljuje cigaretu. Shvatila je da je prošlo više desetljeća otkad je ovaj čovjek pola čovjeka. Stranac je otpuhnuo par dimova i svo vrijeme pogled držao čvrsto fokusiran na Gilinom licu.

„Svi ste vi lažovi i šarlatani, živite na račun nesretnika kojima prodajete lažnu nadu“, rekao je grubo.

Gila ga je sad mogla dobro promotriti. Iza napola spuštenog kapka nije bilo jabučice, kapak je visio kao zastor i loše skriva prazninu. Jedva vidljiv ožiljak protezao se od ruba oka prema sljepoočnicama, razgranavši se u lepezu dubokih bora. Cijelo mu je lice bilo izborano, od dubokih ravnih brazda na čelu, do neočekivanih staza po obrazima.

„Nada ne može biti lažna“, odgovorila mu je. „Nada nije istina ili laž, nego je stanje i volja.“

„Nada je laža, jer je samo želja za nečim što se nije dogodilo, a najčešće ni neće.“ Govorio je bez podizanja glasa, odmjereno i ravno, zastrašujuće hladno.

„Nada je potrebna, jer bez nade čovjek zapada u očaj i bezvolju. Postaje kao ti – ljuštura koja nema vjeru u budućnost.“

„Nada je prevara, jer ne mijenja budućnost.“

„Budućnost je prevara, jer ne postoji zapisana sudbina.“

„Čemu onda sva bajanja i pretvaranja?“ podigao je ton prvi put otkad je ušao u njenu kuću. „Već si i priznala da tvoje čari i magije ništa ne rade.“

„Nisam to rekla. Rekla sam da nekad rade, nekad ne. Rekla sam da rade kad je sreće.“

„Sreće? Koje sreće?“

„Sreće da se nešto dogodi ili ne dogodi. Ako je sreće biće kako se ljudi nadaju, ako nije neće.“

„A za tu sreću na koju nisi utjecala ljudi ti ostavljaju srebrne guldene. Vi ste dažbinari sreće. Kao hožda ili pop koji kažu veliki je bog dao da ti padne kiša i da ti ne osuši žito, a sad daj vriču brašna jer je bog bio tako milostiv. To je namet na sreću. Vi ste poreznici slučajnosti.“

„Ja nisam hodža ni pop.“

„Bio sam i kod hodže i kod popa. I gori su od tebe. Ti bar priznaš da tvoje čari ništa ne rade.“

Čovjek napokon sjedne za stol, dohvati mijeh i nagne veliki gutljaj vina. Gili su na vrata dolazile dvije vrste ljudi – oni koji vjeruju i oni koji nisu sigurni u što vjeruju. I jedni i drugi bili su spremni platiti za neizvjesnu mogućnost tuđeg utjecaja na vlastite muke. Nitko se u njenoj kući nije zatekao slučajno. Kad je čovjek bez oka sjeo za njen stol znala je da je zaradila one koze.

„I ti ne vjeruješ da moje čari rade, ne vjeruješ ni u boga ni u vile, pa ipak si došao tu i spreman si skupo platiti za moj urok. Ja znam zašto. Ja ti mogu pomoći.“

„Što ti znaš?“ stisnuto se na stolici kao ga nešto pritišće. Oko Gilinog je stola nekoliko niskih tronožaca i kad čovjek sjedne na njih odmah je niži, posebno od Gile koja sjedi na visokom stolcu i nadvija se nad goste kao gospodarica ovog malenog proročišta.

„Bio si u ratu, vidiš si strahote koje nitko nije, sad ne želiš da drugi prožive što si ti. Zato si ovdje. Došao si po urok protiv zla.“

Čovjek je cinično puhnuo. Nastavila je.

„Već si dugo pola čovjeka, mora da si pušku nosio vrlo mlad. Imaš šinjel oficira, car je skupo platio tvoju ruku i nogu, sa dvije si koze došao platiti urok koji ne vrijedi ni par krajcara. Za cara si hvatao Napoleona po Austriji ili Češkoj, ginuo si u njegovim bitkama, možda bio i zarobljen. Ali si bio тамо i kad je pao, zato je car bio tako velikodušan.“

Njegova šutnja potvrdjivala je njene riječi. Vidjela je kako mu se orosilo čelo. Iza naborane fasade vraćale su mu sve te slike.

„Sad si tu jer ti je to ostavilo ožiljke. Rane koje nisu zarasle poput tog reza pod ramenom. Tijelo se zalijeći ali nitko ne može pobjeći od rana na duši. Želiš zaštitu od takve sudbine.“

„Sina“, rekao je.

„Imaš sina.“

„Rodio se prošle nedjelje.“ Na spomen djeteta bore na njegovom licu promijenile su smjerove.

„Jesi sačuvaо postelјicu?“ pitala je. Kimnuo je potvrđno. Znači da je planirao ovo od prvog trenutka. Nema moćnije amajlje od djetetove posteljice. Bio je i kod hodže i kod popa, ostavio im guldene i krajcare, ali je samo njoj donio postelјicu. Promatrala ga je i šutjela. Čekala je da izgovori ono što je kuhalo u njemu. Tupo je gledao je u prazan stol a obrve su mu poskakivale otkrivaјуći osjećaje iza naboranog zida sazidanog na licu. Smrknutost, ljutost, pa nesigurnost, ljubav, potom briga, obrisi sretnih i sjene zabrinjujuća sjećanja, obrve su skakale gore dolje, nagibale se u ovim ili onim smjerovima, bore na čelu su se mreškale i ravnale i svaka je slika u njegovom umu stvarala novi izraz na njegovom licu. Napokon podigne pogled i progovori.

„Oču da poživi ko čovjek. Oču da nikad ne vidi rata. Da nikad ne mora uzet pušku u ruke i pucat na drugog čovjeka i da ne mora bježati od metka drugog čovjeka. Oču da poživi ko čovjek, da se boji vuka i bolesti, a ne bombe i bajunete. Ja to nisam imo, moj čača to nije imo ni njegov čača prije njega. I nijedan muški u mojoj lozi nije poživio svoj vijek bez da je u ratu izgubio glavu ili dušu. Nijedan muški iz cijelog ovog kraja nije poživio život da nije bio u nekom ratu. I tako je od pamтивjeka. Još se nije rodio čovjek koji nije osjetio rat. Oču da on bude prvi. Oču da se ta kletva prekine. Ko je na nas bacio kletvu, što smo učinili da smo je zaslužili? Ako triba kučababi ići – ići. Ako se triba boga odreći – odreću se. Al moj sin neće patiti zbog drugih krvopija. Imaš li čari za to?“

Uspuhao se dok je sve izgovorio. Nagnuo se nad stol i mogla je namirisati njegov znoj. Disao je teško i isprekida- no poput osuđenika koji čeka na izricanje presude.

„Imam“, rekla je mirno. „Postoji vradžbina za to. Vrlo jaka vradžbina.“

Oči su mu zasjale na njene riječi. Osjetila je kako je omekšao, duboko izdahnuo i opustio ramena.

„Radi li?“ pitao je tiho, gotovo nježno.

„Radiće, al ćeš napraviti sve kako ti kažem. Napraviti ćeš sve i raditi će.“

„Jel sigurno?“ pitao je kao da ništa ne zna i ne razumije.

„Sigurno“, rekla je uvjerljivo.

„Sigurno“: ponovio je kao da potpuno vjeruje u to.

Ruina od čovjeka zazidana u oficirski šinjel i sakrivena iza mrkih pogleda nježno se tresla. Sumnje i optužbe su se rasule kao pijesak kroz prste i pred njom je na stolici ostalo samo ispuhanо smežurano srce.

Digla se sa stolice i započela svoj igrokaz. Dohvatila je molitvenik pažljivo umotan u krzno crne koze, pa ga otvorila na slučajnom mjestu, prstom prelazila preko re-

dova i neartikulirano mrmlijala. Onda je otisla do komina i iz lončića koji su visjeli s grede izvukla suhe grančice, po-crnele košćice i još neke neprepoznatljive artefakte, pa ih rasula na stol. Nježnim pokretom je odgurmula mačku sa škrinje i ova je nevoljko skočila na zemljani pod i priče-kala dok je Gila u škrinji pronašla lanenu vrećicu. U vrećici je bio smotuljak pažljivo umotan u svijetlu kožu. Pažljivo ga je razmotala i otkrila čuperak oštih crnih dlaka. Iz la-dice u stolu je izvukla čisti bijeli papir i grafitnu olovku.

„Sad piši što ti govorim. Prvo ćeš uzeti ove dlake crnog vuka i ušiti ih dietetu u jastuk.“

Čovjek kimne u znak razumijevanja.

„Pišeš li?“

„Ne triba mi pisat, zapamtiću.“

„Moraš zapisat. Magija se stvara tek kad se zapiše. Nema magije bez riječi, a nema jače riječi od one zapisane.“

Čovjek slegne ramenima. Nagne se nad stol pa se uz štap teško podigne iz stolice. Tup-šuš-knok, došepesa do vrata, otvori ih i zadere se: „Stipica, irudati, dolazovam!“

Stipica je dječak ili mladić od petnaest, šesnaest godina, obučen je u uširkoru, besprjekorno bijelu košulju i prstima stalno navlači nedorasli brk koji mu se tek nadzire pod nosom. Olovku u ruku drži kao da je nož i preplaćeno pogledava u smjeru čovjeka koji mu je poslodavac i mecenja.

„Piši, šta sam ti škole plaćao, sad da te vidim!“

Mladić stišće olovku u ruci, ali kao da ne zna što će s njom.

„Znači, prvo – čup dlaka crnog vuka ušti u jastuk. Crni vuk je posebna zvijer koja se neće roditi od dva vuka, njezinih čup čuva od svih uroka“. počela je Gila diktirati.

Mladić se znojio za svako slovo, ali ih je brižno i pažljivo, oblijuijući se pri svakoj novoj crti, zapisivao na papir.

„Da vidim posteljicu.“

Čovjek na stol izvadi smotuljak platnenih krpa zavezan konopom. Gila ga razmota i pogleda.

„Nije ni plava ni crvena, to je dobro. Zakucat ćeš je za uzglavlje. Onda ćeš uzet kuburu, ispučat dva punjenja pred vrata kuće i objesit je iznad vrata sa cijevi prema dole. Ispilat ćeš jedan mladi dub, da nije viši od pet lakata, skini mu grane i dovuci do kuće, tu ga nacijepaj i naloži u kominu. Kad se rasplamsa, ovo ćeš baciti u vatru“, pokaže na grane i kosti koje su stajale na stolu. „Pazi da ti se ne prospe, mora cijelo izgorit. I zadnje, nađi krepanog konja, ne smiš ga ubiti nego nać, njemu ćeš odsić glavu i zakopat ispred praga.“

„Jesi zapisao?“ pitao je čovjek mladića.

„Pišem“, mladić je još tvrdo potezao olovkom po papiru. Kad je završio obrisaо je znoj sa čela i osmjehnuo se uz duboki uzdah olakšanja. Gila provjeri papir i preda ga čo-

vjeku. On ga presavije i ugura u džep.

„Što ču s papirom kad napravim sve?“ pitao je Gilu.

„Čuvaj ga. Kad malom narastu prve dlake na tijelu sve ponovi. Nađi čup vuka i opali kuburu. To će ga čuvati dok god živi pod tim krovom.“

„A kad ode?“

„Kad ode znači da više nije dijete. Onda ga više nemaš što čuvat. Onda je svoj čovjek.“

„To nije dosta. To nije dovoljno.“

„To je sve što roditelj može i smije.“

„To je pre malo“, čovjek se smr knuo, bore su mu ponovo uokvirile pogled, mrak se spustio preko čela. Rukom je čvrsto stiskao džep u koji je spremio papir s vradžbinama. Ponovio je koliko je malo i ništa dobio u ovoj kući, ali se ipak čvrsto držao i za to ništa.

„Onda kad postane čovjek, onda me ponovo pronađi“, rekla je kao da je to sasvim izvjesno, da će njegov sin odrasti i postati čovjek, da ga on neće zauvijek zaključati u toj kući u kojoj će ga štititi više sile koje i jesu i nisu, i nekad su samo lažna nada, i nekad su istinska magija u koju više od ikog vjeruju roditelji. I stotinu se puta već dogodiloisto, čovjek vjeruje da je sam sebi dovoljan dok se njegova samoća ne umnoži, dok ne postane mnoštvo, dok ne postane obitelj. Tad se njegov duh okreće oko sebe i traži pomoć. Majke pale svjeće u crkvi, očevi čiste svoje stare kubure i svi se nadaju spasu jer je spoznaja okrutnog svijeta i našeg ništavnog utjecaja na njega pre-golema.

Namršten čovjek je odškrinuo vrata a prosinački mu je vjetar nekoliko pahuljica otopio na licu.

„Ni u ovoj kući nema spasa. Nigdje nema spasa.“

Kad su Gilu u kut satjerali / zvijer su tako na se dotjerali

Nit se Gila sudbi povinjuje / nit se moral puškom utjeruje

Glava 20.

U kojoj Gila puškom uzima što joj po pravu čovječnosti pripada, jer čovjek ne smije imati opravdanje za postati zvijer makar morao biti zvijer da bi to dokazao.

Nigdje nema spasa. Ni u ovoj kući nema spasa. Namršten čovjek je odškrinuo vrata a prosinački mu je vjetar nekoliko pahuljica otopio na licu. Spustio je obrve, nakrivio brk, rekao da nemaju ništa, da su im sve uzeli i zalupio vratima. Ženu pred vratima nije pravo ni pogledao, nije ni video smotuljak koji je stiskala na njedrima. Što manje zna to mu je lakše zatvoriti vrata. Tuđa se muka brzo zakači, ljudi na nju nisu imuni, zato imaju vrata. Krut pokret rukom za brzo odrješenje od tuđih muka. Vrata pred Gilom se zatvaraju velikom lakoćom, čak i ona masivna, napravljena od debelih hrastovih dasaka što su od težine pala sa okova

pa struž po kamenom pragu i treba ih snažno gurnuti da se uopće pomaknu. Zatvaraju se i meka vrata od bukovine, priručno skrojena nevještom rukom. Zatvaraju se skupa vrata, fino obradena, bogatih uvinutih štukatura, koja čuvaju dva ljuta psa kojima se gubice zapjene dok laju na neželjenu pridošlicu. Zatvaraju se i ona izgorena, pocrneljela, što im je plamen otvorio procjepe kroz koje vjetar upuhuje snijeg, pa je na njih zakucan i zaslon od teškog sukna da se hladan vjetar i tuđe nevolje ne uvuku kroz rupe. Zatvaraju se pred Gilom čak i ona vrata kojih nema, kameni okviri iz kojeg vire zardalji okovi na kojima nikakvih vrata više ne visi, pa i u takvim kućama ima živih duša a ni one nisu voljne dijeliti svoju nesreću sa sivom ženom.

Gila već posrće po snijegu, lijepe se pahulje na predugu dolamu u koji je ogrnuta, gomilaju se slojevi ledene kore na njenoj glavi i ramenima. Kaput postaje sve teža, sapliće joj se o rubove koji se vuku po zemlji i svaki joj je korak napola pad. U njedrima čvrsto stiše malo biće umotano u debele vunene perine, spaja lice s njegovim licem i promatra da li diše. Beba već satima ne plače i Gila odbrojava njegove sitne udahe. Treska je da joj pokaže da je još ujek s njom i trlja svoje bolno promrzle dlanove o vunu u koju je malo tijelo umotano.

Prostor se mrači, dan brzo gasne. Na istoku je već noć, sa zapada svjetlo polako zamire, samo još mjesecina daje konture stvarima. Iz tla se podigla magluština i svaka vizura postaje rasplinuta, sjene se formiraju u oblike i u jednom od njih ona vidi obrise vuka. Tiha zvijer sjedi na brežuljku i prijeti svojom pojavom, zna Gila da je iza nje već satima, osjeti ga svaki put kad je preplavi očaj.

Ponovo lupa o upravo zatvorena vrata. Otvorite, moli. Imam dijete, više. Tu je vuk, jauče. Vrata se otvaraju i iza nje namršten čovjek sad drži pušku. Odlazi, grubo joj kaže uperivši u nju cijev, odlazi odavde, nemaš što raditi ovđe, tvoji su nam ovo napravili. Ali koji – tvoji? Gila nije njihova, koji god da su, što god da su učinili. Ona ne zna što se tu dogodilo, prepješaćila je previše brda i ne zna ni gdje je ni tko su njeni ni tko su drugi. Pratila je samo dimove krovova pod kojim je tražila spas a vuk je sve bliže.

To je posljednji dim ovog jadnog sela i ona nema kud dalje. Iza nje su zatvorena vrata, ispred nje novo brdo za koje više nema snage. Osvrćući se odklapsa iza kuće. Ne odvajajući ruke od smotuljka na grudima prevali se preko zidića i dovuče do stražnjeg dijela gdje su pod kratkom nadstrešnicom posložene cjepanice za ogrjev. Jedan je kut prazan, cjepanice otud su već naložene i ona se uvlači u njega. Kroz porozan kameni zid može čuti roktanje svijne i glasove ljudi. Bebu polegne iza sebe, pa klekne i od cjepanica krene slagati zid, skloniše od zvijeri i od snijega. Slaže cjepanice i čini se da uspijeva, mala jazbina počinje dobivati formu, a onda jedan komad sklizne i za sobom povuče cijelu klimavu strukturu. Skuplja se u kutu, obavlja oko djeteta i tihu mu pjeva. Snijeg je i dalje polako sakriva od svijeta, a sjena vuka se primiče. Beba kašljucne i Gila se prene od tog slabog trzaja. Treska je a djetešće jedva reagira na podražaje. Štipka je po obrazu i beba se mr-

šti. Stavlja joj mali prst na usne i beba ga prima i počinje cuclati. Peče je koža na šakama. Kad pokuša saviti nožne prste osjeća samo bol. Zrak se noći ubrzano hlađi i vjetar pojačava. Kovitla dim koji izlazi iz kućice i spaja se s maglom. Između sjene lovora i crnike ponovo vidi poznati obris. Njen vuk je ponovo u blizini, samo nekoliko koraka od nje. Samo sjedi, uvijek sjedi, miruje i pažljivo je promatra. Ne vidi mu lice, ali zna da je gleda. Pozorno promatra snagu koja gasne u njoj. Ne odvaja se od nje. Stalno je tu. Samo čeka. Vreba.

Gila pjeva. Djetetu na uho šapće brojalicu. Teško miš bez rupe, teško pratrut bez župe. Teško popu bez mise, teško ditetut bez sise. Teško plotu bez koca, teško sinu bez oca. Pjeva sve tiše. Pjesma polako kopni. Teško orlu bez oka, teško curi bez momka. Teško jezeru bez žabe, teško selu bez babe. Teško majci bez bebe... gorčina u grlu gasi joj glas... teško meni bez tebe. Pjesma prestaje. Gila plače bez suza. Pada snijeg na posljednje udisaje Gile kostonoge. Kako je strašna Gila, Gila irudica, Gila štriga, zvijer među ljudima, vještica zbog koje je kleknuo i sam car austrijski udahnula svoje posljednje udahе u drvarnici kamene potleušice pod Kamešnicom? Gila broji vrata koja se nisu otvorila. Broji krovove pod kojima se nije ogrijala. Sela koja su je odbila. Vrti u glavi lica ljudi koji su je mogli spasiti a okrenuli su joj leđa. Kako se Gila vladarica volje dovela u situaciju da ovisi o dobroj volji drugih? Kako dobra volja može biti prevaga hoće li netko preživjeti ili se smrznuti kao miš koji nije uspio pronaći svoju rupu? Ne može, dobra volja ne može biti prevaga između života i smrti jer dobra volja to ne smije biti. Čovjek ne smije okrenuti leđa drugom čovjeku, to je ono jedino što čovjek jest, jedina njegova svrha. Čovjek ne smije imati opravdanje za postati zvijer.

Podigla je pogled i pred njom je stajala poznata sjena. Vuk je sjedio i smiješio joj se. Zvijer likuje. Ne! viknula je i vučji se oblak rasplinuo. Ne, ponovila je tiše. Samo je jedna zvijer ovdje i to nije fantazma vuka. Pokrenula se. Spustila je vuneni smotuljak na tlo i pažljivo ga ogradiла cjepanicama, ovaj put pazeći kako ih slaže. Kad je složila malu i čvrstu utvrdu, skinula je kaput i pažljivo ognula drveno gnijezdo, pa i pokrivač dodatno učvrstila cjepanicama. Goloruka je potrčala do grma lovora i otrgnula nekoliko grana. Smrznuta koža dlanova je pucala dok je šakom povlačila po grani i trgala lišće. Zadigla je suknu u priručnu vreću i napuniла je lišćem. Hladnoća joj se upuhivala pod tanki lan. Koža ju je pekla, ali nije zastajala, već je lakim korakom jurnula prema kući. Potleušica je rasla na kosom terenu, kad joj je prišla straga krov od kamenih ploča dosezao joj je do prsa. Popela se na krov i tihim koracima, pazeći da ne sklizne na snijegu, prišla dimnjaku. Lišće je istresla u dimnjak, pa skinula suknju i košulju i zgužvala ih u platneni čep. Pažljivo je ugurala svoju odjeću u dimnjak, pazeći da ga potpuno začepi, onda gola skliznula niz krov, dohvatala jednu cjepanicu i melkim koracima prišla vratima. Stala uz njih i priljubila se uz zid. Studen sa zida ulijevala se u njenu kožu. Tijelo joj se izoštalo, disanje ubrzano, hladnoću nije ni osjetila. Gili irudici blistale su oči. Čula je kašljanie

i psovke. Vrata su se otvorila i uz oblak dima jedno je dijete istračalo vani, kašjući i pljujući ispod sebe. Kad je iz kuće izšao muškarac zarežala je i svom snagom zamahnula cjepanicom prema njegovoj glavi.

Gila zvijer:

Zajaukao je tek nakon nekoliko minuta. Sad je ležao pred kominom, trbuhom prilijepljen za kameni pod i rukama ispruženim iznad glave, u poziciji kojoj su ga dovukli sa snijega. Do njega je postrojena sjedila cijela njegova obitelj: žena, troje djece i dvoje starčadi. Pred njima Gila, zavaljena u stolicu s kremenjačom u ruci, ciljajući naizmjenično svakog od njih.

Žena je u naručju držala bebu. Lanenu krpicu je umakala u posudu pa davala bebi koja je halapljivo sisala.

„Zasladena voda jon paše, prigladnila je“, govori žena, „al mora pit mlika. Priko Vratine u Aršulićima je Naduša, dojnica. Ona će ti zadojiti dite.“

Gila kimne i ne spušta cijev puške.

Čovjek na podu ponovo jaukne. Budi se iz nesvijesti, hvata se za glavu, gleda tragove krvi koje mu ostaju na prstima. Mrmlja dok pokušava ustati, a onda ugleda Gilu i stane. Ona mu puškom pokaže da ostane sjediti gdje jest. Čovjek gleda po kući. Sinija je prevrnutu, stolci razbacani. Njegov najstariji sin je izgreban po licu, stara majka se drži rukom za glavu i tihu jauče, tetka je upala u trans i samo ponavlja majkobožjamolizanas, majkobožjamolizanas. Pred njima sjedi gola žena sive kose i hladnog pogleda cilja u njihova prsa.

„Uzmi sve samo nas ostavi.“

Gila šuti i čvrsto drži pušku. Kremenjača je duga i rđava, ali je napunjena i kokot joj je nategnut.

„Imamo prasca. Uzmi ga, samo nas ne diraj. Sve moš
uzet.“

„Neću uzet sve. Uzeću samo ono što mi pripada i ništa više od toga. Ono što ste mi i sami trebali dati.“

„Glad je. Turci su nam odnili svu živinu, samo nan je prasac ostao. Nemamo ni za sebe.“

„Pa što da je glad. Jel čovjek prestane bit čovjek kad je gladan? Jel jede jedan druge, jel postane zvijer?“

Muškarac šuti. Baba se križa. Jedno je dijete sakrilo lice u materine skute. Drugom niz obraze cure tihe suze. Svi bez riječi gledaju lice žene i vrh cijevi koju je uperila u njih, samo beba gleda prema nebu i guguće.

„Koru kruha, bukaru vode i malo topline ognja, to je sve što sam tražila od vas“, Gila nastavlja. „Kad čovjek ništa nema još uvijek ima dušu. A duša je čovjekova jedina stvar koja ga razlikuje od vuka. Čovjek je čovjek samo kad drugog čovjeka smatra čovjekom. A što ste vi?“

Šute. Nitko ne zna odgovor. Ne zna ga ni Gila, ali zna da se puškom može poučiti moral samo dok je napunjena.

Spusti cijev puške prema podu, ali je i dalje čvrsto stišće šakama. Ukućani tiho odahnu. Čuje se samo mljuckanje bebe.

„To nije tvoje dite“, kaže starica. Beba je stara koji mjesec i žena vidi da Gila nema si stas ni dojke žene koja je nedavno rodila. „Jesi li ga ukrala?“

„Maloprje ste ga htjeli pustiti da se smrzne, a sad vas je briga.“

„Jesil ti vištica?“ pita jedno dijete. „Imaš srebrnu kosu ka u babe, a lice ka u divojke.“

U toploj prostoriji je skinula mokru maramu i raspustila kosu. Gilina je kosa siva i na svjetlu vatre iz komina sjaji poput srebra.

„To je Gila, vištica bile kose“, progovara starica. Glas putuje brže od nje i u ovom kraju svi znaju za nju.

„Što ćeš nan učinit?“ pitaju.

„Bacit ću kletvu na ovu kuću“, hladno im odgovara.

Majka se prene, rukom pokrije usta. Tetka zajauče. Dijete cikne. Starica se prekriži. Muškarac se namršti.

„Nikom nećete moći učiniti što ste meni skoro učinili. Idući put kad se oglušite o tuđu nesreću sami ćete izgorjeti u njoj.“

Beba tiho podigne i zatvori oči.

„Zaspala je“, kaže žena.

„Donesi je.“

Žena bebu stavi Gili u krilo, pa korakne unazad i sjedne na svoje mjesto na kameni banak. Gila pomazi dijete po glavi, ali ne pušta pušku i ne skida pogleda za svojih za-točenika.

„Imate li kola?“

„Imamo, ali su nam odveli konja“, odgovara muškarac.

„Ima li u selu koji tovar?“

„Ima, u strica.“

„Slušaj me pažljivo. Ovako ćeš učiniti. Sad ću spustit pušku, a ti ćeš dignut ovaj stol pa ćemo na njemu jesti. Iznijećete što imate i gostićemo se, kao što bi ugostili svakog dragog gosta. Daćete mi neke robe da pokrijem. Onda ćemo spavati. A u zoru ćeš uzet tovara i odvest me u Aršuliće. Kad se vratиш svojima, na vrata ove kuće ćeš crvenim koncem zavezati zvono. Ko tim zvonom zazvoni primičeš ga kao svoga. Samo oni koji nogom razvaljuju tvoj prag zaslužuju zrno iz tvoje puške. Ne poslušaš li me vrag će ti izići iz onog komina i tvoja djeca neće više vidjeti sunca. Tu kletvu sa sebe nikad nećeš oprati. Razumiješ li me?“

Razumio je.

Iznijeli su pogaču i skuhanog graha, a otac je iz ambara izvadio nenačetu slaninu. Jeli su svi zajedno bez previše riječi. Djeca su se gušila žvačući preveliko izrezane komade slanine, a roditelji ih prvi put nisu korili zbog toga. Beba je u mirno spavala Gilinom krilu. Prinijela je njen obraz svome i osjetila tiki dah. Poljubila ju je u usne.

„Jel ti to prava kosa?“ djevojčica prstom pokaže u Giline duge sive vlasi.

„Je, to mi je prava kosa.“

„A kako je srebrna, kad smo mi čuli o vištici bile kose?“

„Bila je bijela. Ali je sa svakim novim čarima što sam je bacila postala malo tamnija.“

„Jesi i sad bacila čari? Oće i sad potamnit?“ zabrinuto pita.

„Oće. I sad će potamnit.“

„Nikad nisan vidila takvu kosu.“

Dijete povuče pramen kao da se hoće uvjeriti da je to zbijala kosa žene, a ne čudesno krvno kakve magične zvijeri.

Stanislava Nikolić Aras

Kapetan koji je promijenio smjer

Srkala sam grejp skidajući pulpu i sok zubima i usnama sjedeći sama za kuhinjskim stolom punim mrvica od sinoćne večere. Na stolu su se nalazile i dvije čaše s ostacima vina, nekoliko šalica s namočenim vrećicama čaja, prljavi tanjur, prokljilala pšenica, soljenka, svjećnjak s dogorjelim svijećama. Jela sam ga ne razmišljajući, topila na jeziku sitne jastučiće voćne pulpe glatke kao kavijar prelazeći jezikom po voću a zubima guleći koru. Kroz prozor sam vidjela maglu nad morem. Moja djeca su spavala. Sin na kauču, kći u mom krevetu, bivši muž u dječjoj sobi. Pas na kauču podigao je glavu i nastavio spavati. Mačka se jutros nije pojavila da je nahranim iako se ona ujutro zajedno sa mnom budi rano i uvijek me gleda dok pripremam čaj ili doručak. Od kore grejpa usne i jezik potpuno su mi utrнули. Trpjela sam bolno žarenje u predjelu usne šupljine, a kada bih se obliznula osjećala sam gorčinu od kiseline iz kore agruma koja se razlila po usnama i oko usta. Cijeli taj dio lica mi je pulsirao i kao da se malo povećao. Nesmotreno sam to učinila, pomisliла sam. Uzela sam mobitel i napisala ljubavniku poruku.

„Pojela sam grejp ali nisam mu ogulila koru nego sam jela guleći ga ustima i sada su mi usne spaljene“

„Kakav je bio grejp?“ otpisao je.

„Zut“

„A je li bio sladak ili kiseo?“

„Bio je gorak“ napisala sam „kao život“.

Nakon poruke osjetila sam da je taj trenutak ona žarišna točka iz koje može poteći priča. Ako ja, recimo, ustanem od stola na kojemu sam sinoć servirala večeru, odjenem se u tišini, uzmem nekoliko stvari i stavim u torbu, nanesem ruž na utrnute usnice i izđem iz stana. Zatvorim za sobom vrata svjesna da to nije obično svakodnevno zatvaranje za sobom vrata nego ono jedno posebno zatvaranje vrata, siđem niz stepenište, kročim na pustu ulicu u božićno tih svećano jutro. Vani u magli čuju se sirene brodova iz luke, zvone božićna zvona. Pitam se bi li povela psa u svojoj fikciji. Ostavila poruku na stolu? To su ona pitanja koja dođu poslije kad smo već sve što je trebalo učiniti, učinili. Pitamo se poslije.

Majka u meni htjeti će još jednom poljubiti usnulu djecu. Pomirisati njihove tople obraze. Domaćica u meni pomislit će na prljavo suđe i znati će da će bivši muž, uvidjevši da sam isčezla iz tlocrta braka, prvo pomisliti „Mogla je barem suđe oprati“. Riječ barem uistinu je odbojna riječ. Mogla sam u svojoj fikciji barem suđe oprati. Ali nisam. Ili ču se ipak nagnuti nad sudoper. Čovjek često stoji iznad žarišne točke i ne donosi odluku o smjeru priče, pušta je da se sama lijeno odvija s njim u glavnoj ulozi, koji u vlastitoj priči statira. Promisliti o tom mjestu bilo bi kao da brod u luci jednoga dana ukrcu putnike i automobile koji svakoga dana putuju na kratkoj relaciji preko morskoga kanala do otoka, dakle ukrcu ih a onda kapetanovom neočekivanom odlukom jednostavno promijeni smjer. Ljudi bi sjedili u brodskom salonu čitajući novine, piјući pivo ili kavu, čavrlijajući sa susjedima a onaj tko bi gledao kroz okrugli brodski prozor možda bi nakon nekog vremena primijetio da se u vidokrugu nešto promijenilo. Možda ne bi prošli pored uvale koju vide vozeći se ubičajenom rutom. Ili bi prošli uz nazubljene hridi koju inače ne vide. U slici mora ne bi mogli ništa ni primijetiti naivni putnici ukrcani u utrobu motornog broda koji je kapetanovom neobičnom odlukom promijenio smjer. Ipak onaj putnik koji bi posumnjao u okrugli detalj izdvojen iz arhipelaga osvrnuo bi se zbumjeno oko sebe, primaknuo prozoru možda i izašao na palubu provjeriti kamo vozi ovaj brod. Možda bi na radiju svirao stari hit *Kud plovi ovaj brod*. Ili bi to ipak bio suvišan detalj u fikciji koja je sklona sinkronicitetima. Prepustimo to slučaju koji je mogući i u potpuno izmišljenim pričama. Kapetan za to vrijeme drži kormilo u odlučnim rukama i plovi naprijed u svoj ludi naum. Na kapetanskom mostu mrtav hladan kapetan u odori, kapetan koji je promijenio smjer. Ljudi općenito imaju povjerenje u kapetane i ne razmišljajući ulaze u brodove. Zapovednici brodova odgovorni su pojedinci, prekaljeni pomorci dorasli odgovornoj poziciji i poslu kojega obavljaju. Kapetani

možda niti ne pomišlju takvo što, a ako i da onda su svjesni da bi takva nesmotrena i luda promjena smjera bila opasna i svakako bi imala neugodne posljedice čak i da sve prođe u redu. U svakom slučaju putnici bi se neugodno iznenadili shvativši da su njihovi životi ukrcani na brod koji vozi zagonetni kapetan.

„Ovo je nečuveno“ rekao bi netko. „Što se zapravo događa?“ „To bismo i mi htjeli znati“ . Ljudi bi se uskomešali, posada broda zabrinuto bi potrčala prema komandnom mostu. Konobar bi se naginjao preko metalnog šanka u salonu, netko bi možda trgnuo neko žestoko piće da se smiri. Ako bi iznenađenu posadu netko nešto pitao sigurno bi odgovorili: „Ne znamo što se događa, bez panike, molim vas, vratite se u salon!“

Lako je zamisliti situaciju na otetom brodu jer to je od tog trenutka ipak oteti brod, kapetan koji je promijenio smjer je otmičar; a putnici su taoci dakle situacija je krizna. Japanski ideogram za krizu sastoji se od dva znaka: opasnost i prilika. To je žarišna točka svake priče. Opasnost i prilika.

Za to vrijeme brod odlučno siječe valove i kao što situacija postaje jasna tako postaje jasno da se i ona mora nekako završiti jer svaka priča ima kraj i u svakoj priči važan je kraj no još ne znamo je li riječ o komediji ili tragediji, u svakom slučaju na brodu koji napušta kanal i nije pristao u luci događa se drama. Atmosfera postaje napeta i nesigurna, zrak je postao gust kao da ga dišu ne samo putnici nego i neki drugi koji su se ukrcali nevidljivi na ovaj brod kojemu je kapetan promijenio smjer. Ako se udaljimo možemo ugledati i dupine i galebove i izdaleka ne bismo primijetili ništa neobično. Priča ne bi trebala ostati visjeti u zraku i taj brod ne može zauvijek ploviti pučinom pun zbnjenih putnika jer tada bi oni postali taoci besmisla. Mora postojati razlog koji bi opravdao zagonetnu odluku, do toga putovanja uvijek, pouzdanog kapetana da je jednoga dana brodu bez najave jednostavno promijeni smjer. Svakako nakon dosta prevaljenih nautičkih milja časnici bi odvojili blesavog kapetana od kormila i ne bi ih zanimali razlozi njegove lude ideje jer ipak oni su odgovorni za sigurnost putnika a brod, pobogu, nije njegovo vlasništvo, on je službena osoba i tako dalje i tako dalje. Službena dužnost bi fikciju brzo okončala i dovela u sigurnu luku. Kapetanova namjera možda ne bi nikada izašla na vidjelo i mi ne bismo saznali što ga je navelo na takav čin da krene u nepoznate vode, da doneše takvu odluku i jednom trenutku skrene s ubičajene rute. A možda bi se putnici i uljuljali u talačkoj krizi i brzo se privikli na situaciju da ih se vozi u nepoznato. Možda bi netko pomislio da ih kapetan vodi u Afriku, da je Evropa odlučila jedan dio stanovništva preseliti u Afriku. Ljudi se zapanjujućom brzinom privikavaju na razne scenarije. „Ovo ne bi mogli ni zamisliti“ komentirali bi. Ipak vjerujem da bi kapetan sam u jednom trenutku ponovo promijenio smjer i vratio putnike s malim zakašnjenjem u predviđenu luku. Recimo da bi to moglo biti pristanite na otoku Ugljanu ili nekom drugom našem otoku. Možda Braču. Zamišljam ljudе kako trče na spasonosno kopno, u sigurnu luku, u sigurnost kao takvu, a kapetan ih gleda s komandnog mosta s morem iza leđa. I dalje ne znamo što misli.

Eto takvo bi moglo biti promišljanje o tom trenutku, toj žarišnoj točki skretanja u fikciju ili bi se naprsto mogla vratiti u krevet ležati još neko vrijeme pitajući se gdje je nestala ta mačka jutros.

Čvor

Ovih dana pristižu mi listine na kojima su otisnute pomorske karte i tlocrti gradova. Slažem ih kao što bih slagala, recimo, jelovnike. Bušim šilom na sredini dvije rupice, presavijam rub i provlačim batistnu vrpcu. Slažem čvor koji pamtim iz Ashleyeve knjige čvorova. Mornarski, dupli, samo da drži i da me podsjeća da sam i ja jednom bila тамо gdje se čvorovi uče vezivati od malena. Listine dolijeću s pučinskim vjetrovima. Definitivno. Ujutro izlazim iz noćnog sylaka i bosa dodirujem prag kuće u kojoj me zatekao san. Prsti su mi goli poput gmazova upregnutih užetom, a zglob mi je čvor, osjećam jutu zapletenu u tepih. Stojim i čutim mu kvrge. Pretpostavljam da je sve ovo maslo nekih pletilja koje nisu ni znale što čine zaplićući niti oko sebe. Na listinama, koje su mi stigle, karte su gradova i arhipelaga. Iznad požutjelih karata odštampani su kompasi i ruže vjetrova. Zašto meni? Zar se spremam na plovidbu a da ni sama to ne znam? Moguće. Dobila sam mandalu grada u ruke od žene zamotane u sivu jaknu od najlona u sobi točno ispod salona punog zrcala koje izjeda starost u mrljama. Saloča od zrcala zovu tu sobu u koju se rijetko ulazi. Riječi dana: tlocrt, labirint, ruža.

– Polako, gospodo – rekla je – polako, nije preša. Vani je pадao snijeg. Pадao je po ružama i narančама као да је неки hologram pop пjevačа odlučio стvari узети у своје руке и поразмјестити декор по узору на refren svoga radijskog hita. Карту сам спремила у торбу и не знајући што у себи носим, какав чвор сам поспремила под patent затварач. Носила сам га као што „воће носи коштицу“ не знајући. Snijeg je pao na Duždevu palaču točno u podne kada su zazvonila zvona i poletjeli golubovi. Od Palače Sponza do moga pogleda razvila se zraka i duga na bjelini. Tu sam stala, али nisam pogledala sa strane. Neke su žene prolazile оgnute u životinska krvna, stare vučice s dugom njuškom. Bilo mi je neugodno od njihova smaragdnog pogleda. Dva su muškarca prodavala loj u najljonskim vrećicama. Samo то. Kada je zelena na прсима jednoga goluba zasvjetila u mom oku pomislila sam na riječ „slitina“. Cijelim sam putem ponavljala „mjed je slitina cinka i bakra“, као неку ludu mantru што ју је уčiteljica kemije posijala у ме. У торби сам носила карту с tlocrtom carskoga grada „као што воће носи коштицу“ не знајућi.

Fratar je dotaknuo svoj čvor spuštajući se klizavim stubama sa Pila, ja sam zidine s narančama ostavila za sobom i pustila vjetru da me podigne na val od soli i morske vodene prašine. Onda je došla noć, nedoba u kojem na indigu mrzle tame svjetlucaju kapi. Plodovi divljih naranača na pozadini snijega u zidinama s kojih vise prozirne sige i tišina na moru svakako je ono što mi je na umu prije nego svane. To je moja projekcija i kako bih to zadržala u bilo kojem obliku? Pitam se na koji način poslagati glasove da zabilježe tišinu jutros u malom vrtu u kojem je sve smrzlo, samo šibe nisu i nadam se crvendaći će doći i ostaviti one male tragove na stazi prekrivenoj snijegom. Mogla bih još nastavljati niz ushićenja jer kad vidiš ujutro bjelinu treba ti ono lice koje će vidjeti tvoje čim kažeš «snijeg». Kao dah što zamagli prozor kroz koji gledaš uličnu lampu oko koje viju pahuljice i čekaš da svane, da slegne, da nađeš način kako ćeš progutati sliku stabla divlje naranče na pozadini snijega u zidinama s kojih vise prozirne kristalne sige, jer ubrzo će proći... Ništa ti više o tome neću reći. Neka recept jedno vrijeme miruje u tami, rekla mi je davno nepoznata žena na ulici. Stavila sam kartu pod jastuk punjen gušćijim perjem s obala široke rijeke. Sam od sebe savio se čvor, a mala omča ostala je sa strane.

Druga karta se ujutro, kao što sam ti rekla, našla na pragu kuće u kojoj sam prespavala. Otvorila sam vrata i pokupila je s poda kao što se kupe novine u američkim filmovima gdje je na početku život sladak a onda postane gorak. Riječi dana izvukla sam sa sobom iz noći: slitina, Sibila, sinoptičarka.

Danas je grad suh bijel i slan. Prazan je pa zvoni. Čvorove dotičem u sebi. Progutam pa zavežem. Spremim duboko, ti će mi čvorovi pomoći da se izvučem iz bunara na površinu jer sam sve svjesnija da je pred mnom plovidba. Već čujem svilena jedra kako šume. Zvuk svile. Nepogrešiv kada dođe s pučine noću u san.

Ljepila sam sjemenke za ptice ali ni jedna nije došla sve do mraka i ušla u praznu konzervu oguljenih rajčica koju sam svilenom maramom vezala za ogradić i unutra smjestila kuglu od kokosovog ulja, sjemenki, oraha, suhog grožđa i sezama. Crvendaći danas nisu došli u moj vrt. Niti sitne zebe. Vjetar je noću polomio grane i sad još sablasno zavija. Iščupao je badem s korijenjem. Crne skvrčene mokre grane hvatale su se sada krošnjom za tlo kao da se žele vratiti ispod makar i naopako, ali bilo je gotovo. Vjetar je na žrtvenik svojoj sili, na trpezu pobacao gorčinu južnih badema. Valjda mu je trebalo za marcipan mraza koji sada rosi po krovovima grada. Izazivao mi je suze dok sam koračala prema zidinama. Morala sam izaći da mu pokažem lice i zube. Nasmijala sam mu se u lice pučine i iz mene su izletjeli leptiri. Jedna riječ je dovoljna za magiju. A ja sam nesmotreno poslala roj. Mjed je slitina cinka i bakra- ponavljalala sam misleći na golubove i Orlanda što pokazuje mač onima koji u grad ulaze s Otranta.

Mila moja, svakodnevno izađem s namjerom i vratim se kući prazna, osjećena sporom vrstom šupljeg zaborava. Danas je zrak bio nekako opasan kao da donosi samu oštinu s crnogorskih vrhunaca, a ne miris leda iz visina odakle se zalijeće vjetar u svom povratku s pučine. Svetlost tekuća hladna i brza, ledi mi dah. More je naškubilo usta. Ne znam hoće li nas usisati kao ostrigu s malo limuna. Grad je siva okamina baš poput ostrige koje ovđe toliko cijene. Na ledu je danas otvoren nebeskim nožem s par kapi limuna, sluzav od siga. Opojan afrodizijak čak i za polubogove. Hodam ivicom i obližujem se, spremam se na plovidbu sad već pouzdano znam, jedra se razvijaju, užad nategnuta svira, čvorovi su se namjestili kao grijezda za mlade galebove. Nisam niti pogledala prema Jezuitima brzo sam kliznula uz Knežev dvor i klisnula u prvu usku uličicu kao u rukav. Svi su prozori danas zatvoreni ljudi pružaju kroz venecijanere prste kao termometre da osjete mraz. Živa se u nama stisnula u svjetlost.

Jutros je bilo minus pet i tijekom cijelog dana ostalo je tako. Voda u cijevima mrzne.

S Onofrijeve česme vise sige kao duše. Najtoplji je danas bio Hvar s dva stupnja celzijusa.

Bura 60 čvorova. Slušam dežurnu sinoptičarku, prognoza je lirska. Otprilike ovako je zvučala:

na moru slabí neverini

hladno i vrlo hladno

prema otvorenom moru...

Osjećam stalno nešto neizrecivo što me uzbudjuje, a dopire iz daljine. Možeš li to razumjeti?

Kao što vidiš, mila moja, ja ti počinjem pisati i prije nego sam se otisnula. Još čekam poziv. Grci su govorili da se na plovidbu kreće kada smokvin list naraste do veličine dlana. To još svakako nije, još su grane zgrčene i cijelo je ovo stanje pomalo kao prividjenje. Svi naši čvorovi su da bismo se privukli k sebi.

Čitala sam danas da je sutra neki opasan križ na nebu, nekakva konstelacija planeta koja nije povoljna i da se treba suzdržavati od naglih odluka. More je noćas na obalu izbacilo golemu Glavatu želvu. Zvuči nadnaravno pa još i ovaj snijeg na palmama, narančama, okaminama. Karte sam uvezala i sada čekam treću, od vjetra se cijeli grad ljudi poput broda privezanog za kopno. Noću slušam kako se zateže užad puna naših čvorova i svira na vjetru. Možda ću morati sama ucrtati treću pomorsku kartu koja će me odvesti odavde. A ako se čvorovi zapetljaju ili zamrse, ne brini, bacit ću ih u more da ih ono samo u svojoj dubini razveže.

s čim me ima za počastiti, no ipak zaustavlja auto uz uzak šljunčani rub ceste na samom vrhu uzvisine.

- Pa kud baš tu?! Jel nisi mogo nigdje drugdje stat?

- Ma šta ti mene zajebavaš?! Hoćeš izać van il ne!

Dok se ljutito izvlačim iz auta, odmjeravajući dubinu kamenite provalije, krajicom oka skeniram Kjarino rasploženje. Tupo bulji kroz prozor u prolazeće automobile, ne odajući da ju je okrznula bura emocija i ružnih riječi zakovitlana između mame i tate. Otvaram stražnja vrata i guram glavu u bebino međunožje.

- Uopće nije usran, nešto je smrdilo izvana, kako sam ti i rekla – slavodobitno ga obavještavam sjedajući natrag na suvozačevo mjesto.

- Ali ti uvijek moraš zaboravit baš onu najvažniju stvar!

- Ne dragi, ti je redovito zaboravljaš prije nego što me počneš gađati najgorim mogućim uvredama.

Mozak mi je ugrijan danonoćnim ludilom. Nisam se naspavao već pet godina. Čak i na ovom unaprjed isplaniranom godišnjem odmoru pokrećem metalnim zglobovima prema digitalnom naputku reakcije brižnosti. Ne gledam očima, već duhom zatočenim prisilnom javom. Mi smo obitelj i ne bi smjelo postojati dvojbe oko prioriteta. Tko će ako ja neću? Jer ako JA pustim konce, sve će otići u ...

Spuštam se u udolinu prema gradu. Odjednom se vozim vlakićem u spilji strave, imam crnu bob frizuru s kratkim, ravnim šiškama, a kraj mene se kezi tip u crnobijelom prugastom odijelu s neobrisanim kečapom oko usta. Bezlične hale pretapaju se u kamenite zidine i tornjeve. Ni jedna nadolazeća građevina nije lišena debele štukature, drvenih okna ni petog kata. Potonulo sunce zamijenjeno je slabim odsajem lampi, koja skrivena nekud odozdo svemu daje potmuli, zataškan sjaj. Zgrade su nagnute prema ulici u koju smo propali tunelom, a ona se nastavlja na novi trg, iduće šaroliko čudo, nasmijane, razmiljeli ljudi. Želimo se odmah zaustaviti, omirišati taj čar u kojem su grad i svjetlo zamućeni kao akvarelna šara. Ali, potajno nas ždere indukcjsko znanje o škrtoj zemlji gdje sve ide uvis u nedostatku prostora oslobođenog stjenovitog žilja. I mi kružimo za parkiralištem u spirali, najprije nasmijani vašarom, a zatim spuštenih usta iscrtanih razmazanom maskarom. I već smo u centru košnice, gdje se meso zgušnjava s limom, jedno drugom probija auru bitnošću bivanja na tom mjestu odakle bruji zbor dječjih glasova, tankih poput čigri što u jatu pršte ljubičastim obzorom. Div katedrale uzdiže nas u čuđenje na vremena kad je bilo normalno u ime roda i Boga stoljećima kljucati u kamen svece, anđele i moralke, kad je vladala vrlina dugoročnog smisla, strpljenja i požrtvovnosti. Ispod nje mi smo mravi što ne vide dalje od ulaznog luka, ali zahvaljujući kojoj smo budni i veseli i više ništa nije važnije od ulaska dublje u kamenu utrobu, popiti pivu i polizati sladoled. Iz srednjovjekovlja gazimo direktno po socijalističkoj plesnoj terasi hotela nazvanog prema glavnom atributu naše zemljice. Mrežasti plastični stolci dijele moju nevjericu spram praznine. To je nekad bilo glavno

okupljalište gostiju kojima je sedmodnevni puni pansion bio zakonski akt godišnjeg odmora. Kao muzejski postav odvojen crvenom frkanom špagom prostorno preparira komunističku prošlost čiju prolaznost slavi susjedna pivnica, krcata ljetom opušten življem. Možda je tako zbog prostrane betonske plohe ispunjene kramarijom za djecu i ono reliktno djeće u dušama njihovih roditelja.

Kjara oduševljeno stupa obnevđena zujavim električnim motorima. Vidim malu ružičastu Vespu kako se presijava u ogledalu njezinih želja i brže grabim masivni drveni stolac, upotpuniti nepredviđeno savršenstvo situacije. Veseli me što stol do nas zauzima isto takva četveročlana cjelina, pa se ne moram uzrujavati zbog prolivenog soka i stolica koje stalno mijenjaju raspored, jer djeca dolaze i otrče, mi se za njima deremo, ustajemo, ponovno sjedamo. Takvi razumiju. Zadovoljno natežem prvi gutljaj piva brišući Danka koji mi mrvici krafnice po krilu. Tražim povrat dobrohotnog smješka dok ih mali klimavno ophodava. Primjećujem da su plavokosi. Nakon što Dankić nezamijećen dotetura natrag u okrilje našeg stola, počinjem ih pomnije proučavati. Ženska namiguje prepričavajući neki događaj. Smije se, zabacuje kosu. Tip gleda nestrpljivo ispred sebe, kao da će se svaki čas dignuti i otici. Ispuhuje dimove cigarete kroz nozdrve kao bik koji se sprema zgaziti toreadora. Sa svakim njenim obraćanjem direktno njemu lijevom nogom zacupka po betonu. Zamišljam kako ga vara dok je na poslu. Još je mlađa i svježa, plavo ofarbene kose, olovkom izvučenih crta na gornjim kapcima, obučena bijelom cvjetastom haljinom s prozimim tilom iznad sisa, neodoljivo podsjeća na Kristinu Ricci. I sad mu se oblivena krivnjom ulizuje. Jedan od dečki, star oko sedam godina, mora na WC. Stolci imaju visoke pletene rukohvate i mali se dok ustaje zapinje, popikava, ruši.

- Pička ti materina usrala! Evo ti nal – šuta stolac obuzet bijesom.

Mama mu bez riječi pomaže da se iskobelja. Sjedaju natrag namještajući prethodne face. Ona se smije vlastitim šalama koje kao uzgred priopovijeda gnjevnom mužu, dok se dijete pridružuje bratu u tulavom zjakanju terasom. Stiže im pizza. Mama se veseli za sve zajedno, dijeli kriške sinovima, značajno pogledava muža, uzima jednu za sebe. On psiće, uvlači cigaretu kao beba sisu, ne želi ih pogledati. Njih troje piju, jedu, majka pjeva, zeza sinove koji odmiču glavu njezinim dodirima, zatim pjeva sama i dalje bespriječorno vesela, odlučna održati masku zajedničkog izlaska. Kad zadnji ogrizak pizze dodirme tanjur, otac obitelji, pljunuti Enes Bešlagić, naprasno se diže gurajući novčanik i cigarete u zadnji džep žureći prema ulici. Ona se ljudsko provlači, ispričava prisutnima grimasom sjeti. Vrijeme je da još jednom pokaže noge u bijelim platformama i odvede djecu na utaban put kući.

- Jesi vidio ove luđake? – obraćam se mužu, prvi put nakon sat vremena.

Ne. Koje?

Duh prošlosti

Voz i kući. Dan je počeo rano, a završava tek nešto ranije nakon čitavog kruga. Kiša u obliku suza škropi vjetrobransko staklo. Ulica blago zavija uz rijeku, prazna i uspavana. Proteže se preko suvozačkog sjedišta, otvara pretinac, iz njega šuškavo izvlači energetsku pločicu. Još uvijek se uvjera kako su zdravje i s manje šećera od običnih čokoladica, iako joj se gadi njihov zrnasti, slijepljeni izged. Zna da bi ju taj pogled zgrozio, izazvao trnce koje izmamljuje svaka točkasta, zgusnuta nakupina s tendencijom rasta, migoljenja, izgledom oplodenih žabljih jaja, soca, mikroskopom uvećane sperme, mravi nasrmulih na kapljicu meda, herpesa u razvoju. Energičnost bjelančevina, hranjivost, potencijalnost okruglaste, umnožene tvari što djeluje kao pljunuta, obavijena plodnom sluzi, kako bi provocirala sam izvor života, prvotno kočeњe, izvlačenje prednje noge kolutićavca iz primordijalne juhe na čvrstoću kopna. Izaziva joj mrok pred očima, ljudstvo pri gubitku gravitacijske usredotočenosti, kad se čitavo tjelesno prisutno biće bori s vizijom nastanka, razlogom vlastitog postojanja na ovom svijetu. I zato ne gleda, već trpa i guta, odavno znajući da ima posla s oblikom čiji život vuče porijeklo u vječnost, ma koliko banalna bila njegova površinska pojавa.

Taman kad podigne pogled natrag na cestu, odalami ju nepročišćena panika. A u pičku ... Crvena Ford Fiesta izlijeće iz pješačkog prolaza u njezinu traku, tako naglo da se prebacila bočno, na desne kotače. Zadnji prizor ispred luđačkog kočenja. Fiesta juri dalje, ne osvrće se za učincima svoje akrobacije, ostavlja ju u ispušnom oblaku truljave mašine, isparini izazova, dimu usuda. Scena iz akcijskog filma. Neki auto iskače ispred nje u pustoj noći i ona jedva uspijeva zakočiti da se ne zabije. Dok joj tijelo protresa šok psuje i ponavlja, pa otkud, pa otkud, ali ne čudi je otkud odjednom taj luđak, jel on stvarno želi da netko od njih dvoje pogine, da je iznutra, jedva priznajući postojanje ne gnječi podvojenost auta, identičnog njezinom, kao da je uistinu moguće da se u tri ujutro na cesti mogu suočiti dva istovrsna auta razbijenog zadnjeg lijevog žmigavca, od kojih jedan vozi putem prema kući, dok drugi čeka u zasjedi i onda zapjenjeno izbjiga pred svog blizanca, želi ga satrti, razbiti, ubiti Boga u njemu, natjerati ga da ispašta. Rotirala se oko zadnje osi, bačena preko dva prazna parkirna mjesta. Udiše duboko, previjajući se preko trbuha koji radi kao mijeh da bi održao život u njoj, ukinuo drhtavicu. Ponovo se susreće s naličjem umiranja i sakaćenja, bolničkog blještavila, tjelesnog razlaganja. Za dlaku izbjegava nesreću i duboko je zahvalna, samo nikako ne prestaje osjećati fantazmagoričnost onoga što uzrokuje njezino stanje. Nije tome uzrok mladi svećenik

s duhovne obnove kojeg je upravo odvezla doma i s kojim se divljački kresnula na stražnjem sjedištu stare Fieste, nisu to ni Vedran i Lucija kojima se vraća doma, nije to ni hrpa bilanci koje sutra mora podastrijeti u izveštaju. Nju brine vozač, sjena čiju personifikaciju zbog brzine i traume nije uspjela razabrati.

„Ajme meni majko mila“, stenjala je u grabeži strasti dok joj se Dalibor zabijao s leđa. „Lakše Dado, ajoj meni, lakše malo“, rafalno izbacuje riječi, dok osjeća da bi joj se tijelo moglo raspolutiti poput cjepanice. Dalibor nastavlja ritmično dovršavati ono što je započeo. „Rekao si da ćeš biti nježniji“, umilno mu govori, nakon poduze šutnje, dok se on kao ošinut diže s kreveta. Krene navlažiti hlače ne gledajući je, koncentriran na rupu u remenu koju će ubosti. „Ajde pozuri. Moram u 8 bit na treningu“. Nije joj jasno kako je u stanju tako brzo mijenjati raspoloženje, postati druga osoba. Još prije sat vremena bio je sladak kao veliko štene.

„Gle ih, mater im jebem, što su rastrošni! Od ovog bi se komotno gladni Indijanac najeo!“ Skuplja rižu, komadiće piletine, razmrljano dinstano povrće zaostale na tanjurima u zasebne hrstice. Zatim odlazi po staklenke, pa razvrstava. Sutradan na poslu imat će dovoljno ostataka za jedan eklektičan obrok. Nikad ne bi pomislila da je razlog nečije perverzne radoznalosti sadržaj tanjura, da nije previše puta uhvatila pogled razrogačenih očiju dok otvara poklopce desetak malih bočica i iz svake izvlači po žlicu dvije ostatka od ručka. Mudro slijedi pravilo tri dana, ništa starije od toga. Počinje je svrbiti koža, bockati vršci živaca, kad se samo sjeti da unatoč trudu kako sve dobro rasporediti, sačuvati i reciklirati, uvijek ostane nešto za bacanje. Ako baš nešto mora propasti, nudi to u korist okolnih vilenjaka, kao zahvalu što čuvaju kuću od nevolja.

Taaake oooon meeee ... dopiralo je s radija kad je pitao ima li šanse kod nje. Ona čisto iz zabave, da bi stvari do datno začinila odgovara 50%, iako mu je već na prvom izlasku dala da joj gurne ne samo srednji, već i kažiprst i prstenjak u njezinu ščvrknutu školjkicu. Kad se pročulo da je laka, da je može imat svako, a dobio nije samo onaj ko nije pito, udvarači su nahrupili. Ima se tu što i riskirat, jer bruka bi bila ako te takva odbije. Dečki su je zalijevali pažnjom, nasrtljivije i vulgarnije, što se broj pregrmjelih preko njenog tijela povećavao. Na kraju više nije znala s kim je već bila, a s kim još nije, kao što bi njezina mama donosila kući iz knjižnice već pročitane ljubiće, pa bi psovala nakon par prepoznatih stranica. Malo se cura moglo povoljiti tolikom popularnošću. Seksualni nagon kotira visoko na ljestvici društvenih poriva. Prednost je iskoristi-

ti uvjerenost u to saznanje, samo je teško odrediti mjeru. Ima stvari pod kontrolom, drži ih za jaja ma što govorili. Nijedan tulum ne čini se zanimljivim, niti jedna subota dovoljno napetom ako njezina prsata pojava nije u epicentru događanja. A bila je lijepa, sam Bog zna da je lijepa, neizmerno dopadljiva, divna, jebozovna ženska, mačka, koka, riba, pička, ljepenka na mamcu za miševe i kukce, svu onu lako namamljivu gamad koja se smatra važnom i uvišenom, a zapravo pada na najobičniju ... ljepoticu, naravno, tko bi joj odolio.

Pet do četiri. Taman dovoljno da krene s navlačenjem balonera preko ruku, leđa i guzice i provjeri torbicu posljednji od tri puta, još jednom opere ruke, namjesti na zglobove vrećice s povrćem i voćem kupljenim na placu, tako da se točno minutu iza četiri nađe s nogom na pločniku, pa se još jedan odslužen dio dana učini kao mala pobeda nad vremenom koje joj je dodijeljeno. Točnost i radinost štakе su kojima si krči put, hodi naprijed usprkos nestabilnosti.

Organizira tulum na koji će biti pozvani svi bitni, da im pokaže kako se to radi. Balvani se nabacuju dolje oko Knina, tabla za selo Jabukovac izbušena je mećima, a pobratimljeni učenici iz Siska, kraj Leskovca pjevaju „ustani bane“. Vjesti od kojih raste adrenalin, pjeni se krv, ubrzava povjesno kolo. Kamiondžijina kćи Milena obaveštava mamu da ide do grada, nesvesna kako kratko će njegovi žitelji uživati u njezinoj frizuri. U ogledalu jednom stranom češlja šušuri minival na vrhu glave, a drugom ravna fucu koja joj se u slapu spušta niz leđa do guzice. Budi doma do 11, odgovara majka lakirajući u crveno dugačke kandžaste nokte. Njezine juhe ne znaju za mrkvu, celer i meso, već nastaju poput preslane magije, sipeći iz šarene vrećice u kotao kipuće vode. Jedinica Milena ionako ne ide uživati, netko se mora i skanjivati.

Zoka, Buraz, Kaufman, Lej i Brico između osamnaeste i dvadeset treće udaraju biljeg prestiža. Planeti frajerskog sustava obdareni drskim držanjem i srećom što im dječaka lica podsjećaju na zvijezde u rasponu od Michael J. Foxa do Milkija Manojlovića. Njihovi prsti obliveni su iskuštvom sluzotina stotina vrelih djevica. Prije nego strule i uzgoje pivske trbušne predstavljaju marke na koje se lijepe uzdasi. Ali ona ih šiša svojom potencijom, ne štedi tatinu kuću neizuvenih tenisica, čikova i proljevanja. Za njezinu maturu stari je pripremio pun podrum kobasicu. Milenu je uvijek zanimalo kako izgleda slavlje kod radojake i nikada neće prezaliti pretjeranu radoznalost. Prvi je išao Zoka. Dobio je okladu i eksirao litru vina. Čekala ga je nasred svoje sobe u crnom čipkanom negližeu. Kuća simultano bruji vibracijama smijeha, razgovora, plesa. Po stoti put nije se mogao nadiviti vlastitoj sreći, dok ona ispoljava tu nekakvu ogromnu, nestrpljivu strast spram života. Zamijenio se s Bricom dok je još želatino drhturila od nasrtaja prethodnog tijela. Kad je na red došao Lej zamišljala je kako ju savršeno okrutno grabi snažan, mišićavi muškarac, kakav se samo poželjeti može i da je onda čereći tucajući, razbjija ogradu, čupa drveće.

Sve je dah, vlažan i tonu težak. Zapljuškuje plimom, ruku povučenih osekom. Potres, pa razlijevanje lave. Buraz ju je jebao već ludu od raspomamljenosti, a onda je netko donio par češnjovki. I zgurao ih u smočnicu, jer su sve druge kobasice već bile pojedene, ispunjavajući je mračnim, hipnotičkim zadovoljstvom što je vonjalo skroz do kuhinje.

„Dođi na telefon zlato, treba te Dalibor“. Uzbuđenjem krši svu nevoljnost koja je u posljednje vrijeme opsjeda. Van izlazi još samo kad ima jako dobru ideju za šminkanje. Banuo je rat, gomila poznatih otišla, na drugu stranu. Zelene beretke bile su pravo osjećenje. Sa zadnjom se oprostila pod nedovršenim šahtom u parku. Nije prigovarala nijednom čudnom zahtjevu. S irokezom na čelovo glavi izgledao je još uzbudljivije. Mislila je da bi mogla umrijeti pod mišićima i sirovom erupcijom smrti pohranjenoj u francuskim tetivama. Večer prije ljubila je krhkog, svjetlokošog danskog novinara. Već dugo je nije pomazila takva nježnost. Tjedan poslije čula je da među beretkama ima side. Kako se tako iskusna cura može usrati zbog jednog puknutog kondoma?! Kočila se dok je četvrta epruveta oživljavala baršunastim crvenilom. Jel' i ove sestre s Instituta osjete kako smrdi njena krv? „Što želiš Dado?“, pravi se ljutom, a silno ga želi vidjeti, zagrliti. On joj umjesto ljubavi dolazi s poslovnom ponudom. Italija, tri mjeseca rada, mjesec odmora, 150 maraka standardna obrada. Možda to i nije loše, plaće su male, posao sa srednjom ekonomskom sve je teže naći kad veliki industrijski dimnjaci još samo kašljucaju negdašnji gusti produktivan dim. Tata je ispraća u svijet. S nadom u očima miluje leđa mezimice radi koje se posvađao sa svakim djetetom iz ulice, dok raskošno dupe ljudja u pravcu granice podbočeno antilop čizmama iznad koljena i ogrnuto uskom bordo-crnom rastezljivom haljinom, najsvečanijom koju ima. Muči je što nije stigla podrezati vrhove, rascvjetane sve do sredine čitave dužine kose.

Vidjela se u tuđim, običnim, svakodnevnim tijelima. Dok bi čekala sljedeću turu pića kroz staklo kafića promatrala bi mlade parove i uočavala obrasce. Kad su zvijezde još vruće za kovanje sreće, osmjesi su široki poput operacijskih brazgotina. I ona je bila uvjerenja da postoji nešto veće od požude, način kako joj uzvraća zato što mu ugađa. „Nisi ti obična ženska, tijelo ti je vrtuljak užitkal!“ Ostale cure mogle su voditi uobičajene živote. Njezin je problem od početka bila samlost, molećivost lica što bi joj se poslije iz čopora posprdro kesila kao da u ustima nose ogrizak njezine guzice. Pomiluje si podlakticu, na unutrašnjoj strani nabranu poput rifljače. Smješno, kako je mislila brojati. Prvu recku urezala je za Dalibora. Više se ne može sjetiti zašto zabilježiti taj prvi put i onda rezati u meso svakog sljedećeg. Usisavala ih je kao crna rupa materiju koja se previše približi. Probušio ju je Dado, izdubio kad je ostavlja radi Dragane, a zaklinjao se da je jedina, prva i nezamjenjiva. Lažima je provalio vrata njezine bašće i otrgnuo netom propupali cvijet. Za sobom ostavlja gnoj nevjericu, nelogičnost sile ljubavi.

Vedran je stariji preko 13 godina. Ima tople srneće oči. Jedini se nije podrugljivo smješkao, nije je mjerkao kao svinjsku polovicu, jedini se usudio nasloniti biciklom. „To je ko da baciš hrenovku u hangar“, odjekivalo je s drugog kraja kafića. Nakon 3 kave nježno ju je poljubio u mraku pred kućom. Prestala je izlaziti, nije htjela da mu pričaju iza leđa. Za 3 mjeseca vidjela je bijelu sjenu mjeherića preko vaginalnog ultrazvuka.

Lucija je pametno i zahvalno dijete. Plaši je njezina društvenost i potmulost seksualnosti. Stavljalja je suđe u periodu kad se probilo pitanje o dospijevanju bebe u trbuhi. Zveknula je tanjurima da ispadne kako je prečula.

Ujutro kad ju trzaj budnosti lansira iz snova, hvata je mučnina povratka. Voli krenuti prije prve kave, dok su ljudi još preneraženi, ne razlikujući kržljavu travu između tračnica od livada kojima im duh medvjeda na kombajnu od nehrđajućeg čelika grabi ususret i iz visoke kričavozelene pšenice vadi i pruža sreborno mladunče. I dok lete kroz opnu međusvjetovne granice kao sjeme iz duguljaste luke vrećice što na najnežniji dodir reagira prsnućem, ne uviđaju da je korito rijeke što meko vijuga kroz gradsko središte posuto istim takvim žutim pijeskom kroz koji se meškoljila njihova duša prije nego je provirila na drugu stranu. Na posao ide samo radi njih. Da ih ne optuze za abnormalnost. Struže grudice s hijerofa kako bi prošla neprimjetna. Hodočasnici je svladavati 2 i pol kilometra s cjevanicom spojenom šarafima, no ona je uvijek preferirala žilave. Na poslu se pojavi i odjavi, pozdravi i ozdravi, čemu prekrivač riječi, kad je naga ispod njih. Svi je znaju, svi sve znaju. Ako su premladi, legenda se prenijela od starijih.

Odbila je uslužiti smrdljivog starca golemih proporcija. Inercijom lelujavog podbratka prskao je slinu kao buldog. „Sporca putana! Ti foto morti...“. Sjetila se vlažne siluete rodnog grada, izduženog lica popustljivog oca i kad joj je Edita, koja je jedina znala gdje se zapravo nalazi i što radi, javila da je imao srčani... „Šta si mislio, da ću biti zadovoljnna! Kurvam se već skoro godinu dana, a nisam zaradila ni za poštenu garderobu!“ Dalibor se okrenuo na petama, ostavivši je u pjeni bijesa. Kad je rano ujutro s koferom odlučno koračala prema kolodvoru, otvorio se ponor koji je čitavo vrijeme, otkad se prvi put podala iz inata, zamišljala. Cvilež guma zamjenilo je krkanje zubi. Ono što je poznavala kao zvučnu podlogu potpetica pretvorilo se u dasku za rezanje i tuckanje mesa. Bila je sočni šnicl čije se mišićne niti rascvjetavaju, sok šprica po pločicama i kuhijskom priboru. Njezina krtost puca i ona voljno ostaje bez toliko gajene gustoće.

Jel se sjećaš kako smo ronili školjke kasno popodne, kad bi već bili umorni od kupanja? Svi zajedno, u tišini, dok nam se niz vižljava bakrena leđa cijedila rijeka koju smo smo crpili i za život i za sranje? Školjke navodno vole čistu vodu, a mi ih ronjamo uz zvuk kanalizacije. Jel' se sjećaš? Iz nje izlazimo obnovljeni i sjajni, a poslije se unutra izvljavamo, blujemo, tucamo u sitni kamen sve do zadnje otpuhnute čestice solarnog vjetra. Lupamo u ekstazi o taj mesnatni portal, kao da nas može primiti natrag. Na mjesto energije koraka čiji je broj već sljedećim bljeskom manji. Strpljenja brate, pička mu materina, bez posvećenosti to je samo vodoinstalacija.

Jelena Zlatar Gamberožić

Otkucaji

Ova noćna mora nikada neće završiti. Očito je- ne postoji privikavanje njezinog organizma, dakle, ne postoji način da se malog uljeza dočeka onako kako je to prigodno, kako to žene rade oduvijek i radit će zauvijek. Neće izaći krvav i sluzav, sa svim dijelovima tijela, spreman na život, s organima razvijenima i rastegnutima, deboj i sretan. Vjerljivo neće. A možda i hoće? Doktori ne znaju, 'svaki organizam je drugačiji', gospodo i drugačije reagira na trudnoću.'

Da, shvatila je toliko. Zlo joj je od onih trudnica koje se prešetavaju okolo s cigaretama, putuju i smiju se i žale jer ne bi smjele više piti pet šalica kave dnevno, ali onda ih ipak popiju jer, k vragu, jednom se živi, a i šta sad, veći šok za dijete bilo bi prekinuti s ovisnostima naglo.

Zašto je njezin organizam toliko podbacio? Zašto ne može proizvesti bebu, pravu, zrelu, potpunu, zašto stalno pokušava izbaciti taj zametak, tako rano i tako silovito? To nitko ne zna. 'Tijelo možda nije spremno'. Ali zašto nije spremno, zašto? Toliko dugo je radila na tome da ga pripremi: čajevi, trave, pivski kvasac, cimet, slanutak i leća, sve što pospješuje plodnost, svaki štand na svakoj tržnici, plodnost, poboljšajte svoju plodnost, na svakom koraku, Evine kapi, ulje noćurka, biljka Očajnica (nazvana prema očajnim ženama koje nisu mogle imati djecu), hajdučka trava, uvjek naravno melisa, od melise prolaze i mučnine, ali ona nema mučninu, ona samo krvari. Krv gusta, ljepljiva, krv u kojoj se svaki put može naći ono. On ili ona, ne zna se, rano je, a kako stvari stoje, vjerojatno neće nikada niti saznati.

Želi samo jedno: kada bude izlazio, da je ne prisiljavaju da gleda, da ne vidi nekakvu veću masu, nešto što je stvarno i opipljivo. Da samo iscuri s krvlju koja sad već gotovo svakodnevno navire u većim ili manjim količinama, neovisno o tome da li ona sjedi ili stoji, leži ili miruje kao sfinga i trudi se ne pomaknuti niti jedan jedini mišić, trepavicu ili prst.

Mrak je svuda oko nje. Nikada nije zamišjala da su bolnice toliko mračne. Njihova bjelina je zavaravajuća, ili su to samo bile reklame: veliki prozori, ljubazno osoblje s čistim instrumentima. Ovo je nešto sasvim drugo: sporo lutanje po hladnim hodnicima, pa 'džite se, idemo na ultrazvuk', a zatim opet polako do sobe, male, zagušljive sobe s tri kreveta u kojoj se posteljina ne mijenja tek tako, ma koliko dugo ona krvava ležala na njoj, a zatim opet krvarenje, takvo da nikad ne zna koliko će tople tekućine izaći, ali i takvo da je nešto uvijek zaprljano, da su plahte ili barem njezine gaćice i ulošci uvijek mokri, da nema načina da se to ikada sasvim počisti. Ta krv, koja uvijek može biti i on ili ona, u koju se mogao sakriti i vjerojatno se i sakrio poput malene kuglice vate. Zna, osjeća to da će doći trenutak u kojem je do maloprije bio u njoj, a zatim ga više neće biti. Izbacit će ga njezin organizam kao što ga je unutra udahnuo njegov orgazam. Njihovi organizmi, to nije trebalo biti tako, oni su imali savršeno slaganje, savršenu kemiju, njihova koža bila je kao jedno, spojena igлом i koncem jedna uz drugu. To je trebalo biti njihovo, snažno, jogunasto dijete, jako, prije svega izdržljivo, pa on je sportaš. Što se događa? Zašto nije jako, zašto nije izdržljivo, zašto ga s toliko otpora i diktature nadvladava njezino tijelo?

Osoblje je neljubazno i grubo, no uvijek iza pristojnog smješka. 'Spavajte', govore joj. 'Mirusite'. Žena u krevetu pored nje povraća desetak puta dnevno, nekada i više. I ona bi željela povraćati. Ne bi imala ništa protiv povraćanja i infuzija, ako bi one značile da čedo u njoj jača i hrani se njom, onako kako je to i zamišljeno, kako je priroda uredila, kako i dalje uređuje. Povraćala bi od jutra do mraka, kao što ova žena povraća i napinje se svaki put kao da će ispuštiti dušu, ali nije prolila niti kap krvi. Niti jednu jedinu kap. Njezin se plod uglavio tako čvrsto da ga niti pad s tko zna kojeg kata ne bi odvojio od njezine maternice, tako to ona zamišlja.

A ta je žena gleda gotovo zavidno, vjerojatno misli da je lijepo samo ležati i mirovati, bez povraćanja i mučnine, a sve će se ostalo već nekako riješiti.

Samo, neće. Osjeća da neće.

Vizita. Kratko, nezainteresirano, svakog jutra. 'Kako ste?' – pitaju je. Slijede ramenima. Ne zna što reći. Zapravo, nema što reći. Je li bilo krvarenja, nije bilo? To je dobro. Bilo je? To nije dobro. Daju joj njegove lijekove. Koliko lijekovi štete bebi, jednom je pitala. 'Gospodo, valida vam ne bi davali lijekove koji štete bebi!' – podvuknuli su. Nije više puno pitala. Ipak,

sumnjala je. Sumnja je jaka. Žena pored nje, ona koja povraća, odbija čak i lijekove protiv mučnine. 'Ne, od Reglana još više povraćam. I od Peptorana. Ne želim Paracetamol, ne boli me glava.' Pa joj ne daju ništa, samo glukozu, vodu, vitamine. Ne mogu joj ništa. Klonula je i sasvim bijela. Ne može dulje govoriti bez povraćanja.

Što će biti s njima?

Mladi doktori dolaze katkad katkad s hitne službe i tješe ih: 'Trudnoća je jedno veliko mučenje. Nitko to ne zna bolje od vas.' – kažu. Ženi koja je došla s neobjašnjivim bolovima u području rebara govore: 'Ne znamo, gospodo. Ako je od trudnoće, možda će se smanjiti s vremenom. Ako nije, povećavat će se. Za devet mjeseci ćemo znati više i tada će sve završiti.'

Devet mjeseci. Žena s bolovima gleda u strop i ne trepće. Kako devet mjeseci može ikome djelovati kao razdoblje koje se može preživjeti u bolovima? Ženi koja povraća oduzeli su favor za povraćanje. Sada s infuzijama duboko u venama juri na WC povraćati, a nekada ne stigne do tamo na vrijeme pa povraća pored. Ipak je njezin krevet skroz do prozora, najdalje od kupaonice. Kasnije briše svoju bljuvotinu toaletnim papirom. Jedva hoda.

Ali, nema pomoći. Mora proći samo, kažu doktori. Tijelo najbolje zna. I slično.

Sve nekako počinje i nekako završava. To je jedina, glupa rečenica koja joj se probija kroz svijest više od 100 puta dnevno. Samo je pitanje koliko će dugo morati čekati.

Nada se jedino da sam kraj neće boljeti previše. Ne misli na fizičku bol. To dođe i prođe. Ali ono što tijelo napravi duhu, to kao da ne odlazi. Fizička bol čini joj se kao vršak lednog brijege. Ono ispod, to je ono što će pamtitи. Vjerojatno zauvijek.

Ne može više. Ponavlja to svaki dan i onda sve kreće opet.

I opet. Novi dan, novi lijekovi, i zatim obavezni Normabel koji želi sakriti zauvijek ispod posteljine, ispod, duboko ispod svog kreveta i moći nestati u njemu jer je opušta, jer joj daje omamljenost koja je smiruje. I opustošeni pogled van. Na rijetku travu ispred bolnice, na mjesto kojim nitko ne prolazi. Žene lijevo i desno od nje odbijaju Normabel. Ona želi spavati, izgubiti se, zaboraviti. Ne želi biti svjesna toga da ne smije hodati, trčati, da ne smije plivati, izaci na sunce, piti kavu. Ionako to stalno sanja. Sanja zelenilo, brda, visoke vrhove s kojih skače u prohладna svjetlucava jezera, a zatim izranja i pliva i smije se. Žena koja povraća kaže da sanja vodu. Da može piti vodu, puno vode. Sad je to nemoguće, od svakog gutljaja vode povraća. Kaže da nije bila ni svjesna kako je biljkama kada se suše. Ako preživi, svaki dan će zalijevati biljke. Žena s lijeve strane presavija se od bolova. Ona ne može spavati niti sanjati.

Dugo u noć jauče u krevetu.

Po nju dolaze s kolicima kada ide na ultrazvuk. Hodati smije sve rjede. Ne osjeća više mišiće, ruke i noge, kao da se pretvorila u želatinastu masu. Špagetu. Kičma se savila, koža opustila. Kada će opet trčati, voziti bicikl? Na ultrazvuku uvijek ušuti i zadrži dah. Ne može nastaviti disati dok ne čuje najvažniji zvuk- zvuk otkucanja. Prvo ih čuje slabije, a zatim nešto jače, iako joj se čine tako tihima i uplašenima da ih poželi pojačati. Želi viknuti: drž se, ne puštaj! Ali ne može, boji se da će, ako se imalo napne, ako iz sebe pusti glasniji zvuk, krv opet krenuti. Prvo malo, tek toliko da zaprja gaćice, a onda jače, gušće, nepreglednije. Zato se ne smije pomicati. Ne smije čak niti disati. Odlazak na WC rezerviran je samo za malu nuždu.

'Kada ste posljednji put imali veliku nuždu?' pitaju je s namjerom da to i zapišu. Ne sjeća se. Tjedan dana? Više? Ne želi se napinjati, a prirodnim putem ništa ne izlazi. Osim krv. Njezino tijelo, izgleda, sada ima samo jednu jedinu misiju - rješiti se uljeza. Ne zna kakvu misiju imaju tijela žena oko nje. Onoj koja povraća možda tijelo samo poručuje da je njezin plod toliko jak da će se boriti, da će prije uništiti nju od sebe samog. A ona s lijeve strane, koja se presavija od bolova? Ona barem jede, piće, šeće po bolnici sve dok je ne uhvati bol. Ali ta bol, to je možda samo priklješteni živac, problemi s kičmom koje je imala i prije. Nema nikakve veze s trudnoćom, osim što joj ne mogu pomoći. Ne još. Sve su prerano u trudnoći, nije još ništa sigurno. Kada će biti sigurno? U četvrtom mjesecu? Možda, iako, ona zna da neće doći do četvrtog mjeseca. Ne zna kako, ali zna, iako je taj mjesec tako blizu, on je obala koju već može vidjeti.

'Ako je žena inače zdrava, ne bi trebalo biti problema u trudnoći, a vi ste sve zdrave, samo zdravi ljudi zanesu, znate...' tumače im kao malim učenicama. Da, čula je to već. Da, zdrava je. Nije imala nikakvih zdravstvenih problema tako dugo koliko joj sjećanje seže. Ni ona, a pogotovo ne on, njezin suprug.

Iako, njega se rijetko kada spomene. Na njega se ne pomišlja. On nije uračunat u jednadžbu u kojoj je ona trenutno. Jednom kada je zatrudnjela, dalje je sama u tome. On može biti pored, može je držati za ruku, može plakati, sam, u svojoj sobi. Organizam je njen i samo njen, dijete je šćućureno u tamnici svoje, ako bude sreće, buduće majke. Nitko nema prilaza. Da, tu je, odmah ispod tanke opne kože trbuha i masnih naslaga, ali kao da je udaljeno milijardu godina. Ono je tu, ali i nije tu. Ona ga ne osjeća, i proći će mjeseci dok se to ne dogodi, ako ga ikada osjeti, a ostali znaju da se nešto događa, nešto veliko i opasno, ali tome nemaju pristupa.

Suprug dolazi i ulazi oprezno, uvijek u strahu. Boji li se više za nju ili za dijete? Ne može to iščitati iz njegovog pogleda. A što on može iščitati iz njenog? Ne želi ni pomicati na to. Suprug sjedi i gleda je. U njegovom pogledu su strah i tišina.

Ništa ne ovisi o njemu. I ništa, a sve, ovisi o njoj. Ona stavlja ruku na svoj trbuš. Ništa ne osjeća. Nema napetosti, ništa se ne vidi. Žene koje se odlučuju na pobačaj, pomišlja, i ne znaju na što se odlučuju. Imaju samo ideju. Kao i one koje odluče zadržati dijete. Niti jedne niti druge ne znaju o čemu se radi. Ona pogotovo ne zna o čemu se radi. Gdje je zametak? Gdje je beba? Što sada radi? Čitala je da u 23. tjednu trudnoće mali fetus počinju sanjati. O čemu sanjaju? Sve što znaju je posteljica i voda u kojoj se kreću brzinom malenih riba. I majka, ta prijateljska ili neprijateljska unutrašnjost. U njezinom slučaju, neprijateljska. Njezin fetus će se, upozoravaju, ako ne stane krvarenje, od njezine utrobe svakako rastati. A rastat će se i ona od njega. I što će onda nadomjestiti taj gubitak? Drugi pokušaj, ili treći? Hoće li sljedeći put sve biti u redu?

Muž joj je donio pizzu, iako nema ništa protiv bolničke hrane. Čajevi, juhe, mesa, povrće i tjestenina- sve je odlično, nekim čudom, jer je bolnička hrana obično prvo što se kritizira. Mora puno i raznoliko jesti, govore joj. To će ojačati i nju i plod. Pa jede. Zatim provjerava uložak. Krv. Pa prestaje jesti. I čeka. Zatim prolaze dani bez krvi. Obljeva je ushićenje i nadolazi nada. Zatim opet. Koliko sve to može trajati? Još par tjedana, još malo, sigurno ne dulje. Koliko traje za ostale žene?

Dolaze joj u posjet i hrabre je. Govore da će sve biti u redu, samo se mora još malo strpiti. Ali nju to ne smiruje. Želi znati zašto. ZAŠTO je do toga došlo. Gleda u muža, on gleda u nju. Nema nikakvog odgovora. On se isto pita. Propituje sve zakutke njihovog zajedničkog života. Je li mu nešto prešutjela? Je li joj nešto prešutio? Zna li ona nešto što on ne zna? Kako je kvariti, nositi nešto u sebi i onda to izgubiti? Ili moći izgubiti svakog trenutka? Pokušava je zagrliti, ali boji se da će je povrijediti. Možda je nešto boli? Njega, kada kvarci, obično i boli. Zato i postoji krv, da ukaže na bol, na to da nešto nije kako treba. Boli li nju? Ona odmahuje glavom. Je li gladna? Ne, ali pojest će kad je već donio. Šteta da se baci.

Tišina se razlijeva sobom kao crna gusta voda. U njenom slučaju, uvijek će biti crvena. Crvena tekućina koja je razdvaja od normalnosti, od svih ostalih. Više ne zna s kim i kako razgovarati. Uostalom, o čemu? Poslovima? Ljubavnim susretima? Dionicama? Sve se slijeva u gusto koje je njoj, a izlazi. I tu je i nije. I želi i ne želi ostati.

Sanja otkucaje, kako žurno, kao kod malene ptice, preskaču jedan drugog. Oni su jedini znak da je tu, da možda ipak nije sve izgubljeno, iako negdje, duboko u sebi, zna da joj slijedi rastanak od njih, od male ribice koja sumanuto pliva i pokušava preživjeti.

Možda će sve biti u redu sljedeći put, pomisli, dok osjeća poznatu vruću masu kako u novom naletu izlazi iz nje. Možda postoji razlog...? Po prvi put, pokuša se napnuti i zgrčiti, pomoći onome što je čeka, onome što se događa njezinom tijelu. U svakom kraju je i novi početak, sjeti se još jedne izreke koja joj se ovog puta i ne učini toliko prazna.

- Možeš li molim te pozvoniti sestrama? – pita muž koji sa strpnjom iščekuje bilo kakav njezin znak, uloga u koju se pretvorio posljednjih mjeseci.

On pritišće sklopku dok nju obuzima lagana nesvjestica.

Čini joj se da nestaju u ružičastoj masi, mekanoj poput vune. Propada duboko, ali nikada do kraja, uvijek postoje novi slojevi u koje može utehoti, koja je nježno obavija. Oko sebe osjeti komešanje slično lepetu krila. Učini joj se da je netko otvorio prozor. Osjeti ljepljiv i hladan znoj na svom licu i grudima. Pomisli kako je to fino, sasvim je mokra i uronjena u svoju posteljicu od oblaka, više ništa ne osjeća niti ne treba misliti.

Zvukovi komešanja i glasova postaju sve dublji i sporiji dok konačno ne nestanu. Pomisli kako se vjerojatno više neće vraćati u ovu sobu i kako će iza nje ipak morati oprati posteljinu.

Zatim više ne pomišlja ništa.

Ivana Bahun

Vrućina

Djevojka nije htjela da je dodiruju. Došla je u drugoj grupi, iza ponoći, kad su se već svi ponadali da je gotovo. Dopremili su je u jednom od tri kombija iz kojih se ničim nije mogao isprati zapah ustajale mokraće i znoja, punom tamilskih žena i djevojčica iz nedalekog koncentracijskog logora. Rasporedili su ih po ležajevima uhodanom rutinom prije no što je navukao nove rukavice. Svaka trijaža čini mu se identična prethodnoj. Sinkronizirani pokreti osoblja uzbibali bi poljsku bonicu i u jednom bi trenu postalo teško reći gdje je kraj jednog ležaja, jednog tijela, a gdje početak drugog i jesu li njegove ruke uistinu njegove ili pripadaju kolegi do koji vadi šrapnele iz prošupljenog abdomena.

Stao se probijati kroz polje tijela što su se rezignirano prepuštala brizi lječnika i sestara. Neka su plakala bez glasa. Neke tupo zurila kroz ljude i stvari. Djekočka je sjedila na rubu kreveta savinuvši prašna stopala pod ležaj kao da palčevima želi odići pločice s poda. Približio joj se i dao znak medicinskoj sestri da je razodjene. Djekočka je ustala sama, odbijajući pomoć. Stajala je posve uspravno dok su joj razmatali krvlju i prljavštinom umrljan sari. Iskoraciла je iz sukne kao iz mutne narančaste lokve i on se zagledao u njena suhonjava prsa. Bila je pothranjena i od nje je, kao i od ostalih žena, dopirao užegao miris tijela. Nije željela da ju se dodiruje. Nije izmicala niti pokušala sakriti svoju golotinju, no tijelo je ukurtila poput štapa zabodenog u tvrdnu zemlju. On stane ponavlјati naučenu frazu koja je trebala izazvati povjerenje, premostiti barijeru između njihovih uloga. Nije reagirala.

Pristupio joj je otvorenih dlanova, u još čistim rukavicama s mirisom dječjeg pudera, kao da smiruje od ljudi otudenu životinju. Kao da će je čistoća i bjelina lateksa uvjeriti da mu se prepusti. Kao da govori, to je ono čime se moje ruke bave, tijelima. Djevojka je stisnula usnice i prišla mu korak bliže. Sjeo je na tronožni stolac i primio je za podlaktice. Njen ga miris prožme do dna kralježnice. Ovako blizu, učinila mu se još mlađom. Pratila je njegove pokrete dok su centimetar po centimetar putovali duž njenog tijela koje se odbijalo saviti pod dodirima. Rukavica mu se zacrvenila nakon što je kliznula niz unutrašnju stranu njenih bedara. Uočio je tanak mlaz svježe krvi. Nakon desetak minuta i tek kad su pronašli prevoditeljicu shvatili su da djevojka nije nedavno silovana niti ozlijedena, već da ima menstruaciju. Jedna od sestara se neprimjetno stvorila pored njega, upitala je li gotov i rekla da ga trebaju u Krpaoni. Kimnuo je i ustao. Sestra je uzela djevojku za ruku da je odvede na tuširanje i zadnje što je vidio od nje u oznojenom kaosu bolnice bila su leđa zaognuta narančastom tkaninom.

Obrisao je rukavice o bedra i krenuo prema zagrađenom dijelu poljske bolnice koji je služio kao improvizirana sala, Krpaoni. Tamo je vrućina bila gora nego u ostatku bolnice. Podigao je glavu i uočio da ventilatori ne rade. Nije mogao reći koliko je dugo bio unutra. Kad su završili s poslom, nebo se spremalo zabijeliti iznad vrhova drveća u daljini. Izšao je ispred bolnice. Nije ga čuo ni video, ali mogao je namirisati ocean pola kilometra od baze. Stao je pod nadstrešnicu koja se glasala potmulim škripanjem. Vjetar koji je počeo mijenjati smjer donoseći prve naznake sezone monsuna slabšno mu je hladio leđa. Skinuo je majicu. Inače uočljivi logo i natpis *Doctors Without Borders*, crveno-crno na bijelom, bili su prekriveni skorenom krvlju. Prebacio je majicu preko ramena, stao širom razmaknutih nogu kao da traži uporište i zatvorio oči. Ponovo ih je otvorio tek kad su se kraj njega zaustavili koraci i nakon što je čuo zvuk upaljača i osjetio miris duhana. Adheesh, tamilski liječnik porijeklom sa sjevera, šutke mu je ponudio zapaljenu cigaretu. Prepoznat ćeš našu kuću po ukrasima, reče Adheesh i još upita, dolaziš? Nije bio siguran da je dobro shvatio povod Adheeshevom obiteljskom slavlju, ali potvrди da će doći. Imao je već i poklon. Adheesh odmahne rukom, ugasi cigaretu i na odlasku mu kaže da ode u sobu i barem pokuša zaspati.

Nikad prije nije bio u tom dijelu grada, no takstir kojeg je sutradan ulovio na ulici lako je pronašao Adheeshevku kuću. Vjetar je talasao crvene lampione i zapaljene baklje posvuda po dvorištu. Predgrađe je bilo relativno mirno. Ljudi su djelovali gotovo isto tako. Pozdravio je Adheesha, prepoznao nekoliko kolega i pridružio im se u krugu muškaraca znojnih košulja, malo dalje od ulaza u kuću pred kojim su se okupile žene. Njihove tamne ruke virile su iz šarenih platna kao ljudski udovi izrasli na tijelima papiga. Nepoznat čovjek stao je do njega s čašom u ruci i na izlomljenom engleskom mu sam od sebe počeo objašnjavati čemu prisustvjuju. Slušao ga je i gledao Adheesha. Učini mu se neobičnim, omekšanih crta lica, bez

usjećene bore posred čela. Gledao ga je kako promatra Kairavi, svoju kćer zbog koje se, unatoč uvijek prisutnoj opasnosti od napada, okupilo ovoliko ljudi. Gledao je žene i muškarce svečanog držanja koji su došli proslaviti prelazak djevojčice u ženu, njen posljednji dan prve menstruacije. Ritual pranja, čovjek je pokazao prema ženama. Ne gledati, dodao je. Kairavi je pred ulazom u rodnu kuću stala u širok krug baklji, okružena ženama od kojih su neke držale kante s jarko žutom vodom, a druge su oko nje podigle svojevrstan paravan iza kojeg je trebala skinuti svoj krvlju obilježeni sari. Žene je stanu diskretno polijevati vodom. On svrne pogled zajedno s drugim muškarcima kao što se očekivalo. Kad im je opet bilo dozvoljeno pogledati, Kairavi je bila napolna odjevena u crveni sari. Ruke žena radile su brzo i spretno. Struk su joj ostave golim. Oko gležnjeva i zapešća nataknule su joj zlatne narukvice, a u pupak umetnule komad žada. Tako nakićenoj svim gosti su joj pristupili i uveli je u kuću. Posjeli su je na ukrašen stolac na kojem je djevojka nastavila strpljivo sjediti ostatak večeri, smješkajući se blago poput mlađenke.

Kad je na njega došao red da donese pred nju svoj poklon, prišao joj je i nasmiješi se u njeno mirno lice. Djevojka mu je uzvratila osmijeh i spustila pogled. Nosnice mu ispuni oštar miris. Nije bio siguran miriše li na cimet ona ili cijela kuća. Toplina mu se slijepo niz leda. Zavrtilo mu se u glavi od aroma hrane i slatkog žestokog pića kojeg mu mu nisu prestali dolijevati u času. Izašao je pred kuću. Nestabilnim koracima prešao je dvorište i stao na ulicu isječenu mjesecovom svjetlošću na široke trake. Ljepljiv zrak ispunio mu je pluća. Vrućina je ovdje živo biće, ne obična elementarna činjenica. Nešto s čime se treba suživjeti, sklopiti sporazum da te ne proždre. Tako su mu rekli kolege koji su već odradili ture u dugogodišnjim ratom izmrcvarenoj zemlji koja ga je unatoč tome na prvu privukla. Nije mogao objasniti zašto ni čime.

Odlučio je otići bez pozdrava kad mu je jedan od kolega na odlasku ponudio prijevoz do sobe u kojoj je stanovaо posljednjih pet mjeseci. Kroz prozor automobila činilo se da je sve u redu. Grad se pravio da spava. Bilo je gotovo lako povjerovati u primirje.

Soba mu nije djelovala poznato unatoč tome što je svoju košulju i hlače našao na krevetu, tamo gdje ih je ostavio. Oduštoao je od namjere da se otušira. Otvorio je prozor, razodjenuo se i legao na krevet. Nogom je odgurnuo odjeću i ona nečujno padne na pod. Zagledao se u nepomična krila ventilatora na stropu. Postane mu jasno da neće spavati. Crvena žaruljica na malom hladnjaku u kutu sobe zazuji i najavi da je došla struja. Svejedno nije ustao da upali ventilator. Prisjeti se djevojke u naranđastom sariju od ranije. Slatkastog mirisa prljavštine i kako se njena krv razvlačila između njegovog palca i kažiprsta. Desnom rukom posegne za spolovilom. Držao ga je neko vrijeme u šaci, a onda pustio ruku da mu padne na trbuš. Iz džepa hlača negdje s poda zavibrirao je mobitel. Zvonio je bez glasa dva, tri, četiri puta. Vibracije su se prenosile s poda na krevet. Napokon je ustao i potražio mobitel, više da ga ugasi nego iz znatitelje da vidi tko ga treba. Na ekranu je pored crvene strelice stajalo ime njegove žene. Trebalо mu je neko vrijeme da izračuna razliku u vremenskim zonama. Sjeo je na rub kreveta osjećajući zgužvanu plahtu pod međunožjem. Poželi da je hladna. Isključio je mobitel i on mu se kratko trznuo u ruci uz odjavnu sliku. Odložio ga je na noćni ormarić. Mreža protiv komaraca na prozoru napinjala se u nepravilnim razmacima pod vjetrom kojeg je odbijala pustiti u sobu. Bacio je jastuk u kut sobe i ponovo legao gladom dotičući drveno uzglavlje kreveta. Da mrak sobe jedva primjetno nije blijedio, zakleo bi se da vrijeme ne postoji.

S prvim zvukovima izvana, puno prije no što se posve razdanilo, ustao je, otuširao se i iz ormara izvukao čistu radnu odjeću. Bijelo koje neće dugo ostati takvim. Pješačio je do bolnice kao i svaki dan. Prometnice su se tek počele puniti gibanjem. Bolnica se nalazila na ničjoj zemlji, na raskrčenoj ledini između nevidljivih linija koje su u glavama svakodevno obnavljali ljudi čiji jezik mu se činio teškim za naučiti. Imao je u rukama i one s jedne i one s druge strane. Nije znao reći u čemu je razlika. Prsnog koša rastvorenog instrumentima, izgledali su posve isto.

Bolnica ga je dočekala tišinom. Ispred ulaza ugleda jednu od dežurnih sestara kako drijema naslonjena na zid. Između prstiju izribanih do crvenila držala je cigaretu koja samo što nije dogorjela. Prenuli su je njegovi koraci. Trebao joj je trenutak da ga prepozna. Bacila je opušak i rekla kako nije znala da je opet dežuran. Ne rekavši ništa gurnuo je pred sobom vrata da je propusti u utrobu bolnice. Izdaleka, kao da ih nikad neće pronaći, oglasila se grmljavina.

Vjetar i dalje puše

Ušuti. Ušuti. Ritmički je ponavljala mantru i brojala korake. Pet lijevo, sedam desno pa ispočetka. Što god napravila, bezumno vrštanje, plač bez natruha suza, nije jenjavao. Promijenila je pozu prebacivši dijete na drugo rame. Plać je oslabio na trenutak, a onda se opet razmahao i zaorio malom sobom. Suho, sito, na rukama ili u krevetiću, nije prestajalo plakati. Mjesecima. Stisnula ga je čvrše na prsa. Postaje sve težom za držati, pomisli, i stane ponovo u sebi brojati. Pet lijevo, sedam desno.

Dok je pokušavala zanijeti, prisjećala se svih pjesmica koje je davno prije čula. Riječi su joj stizale same od sebe zajedno s melodijama. Pjevajući ih sama sebi pospremajući ujutro kuću ili pješice putem do posla, prije no što je dobila otkaz. Sad se iznutra čula samo tišina, još tiša pored dugo željenog djeteta koje nije prestajalo plakati od kad je otvorilo oči. Ponekad bi danju, kad bi ostala sama s njim, stajala nad krevetićem, puštala ga da plače i čekala da osjeti nešto, bilo što. Kad bi ga plač dovoljno izmorio, dijete bi ležalo nepomično, u nekoj vrsti polusna i tad bi joj izgledalo kao komad namještaja iz drugog vremena ili ukrasni jastučić koji bode u oči i ne uklapa se u prostor.

Prišla je prozoru i gornjom stranom dlana prešla preko stakla. Vani se već daniло. Vjetar je mahnitao u polugolim krošnjama. U lijevom kutu dvorišta stara se lipa grčila pod njegovim naletima. Pet lijevo, sedam desno. Zazivanje iz kuhinje čula je tek iz trećeg pokušaja. Spustila je zajapureno dijete u krevetić na bok i izašla iz sobe ne gledajući ga više.

Nije propustio pitati je li sve u redu i zašto mala plače iako su i njegove su oči bile prošarane ispucalim kapilarama. Na sebi je već imao donji dio radnog odijela. Gornji je dio bio uredno prebačen preko naslona stolca, kao da ga grli. Mirisao je na omekšivač. I njen muž je mirisao po omekšivaču, osjetila je mimoilazeći ga. Pristavila je kavu, naslonjena na sudoper gledala u njegova široka leđa kako se gube na izlazu iz kuhinje i čekala. Kao na pritisak tipke, plač je uskoro utihnuo. Stisnula je zube i čvršće se križima uprla u hladni rub sudoperskog korita.

Donio je dijete na rukama. Cijelo mu je stalo na jedno rame. Nos je zagnjurilo u udubinu gdje su završavale prosijede čekinje na očevom vratu. Nije spavalо. Iz nosa i ustiju cijedila mu se prozirna slina. Muž je uzeo kuhinjsku krpu i podložio je pod glavu djeteta. Bilo je posve mirno. Sjeo je za stol i nastavio jesti ohlađenu kajganu slobodnom rukom. Prepustila se jutarnjem autopilotu. Mehanički je zakuhala kavu, ulila je u dvije šalice iz rasparenih servisa, jednu stavila pred njega, drugu odnijela do dvostrukog prozora na suprotnom kraju kuhinje. Odložila ju je u plitku nišu pored tegle s ciklamom koja je cvala dva tjedna nakon što ju je dobila i poslije više nikad iako je njena majka tvrdila da će joj taj sjeverni prozor odgovarati. Nije cvala, ali odbijala je uginuti čak i kad bi je namjerno zaboravila zaštiti. Nije shvaćala zašto je ne može baciti. Zašto ne sjedneš, pitao je. Okrenula se i pogledala u mali potiljak prekriven busenom crne kose na njegovom ramenu. To je bilo prvo što je vidjela kad su je probudili nakon carskog reza. Nije znala da se dijete može roditi s toliko kose. Posve joj je prekrivala tieme i pola čela. S tri mjeseca su joj morali skratiti šiške.

Odgurnuo je prema sredini stola tanjur sa sluzavim ostatkom žumanjka, naslonio se u stolici i krupnom šakom prekrio glavu djeteta. Pružilo je prste, tanke poput šibica, nekud neodređeno, kao da ih rasteže i nastavilo kunjati polusklopljenih očiju. Osjetila je i svoje kako se zatvaraju.

Trgnuo ju je udarac masivne borove grane o prozor. Pogledala je u dvorište. Vani se i živo i neživo gibalo. Vani su stvari živjele. Visoko iznad njihovih glava, iznad tjemena kuće, vjetar je režao kroz iglice bora. Poput čaglja zalatalog u grad. Preko puta ulice, na krovu susjedne kuće izvijale su se limene ploče. Negdje su udarale rolete. Ili je to moglo biti nešto drugo.

- Moram krenuti - rekao je i ustao od stola. Prije no što joj je stigao predati dijete, krenula je skupljati prljavo posude i ne gledajući ga rekla neka vrati malu u krevetić. Iz dječje se sobe uskoro ponovo čulo prvo meketanje pa plač. Odvrnula je slavinu s vrućom vodom i stavila ruke pod mlaz. Ne okrećući se od sudopera čula je muža kako se vraća, navlači gornji dio radnog odijela, uzima vrećicu s užinom i prilazi joj s leđa. Spustio je dlan na njenu križa i usnama joj okrznuo obraz.

-Trebalo bi porezati tu granu bora - rekla je - da ne razbijie prozor ako nastavi ovako puhati.

- Sutra cù.

- To si rekao i jučer. I prekučer.

Stajao je iza nje ne znajući kamo bi sam sa svojim velikim sporim tijelom. Grubo je odložila tanjur i šalice na sušenje nadajući se da je barem jednu okrhnula.

- Možda stignem danas. Ako prije završim.
 - Možda prestane puhati. – obrisala je ruke o vlažnu krpu.
 - Jel trebaš što novaca?
 - Ne trebam.

Posegnuo je za stražnjim džepom hlača, iz novčanika izvukao novčanicu i odložio je na stol prekriven mrvicama i otiscima šalica.

- Budite mi dobre vas djve. – rekao je na izlazu držeći vrata da ne zalupe. Kuća se ispunila hukom i šuštanjem izvana prije no što su je opet preuzezeli poznati zvukovi. Zujanje hladnjaka. Sporadično kapanje pipe. Dijete.

U dječoj je sobi privukla fotelju prozoru, uzela na ruke dijete koje je bez prestanka grcalo i spustila majicu s lijevog ramena da osloboди dojku. U mala iskrivljena usta gurnula je bradavicu izobličenu do neprepoznatljivosti, smeđu i nabreklu. Dijete ju je prvih par puta ispljunulo, a onda krenulo vući mljeku. Kao da gleda film stišanog tona, kroz prozor je pratila muževljeve pokrete dok je otvarao ogradu, stavljao kutiju s alatom u auto, mahnuo susjedu preko puta, uvježbanim manevriranjem izveo auto iz dvorišta i krenuo niz ulicu. Čovjek preko puta se također spremao na posao. Čovjek preko puta je za svoj posao odijevao odijela. Danas je nosio tamnosivo. On sigurno nije jeo kajganu za doručak baš svakoga dana. On je sigurno jeo jogurt i žitarice. Ili tost. On nije imao ženu. Ni djecu. Ponekad se pitala kakav bi osjećaj bio spremati njega na posao, dodati mu aktovku ili popraviti kravatu. Poslije posla ići zajedno na trčanje. Navečer u kino ili restoran.

Kad se najelo, prebacila je dijete preko ramena i šetajući duž sobe čekala da podrigne. Pet lijevo, sedam desno. Bljucnulo joj je nešto mlijeka po leđima i ispuštajući tihe zvukove nalik stenjanju počelo se meškoljiti. Odložila ga je natrag u krevetić, promjenila mu pelenu i kratko otvorila prozor kako bi provjetrila sobu. Dijete se i dalje glasalo. Nije shvaćala što želi. Niti je ono shvaćalo što ona očekuje od njega. Što je očekivala da će se dogoditi kad napokon dođe. I dalje je nešto nedostajalo. Majka je tvrdila da će joj već doći, s vremenom. Da se samo trebaju naviknuti jedno na drugo. Još uvijek je čekala da se pokaže da je majka imala pravo. Kao s mužem. Tu je imala pravo. Mogla je i gore proći. Mogla je ostati u selu, bez posla, bez budućnosti, završiti s jednim od onih očajnih starih dečki. Ostaviti kičmu na polju. Dobro je prošla. On je krasan čovjek. Dobričina. Budi zahvalna, rekla je majka. Mogao je izabrati neku drugu.

Stajala je pored krevetića i gledala kako dijete navlači gumeno pače, mokro od sline i suza. Očima koje su još mijenjale boju nesigurno bi, između dva jecaja, fokusiralo svoju majku, nesvesno koliko joj nalikuje.

Zrak bi se ponekad razrijedio i postao lakši kad bi ostala sama. Jutros joj se omotavao oko vrata. Presukla je majicu, navukla čiste traperice i izašla iz kuće. Spustila se niz njihovu tihu ulicu i izašla na sam vrh ceste za koju je njen muž i dalje koristio stari naziv, iz vremena kad je tek doselila k njemu. Obgrlila se rukama protiv naleta vjetra, pljuckajući kosu koja joj se lijepila za usta i ulazila u oči. Ljudi su se slijevali iz pokrajnjih ulica na tramvajske stanice, odlazeći na posao. Razmaci između stanica su joj se prije činili kraćima. Kad su mogao gledati izloge. Dok su bili puni, svi do jednog. U svakom nešto drugo. Voljela je na putu do posla zastati pred trgovinama s cipelama, unaprijed se veseliti razmišljajući koje bi mogla kupiti na prvoj sljedećoj plaći. Ili pogledati što se novog nudi kod jednog od torbara. Premda je i cipele i torbice rijetko kupovala. Ali mogao si razgledavati. Imao si čime kratiti put. Sad su stanice razdvajali prazni poslovni prostori s natpisima "Na prodaju" ili "Iznajmljuje se" ili još gore, oni bez ikakvog natpisa. Samo musava stakla s paučinom u kutovima i smradom mokraće po uglovima vrata. Fasade išarane grafitima. Tu i tamo trgovina rabljenom odjećom iz koje zaudara po plijesni, dućan za otkup zlata ili kladionica.

Na prvom velikom križanju prešla je ulicu i nastavila hodati desnom stranom. Zastala je pred zaključanim vratima iznad kojih se pod udarcima sjeverca klatio izblijedjeli znak s kojeg se više nije mogao pročitati naziv trgovine. Zaklonila je lice dlanovima i naslonila čelo na staklenu stijenu. Kao da će, ako dovoljno jako upre oči, unutra vidjeti nešto svoje. Nešto što je zaboravila ponijeti sa sobom kad je stigla direktiva da zatvore poslovnici.

Produžila je dalje i na semaforu po inerciji skrenula desno prema parku. Već dugo ovdje nije bila bez kolica i djeteta. No sad je bilo prerano i prehladno za druge majke i njihovu djecu. I onako bi se uvijek držala po strani. Njihove priče o naprednoj djeci koja znaju držati olovku s pet mjeseci, a s osam već govore uvijek su je tjerale da se osjeća čudno. Rascvale od ponosa, okupirale bi prostor poput arogantnog korova. U park je dolazila zapravo samo jer je mala iz nekog razloga tamo bila tiha. Sjela bi na zadnju klupu napolna zaklonjenu grmom jasmina, privukla kolica blizu sebe i tako bi zajedno dremuckale na suncu kad bi ga bilo. Danas je sjela bliže tramvajskoj stanici, na jednu od klupa oblijepljenih žutim lišćem. Zabuljila se u šjunak na stazi i stala brojati kamenčiće. Zeblo ju je za stražnjicu. Grad ju je i dalje plašio. Koliko god ga poznavala, svaki put kad bi zašla dublje u njegove spletove, bojala se da će ju progutati. Da se s jedne takve šetnje neće znati vratiti. Prenuo ju je crni pas okrznuvši je u trku i njegov vlasnik koji se stao ispričavati. Rastreseno je iknmula i ustala. Trgovine mješovitom robom tek su počele otvarati vrata. Ušla je u prvu na koju je naišla putem nazad i kupila namirnice za ručak, ubrzavajući korak što je bila bliže domu.

Tišina kuće učini joj se neprirodnom. Pošla je ravno do dječje sobe i oprezno odškrinula vrata. Dijete je ležalo na leđima i ručicama si hvatalo stopala, prebacujući se slijeva na desno, kao živa ljljačka. Odahnula je ni sama ne znajući što je očekivala da će zateći.

Premjestila ga je u ograđeni prostor za igru u kuhinji i stala pripremati ručak. Iz vrećice je izvukla sirovo pile. Nije voljela dodirivati mrtvu perad, njegovu sklisku naboranu kožu, ali pripremala ju je zbog muža. Želudac joj se digao kad je šaku punu soli gurnula u mlohavo tijelo životinje, a ova još jače ispustila miris sirovog mesa. Dok se pile peklo, ogulila je krumpire i ostavila ih u posudi hladne vode da čekaju svoj red. Naribala je pola glavice slatkog kupusa, nasolila ga i odložila u hladnjak. Okrenula se po kuhinji nekoliko puta, kao da nešto traži, dok nije shvatila da ju je zbumila tišina. Dijete je bilo tiho iako nije spavalo. Možda je to samo mamac, pomislila je. Prst koji će, ako se za njega uhvati, jednostavno otpasti s ruke. Gangrenozni otpadak, ništa više. Sumnjičavo je pogledavala dijete, bojeći se upaliti radio.

Sumrak je sve ranije pадao, to ju je tješilo. U kućama će se uskoro početi paliti svjetla. Ljudi će se početi vraćati s posla. Prvo učiteljica povijesti dvije kuće niže. Došetat će lagano šepajući zbog bolnog kuka, s platnenom vrećicom prebačenom preko jedne ruke. Znat će po lavežu njenih pasa čim uđe u ulicu. Onda jedan po jedan i ostali susjadi koji još nisu u mirovini. Oko sat vremena prije njenog muža, vratit će se i čovjek preko puta. S kuhinjskog prozora se dobro vidi u njegovu dnevnu sobu.

Poslijе ručka, kojeg je zgodovila opet prerano pa ga vratila u pećnicu da ostane topao, nahranila je i presuvkla dijete. Opipala mu je čelo i iako se nije činilo vrelim, za svaki slučaj izmjerila mu temperaturu. Bila je normalna, no ono je opet postalo nemirno i cendravo gdje god bi ga stavila. Boljele su je ruke i leđa od nošenja i ljuštanja. Oko pola pet, dan se napokon počeo stanjivati i kopniti. Skuhala je još jednu kavu, dijete stavila u kolica i ljuštajući ih pored prozorske niše pokušala ga uspavati. Kad se iscrpilo, obamrlo je zatvorilo oči i dalje s grčem na licu. Oprezno ga je odvezla s kolicima u njegovu sobu i ostavila da spava.

Kad se vratila nazad u kuhinju, preko puta je gorjelo svjetlo. Granje bora što je pod udarcima vjetra grebalо po prozoru u nepravilnom je ritmu skrivalo i otkrivalo prizor. Muškarac je, kao i gotovo svaki dan, sjeо na kauč i upalio TV. Vidjela mu je samo noge u hlačama ispeglanim na crtу, od bedara naniže. Izuo je cipele tako što ih je omaknuo suprotnim stopalom sa svake noge. Potom je ustao, izašao iz sobe i vratio se odjeven u pamučnu majicu kratkih rukava i donji dio trenirke. Uzeo je uteg u svaku ruku i stao pred svjetlo televizora. Nisu bili veliki, ali izgledali su teško. Po načinu na koji su mu se napinjali mišići pod majicom. Na rukama. Na prsima. Ugasila je svjetlo i brojala s njim. Pet, deset, petnaest. Spustila je ruku među noge. Dvadeset, dvajspet, trideset. Otkopčala je hlače i uvukla ruku u gaćice. Vlažna mrlja probijala je pamuk. Pedeset, pedesetpet, šezdeset. Skupila je kažiprst i srednjak i gurnula ih duboko otprve. Sedamdeset, sedamdeset, osamdeset. Grubo je dlanom trljala zapetljane dlake i brojala. Brojala. Brojala.

- Šta je nestalo struje? – krupna sjena upitala je s vratiju tren prije no što se upalilo svjetlo. Spustio je pogled s njenog lica na ruku u gaćicama. Ugrizla se za obraz i izvukla ruku ne pomičući se s mjesta. Prišao joj je napola otvorenih usta i pogledao kroz prozor pa opet nju, a onda se okrenuo i teškim korakom izašao van. Promatrala je kako otvara vrata drvarnice i iz nje izlazi sa sjekicom u ruci. Sluzave je prste prislonila na staklo. Čovjek preko puta se i dalje napinjao i brojao. Bor je i dalje mahnitao. Zato je tek naknadno uočila ljestve i noge svog muža, od bedara naniže, visoko gore, i bljesak sjekire popraćen muklim udarcima. Kad ju je posjekao, grana je pala okrnuvši staklo na travu pod prozorom. Sišao je s ljestava, odvukao granu pred ulaz drvarnice i odlučnim je pokretima stao komadati u sve sitnije grane, dok nije bio do gležnjeva zatrpan zimzelenim iverjem. Gledala je s prozora sve dok ga je mogla vidjeti. Dok nije pao mrak. Izašla je iz kuhanje prije nego se vratio i otisla u dječju sobu. Uzela je dijete na ruke i spustila se zajedno s njim na debeli sag. Popravila mu je soknice koje je omaknulo s nogu i slušala zvukove iz kuhanje. Voda. Vrata pećnice. Škripa viljuške i noža po tanjuru. Koraci.

- Posjekao sam onu granu - nadvio se nad njima. Morali bi uloviti tren kad čvrsto zaspi da joj opet skratimo kosu, još je rekao spuštajući se na koljena i, kao da pruža ruku nepoznatoj životinji, pomilovao čelo svoje kćeri.

- Rekli su na vijestima da će noćas prestati puhati – rekla je. Kimnuo je i s naporom ustao.

- Piletina je bila dobra – odvrati s vrata.

Glasovi s televizije zaječali su s drugog kraja kuće, iz spavaće sobe. Prekrila je dlanom trbuš djeteta i zaljuljala ga lijevo desno. – Mala moja... Da mogu, vratila bi te, znaš?

Djevojčica se zagleđa u lice svoje majke, ozbiljno i dugo, pa sa stopala omakne čarapicu i strpa si je u usta.

ESEJISTIKA

Tomislav Marijan Bilosnić

U odajama vina

Ovdje je riječ o vjeri koja dolazi s vinom poput duha iskupitelja, same krv Stvoriteljeve. Riječ je o pričesti. O umjetnosti i uzvišenosti koje idu zajedno s kruhom i vinom. O srcu koje se ne odriče dobrote kako ne bi ostalo prazno. Pijte vina! U odnosu sa sokovima, ispunjeni nektarom sunca, u svezi ste s Bogom. Kada se govorи o vinu govorи se o svjetlu, o onoj cjelovitosti duše koja se ne može vidjeti, pa ni osjetiti, tek naslutiti u zanosu kao duhovi u razbuktaloj vatri.

Ovo nije tekst samo u pohvalu vina, nego pokušaj kako doprijeti do istinskog vina. Isto tako neću braniti ili opravdavati sve ono što je vezano uz vino, nego ču o njemu uzvišeno govoriti kao onaj koji doista vjeruje, tako bi rekao Béla Hamvas. Ovdje nije riječ o vinu koje opija, nego o vinu koje opaja, u kojemu nalazimo neposredne užitke kao u dodiru s usnama voljene; o vinu koje je društvena i duhovna hrana – ljubav, egzistencija i vjera. Dakle, ne govorim o vinu koje podjarmljuje, već o vinu koje okuplja. Li Tai Pe bi rekao: „Vina piti ne valja mi sam“, a Hamvas dodao: „Ja vino shvaćam kao jedan od najvećih činova milosrđa... Vino nas vraća u iskonski život.“

Ovdje nam valja zapamtiti: Gospodar je vinogradar. On je taj koji odlazi u vinograd s motikom i škarama, i sa svim

drugim alatom i priborom kako bi sačuvao svoj vinograd i kako bi mu vinograd dao ploda. On će vinograd obrađivati, ali će u njemu i užinati i piti. A mi ćemo zajedno s njim, u vinogradu se sresti sa sobom, prvom i pravom istinom, onom koja je inspiracija. U svjetlosnome svijetu kao viša bića pojavit će se loza, samo je nebo jedna nepregledna lozinjača, pod kojom je svaka ljudska duša jedan trs, pehar mirisna vina, njegova slast i snaga, sama slika spoznaje.

Loza je Božje kraljevstvo

U kršćanskoj simbolici vinova je loza čest i živ motiv, koji u biblijskim tekstovima označava odnos između Boga i njezina naroda. Crkva se također prikazuje vinovom lozom. Vinograd i vinova loza zaštićena su mjesta, mjesta nježnosti, brige, pažnje i ljubavi, ali i muke i truda. Vinograd u kojem je Bog vinograda, a loze djeca Božja, nači ćemo i u Starom i Novome zavjetu. Loza je Božji posjed! U Matjejevu evanđelju loza je Božje kraljevstvo. Zamislite, Bog se raduje lozi, obrađuje je, njeguje, isčekujući njezine plodove. I tako od rajske dana, u kojima je loza drvo života. I žena je tamo poput loze, mudra, strpljiva i rodna. U starozavjetnoj se pjesmi pjeva: „Moj je dragi imao vinograd, / na brežuljku rodnome. / Okopa ga, iskrči kamenje, / zasadи ga lozom plemenitom.“ Ona donosi dobre plodove, radost i užitak. Loza je u ljudskome životu i povijesti blagostanje, nešto najdragocijenije, sam početak svih dobara. To je dragocjena biljka koja išće najveću i najbrižniju skrb, potpunu odanost, ljubav poput drage.

U biblijskim kršćanskim motivima Krista često susrećemo

kao vinovu lozu. Na odnos Boga i ljudi najbolje upozoravaju Kristove riječi koje nalazimo u Evanđelju po Ivanu koje doslovno glasi: "Ja sam istinski trs, a Otac moj - vinoigradar. (2) Svaku lozu na meni koja ne donosi roda on sječe, a svaku koja rod donosi čisti da više roda doneće. (3) Vi ste već očišćeni po riječi koju sam vam zborio. (4) Ostanite u meni i ja u vama. Kao što loza ne može donijeti roda sama od sebe, ako ne ostane na trsu, tako ni vi ako ne ostanete u meni. (5) Ja sam trs, vi loze. Tko ostaje u meni i ja u njemu, taj donosi mnogo roda. Uistinu, bez mene ne možete učiniti ništa. (6) Ako tko ne ostane u meni, izbace ga kao lozu i usahne. Takve onda skupe i bace u oganj te gore. (7) Ako ostanete u meni i riječi moje ako ostanu u vama, što god hoćete, ištite i bit će vam. (8) Ovim se proslavlja Otac moj: da donosite mnogo roda i da budete moji učenici. (9) Kao što je Otac ljubio mene tako sam i ja ljubio vas; ostanite u mojoj ljubavi. (10) Budete li čuvali moje zapovijedi, ostaćete u mojoj ljubavi; kao što sam i ja čuvao zapovijedi Oca svoga te ostajem u ljubavi njegovoj. (11) To sam vam govorio da moja radost bude u vama i da vaša radost bude potpuna. (12) Ovo je moja zapovijed: ljubite jedni druge kao što sam ja vas ljubio! (13) Veće ljubavi nitko nema od ove: da tko život svoj položi za svoje prijatelje. (14) Vi ste prijatelji moji ako činite što vam zapovijedam. (15) Više vas ne zovem slugama jer sluga ne zna što radi njegov gospodar; vas sam nazvao prijateljima jer vam priopćih sve što sam čuo od Oca svoga. (16) Ne izabraste vi mene, nego ja izabrah vas i postavih vas da idete i rod donosite i rod vaš da ostane te vam Otac dadne što ga god zaštete u moje ime. (17) Ovo vam zapovijedam: da ljubite jedni druge."

O tome su govorili još Adam i Eva

Kao onaj koji uživa u vinu, poznatom i starom dajem prednost pred onim koje je novo i manje poznato. To znači da će se se u ovom vinskom eseju poslužiti i tuđim mislima, kazanima davno prije mene. A počelo je s klinastim pismom, Gilgamešom i Upanišadama, preko Homerova i Sapfe, kineskih kao i perzijskih pjesničkih mudraca, Tisuću i jedne noći, Platona, Lukijana i Horacije, Staroga i Novoga zavjeta, do Rabelaisa, Hölderlina, Novalisa, do Andre Gidea i Davida Herberta Lawrencea, ili našijenaca Matoša i Ujevića, kao što će se i nastaviti za sve vijeke vjekova. Od antičkih misterija do današnjih vinskih sajmova vino je stalnom temom gotovo svakoga tko je i jednom okušao njegove slasti. Zato pisati o vinu isto je što i pisati o ljubavi. O tome je već sve napisano, sve kazano, o tome su govorili još Adam i Eva u Edenskom vrtu. I površno listajući stranice bilo povijesnih listina, bilo pjesmarica na stalih na Sredozemlju, možemo reći kako nema osobe koja je ovđe živjela i latila se pera a da nije napisala ponešto o vinu i ljubavi, i to podjednako u uvjetima mira i rata, u doba obilja i siromaštva. Najčešće riječi kroz povijest spominjane su vino i ljubav, dakle Bog i vino, tako da „na koncu ipak ostaju samo dvojica, Bog i vino“.⁷ Zanimljivo je

da su Arapi, koji po Kuraanu ne konzumiraju vino, iako ga ova sveta knjiga posredno spominje, ispjevali najraskošniju vinsku poeziju poznatu na svijetu. Uz glasovitog Omara Hajjama, spomenuti je i Ibn Al-Mu'taza, Al-Ahtala, i mnoge druge, bilo spomenute ili ne u ovome tekstu. Iako se krv vina nalazi u srcu Sredozemlja, o njemu se pjevalo i pjeva od Kuće izlazećega sunca do Ognjene zemlje, od Novoga Zelanda do Grenlanda, bilo da se vino radilo od grožđa, riže, maline, aronije, višnje, jabuke, kruške, banane i drugog voća.

Govorili mi o radu ili dokolici, jelu i piću, vjeri i filozofiji, umjetnosti i snovima, putovanjima i igri, društvenim prilikama i ljudskoj egzistenciji, uvijek govorimo o ljubavi i vinu, ili bar o njihovim skrivenim simbolima u svemu što spominjemo. Vino je prije svega priroda sama po sebi, potom je hrana, zatim piće, a time i užitak, ono što vino veže s metafizičkim relacijama.

Ako loza daje piće bogovima, onda je ona mesijansko stablo, rajske drve života. Kao takvu nači čemo je i prije i poslije novoga svijeta. U helenskoj kulturi mnoge će se božice uspoređivati s trsom ili lozom. Lozu zatjećemo i u sve tri monoteističke religije kao sveto drvo, koja se u svome simbolizmu „proširuje na svaku ljudsku dušu“.⁸ Loza je Izrael, Božji posjed. Prorok Izajai pjeva o vinogradu: „Vinograd Jahve nad Vojskama / dom je Izraelov; / izabrani narod njegov / ljudi Judejci“. U Psalmima (128,3) nalazimo ovaj stih: „Dobra žena svome je mužu poput plodne loze“. Herod će u Hram unijeti zlatnu lozu. U lozi se skriva vatra, u njoj je krv. Vidjeli smo Bog je vinogradar, Isus je prvi trs, a Noa je prvi posadio lozu, zapravo on je i bio loza. Loza će i kod istočnih mudraca biti označena kao „trava života“, dakle sam život, bogatstvo i egzistencija, ono što je dobro. Kako loza obavija nebesa, pa se zrna zrela grožđa puna sunca znaju vidjeti i kao zvijezde na modromu nebu, ona je i kozmičko drvo, gotovo jedan od ključnih elemenata pri stvaranju svijeta.

Toliko je prijepora odakle potječe loza. Kako sam već i kazao, za mene je ona drvo iz Edenskog vrta. Béla Ham-vas drži da postoje „tri velika razdoblja svjetske povijesti vina. Intelektualna istovjetnica metafizičkome odjeljku jest pretpotopno razdoblje, kada čovječanstvo još uvijek nije poznavalo vino, već je o njemu samo sanjalo. Novo razdoblje svjetske povijesti vina počinje kada je Noa zasadio prvu lozu. A treće doba, u kojem sada mi živimo, započelo je u času pretvorbe vode u vino. Povijest će doseći svoj kraj kada iz izvora i bunara bude teklo vino, kad iz oblaka vino bude padalo i kad se jezera i mora u nj pretvore.“¹⁹ Mističari će ići još i dalje. Sufijski mistički pjesnik Dželālu 'd-din Rūmi pjeva: „Prije no što je na ovom svijetu bilo vrta, loze, grožđa – naša je duša bila opijena besmrtnim vinom.“²⁰ U svojoj pohvali vinu slično će kazati i Ibnu 'Fa-

⁸ J.Chevalier / A. Gheerbrant, Riječnik simbola, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983., 359.- 361.

⁹ Béla Hamvas, *Filozofija vina*, Ceres, Zagreb, 1997., 13.

¹⁰ J.Chevalier / A. Gheerbrant, *Riječnik simbola*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983., 747.

rid: „Pili smo u spomen Ljubljenoga vino koje nas je opilo i prije no što je loza stvorena.“¹¹

Kako vino pripada Suncu, ništa čudno što je ono i svjetlo Duha. U muslimana Bektašija riječ koja označava vino istodobno znači i nabujak i vrijeme. Kristova krv je vino Novoga zavjeta, tako se u Euharistiji vino ispija kao kalež Kristove krv. Isus na posljednjoj večeri kaže: „Ovo je krv moja, krv saveza“ (Marko, 14,24). U tome smislu možemo razmišljati i o legendi o Gralu. I u drugim prilikama i na drugim stranama vino se dovodi u vezu s krvljem. Tako je i u starogrčkom vjerovanju Dionizijeva krv besmrtna krv, baš kao što je to na Dalekom istoku u taoizmu. Neka kineska tajna udruženja vino (rižino) miješali su s krvljem, pijući ga kao „pričesno piće“, vjerujući tako u dugovječnost. Svaka-kovo, vino je vezano za Nebo. „Svetlocrvena boja, od crnog i bijelog vina, sinteza je ktonsko-uranska: to je spajanje zraka i zemlje, duše i duha, mudrosti i strasti.“¹² Možemo to uočiti i u povjesnoj zbiljnosti gdje je slavljenje muške moći kroz cijelu povijest povezano s vinom, uvijek na razini dualizma koji se međusobno prožima i ispunja, kao u slučaju neba i zemlje, vode i vina, muškoga i ženskoga.

Trijezna opojnost vina

Po žrtvi krv je zamijenila vino, ono je krv grozda. Sveti Martin piše kako je žrtveno vino „djetalni pokretač i pokretna sila velikog djela.“ I za Hebreje vino je element žrtve, kao što je vino esencija u starih Kineza, a posvuda, u svim kulturama i vjerovanjima, napitak života i besmrtnosti. Semitski će narodi u vinu vidjeti simbol spoznaje i posvećenosti, a sličan simbolizam nalazimo i u Indiji. Sveti će Bernard u vinu vidjeti strah i snagu, sveti Ivan od Križa u vinskoj slasti otkriva Božju mudrost, dok za svetog Klimenta Aleksandrijskog vino je kruh. U psalmima (Knjiga postanka, 27,28) vino je simbol svih darova što ih Bog daje ljudima. Sveti Augustin govori o „trijeznoj opojnosti tog vina“ (Ispovijesti, V; 13) kad govori o milanskom biskupu Ambrožiju – „Uzorno kršćansko vino krijeći, ali ne omamljuje, razveseljuje, ali ne raspojasava, opaja, ali ne opija.“¹³ I muslimanski misticici kad pjevaju o vinu, u njemu vide „piće božanske ljubavi“, kao što Ibn 'Arabi u vinu vidi „znanja duhovnih stanja“. Na svoj način vino se spominje i u Kuraanu gdje piše kako će im „Gospodar njihov dati piti čisto piće.“ Nabulusijev komentar na sve ovo vrlo je jednostavan: „Vino znači piće božanske ljubavi... vino je vječna božanska ljubav koja se očituje u svakoj pojavi stvoreno-ga... vino je svjetlost što sjaji posvuda...“¹⁴. U Velikom tijedu pri spomenu vina pjeva se: „Dođite, poklonimo se.“

Kada se u *Pjesmi nad pjesmama* pjeva „Uveo me u odaje

¹¹ Isto.

¹² J.Chevalier / A. Gheerbrant, Riječnik simbola, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983., 746.- 748.

¹³ Stanko Andrić: Vino teksta, pogовор у: Béla Hamvas, Filozofija vina, Ceres, Zagreb, 1997., str. 88.

¹⁴ J.Chevalier / A. Gheerbrant, Riječnik simbola, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983., 746.- 748.

¹⁵ Isto.

vina“, to istodobno može značiti kako je djeva uznesena do stanja radosti, ali i to kako je ulaskom u „odaje vina“ stekla mudrost i spoznala istinu. Po nekim tumačenjima „odaje vina“ govore o Duhu Svetom. Vino je čista kontemplacija, pa će Elije Ecdicosa kazati kako vino „čini da oni koji se njime opijaju budu izvan sebe.“¹⁶

No, imamo i drukčijih mišljenja. Prorok Izajia u Starome zavjetu (5,11) poručuje: „Jao onima što već jutrom na uranku žestokim se pićem zalijevaju i kasno noću sjede vinom raspaljeni“. Jeremija (25; 15-29) bi vino ponudio neprijateljima, jer se u vinu nalazi mač Jahvine osvete. I u Ivanovoj Apokalipsi (14; 10) opaki će „piti vino Božje srdžbe koje stoji natočeno, čista, u čaši njegova gnjeva.“¹⁷

Kao što vino pripada sakralnim, odnosno duhovnim radostima, ono je još više dio profanih, svjetovnih radosti, pa i onda kada se radi o vjerskim zanosima i mističnim pitanjima. Ne kaže se slučajno kako je vino „radosno piće živih“, zato je mjesto gdje se pije vino prostor sastajanja prijatelja i istomišljenika onih koji su međusobno spremni dijeliti iste „duhovne tajne“. Vino je uvijek uz duhovno pitanstvo rasplamsavalо i snagu, razne želje, a prije svega one upućene ljubavnim strastima i prijateljstvima. Vino je hrana, snaga, moć, konačno po mnogima i afrodizijak. „Pij vino, jer je pehar lice prijatelja“, pjeva Mahmud Šabestarij. I anakeontski pjesnici koji su se u potpunosti posvetili vinu i pjesmama o njemu u peharima punim vina vidjeli su ono što će kasnije u obliku poslovice biti kazano u latinskom svijetu – u vinu je istina. Ono što trijezan misli, pijan govori, poznata je izreka u našim krajevima. Pa ipak, uvijek ćemo i samo prijatelju nazdraviti s punim peharom vina. A pehar ili čaša uvijek nalikuju ili podsjećaju na cvijet, pa bih kazao kako u svemu što cvjeta očituje se i slika vina, slika ljubavi i radosti. Ne slučajno na svadbi u Kani Galilejskoj sam Isus Krist vodu pretvara u vino. Perzijski mistik Bājazid iz Bistāma pjeva: „Ja sam onaj koji pije, vinotoča. U svijetu sjedinjenja svi su jedno.“ Vinotoča je bilo najugledniji položaj na dvorovima hrvatskih knezova i kraljeva, bio je prvi među prvima. Danas bismo rekli prvi ministar.

Vino pripada i bogatima i siromašnima

Vino pripada i bogatima i siromašnima, piju ga svi, vjernici i ateisti, revolucionari i kardinali, pjesnici i poljodjelci, uvišeni i siromašni duhom, umjetnici i zločinci. Vino se pije na ulici i na oltaru, u vlažnoj konobi i u kraljevskim odajama. S vinom se ide i u Pakao i u Kraljevstvo nebesko. Pijemo ga kada slavimo i kad tugujemo, da bi se pokazali pametni i ispalii glupi, kad nekoga hrabrimo ili sažaljevamo, na bojištu i u ljetovalištu. U vinu su spojeni rad i dokolica, kao što su u njemu spojeni strast i okrutnost, zemlja i nebo, svjetlo i noć. Vino je sveto piće za svakoga, a pakleno za ponekoga. U njemu je tajni jezik mudrosti, a za nekoga pamet vrh jezika. Povezano s krvljem, vatrom i ognjem, vino je piće mi-

¹⁶ Isto.

¹⁷ Stanko Andrić: Vino teksta, pogовор у: Béla Hamvas, Filozofija vina, Ceres, Zagreb, 1997., str. 85.

stika i ljubavnika. U muškoj moći je u vinu moguće vidjeti sunce, pa zvijezde onda i nisu ništa drugo do zrma grožđa. Bez vina nema ni jela ni sijela.

Sam Bog će znati koliko je napisano savjeta, priča, rečepata o vinima, kao i o tome koja vina kad pitи, uopće kad i zašto pitи, s kim, kako i iz čega. „Dobrih poznavalaca vina ima koliko i pilaca. Skromnost je među vinopijama rijetka vrlina, pa nema tog društva okupljenog uz čašicu, koje neće tvrditi: „mislim da dobro poznajem vina...“. Pri tome se obično ne precizira o kakvom se „poznavanju“ govori, ali s takvim se znalcima ionako ne raspravlja. Svi takve tvrdnje primaju na riječ i nitko ne ispituje kakve je to enološke škole dottični završio, jer se ionako zna da iza toga stoji njegovo iskustvo pijenja, njegove vinske ekstaze i mamurluci, dugogodišnja praksa ovjenčana reputacijom bilo ispičture bilo „fajnšmekera“. Uglavnom, kvalifikaciju poznavaoča vina svi samovoljno prisvajamo, ali se na tu samozvanu promociju nitko ne ljuti. Smatratи sebe poznavaočem vina – relativno je društveno dozvoljena ambicija, pa to ne izaziva podsmijehe, sumnju ili zavist, kao neka druga samohvala. Tome je razlog što se naklonost vinu smatra nečim prirodnim, svakome dostupnim, a poznavanje malne bogomdanim darom. Ako netko sam kaže da se „razumije u vino“, onda se o tome nije pristojno sporiti, jednako kao što nećemo dovoditi u pitanje nečije kvalifikacije da bude nogometni navijač ili nečije tvrdnje da je veliki ljubavnik. Razgovor o vinu, name, jest najšire pučko pravo, baš kao prepiranje na sportske i erotske teme, a to su problemi u kojima smo svi verzirani, pravi eksperti.“¹⁸

Obredi pijenja vina toliki su koliko je i pilskih družina. Međutim, svi će osjećaje prema vinu, iako mogu biti različiti koliko je i ljudi, okusiti i očutiti ustima, nosom i očima. Moguće je to i svim drugim čutilima, svakim tjelesnim organom, od prstiju, koljena, zglobova, do ušiju. Količina ispijenog visoko kvalitetnog, ekološkog vina najprije se osjeti u nogama, dok misli lete bistrinom gorskog potoka noge klecaju slično onome koji je zapao u blato.

Samo se pred vinom ne mogu zatvoriti usta

Za procijeniti vanjski izgled vina važne su zdrave i bistre oči, ali i svjetlost koja prožima vino kako bismo pronikli u njegovu bistroću, u kristale intenziteta i nijansi boja, jer vino se istodobno opaža i fizički i intelektualno, ono u sebi sadržava tjelesno i duhovno svjetlo, sve ono što je tijekom zrenja grožđa primilo od sunca i mjeseca. Sommeliere bi zbog toga trebalo zvati vinskim vidovnjacima. Oko u vinu mora prepoznati vatru, a ovdje je riječ o oku mudrosti zato što je težnja vina da dostigne savršenstvo – sunčevu sudjelovanje u svome izgledu. Oči u bistroći vina trebaju otkriti vrijeme, zato su pred vinom oči otvorene, a lica pilaca izgledaju kao maske. Gledanje u vino identično je obrodu inicijacije, intenzitet se njegov mjeri vatrom, a nijanse zvjezdama koje se pojavljuju na prividnom nebu

dok vino prinosimo nosu ili ustima. Vino će konačno dati svaki identitet, oni koji ga piju ispod oka s vremenom stiču mrlju sličnu onoj pod očima sokola koji sve vidi u svome okružju. Oko doista vidi svako dno i sve što se u vinu otvara.

Što se vina tiče, nos je oštroumniji od mozga, jer otkriva sve ono što krije duša vina. Za osjetiti intenzitet mirisa (*bouquet*), njegovu harmoničnost, čistoću i kakvoću dovoljno je gurnuti ga u vinsku čašu, s ljubavnim ponosom ponašajući se poput ljubavnika koji preko mirisa žene otkriva njezine tajne.

A ustima se ispituje i utvrđuje ono najbitnije, okus i aroma, čistoća i intenzitet vina, harmoničnost svih onih mnogih mogućih aroma, njegova punoća, tijelo vina u cijelosti, jer vino doista ima i tijelo i dušu baš kao i onaj koji ga pije. Kroz usta sve ulazi u naše tijelo, u srce, u pluća, u želudac, u krv, i zrak i riječi, hrana, piće i dah. Usta od kapi vina znaju stvoriti prave oceane, oblikovati sve ono što je nos uzdigao ili uništio. Zato je svako vino na vratima naših ustiju andeo, koji ne zna hoće li se uzdignuti do rajske visine ili će se strovaliti u paklene dubine. Tijelo vina poput boga sunca ulazi kroz usta u svoj svojoj punoći, sa svakim svojim udom, svojim krilima, rukama, bedrima, stegnima, trbuhom optočenim sunčevim kolutima, kako bi s vinom primili i kruh i u cijelosti živjeli.

Samo se pred vinom ne mogu zatvoriti usta, jer vino je piće bogova. Kad je u pitanju vino usta podnose sve kušnje. Usta i kad najviše govore u okusu sa sobom odnose sve tajne vina, sve ono što hlapi iz njega. U njemu svi zmajevi svijeta rigaju vatru, ali ne brinite, ni jedan vas neće ozlijediti, svaki će vas od njih s ljubavlju pratiti uz Apolonove lire. Konačno, pitanje je dolazi li pjesništvo iz usta ili vina, odakle stiže ljubav, sve ono što se događa izravno i neposredno, a što je povezano s tijelom i sa svijetom.

Ništa se toliko ne nudi kušanju kao vino, niti vas išta može vezati za sebe, priljubiti k sebi kao vino. Kad nekome i slučajno u Ravnim kotarima navratite u kuću, vi ste već sudeći na kušanje njegova vina. Nećete se riješiti domaćina sve dok ne probate vino koje vam on nudi iz svoje konobe, a često i iz točno određene bačve. Odmah će vam biti ponuđena bukara, teča, bocun, čaša, svaka ponuđena posuda u pravilu puna vina, uz nestrpljivo čekanje odgovora, već poslije prvoga gutljaja. Svatko tko pozna ove krajeve zna i to da mu je bolje kazati kako kod domaćina ništa nije u redu, ni obitelj, ni stoka, pa ni kuća sama, ali ne i vino. Vino je u pravilu „najbolje“. Pa ipak, jedno je pitи vino s domaćinom, drugo s vinarom, treće s namjernikom, i tako redom bilo da se radi o ugostiteljima, putnicima, radnicima, seljacima, učiteljima ili onima iz vlasti, samo uvijek s pijenjem ne treba ni žuriti niti zaboraviti na njegovu strast. Zapravo dok pijete vi se pričešćujete, prime se duhovnu snagu. Drukčije se proba u konbi od probanja u krčmi, jedno je probati vino stojeći a drugo sjedeći. Neka vina možete probati i u bučnome ambijentu, dok druga traže potpunu tišinu, kao što se neka vina piju samo u zatvorenim prostorijama a druga na čistome zraku. Pa i ta

18 Igor Mandić, Ekstaze i mamurluci, August Cesarec, Zagreb, 1989., 11.-12.

vina koja se piju na zraku svoje probanje uvjetuju vrstom, smjerom i jačinom vjetra, je li u pitanju bura ili jugo, pušu li maestrali ili lagani zefiri, već prema intenzitetu i čistoći vinskih para. Pitanje je i kakav je zrak, suh ili vlažan, jesmo li blizu mora, blizu soli ili blizu trava na pustari, u polju, šumi ili planini. Jedna se vina kušavaju u jutro, druga u podne, treća u sumrak, a četvrta u noć, ali to se uvijek i isključivo čini u društvu prijatelja ili drage osobe, jer je svako probanje vina društveni ali i duhovni čin. Pri tome valja znati kojemu je vinu poželjna kakva podloga, dapače koja hrana i u kojim količinama pomaže da se osjeti dovedu do ekstaze, kako bi se osjetila sveukupna vinska harmonija, kako već na usnicama, tako i na jeziku i nepcu, konačno u grlu i želucu. Jedna će hrana podignuti, a druga umanjiti, pa i ponisti osjet, zato nam je pratiti što uzimamo u usta i trebamo li ih prati vodom. Probanje vina zapravo je, identično staralaštvu, nešto slično pisanju poezije, skladanju glazbe ili slikanju, uvijek nam je paziti na slike, metafore, boje, ritam, tonove, kako bi svaki osjet, svaki pokret doveli do savršenstva, bar do one točke poslije čega će stvoreno tijelo moći samo živjeti.

Svako ispijanje vina puno je dostojanstva, a poštivajući vino pije se svaki dan i u svakoj prilici. I vodu ćemo pretvoriti u vino ako je uzimamo kao paelement čiji je prvi sin vino. Vino i postoji jer postoji pretvorba u svemu koje je jedno. Tako nam se pijenje u stvarnosti pretvara u san, u želju da u svakoj čaši iskopamo dno dna. „Vino određuje veličinu čaši, a ne čaša vinu.“¹⁹ E, a koliko je vrsta čaša, reklo bi se koliko i vrsta vina. Pred očima mi plove sve one staklene čaše izlivene među prvima na sirijskome žalu, antičke, keltske, starohrvatske čaše, čaše koje sam ikad mao u svojoj ruci, one pronađene u grobovima na Relji i one koje su mi ponuđene na svetkovinama u New Yorku, Moskvi, Torontu, ili Beču i Budimpešti, pa sve do egzibicionističkih čaša izašlih iz suvremenih dizajnerskih radionica. Mogućnosti su gotovo neiscrpne, baš kao i vino. Tisuće je varijanti od statmenih, debelih čaša za teška vina do čaša lisnatih, osjetljivih poput ružnih ili krizanteminih latica, karila leptira, iz kojih se piju laka i lagana vina. No, i prilike određuju vrstu čaše, je li čaša velika ili mala, sa stalkom ili bez, brušena ili lijevana, što je više egzistencijalna nego li društvena prilika. Ako je moguće, ipak nam se prikloniti ključnim vrstama pijenja, onoj kada si sam i zagledan u sebe i onoj u kojoj je sve osim vina i društva zaboravljeno. U prvoj prigodi pij iz mukle čaše i šuti, u drugoj prigodi uzmi po mogućnosti kristalnu čašu i nazdravljalj.

Béla Hamvas bi kazao kako onaj koji pije vino „svoj život stavlja na raspolaganje Bogu“.²⁰ Svakako vinu u povijesti pripada posebno mjesto, kako u religiji i filozofiji, tako u gospodarstvu i kulturi, poglavito u svakodnevnome životu čovjeka, možda i zato što sve u životu započinje osjetilima. Vino je upropastavalо i spašavalо ljude, povijest događaja vezanih uz vino bila bi najzanimljivija povijest. U sjećanju do nas dolazi tragedija mnogih pojedinaca, ali i društva u

cjelini vezana uz filokseru koja je za sobom ostavila pustoš diljem Europe, s vinogradima razrušila mnoge domove i poput kuge odnijela mnoge živote, raselila ljude, pa dovela u pitanje i samu kulturu opstanka. I danas kad oko sebe vidimo toliko otuđenih i izgubljenih, uništenih egzistenciјa, nevjernika, zločinaca i prevaranata, znamo da ih može samo spasiti vino, ukoliko mogu istinski preko vinograda doprijeti do njega, znajući ga piti. Vino je piće iskupljenja! „Ja vino poimam kao jedan od najvećih činova milosrđa. Vino oslobođa. Imam vino! U stanju sm, dakle, razriješiti taj prokleti grč. Vino nas vraća u iskonski život, u raj, i pokazuje nam kamo ćemo prisjeti na kraju svjetskoga blagdana. Ovaj most između prvog i posljednjeg dana čovjek može podnijeti samo u nesvijesti. Ta nesvijest je vino.“²¹ A zašto je to tako, da nikoga više ne bih uvjeravao u obnovu, u božansku snagu, energiju, hranu, pa i seksualni nagon vina, neka nam odgovori jedan od najvećih posvećenika vinu suvremenoga doba, opet Béla Hamvas: „vino ima Božje lice... nema uopćenog vina, kao što nema ni uopćenoga čovjeka.“²²

Nitko zato ne može reći koliko uopće postoji vrsta vina, jer vina ne postoji toliko koliko i sorti vinove loze na ovome svijetu, kao što ih je i daleko više od mogućnosti kupaža, odnosno miješanja više različitih vina; tim vinima nama je zbrojiti svu različitost lokaliteta na kojima dozrijeva grožđe, sve vrste i sastave zemlje na kojoj su vinogradi zasađeni, svako godište proizvodnje vina, sve navike i znanja vinogradara, izdvajajući i zbrajajući svaku bačvu posebno; konačno, mogli bismo reći kako postoji onoliko vrsta vina koliko i usta koja su ga pila i prepoznala. Katalog vina nikad i ničim ne može biti iscrpljen, o njemu kao o jedinstvenom djelu ne može se ni govoriti. Istina, postoe topla vina, hladna vina, ljubavna vina, rodna vina, slikovita i glazbena vina, eročka vina, zvjezdana vina, mirisna i mistična vina, konačno vedra i mračna vina, andeoska i davolska, kao što možemo reći da postoje i vina koja upućuju na vodu, na ulje, na zrak ili vatru, pa da smo opet vrlo malo kazali o vrstama vina. Tko li je taj koji bi se ozbiljno usudio samo pokušati nabratati, kamoli opisati, sva podneblja, sve krajolike, sorte, sva vina, svako oko vina, dah, svaku njegovu dušu istodobno sastavljenu od muške i ženske duše.

Možemo govoriti o vinima iz ravničarskih ili brdskih krajeva, glinastih ili pješčanih zemalja, o bijelom, crnom ili crvenom vinu, suhom ili slatkom, o vinima svih boja i tonova, ali njegovu partituru ne možemo iscrpiti. Vino zato i postoji da bi blo različito, i da bi se mi trudili razlikovati ga, bar odvajajući mlado od staroga vina, muško od ženskoga, duhovno od ludoga, društveno od usamljeničkog vina. Pa i na taj način vino stvara sliku ovoga svijeta. Postoe i vina za gozbe, vina za podušje, vina za ozbiljne odluke, obiteljska vina, kao i vina za zavodenje, vina za teške radove u polju i vina za popodnevni odmor, vina koja se piju uz vatru, i ona na otvorenoj buri, kao i vina za umjetnički zanos, vina koja se jedu sa slaninom i lukom, s ribom, kuhanom i pečenom janjetinom, vina za piće uz svinjetinu i vina uz divljač.

¹⁹ Béla Hamvas, *Filozofija vina*, Ceres, Zagreb, 1997., 60.

²⁰ Béla Hamvas, *Filozofija vina*, Ceres, Zagreb, 1997., 22.

²¹ Béla Hamvas, *Filozofija vina*, Ceres, Zagreb, 1997., 26.

²² Isto, 27.

Konačno, postoje i ravnokotarska vina, koja su sva od vina već spomenutih, što zna svaki domaći težak kao i sommelier, bez ozira kani li to kazati ili ne. To je zato što je „svako vino jedinstveno. U svakom vinu (vrsti, godištu, podneblju, tlu, dobi) živi neponovljiv i nepatoren osobni genij.“²³ Genij koji u sebi skriva sve svoje tajne, sve izazove, svaku mudrost i ludost, zadovoljstvo i žudnje, i lijek i otrov, mirise, boje, okuse, izazove i izvore, čarobnost i erotičnost.

Pijte na javi i u miru

Krećući na put, pravi putnici često pomisle i prvo o čemu se informiraju kakvo je u tome kraju ili u toj zemlji, koju kane posjetiti, iskustvo s vinima, jer se jedino tako o prostoru i ljudima nešto može saznati. Važno je znati uzgaja li se tamo gdje idete vinova loza, proizvodi i pije vino, ili, kao što ima slučajeva, da se loza uzgaja, ali ne pije vino. Meni se to dogodilo u Maroku i na Kosovu, kao što me i dalje čudi po čemu je narod u Albaniji narod rakije a ne vina, iako je ovo itačka zemlja naslonjena na Peloponez, zemlja čija bi joj vina koja sam probao u Draču, Tirani i Elbasanu, u trenu vratila idiličnost, koja mi je u Španjolskoj, Mađarskoj i Rumunjskoj bila prepoznatljiva od prve. Isto kao što sam se zbog vina u Francuskoj i Italiji osjećao kao kod kuće u Zemunu.

A kada se već nađete u prostorima, krajolicima i zemljama u kojima se smatra blagoslovom piti vino, ne pitajte gdje se može piti, jer takvo je pitanje izlšno, ukoliko vam nisu zatvorene oči i čula. Prvo, vino najbolje i uvijek pije onaj tko zna biti trijezan, koji je prosvijetljen u svakome času, koji pije dovoljno i u zanosu, a gluposti mu nisu na pameti. Drugovino je sunce i traži svjetlo, za svoju času uvijek pokušajte naći najbolju rasvjetu, one zrake koje će vam otvoriti i razgolititi oči. Uglavnom uvijek pijte na javi, oni koji piju skrivanjući se nisu dostojni ni vina ni društva. Vino ne podnosi nervozna i nemirna čovjeka, onoga koji je u žurbi i strci, bilo čime i bilo kako ograničen. Isto tako ne podnosi onoga koji se ne zna radovati, prijateljevati, pjevati, ljubiti i moliti, uglavnom nehumanu osobu, iz razloga što vino u svojoj biti sadrži humanost, uz njega ide poezija, glazba, ples, ljubav, umjetnost uopće.

S pravom se u ravnokotarskim krajevima misli kako se ni jedan posao ne može dobro napraviti ukoliko se ne pije vino, niti muškarac može dobiti nasljednika, niti krov na kući podignuti. Ako krenete od jutra, počnite sa šampanjcem, za doručak možete uzeti mlado vino, za ručak vino koje je puno, u kasno popodne pijte suha vina, a s večeri teška i jaka vina, koja ćete pojačavati što idete dublje u noć, sve dok vam se na usnicama ne zacakli tamnoljubičasti trag poput kakvoga kometa na nebnu. Izbor vina će ovisiti o tome pijete li u proljeće, ljeto, jesen ili zimu. A dok pijete ne mislite o osobnome statusu i položaju, o vlastitim materijalnim dobrima, o bilo kakvim uspjesima van sreće isprijanja vina. „Ako je itko materijalist, dragi moj, onda sam to ja, ja koji se molim punjenoj paprici i okrugli-

cama od šljiva, ja koji sanjam o mirisima što izviru ženama iza uha, koji obožavam drago kamenje, živim u poligamiji sa čitavim zvjezdanim sustavom i cvjećem, i koji pijem vino – vino, čujete li me? Kao svugdje, i ovdje se stvar zasniva na onome: dobro ili loše. Ja pripadam dobrom. O materiji loših materijalista imam nehotičan dojam da to i nije materija nego cement.“²⁴ Kao i vino pripadati nam je dobrom, svjetlom i radosnom svjetu.

Béla Hamvas će svaku nevjeru i nemir, kao i svaki problem čovjeka i svijeta rješavati jednim jedinim lijekom – vinom. „Opet vam ponavljam samo to: pijte vina! A zatim će sama od sebe slijediti želja za poljupcima, branjem cvijeća, za prijateljstvom, pravim dubokim snom, za smijehom, i umjesto novina ujutro ćete čitati pjesnike.“²⁵

Ovdje je riječ o vjeri koja dolazi s vinom poput duha iskupitelja, same krvi Stvoriteljeve. Riječ je o pričesti. O umjetnosti i izvišenosti koje idu zajedno s kruhom i vinom. O srcu koje se ne odriče dobrote kako ne bi ostalo prazno. Pijte vina! U odnosu sa sokovima, ispunjeni nektarom sunca, u svezi ste s Bogom. Kada se govori o vinu govori se o svjetlu, o onoj cijelovitosti duše koja se ne može vidjeti, pa ni osjetiti, tek naslutiti u zanosu kao duhovi u razbuktaoj vatri.

Kazali smo kako vino i ljubav idu zajedno, kako je o njima kazano sve. Zato se pije i ljubi uvijek i na svakome mjestu. „Postoji samo jedan zakon pijenja: bilo kada, bilo gdje i bilo kako. Ozbiljnom vremenu, ozbiljnom čovjeku i ozbiljnom narodu to je sasvim dovoljno. Zakon ljubavi jednak je zakonu pijenja: bilo kada, bilo gdje i bilo kako. No, kako ovdje tako i onđe, važne su sve okolnosti.“²⁶ Kad pijete nemojte čitati ništa izim poezije, ne slušajte radio, ne gledajte televiziju, ne budite bučni ni u pjesmi, jer pijenje traži svečanost u svemu, od posude iz koje se lijeva, preko čaše iz koje se pije, do stola za kojim se sjedi. Poglavitno je važan izbor naravi društva s kojim se pije, kako vam zdravice ne bi bile slučajne. Vrijeme pijenja, kada i s kim se pije, određuje i narav vina, hoćemo li piti pričesno ili ljubavno vino, koketno ili tragično, da li je u pitanju obiteljski ili službeni objed. Ljubi i pij uvijek vino kao Muzu, samo nemoj piti ako si opterećen brigama, ako te išta iritira u twoj blizini, ne broji, niti zbrajaj, niti oduzimaj, ne vodi računa o vremenu i prostoru, ni to kuda si krenuo i dokle ćeš stići. „Vino ne podnosi pravac“. Vino se kreće u spiralama!

²⁴ Béla Hamvas, *Filozofija vina*, Ceres, Zagreb, 1997., 70.

²⁵ Isto, 71.

²⁶ Béla Hamvas, *Filozofija vina*, Ceres, Zagreb, 1997., 56.-57.

Krešimir Brlobuš

Razdahnuće tišine

* * *

...utihnuo živjeti, zašutjeti, sebe potpuno isšutjeti, tiko skončavati, vielleicht, jenseits von allem sein - nezamjetno okre-
nuti leđa posve nepoticajno i neplodnoj svagdašnjosti – biti jednostavno posve tih i sam - stajati u hladnome krugu
neumitna usuda, te posve nezamjetno i postupno nestajati...

* * *

Erika

..zauvijek odjevena u bezglasje,
istodobni udah i izdah neponovljena trenutka,
jednokratno izdahnuće nedozrele izvjesnosti,
potpuno zarasla u pamćenje majčine, bratovljeve, očeve ljubavi,
vrijeme što u njoj zastalo jest,

nestadoše u potpunim muk.
Ne rekoše zbogom,
pogledom zalutaše u nedoslušnu točku tišine

Sukladno samo sebi svojstvenoj vjeri,
tjivo nestadoše u nebesku bliskost s Nijem...

3

Razdahnuće tišine,
kruženje u potpunom muku,
posljednja točka spoznaje,
tih i što propada u bezdan.

* * *

Budući da je pojmovima neuvhvatljiva i da je zarad toga zavazda "osuđena" na zagonetnost, muzička se umjetnost ne odgonetava putem znanstvene, pojmovno ustrojene spoznaje i zbog toga nas nimalo ne čudi što, u neizvjesnom obzoru nepojmljivog, samu sebe štiti od svakog mogućeg spoznajnog reduktionizma u kome se neštedimice krivotvor i svodi na sve drugo što ona nikada nije bila niti će ikada biti.

... posve povučena u "vlastite misli" duša strpljivo šuti, u blaženo ugođenoj tižini šuteći zastaje.

Onemoćala volia od jednom u njoj posustaje.

Šutečí odustaje te posve nestaje,

preostaje samo nešto što neopisivo jest.

Što je to? To samo ona zna!

Tko zna, možda će tek nakon posve utišanog ja dosjeti u neko osobito, šutnjom obuzeto, njoj blisko samoprepoznavanje.

* * *

Onaj u kome muzika ne podiže duševnu razinu njegove dobrote, mora itekako posumnjati u vlastiti sluh. Izrečeno je posve u opreci sa stajalištem vrlo dosjetljiva maestra Lovre Matačića, koji je prigodom jedne orkestralne probe o tome posve suprotno izjavio: *glazba oplemenjuje* gotovo sve, osim muzičare.

* * *

Kada se govori o izvođačkom tumačenju muzike onda nije nebitno zajedno s Nietzscheom upitati: nije li gotovo svaka interpretacija glazbe ponajviše samo sredstvo da postanemo i ostanemo gospodari nad njom? Sukladno potonjem pitanju nije na odmet nadalje upitati: što da uopće čini virtuoz sputan egoizmom sa savršeno oblikovanom muzikom, ako je navikao da se njom isključivo koristi kao pukim sredstvom za rivalstvo?

* * *

Tko zna, možda je ona pratišina koju nam nagovješće smrt samo posljednje razočaranje našeg nemudrog očekivanja te u skladu s time potpuna praznina bez ikakva identiteta... Pa ipak, ako smo svjesni da u postupnoj preobrazbi života i smrti neumitno hlapimo, onda bismo zacijelo negdje trebali ishlapiti... Gdje? Rubovi se ovostranih obzora neprestano mijenjaju i prikrivaju a moguće dospijeće u neku posve tihu onostranstvo ostaje zauvijek zagonetno, za svako naše naivno očekivanje tek samo uzaludna nada, neopisivi utopos i ništa više od toga...

* * *

Zadržimo se svakako u upitnoj slutnji neizrecivog, kada konačno uvidimo da su u tihom blaženstvu njegove sluteće neizvjesnosti odgovori nemogući, dapače posve nepotrebni... Zato nam ne preostaje drugo nego da pravodobno utišamo našu potrebu za izrijekom i "budemo posve tihi, kada čutimo da nam", kako rekoše Hölderlin u Hiperionu, "riječi više ništa ne pomažu".

* * *

U jednom starom crno-bijelom filmu čuh slijedeću misao na čije bi dosljedno ljudsko svjedočanstvo malotko u naše beščutno doba pristao: *Neimaština je najbolja obrana od prljavštine.*

* * *

Postoji li mogućnost da se tišinom ugođeni smisao u nama može potpuno umoriti? Naravno! Što se tada zbiva s takvim smislom kada se posve umoran preobražava i prikrije u besmislu te potpuno nestaje u nedokučivom? Ništa! Tada nam zacijelo ne preostaje drugo nego da zajedno s njim, nestajući u onome Ničemu, čutimo kako nezaustavljivo curimo kroz posve slobodan i nesputavajući bezdan.

* * *

Uh, kada bismo bar jednom uspjeli sluhom dosluhnuti onu tišinu kamena koja u njemu zavazda okamenjena jest?

* * *

Prema stajalištu Glena Goulda, klavir je prije svega naprava u službi duha. Međutim u opreci s potonjim stajalištem, bitno je upitati: Čemu uopće služi klavir ako na njemu svira onaj svirač, sviranje kojega nije u službi duha?

* * *

Često me ugađa isto pitanje: nije li naša neumjerena učenost ono što ponajviše potire i dokida intuitivni život naše duše? Ako se uvjetno složimo da je tomu doista tako i da je intuicija u nama zapravo ono isto što i svojevrsna muzikalnost naše duše onda nam neće biti teško razotkriti zašto se uslijed "nadmoći" odveć rigidne učenosti, razaranjem intuicije istodobno razara njezina muzikalnost. Nije li baš zato pretjerana mnogoukost ništa drugo nego suvišni teret što optereće, zamara i koči našu dušu, osobito njezinu, intuicijom ugođenu gibljivost? Svakako? Jedno je posve nedvojbeno, za ljudsku je dušu nužno samo ono njoj primjerenog znanje, koje ju ne optereće i ne sputava nego oslobađa za polifoni suživot njezine intuicijom vodene mašte i uzgibane muzike u njoj. U tom smislu nije nebitno upitati: što da čini ona oduševljenjem ispunjena duša, koju preobilna količina učenosti koči i zatire u njoj oduševljenu pokretljivost njezina intuicijom ugođena pjeva? Zbog njezine preopterećenosti neumjerrenom količinom znanja ona se sve više koči, gubeći pritom onu navlastitu gibljivost koja bi joj ponajviše trebala omogućavati nerazmrsivi suživot njezina oduševljenja i intuicije. Takva suha, posve nemuzikalna i negibljiva duša ne čuje pjev u sebi te u skladu s takvim uskratom ne sluša, ne pjeva, ne muzicira, ne mašta, ne pleše, ne komponira.

* * *

...postupno sebe osporavati – izmetnuti se iz mnogih osviještenih, prijetvornošću nametnutih,
od rođenja naslijeđenih "bitnosti"
– tiko nestajati
– pjeskovitome prahu vjetra sebe prepustati...

Postoji li uistinu neki eleuzinski mir u kome se učestali nemir ugođen tihom mjerom svete nužnosti, primjereno preobražava u usudom dosuđeni spokoj?

...tiho nam je izbrisuti pitanja do one nužne oštine kojom nam se potpuno prokazuje iskonska nemoć naše spoznaje... Ugođeni plodotvornom sumnjom, pokušavati nam je uvijek nanovo nepotkuljivo misliti s tako izoštrenim pitanjem čjom oštinom možemo porezati i razrezati svaki lakovjeran i odviše nametljiv odgovor. Čak i onda kada u preuzetnoj neupitnosti posvemašnje prividnosti mnijemo da smo pronašli zadovoljavajući odgovor, čak i tada se zbog zaštite vlastita zdravlja i samog mišljenja trebamo prisjetiti poznate Blumenbergove izreke: "Antworten ist immer leichter als fragen".

Nisu li posve razotkriveni metafizičari svi oni koji sami sebe hotimice osuđuju na invalidnost svojih osjetila, na potpuni nestanak penadoknade, izvorno stjećene neposrednosti?

Upitno je, gdje se uopće uspijeva skloniti i modulirati sjećanje svih onih smrtnika duševni život kojih usahne u njihovoj neizvjesnoj točki starosti? Zar ono doista nestaje u tijeku nesmrtnosti duše? Ili, možda ipak tišina pojedine duše stječe samo onoliko besmrtnosti koliko uspijeva sudjelovati u pamćenju nečega što u neprekidnoj preobrazbi života i smrti vazda neumiruće i pamtljivo jest. Stoga nije neupitno kako i koliko odveć nemoćna i nedovoljno pokretljiva duša takozvana prosječna smrtnika može uopće sudjelovati u svegibajućoj preobrazbi nečega što vazda pokretljivo te istodobno neumiruće jest?

...biti u sebi, uspiešno se prikrivati u onoj neopisivosti koju nerijetko čitimo kao tišinom obrubljenu samostanu...

Je li tišina doista ona posljednja nedoslušna "pojava" što me najvjernije vodi u konačno prepoznavanje samoga sebe. Povratak u ono autistički ugodeno, posve mutavo stanje potpune samoće, kada više ne mogu, ne trebam, dapače ne želim izgovoriti ni jednu jedinu riječ...

Nije li svako muzičko djelo neupitne ljepote što svojom zvukotvornošću ostvaruje neopisiv odmak začudne samostojnosti, samo fragmentarno prisjećanje one zavazda upamćene orfičke celine svijeta?

Trodijelni kanon života i smrti

nehotečí dohod,
lutajučí prohod,
slutečí odhod...

Ako nam bilo što iz glazbenog djela samo od sebe iščezne u zagonetnost onda je svako spoznajno pribjegavanje njegovu naknadnom odgovaranju nepotrebno, dapače posve suvišno... .

...smjelost je naša doista neprocjenjiva kada uspijemo potpuno isšutjeti dušu svoju i tako (sa)čuvati sve ono što prikrive-
no u nama neizrecivo jest. Jer, ono neizrecivo što sebe šutnjom zaštićuje, ono nas istodobno oslobađa od svake iznude
i prinude uzaludnog govorenja. Tiha opuštenost naše duše u onom neizrecivom ne omogućuje nam samo primjerenu
uštedu riječi, nego još više od svega toga, ona onom izrecivom (do)pušta takvu nesputavajuću slobodu iz koje nerijetko
progovori nešto što doista nepredviđljivo i zaprepašćujuće jest...

* * *

Ako za iznimne skladatelje u svakodnevnom žargonu često rabimo naziv genijalci, onda bismo radi neupitne vrijednosti njihovih glazbenih djela trebali biti svjesni neosporne činjenice da se o njima može vrlo malo suvislo govoriti a o svima ostalima koji su podređeni neizmjernoj duhovnosti njihove muzike, mnogo. Što da se na primjer govorи "o" razigranom Mozartu? Malo, gotovo ništa. Što da se sluša od njegove glazbe? Sve!

* * *

...urušio se u potpunu tišinu vlastite samoće te zauvijek nestao – bila je to njegova posljednja samoća. Naravno, bez svjedoka...

* * *

...premrziti našu mržnju nije ništa drugo nego pokušavati uvijek nanovo, izgalamiti prekomjernu galamu naše odveć tašte, predrasudama vođene duše...

* * *

Nije li samoča neko imaginarno uprostorenje sebe u zagonetnome – posve slobodno lebdjenje u nerazumljivome, u nečemu gdje (s)misao (o)davno nema dna.

* * *

Neopisivu tišinu slobodom ugođene vlastitosti nisam gotovo u nikome prepoznao – nametljivu galamu njihovih zabluda i predrasuda, gotovo uvijek...

* * *

Što je zapravo samoća? Je li ona doista samo naš odmak od životnih iskušenja i zbog toga ništa drugo nego običan kukačiščuk ili možda ipak zaslужena nagrada za tiho zbivajući i neopisivu vlastitost?

* * *

U metafizički ustrojenom svijetu u kome bismo trebali biti bilo tko nije potrebno biti ništa drugo nego Nitko....

* * *

Tamo gdje se naš unutarnji svijet potpuno poklapa s izvanjskim svjetom tamo nema dostojanstvom ugođene osobnosti, tištine još manje. Želimo li u primjerenu doslihu sa šutećim iskom biti ono što uistinu jesmo, nužno je naše nesuglasje s otudjućim svakodnevljem, nužna je naša nezajeljiva samoća u neizrecivom.

* * *

...ako zagonetka sve više trune te posve istruli u nama, to samo znači da je zbog nedostatnog osluškivanja nismo uspijevali pravodobno osvježavati i samo njoj primjereno, uspješno odgonetavati...

* * *

... duboko (od)gurnuh smrt u mrklu tišinu e da bih uz mogao posve spokojno dočekati njezinu bezglasnu blizinu....

* * *

Sudbinu ne možemo (iz)galamiti. Ukoliko doista jest, ona je svagda tih rub naše neizrecive vlastitosti...

* * *

Što više živimo tišinu samo sebi dosuđene vlastitosti to više uspijevamo osluškivati sutihu razliku Drugoga.

* * *

...sve više se otkriva šutnjom ugoden nadolazak potpune samoće. Njezina tišina iznuđuje doslut nekog neiscrpnog, posve neopisivog i zauvijek skrivenog smisla. Šutnjom obuzet smisao, riječima nezamjetno omogućuje da se utepe u takvu neizrecivost u čijoj utopljenosti tišinom ugođena duša posve spokojno šuti, gleda, sluša sve ono što neopisivo i nedoslušno jest. Na što nas to priprema šutnjom ugoden očut takve, nikome nametljive i posve utihнутe samoće? Nedvojbeno na onu tihu neumitnost čijoj iznenadnosti njezina *kada* nitko ne može i ne će moći umaknuti.

* * *

...tišina pročišće zvukotvorni tekst glazbe, zanemarujući pritom njoj posve strani kontekst... Nezamjetno, odnosno bezglasno obrubljuje muziku e da bi je odijelila od pseudo glazbe. Podupire je, pridržava je, oblikovno označujući zvukotvorno zbivanje njezine različite samodostatnosti. Samo u tišini i uz pomoć tišine zbiljivost muzike stjeće i ovre-

menjuje svoje oblikotvorno upojedinjenje. To će reći, tišina nije ništa drugo nego neki neuhvatljivi, neprekidno gibačući i nečujno-čujni rub zbivajuće oblikotvornosti pojedine skladbe ili njezine ritmom uzgibane zvukotvorne razlike.

* * *

Samo se u potpunoj samoći ne trebamo nikome ispričavati za urođenu takvost (*das Sosein*).

* * *

...nije li tiha strpljivost spram posvudašnje, odveć galameće gluposti učinkovitija od svakog nestrpljivog sučeljavanja s njom ...?

Tomislav Škrbić

U sjeni Hermesa *Zornjaci Ivana Novaka*

Umjetnički ciklus Ivana Novaka nazvan *Zornjaci* "zaziva" i ostvaruje ono umjetničko. Što znači ono umjetničko? Ono umjetničko je specifični sklop forme i materije na kojem naime počiva svako istinsko umjetničko djelo. Zato je i posebnost umjetnosti, čini se, u tomu što jedino ona, između svih drugih ljudskih duhovnih djelatnosti, omogućava objektivnu prezentaciju duha u materiji. Novakovi crteži i mala plastika, začudo, poštivaju taj temeljni unutrašnji sklop umjetnosti. Imajući pak u vidu opću situaciju suvremene, postmodernističke umjetnosti, koju s jedne strane obilježava prenaglašena potreba za refleksijom, a s druge strane pretjerana podložnost umjetničkim tehnikama te shvaćanje umjetničkog djela kao eksperimentalnog procesa, treba naglasiti kako je pojava umjetnika koji ne osporava metafizički sklop umjetnosti i umjetničko djelo kao zatvorenu cjelinu, svakako, nešto iznimno.

Ako je, gledano u kontekstu postmodernizma, odmak od navlastite estetičnosti te krajnja podložnost onom misaonom, refleksivnom, prevladavajući ideal umjetnosti, onda zajedno s G. W. F. Hegelom možemo postaviti pitanje je li umjetnost - ne samo po svojem najvišem određenju, nego i po svojoj "stvarnosti" - zapravo nešto prošlo? Drugačije kazano, jesu li pojam, racionalnost, naspram osjećaja i osjećanja odista za čovjeka ono najpresudnije i spasonosno? Na ovo pitanje, koje uključuje brojne filozofske i estetičke implikacije, ne možemo jednoznačno odgovoriti. Međutim, pitanje odnosa racionalnosti i osjetilnosti razotkriva i osebujni "estetički paradoks", koji se pojavljuje zbog toga što se proces opće racionalizacije suvremenog društva odvija istodobno sa, kako primjerice primjećuje R. Bubner, "estetiziranjem životnog svijeta" (Estetsko iskustvo, Zagreb 1997).

Novakove zornjake obilježava apstraktnost. Potreba za apstrakcijom nije novost unutar umjetničkog fenomena već, štoviše, unutrašnja nužnost moderne umjetnosti. Zato bi se o mogućnosti i nužnosti pojave apstrakcije u likovnoj umjetnosti podosta moglo izreći, ali u ovoj prigodi dovoljno je prepoznati osnovnu razliku između apstrahiranja koje polazi od predmeta i apstrahiranja koje ide k predmetu. Novak u svome umjetničkom radu, tj. u ciklusu *Zornjaci*, apstrahira tako da polazi od predmeta. Taj je pristup očit kako u djelima plastike tako i u crtežima koji se, usput kazano, mogu doživjeti i kao svojevrsni *hommage* analitičkom kubizmu.

Predmet, tema kojom se Novak bavi je lik pjetla. Tako je umjetnik, sukladno svome načinu apstrahiranja, tijekom umjetničkog stvaralačkog procesa pjetla ponajprije sveo na pravokutnik kao njegov osnovni oblik. Varijacije pravokutnika kao dinamičkog lika, zajedno sa ostalim geometriziranim elementima pjetla, Novak dosljedno provodi na svim crtežima i skulpturama. Riječ je zapravo o osebujnoj umjetnikovoj igri s formom u kojoj se, po svemu sudeći, nastojalo obuhva-

tit i što je moguće više predmetnih motrišta. Svezu pak s onim kozmičkim, obzirom na formu, Novak iskazuje putem uporabe načela tzv. zlatnog ili božanskog reza. Dočim je, s druge strane, već i sam oblik pravokutnika odnosno raznostraničnog četverokuta, po starom pitagorejskom nauku o suprotnostima nešto što potpada pod kozmičko počelo onog neograničenog, tj. beskonačnog kretanja. Umjetnička primjena omjera zlatnog reza potvrda je Novakove snažne intencije prema očuvanju onog estetskog, kao specifično umjetničkog elementa, jer u konačnici upravo taj element i omogućava neposredni odnos između djela i receptivnoga estetskog subjekta. Takvo je shvaćanje umjetnosti, dakako, udaljeno od postmodernističke umjetnosti koja je "opsjednuta" mišljenjem i refleksijom. Za Novaka se stoga može reći da je, u najboljem mogućem smislu, "nesuvremenii" umjetnik.

Po drugoj strani i Novakove skulpture, odnosno mala plastika, imaju pretežito apstraktni karakter jer su izgrađene iz istovrsnih geometrijskih elemenata kao i crteži, ali u sve tri dimenzije. Tu je u prvoj planu također pravokutni oblik te stilizirani elementi tijela pijetla za koje se čak može reći da su pretvoreni u simbole. Nadalje, i sam izbor materijala, umjetničke materije, a to su drvo i metal, ukazuje na Novakovu jaku umjetničku intuiciju, odnosno osjećaj za ono umjetničko, jer spoj drva kao "živog", organskog i metala kao "neživog", anorganskog i apstraktног materijala izaziva "neposredni" estetski doživljaj skladnosti. Moglo bi se reći kako Novak, već i u pogledu izbora umjetničke materije, uspijeva proizvesti efekt prožimanja duhovnog i materijalnog. Estetski dojam "sjaja" duhovnog na materijalnom pojačava se i djelomičnom ili potpunom obojenošću skulptura jer boja zapravo zakriva puku prirodnost drva, tj. njegovu propadljivost, konačnost. S druge strane neke skulpture ni nisu obojene, pa stoga, pored čisto vizualno-estetskog utiska, u duši gledatelja provociraju osjećaj ili potrebu za uspostavom jednoga, tako reći, taktilnog odnosa.

Svaka pojedinačna skulptura je, analogno crtežima, svojevrsno istraživanje ili igra i to prvenstveno s formama, te neizravno i s mogućim predmetnim značenjima pijetla. Stoga valja primijetiti kako "umjetnička igra" nije puko igranje, nego "ozbiljna igra" u kojoj umjetnik već samim izborom neke mogućnosti biva "prinuđen" na poštivanje njenih pravilnosti. Takav je pristup umjetničkom stvaralaštvu prisutan i kod slikara/kipara Ivana Novaka koji u najvećoj mogućoj mjeri uvažava zakonitosti izabranih umjetničkih mogućnosti.

Međutim, ne treba zanemariti niti spoznajnu, semantičko-simboličku sferu, koja je vezana uz lik i biće pijetla. Jer upravo se svakovrsne predodžbe, vjerovanja i asocijativni nizovi, koji u nekom trenutku mogu postati osnovna umjetnička ideja, i nalaze u pozadini Novakova ciklusa *Zornjaci*. Osim najvažnijeg, a to je estetsko-umjetnički, stvaralački aspekt putem kojega umjetnik "ideju pijetla" izvodi na vidjelo time što ju postavlja u sklop materije i forme odnosno u zatvoreni, mirujući lik konkretnog djela; potrebno je osvrnuti se i na simboličke ili spoznajne aspekte pijetla kao umjetničkog predmeta. Različita simbolička tumačenja pijetla protežu se od antike, preko kršćanske ikonografije, sve do novovjekovnih psiholoških, psihanalitičkih, političkih, seksualnih i inih asocijacija. Mi ćemo se ipak zadržati na antičkoj simbolici u kojoj se pijetao povezuje s bogom Hermesom. Hermes je naime ono božanstvo koje se veže uz put, putovanje, prijelaz i prelaženje. Tako je jedno od njegovih brojnih imena, koje prenosi homerska predaja, i *psihopomp* odnosno vodič duša u Had. Jedino je Hermes, pored npr. Orfeja ili Odiseja, mogao ući i izaći iz svijeta mrtvih. Taj je pak svijet, po homerskom svjetonazoru, za tzv. obične smrtnike nevidljiv (Had se na hrvatski jezik može prevesti i kao Nevid), pa shodno tome i Hermes posjeduje osobinu nevidljivosti odnosno neosjetilnog prisustva. Ali on se, isto tako, može i iznenadno, neočekivano, objaviti kroz neki živi ljudski lik. Hermes dakle, kao božanski glasnik, posreduje između bogova i ljudi, te vazda boravi u poluskrivenosti, tj. na razmeđi dana i noći, svjetla i tame. Bit Hermesa je, kako to primjerice primjećuje W. Otto, "da ne pripada nijednoj oblasti i nema stalna boravišta, nego je uvijek na putu između dva mjesta" (Bogovi Grčke, Zagreb 2004). Stoga nije slučajno da je upravo pijetao Hermesov životinjski pratitelj jer pijetao najavljuje, upozorava i podsjeća na tajnovito zbivanje prelaska noći u dan. Pijetao u simboličkom smislu, kao uostalom i Hermes, živi zbog i *poradi* onog začudnoga trenutka prijelaza nebića u biće, odnosno preokreta bića u nebiće.

Uvažavajući dakle, estetska svojstva materije i zakonitosti umjetničkih mogućnosti, Novak izgrađuje svoj umjetnički svijet zornjaka tako što apstrahira od njihovih sporednih karakteristika, odnosno svodeći ih na osnovne, navlastite, geometrijske elemente. Međutim, Novakovi zornjaci nisu samo specifično izrađeni umjetnički sklopovi materije i forme ili sukladno uvidima M. Heideggera "udjelovanje istine" (*Ins-Werk-Setzen der Wahrheit*), pri čemu pak *istinu* treba uzeti i kao istinu bića pijetla i kao istinu onog biti u smislu beskonačnog prelaženja u otvorenost *uvijek* novoga. Zornjaci su osim toga i posebna, dōsada neviđena, umjetnička bića koja svojim prisustvom obogačuju ljudski svijet.

Mogu li se onda, u konačnici, *Zornjaci* Ivana Novaka shvatiti i kao svojevrsno umjetnikovo buđenje i oslobođanje od predmetnosti uopće? Nije li, da se tako izrazimo, "zakorak" u apstrakciju tek postaja na mogućem putovanju umjetnika u čistoču "bespredmetnog svijeta" koji je, prema lucidnom uvidu slikara K. Maljevića, svijet osjećaja odnosno svijet u kojemu se, "ne prepoznaje ništa drugo osim osjećaja" (*Die gegenstandslose Welt*, München 1927)? Možda. Ono što nam, zasad, preostaje je mogućnost prepustanja estetskom i umjetničkom doživljaju Novakovih zornjaka jer se jedino u njima, kao objektiviranom umjetničkom duhu, neposredno očituje umjetnikov duhovni svijet.

Ivan Novak: Zornjaci

Ivan Novak: Zornjaci

Ivan Novak: Zornjaci

Ivan Novak: Zornjaci

Ivan Novak: Zornjaci

Ivan Novak: Zornjaci

Ivan Novak: Zornjaci

Ivan Novak: Zornjaci

Ivan Novak: Zornjaci

Ivan Novak: Zornjaci

KRITIKA / PRIKAZ / OGLED

Franjo Nagulov

Umjetnost i umjetnost

Strieglovi hologrami Slavka Jendrička, uglavnom nimalo o uzroku, uglavnom sve o posljedici – književno-kritičarska natuknica (Matica hrvatska Sisak, Sisak, 2017.)

Pred nama je najnovije Jendričkovo ukoričenje koje potvrđuje autorovu vrlo uspješnu pjesničku hiperproizvodnju kojoj svjedočimo posljednjih desetak godina, a posebice od 2010. godine kada u Meandrovu izdanju iz tiska izlazi vrlo kompleksna, opsežna, ali nadasve estetski te konceptijski izvanredna zbirka pjesama *Pacička kiša nad Kućom*. Kako stoji u pogovoru Davora Ivankovca, ukoliko izuzmemmo prijevodna te kompilacijska ukoričenja, ovdje je govoriti o Jendričkovoj dvadesetoj zbirci poezije što je, čak i kvantitativno gledano, najboljom potvrdom autorske bitnosti Slavka Jendrička za suvremeno hrvatsko pjesništvo. Doduše, uzmemmo li u obzir, iz razvidno konceptijsko-tematskih te sadržajno-idejnih razloga, da se u ovoj zbirci javlja i nešto ranije objavljenih tekstova (prije svega, govoriti je o nekoliko pjesama iz godinu ranije objavljene zbirke *Vozni red*), prihvaćanje teze kako je posrijedi u potpunosti samostalna zbirka mogli bismo uzeti s rezervom, ali tek privremeno – čitanje nam iste, naime, jasno naznačuje konceptijsku prirodu kao opravdanje takvoga naglašeno umjetničkoga postupka. Uhutar same se zbirke, uz navedeno, tih nekoliko tekstova „ponaša“ drugačije nego u *Voznom redu* te ih je, makar to na prvu zvučalo apsurdno, čitati kao posve nove pjesme.²⁷

Za razliku od prethodno objavljene zbirke, a na tragu intimistički ispisanoga rukopisa *Srijemske zamke*²⁸ (2011.), novoobjavljena zbirka pjesama opsegom je vrlo skromna (omjer tekstova na relaciji *Vozni red* – Strieglovi hologrami bio bi minimalno 6:1) što je, u danom slučaju, rezultiralo željenim estetskim postignućem, nadasve zbog zgusnute, a opet vrlo prezentne cijelorukopisne semantike. Efekt je forme stisnute u brošuru pri tom izvanredan – postignuta je, naime, zavidna kvalitativna gustoća pri kojoj, a što predstavlja s druge strane rizik kod opsežnih poetskih rukopisa, praktički nema kvalitativnih odstupanja. Estetski je visokoosjetljivi kontinuitet, naime, danim autorskим pristupom, uz svima znanu kvalitetu Jendričkova pisma, nedvosmisleno zajamčen. Konceptijski gledano rukopis je podijeljen na četiri dijela čiji nazivi zbrojno tvore riječ AKVA, a što upućuje na idejno polazište rukopisa u cijelosti. O galeriji koja nosi ime po Slavi Strieglu²⁹, pak, Jendričko je takoreći aktivistički pisao putem društvenih mreža i prije ove, slobodno rečeno, uspješne literarne akcije.

27 Dakako, to nipošto nije istim slučajem kao kod kompilacijskih, antologijskih ukoričenja. Ovdje je, naime, posrijedi razvidan estetski postupak što, uostalom, ne predstavlja ništa novo ne samo u pjesništvu, nego i u nekim drugim umjetnostima poput onih, primjerice, vezanih uz pojedine glazbene albine unutar kojih se nade obrada neke ranije objavljene pjesme, a što ne dovodi pod znak pitanja određenicu samoga albuma kao samostalnoga.

28 Naime, *Srijemske zamke* predstavljaju također opsegom vrlo skroman, ali semantički iznimno zgusnut i jak rukopis, gotovo programatski, s ciljem višerazinske intimizacije literarnoga ispisivanja autorova djetinjstva te rane mladosti, njihovih ljudi i prostornih mikrocijelina.

29 Poznato je, naime, kako je Striegl Gradu Sisku donirao zbirku od preko tri stotine likovnih radova što je u konačnici i dovelo do osnivanja spomenute galerije, a na koju se Jendričko prijašnjih godina intenzivno referirao i kroz primarno literarni, kao i kroz društveno-mrežno polemičko pisanje.

Prvi dio započinje pjesmom iz *Voznoga reda* pod nazivom *Vodena katedrala* gdje je Sisak čitati kao Strieglov akvarel, a uz naglašenu likovnost koegzistencije ovopostojećega i transcendentalnoga. Vodena je katedrala, naime, zgodno izvedena sintagma uskladenoga odnosa interaktivno supostojećih svjetova. Pri tome je, kao medij u čijoj fluidnosti tekst i slika postaju kompatibilni, odabrana ovdje razvidno metafizička Kupa, rijeka pogonjena heraklitovskim promišljanjem definicije čovjeka: *Sisak je akvarel ispod kojeg / Nazirem lica Slave Striegla / I Slave Raškaj koja gluha / Čuje buku strasti izvora Kupe.* U pjesmi, pak, *Večera sa Striegлом* ključnom je čitati sintagmu voda prelomljena kao kruh – spomenuti je umjetnik tako stavljen u svojevrsnu ulogu Izbačitelja, pri čemu je lirski subjekt svjedokom-apostolom, dok je fizičku karakteristiku vode razmatrati u službi teozofski predznakovljene parafraze: *Kao kruh prelomili smo vodu / u rami slike s njom kasno / večeramo nijemi ribe bez kostiju // iza ponoći kada poneki ljudi umiru // Kupa ne poustaje / ne misleći nastavlja teć³⁰.*

Pjesma *Strieglov sam akvarel* također je jednom od onih nekoliko iz zbirke *Vozni red*, a s naglašenom fluidnošću motiva što je, pak, čitati kao pokušaj prikaza božanske esencije u okviru čutilne spoznajnosti Kupina mikrosvjeta. Sintagma *potopljeno svjetlo* pritom ne znači negaciju istoga, ono je lucidnim sinkretističkim proniknućem u transcendentalnu pozadinu međusobnih transfera bića, stvari i pojava s manje-više jasnim naglaskom na egzistencijalnu esencijalnost vode koja je predmetom dijakronički duplicitane likovne te literarne svetkovine: *Jesen je prispodobiva / crvenkastoj tuđini / naših usta // Potopljeno svjetlo / u njima / ne može više / letjeti u čapljinom snu.* Već je u sljedećoj pjesmi³¹ razvidnim u kojem smjeru naglašena sintagma vodi – naime, kupska voda, voda u kojoj je potopljena sama svjetlost, voda kojom je na metafizičkoj razini namočen Strieglov kist, medijem je čija svojstva, figurativno rečeno, lirskom subjektu pomažu obnoviti/vratiti davno izgubljenu nevinost: *posve smo sumnjivo stvarni / inače svijet bi nas pojeo s papira // stoga se bezumno razlijevaj / šumeći nadglasaj zvijeri // nježno sam ti oprala kurčić / obrisala svilom ptičju krv // topao leži u meni / sanja nepoznati noćni cvjet.*

Tekst naslovljen *Depo Strieglovih akvarela*, za razliku od većine Jendričković pjesama posljednjih godina, na semantostističkoj te makrostilističkoj razini donosi primjetnu natruhu narativnoga pjesništva kakvo je, unekoliko, karakteriziralo Jendričkove ranije literarne pothvate. Središnjom je sintagmom ove pjesme jesenja kiša koju je tretirati, vrlo slobodno rečeno, kao svojevrsni obnovljivi izvor energije – link je to na semantičku tajanstvenost kozmičkoga poretku čija se supremacija ogleda u tekstualnoj integraciji rehumanizirane svakodnevice: *Kada ribar naloži ulovljene ribe / slobodan je na njima grijе prste / raduje se jesenjoj kiši rijeka je plitka / od iscrpljujuće suše koju je trebalo žito / već cijeli dan se ljubi s tobom / otima-jući se za svaku kišnu kap / malo me potrese ganuće psa u čamcu / njegov pogled ukršten / s mojim na tvoje veličanstvene noge.* Za pjesmu, pak, *Apstraktni bubenjar ispred Galerije Strieg³²* Davor Ivankovac s razlogom napominje kako je ista antologijske snage – dodati je, dakako, uz eksplicitnije prikazani link na ranije konstatirani kozmički poredak: *Tumargajući magličastim lokalnim beskrajem / iz mene bubrežaju riječi prenapregnute kože / premda se ni na obzoru ne nazire nikakav bubarj.*

Drugi je ciklus otvoren tekstrom intrigantnoga naslova *Siscija*. *Posthumni Strieg* koju je, nadasve s obzirom na drugu strofu, čitati kao uputnicu ne toliko na Striegla nakon Striegla koliko na Sisak, naime, nakon Siska: *Ni sa mnom u iznuđenoj predstavi / Samoubjstva / Ne sklapa primirje s autoportretom.* Recepцијa Striegla, kao kakav teškoindustrijski reciklažni otpad, napušta Galeriju/Ishodište te apsorbira Sisak, ali i biva apsorbiran Gradom koji simbolizira industriju unatoč tomu što je njegova industrija, u doslovnom smislu, gotovo pa stvar prošlosti – najednom, tek tako, Sisak postaje poststrieglovski akvarel. Naziv je *Siscija*, pritom, tumačiti kao Grad prije Grada koji kao predstojeća stvarnost počiva na ideji vremenske cikličnosti. U pjesmi *Moj dio slike*, s druge strane, provlači se zamisao umjetnosti kao djelatnosti autorskoga autopročišćenja, osobito u posljednja dva distiha: *Svoj dio slike polegao sam na pijesak i dugo / Zurio u prazno nebo nesiguran hoću li ikada prestati // Drugi su već sjedili pred tv ekranim i gledali / Rijeka se vraća u naša tijela neuprljana krvlju.*

Tekst *Strieg & moja ne* prikazuje lirski subjekt izložen naporu vizualizacije sisačkoga i kupskoga mikrokozmosa uzimajući za sredstvo akcije, a u odnosu na prethodne tekstove, nedostatak sredstva samoga odnosno slikarev davno izgubljeni vid čime su, dijelom, parafruirane pojedine velike umjetničke osobnosti koje su svoju iznimnu umjetnost gradile na hendikepu. Razvidnom je ideja negacije (nipošto negacija ideje) kao semantički supremativne razine bića – imune, sva-kako, na institucionalnost te intelektualno represivni učinak iste na fluktuirajuću duhovnost jedinke: *Sa slikarevim davno / izgubljenim vidom // Sisak i nas posve nijeme / imaginiram s ribama pod vodom // u šupljem čamcu / uzdižući svoj pogled / s pjeskovitog dna³³.* U pjesmi, pak, *Ptičji kljunovi* vrijedi istaknuti, uz ostalo, i viđenje umjetnosti kao sredstva samoobrane, a što je napose primjetnim u prvoj strofi: *Mašući mahnito kistom u trsci / branio se od komaraca / završavajući kriještanje rjetkih ptica.*

Treći ciklus biva otvoren tekstrom *Slavuj na Strieglovu grobu* gdje je, prije svega, primijetiti rezignirajuću, makar ne sasvim izravnu potvrdu odustanka od metaegzistencijalno uvjetovane potrebe za literarnom ostavštinom: *Postao sam usamljeni muk / Sada mogu otici iza sebe ostavljujući pustoš // Počeo sam sumnjati u bližnje / One koji ne razumiju slavujevo // Pjevanje*

³⁰ Višeznačnost Jendričkove Kupe i u ovom slučaju dolazi do izražaja. Dok je na Kupu u uvodnoj pjesmi gledati kao na, kako je rečeno, medij u čijim nejasnim okvirima biva realiziranom potpuna kompatibilnost teksta i likovnosti ovdje je, posve razvidno, na Kupu gledati kao na konvencionalnu četvrtu dimenziju – vrijeme, dakako.

³¹ Pjesmi je naziv *Sumnjivo stvarni*.

³² Pjesma je također objavljena u prethodnoj zbirici *Vozni red*.

³³ Zanimljivim je primijetiti sinkretizam koji se očituje u negaciji sinkretističkih sredstava, primarnih osjetila dakle, što se ispostavlja prije svega estetski iznimno isplativim postupkom.

u živicama nadomak groblja / Ne vjerujući da i mrtvi sanju. Pojam *slavuj*, s obzirom na literarni kontekst, možebitno je čitati kao simbol nevinosti, zatomljeni moralni instinkt, kao zadnju, naime, liniju obrane pred posve nedokučivim misterijem zla – kao, dakle, umjetnost u funkciji gotovo vegetativnoga mehanizma obrane u odnosu na postmodernističku racionalizaciju (auto)destruktivnoga negativa dobrote. Pjesma, pak, *Vaš pljen* neizravnom je prijetnjom opstanku društva temeljenoga na civilizacijskom progresu. Pojam *mir* koji se pojavljuje na isključivo asocijativnoj, ali recepcijiski značajnoj razini kao jedan od ključnih semantičkih točaka teksta čitati je kao prostorno-vremenski odsječak između dvaju ratova: *vaš sam pljen kojeg držite / među čeličnim zubima / poput duševno nijemog stvora // ne sluteći da ćemo uskoro / drhtavi biti sasvim na dnu // na kojem se nećemo grijati razmjerujući ostatke tjelesne topline // Nije rat / ne opet / ne preblizu.* Podvrgnut intelektualnoj nihilizaciji lirski subjekt postaje pljenom tvoraca novoga mraka, mediokritetima, naime, čija riječ znači, društveno-pravno gledano, konačnu potvrdu ili konačnu negaciju jedinke u odnosu na koju riječ se odnosi.

Tekst *Vještina padanja* temeljen je, kao i neke ranije literarne natuknice, na konceptu rađanja nove nevinosti, a pri čemu je ideju psihofizičkoga ogoljenja tretirati kao hipotetski proces potpune obnove jedinke: *Na Kući u središtu grada / nije mi etično problematično / skinuti svu odjeću kao pastir // koji leži na livadi kraj potoka gol / i gleda u nebo sijekući kruh i slaninu.* Puno veći značaj za dani ciklus (kao i rukopis u cijelosti), međutim, ima pjesma *Pisanje povijesti* iz čijega je čitanja vodu (akvarel) razmatrati kao sredstvo čišćenja od povijesti same, sredstvo, dakle, dekontaminacije lirskoga subjekta od onoga sloja prošlosti koji se odnosi na kategoriju općega: *povijest piše utaživanje gladi / snaga izabranih ne smije ishlapiti // kako ne bi opustila gubilišta / obnavljam se / na svečanostima umjetnosti // dosadno je posluživati prigodnom poezijom³⁴.* Jendričkovo je pisanje povijesti ujedno i brisanjem iste, ono je palimpsestno te samoodrživo s ljestvom kao „ideološkim“ supervodičem svih subjektovih intelektualno-emocionalnih stremljenja: *nisam bez kljuna nisam bezopasan / voda se osjeća slobodno / visoko u zraku motrim sitne glave // dolje s njima bih lizao sladoled / da sam stvoren na sliku božju / možda bih i njih bratski oblizao.*

Završna pjesma trećega ciklusa nosi naziv *Ništa sačuvano na jeziku gdje je*, parafrazirajući Gorana Remu kao i niz semantičkih konkretnista te njihovih manje ili više izravnih sljedbenika, govoriti o stanovitoj poetici brisanih navodnika, o jeziku/pismu kao tek prostorno-vremenski limitiranoj manifestaciji semantički supremativnoga metajezika/metapsma u mjeri u kojoj je čovječnost manifestacijom božanskoga: *Bdijem nad akvarelima Kupe / Nešto sam izmislio na njima / I to produbio zbog različitosti ukusa // Igrajući se bijelom šminkom / Nehotice sam i samog sebe / Promijenio do neprepoznatljivosti.*

Završni dio, kao i u zbirci *Vozni red*, zapravo je sačinjen od jedne pjesme koja, u ovom slučaju, nosi naziv *Zeleni kaputić*, s tim da je navedeni tekst izvjesnim čitati kao umirujuću završnicu rukopisne cjeline, uz konstataciju kako je pri tom jezikom počinjena likovnost naglašeno intermedijalne osjetljivosti: *Ako im se približim / Vidjet ću nebo u zelenom kaputiću // Moći ću ga obući / Biti dio njihove bajke / Nadljudski mirisati ljubaznošću // Spokojno ležeći na majčinom dlanu / Nikada neću morati odrasti.*

Zaključno, iskustvo je čitanja rukopisa *Strieglovi hologrami* ujedno odgođenim izložbenim iskustvom uz autorsko istovremeno posezanje za sinkretizmom te preispitivanje istoga. Voda je u danomu kontekstu povremeno medijem, povremeno samostalnom nositeljicom značenja, a povremeno jest i jedno i drugo. Davor Ivankovac u pogоворu, uz ostalo, bilježi sljedeće: *Subjektova zaokupljenost vodama na tematsko-motivskoj razini dvojakog je izvora: jedan je onaj primarni, prirodni izvor, voda kao darovateljica i nositeljica života, voda rijeke u kojoj se subjekt kupja, koju piće, kojom plavi, ribari, roni, iz koje izvire (u pjesmi Vaš pljen) i s kojom se sjedinjuje uranjanjem, pranjem (i tijela i duše), gutanjem, koja mu na kraju krajeva (ili na početku početaka) kola venama (...)* Na drugoj semantičkoj razini, ne nižoj nego usporednoj, imamo transformirane vode, a to su vode akvarela, u ovom slučaju vode slikarskih i pjesničkih akvarela...

Nanese li vas put kojim slučajem u Sisak te se pritom, vječno željni umjetnosti, uputite prema opjevanoj Galeriji te vam se tada dogodi isto što se svojedobno, nažlost, dogodilo i potpisniku ovih redaka (koji je, sklon bauljanju po ulicama, prije javljanju ljudima iz sisačke Matice na raport, s putnom torbom u ruci, jednu cigaretu odradio i ispred same Galerije) postoji ključ (slobodno ga zovite i rješenjem) – rukopis *Strieglovi hologrami* značit će sigurnu propusnicu. Zatekne li vas, pak, Sisak negdje drugdje, u Zagrebu, Osijeku, Vinkovcima, New Yorku, Novom Sadu ili gdje već, značit će i Galeriju samu!

³⁴ Fascinantna je, jednak tako, i ovdje eksplicitno naglašena Jendričkova stalnost potrebe za novim, a što je, nakon blizu pola stoljeća književnoga rada, rijetko mogućom znatiželjom.

Znakovi vremena: o crnim krugovima te o svemu pomalo

(Slavko Jendričko: *Crni krugovi*, Matica hrvatska, Ogranak Sisak, 2017.)

I dalje Jendričko! Hiperproduktivan, ali literarno visokokvalitetan, tek što je svoje čitateljstvo počastio sjajnim Strieglovim hologramima, ovdje se predstavlja još jednim sisačkim Matičnim izdanjem – kratkom zbirkom poezije naslova takoreći sudbinske snage, *Crni krugovi*³⁵, uz ponovljeno te jednako tako značajno urednikovanje nuštarsko-vinkovačkoga pjesnika te ujedno vrsnoga književnoga kritičara Davora Ivankovca čija suradnja, usputno je spomenuti, proizlazi iz njihove tijesne društveno-mrežne, a primarno i dalje književne komunikacije, pokazuje se, zavidnih rezultata. Niti Jendričku niti Ivankovcu, naime, ne manjka energije i nadasve građanske hrabrosti glasno komentirati vrijednosnu devalvaciju društva kojemu, ako nikako drugačije, oibovski pripadamo. Pritom dani komentar nije čitati kroz prizmu nostalgičarskih obrisa o kakvima je slušati kroz semantički isprazne, nerijetko posve bezvrijedne političke rasprave čiji ishodi društvu u cijelosti ne donose ništa dobro već kao intelektualno izuzimanje iz onih komunikacijskih produkata koji uvelike pridonose danoj vrijednosnoj devalvaciji³⁶. Izuzimanje, no nipošto bježanje. Stoga ne čudi tako uspješan suradnički odnos dvojice kritički osviještenih autora kao, uz navedeno, jedan vid mentalnoga upregnuača koji je, u njihovu slučaju, ujedno i želenom, prijeko potrebnom relaksacijom. Dok su estetski rezultati na tragu onoga što nam nude Jendričkove sisačke zbirke, zaključiti je, takvu intelektualnu prisnost danoga dvojca svakako vrijedi od srca pozdraviti.

Zbirka je *Crni krugovi* podijeljena u tri nenaslovljene cjeline – naime, na mjestu predviđenom za naslov cjeline nalazi se, zapravo posve očekivano, crni krug. I tako tripit. Uz, vrlo je bitnim istaknuti, minimalistički izvedena, sjajna grafička rješenja Julije Marjanović koja itekako pridonose ukupnoj ocjeni knjige. Čak štoviše, dobro je istaknuti kako pojedini izdavači (autori posebice) o toj komponenti ne vode dovoljno računa. Tek su rijetke nakladničke kuće spremne poraditi na što kvalitetnijem grafičkom rješenju. Izdavači, uvjetno rečeno, provincijske provenijencije, o danom pitanju vrlo rijetko razmišljaju te je samim tim tako oblikovanu Jendričkovu zbirku uzeti kao osobito pozitivan i hvale vrijedan primjer za što sve pohvale idu sisačkom Ogranku Matice hrvatske, jednom od onih čije djelovanje godinama premašuje zavičajne okvire te, na različite načine, okuplja jake književne snage širega područja. Sami se tekstovi u zbirci kreću u rasponu od stilski prepoznatljivo Jendričkovi, minimalističkih do izrazito narativnih tekstova koji gdjegdje graniče s formom pjesme u prozi, a što rukopisnu cjelinu čini stilistički osobito heterogenom, no nipošto manje discipliniranom.

Rukopis otvara tekst pod naslovom *Prosječni civilizacijski saloni* koji je zacijelo, uz brojne interpretativne možebitnosti, čitati kao snažnu kritiku ovdašnje mikrocivilizacijske stagnacije koja, uz ostalo, rezultira hipokrizijom kao primijenjenom vrijednosnom dominantom društva, a sve uz ironijski jaku završnicu: *na putu preko staroga mosta / svjestan da nikoga ne smijem preklati // u cijeloj taj apsurdnoj situaciji / svaki put uljudno prvi pozdravljam // nevoljko odajući priznanje odgoju / stečenom u prosječnim civilizacijskim salonima*. Na to je nadovezati tekst *Politički kupleraj* koji je čitati kao karakterističan primjer društveno angažiranoga Jendričkova pjesničkoga iskaza posljednjih godina, a pri čemu je, na tragu ironijskoga nestašluka, podvući sljedeće: *Sve je ionako skrojeno po mjeri njihovih / Nagona potreba požude / Suvišni smo vojери vlasnici su svodnici // Svojih majmunarja koje nepredvidljivo / Prekrajaju poput odjeće koja nije u trendu*.

U tekstu je *Mogući vjesnici* ponovljenog proljeća primijetiti autoreferiranje na vitalističku autorsku budnost, a na što se izvrsno nadovezuje tekst naslovjen *Povratak doživljajnosti* gdje je pojam autorstvo čitati kao odgovor na psihofizičku činjenicu neupitnoga nestajanja: *Ne mogu voziti auto cijele noći / Nakon dana provedenih iza zavjese. // Morat ćemo opet postati doživljajni / Pojavljujući se svakodnevno na ulici // Držeći se kao nekad rasipnički meko za ruke*. Podvrgavanje autorske taštine civilizacijski progresivnoj funkciji poezije kao najuzvišenijega oblika jezika, pak, čitati je u tekstu *Fleksibilni ego* u kojemu je intima, idejno gledano, stavljena primarno u službu istovremenoga zadovoljena estetskih te etičkih kriterija, a koji su, u

35 Iz ovoga je u razmatranju bilo izvući, za početak sintagmatski, Jendričko i David Bowie. Generacijska bliskost te posljednjeobjavljenička mračnost brzopotezno su rezultirala danom asocijacijom. Međutim, poznato je što je uslijedilo nakon objave Davidova albuma *Blackstar*, a nama je čvrsto vjerovati kako Jendričko nije još napisao sve što mu je napisati suđeno. Stoga je ovakvo razmatranje ostaviti za neku drugu, za sada posve eventualnu prigodu.

36 Prepoznatljivo, uz ostalo, po inverznoj tranziciji kulturološki srednjoeuropskih dvorišta u zaušteno provincijske pašaluke čija od višestoljetnoga digniteta sazdana kralježnica trpi nesnošljive bobove uzrokovanе skoliozom.

Jendričkovu slučaju, standardne osjetljivosti: *Sada sjedi isplažena jezika / Niz koji se cijedi znoj // Bližnji su svake druge srijede na akciji // Tih dana kada ne pjevaju / Ni umiruće ptice.* Pojednostavljen, Jendričkova nastojanja reanimacije poezije društvene angažiranosti niti na metajezičnoj razini ne dokidaju kvalitativne kapacitete bez kojih, a što su sve rijedi i autori i čitatelji spremni prepoznati, poezija trpi na esencijalnoj razini te kao takva u potpunosti gubi smisao, osobito s obzirom na njezina buduća podvrgavanja dijakronijskom skeneru lišenom sitnih interesa te nadasve sinekurski potvrđenih taština čiji inicijali institucionalno bivaju vrjednovani više od umjetnosti same, a usprkos produkciji već na prvo čitanje vrlo sumnjive kvalitete (tako je i potpisnik ovih redaka svojedobno trpio neosnovane napade pojedinaca čija imena debelo premašuju ono zbog čega bi ih se valjda trebalo zvati književnicima, pisanje dakle, a što je istom neposrednim primjerom taštine čije recepcionsko uvažavanje biva osigurano kako institucionaliziranoču nje same tako i suženim horizontom očekivanja sve rjeđih čitateljskih krugova³⁷⁾.

Tekst *Prakticiranje asocijalnosti* počiva na ideji autorstva kao bivstvovanja koje počiva na egzistencijalnom ekskluzivitetu pri kojem je recepcionski naročito usvojiti sadomazohističku prirodu svjesno stvaralačkoga entiteta: *Ne skraćujem sebi / nametnutu kaznu // sveudilj smijem se / asocijalno pokoljima // na svinjokoljama / sječama vratova peradi.* S druge strane, a s obzirom na spomenutu društvenu angažiranost novijega Jendričkova stvaralaštva, iznenadjuće je čitati intimistički nalaženo pismo u pjesmi *Depresija* koje progovara o pojedincu ne kao vlasniku već vlasništvu svoje bolesti: *ona je dotele sav / prostor u meni / učinila svojim / neotuđivim posjedom.* Dakako, to ne isključuje mogućnost interpretacije prema snažnom metaforičkom ključu, a pri čemu je bolest tumačiti kao ranije spomenuto društvo devalviranoga vrjednosnoga sustava koje, kao takvo, pojedinčev intelekt izlaže sustavnoj semantičkoj recesiji s konformizmom kao krajnjim ishodom. Tekst, pak, analitičke prirode u odnosu na društvenu angažiranost, gotovo pa s predznakom prigodničarskoga, čitati je u pjesmi naslovljenoj *Neupotrebljiv*, a pri čemu je istaknuti „nastojanje“ lirskoga subjekta riješiti se „poetičke predestinacije“ kao „represivnoga poroka“: *Oduvijek u nesuglasju / sa svim represivnim porocima // poetika društvenih sustava / širim ruke poput krila // zavitlan u svemir straha / koji ubičajeno / ostaje iza mene u stanu // ponajprije sam se morao / oslobođiti / svladavajući imaginarnu // a tek potom uvjerljivo / stvarne opasnosti.* Nagonu je za opstankom tako supostavljen (ujedno i suprotstavljen), jedva je u šali napisati, pjesnički nagon.

Završni tekst prvoga ciklusa nosi naslov *Drzovita životinja* pri čemu je, nimalo slučajno, priroda istoga izraženo neoegzistencijalna – posrijedi je, naime, nenametljiva, ali recepcionski lako usvojiva doza društvene osjetljivosti uz upečatljiv poziv na kolektivnu suojećajnost kao temeljnu semantičku odrednicu: *Premda nesputani / nižim strastima // drsko izrazimo / našu sučut ljudima / nesigurna posla // bez nepogrešivih instrukcija / uplašenih za golu budućnost / sve do zamazanog donjeg veša.* Tek usputno, naglasiti je kao dvojbenu spremnost vitalnoga dijela ovdašnje suvremene kritike usvajanja literarnih napora društveno angažiranoga predznaka te, kao u slučaju danoga teksta, programatske prirode, a pri čemu nije skrpati zabrinutost takvom prevladavajućom intelektualnom inertnošću u odnosu na predstojeći društveno-egzistencijalni kolaps koji je, s obzirom na redukciju mentalnoga protivljenja svedruštvenoj nepravdi kao preduvjetu za civilizacijsko ozdravljenje ovdašnjega prošlošću zagađenoga (umjesto obogaćenog) bića, naime, neminovan³⁸⁾.

Drugi ciklus ima biti otvoren tekstrom *Zamračivanje duše* (s posvetom Miroslavu Mićanoviću) koji je, više od ostalih, čitati kao internetski budnoga Slavka Jendrička, fejsbukovski te mejlovski recentnoga, sinkroniziranoga s vlastitim uskim, ali postojanim čitateljskim krugovima – pritom je sintagma *virtualna mreža za leptire* čitati kao sredstvo/medij kojim autor, doduše nipošto mesijanski, lovi ljude/čitatelje, poglavito s obzirom na sam naslov čiju je metatekstualnu prirodu konzumirati kao jaki semantički negativ: *Vjetar raznosi pločnikom / siromaštvo poput novina / isjeckanih zubima ljtutih čitatelja // ono se uzdiže vrti u zraku / nespreno da se vrati / ipak pada poput propalih karijera // onih što su se uzdizali hajkom / ponekad besramno goneći / u ništavilo ono najbolje u sebi // uhvaćen i sam u sramno ozrače / poželim mrežicu za hvatanje leptira.* Nakon navedenoga teksta, a sve do kraja zbirke, slijede pjesme koje graniče s pjesmoproznom formom, počevši od teksta *Alarm*: iako će bolji poznavatelji Jendričkova stvaralaštva jamačno sugerirati neke ranije pokušaje iskaza dane prirode, nije teškim zaključiti kako je posrijedi zanimljivo stilsko odstupanje od posljednjih godina ispisivanih rukopisa gdje su se narrativne komponente javljale primarno tek u natruhama. Osim toga, u tekstu je *Alarm* razina stilске te sadržajno-semantičke hermetičnosti svakako reducirana pa je tu, kao i većinu preostalih pjesama zbirke, recepcionski usvojiti tekstovima pojačane pričljivosti: *na tebi bluza treperi samo ti ne znaš više / da li od silne buke vozila sjeverca panike / koja počinje vryjeti nedokučiva u podsvijesti / nepoznatih jezika visokih tonova koji moguće / navještavaju neke još nedozivljene opasnosti.*

Tekst *Otvorena ljska razmatra konzumerizam formalnih sadržaja* uz neslobodu kao ishod istoga dok, s druge strane, pjesma *Klasična rupa kontrasta* počiva na lirsko-subjektnom stanju ogodenosti egzistencijalno-civilizacijskom bipolarnošću uz kritički predznakovljenju, jednako lirsko-subjektnu, samouskratu: *socijalni radnici među siromasima koračaju poput bogova /*

³⁷ Fusnotno je te na tragu artificijelnoga intervencionizma dopisati nešto poput: Život, u svakom slučaju, ide dalje. Svrha ovoga teksta, pak, nije tračerske prirode te je poželjno da čitava priča ujedno završi onako kako i dolikuje – fusnotno.

³⁸ Kao i u nekim ranijim ogledima, potpisnik se ovih redaka u prvom redu ima osvrnuti na salonsko ljevičarenje dijela intelektualnih krugova, kao, naime, vid djelovanja koje ima biti samo sebi svrhom, a što je osobito problematičnim u kontekstu kontinuirane degradacije pojedinca zajamčenih prava čija zajamčenost, u praksi, biva krajnje dvojbenom. Žitelji Jendričkova Siska, jednako kao i Žitelji Ivankovićih te Nagulovićevih Vinkovaca, danoga su kontinuiteta itekako svjesni. Pritom je na statusoidnost foteljaških revolucionara (koji za svoje foteljaštvu nerijetko bivaju, na ovaj ili onaj način, i honorirani) gledati u prvom redu kao na iznimno neslušnu šalu kakva će nas, parafrazirati je Rimbauda, prije ili poslije vrgnuti kvragu.

usporedba nije nimalo bolesna ne umećem detonator vraga / samom sebi sam eksploziv atentator koji biram sekundu praska. U drugonavedenom je tekstu vidljivom kritičnost u odnosu na institucionalnu prirodu koegzistencijalne osjetljivosti – njezine, naime, samosvrhovitosti pri čemu je objekt neposredne egzistencijalne ugroze interpretirati tek kao učinkovito sredstvo potpunoga zadovoljenja iste³⁹.

U pjesmi *Nije mi potreban alibi* posebnim je istaknuti tekstualnu prezentnost čovjekove autodestruktivne prirode – lirskom subjektu, naime, nije potreban alibi kako bi sizifovskom strpljivošću radio na osobnom uništenju: *nije mi potreban alibi za bolesnu ljubav prema piću / ne možeš me nikako promjeniti ni da si egzorcist / nalijevam se na različitim mjestima na kiši na vjetru na suncu.* Posljednji, pak, tekst drugoga ciklusa nosi naziv *Zamračen povod* koji je, pak, čitati kao emocionalno suzdržanu faktografiju smrti i smrtnosti, svedenost, naime, psihozifičkoga okončanja entiteta na stilski neutralnu konstataciju lišenu sućutne kičenosti, a u čemu, u spomenutoj lišenosti dakle, i biva sadržanom desemantizirajuća crnoča ontoloških metapismovnih krugova: *Od tog dana kada sam potpalom nagazio žvakaču / kada hodam pločnikom ništa nije više isto / u svijest se ukotvila misao tako mogu stati na puža / iz nehaja oduzimajući život llijgavom nevinom golacu.*

Prvoj je i posljednjoj pjesmi trećega ciklusa, ujedno posljednjoj pjesmi rukopisa u cijelosti, naziv Vidrićevski 25. Naslov je, dakako, podložan brojnim možebitnim interpretacijama, no recimo da je uz prvi dio naslova broj koji primarno označava ukupan broj pjesama u čitavoj zbirici (ranije je spomenuto, naime, kako je posrijedi vrlo kratka zbirka, utoliko sasvim nalink prethodno objavljenom rukopisu, također spomenutom, *Strieglovi hologrami*). Tekst je, usprkos gotovo nihilističkoj crtii rukopisne cjeline, čitati kao djelomični značenjski obrat – kao, naime, suprotstavljanje kategorije altruizma navedenoj nihilističkoj crtii, a pri čemu, posve sugestivno, svatko „ima spaliti svoje zastave“, simbole samo pojedincu prepoznatljive kao ograničavajuću zadanos u odnosu na prirodenu nesputanost koja, pod krikom zloglasnoga pojma uljuđenost, u konačnici možebitno biva fatalno degeneriranom: *skrati sebi rep kao konju da se ne moraš braniti od nasrtljivih muha / osim u snažnom kasu vijorenju grive poput luka napetim mišićima / spoznajući putove vlastitih priča ni tebi shvatljivih dok si ustrajani / u paljenju zastave kresova pored kojih radost fermentira u slador / ništeći strah da izgubiš privilegiju trenutno povlaštenog poslušnika.*

Posljednje objavljeni pjesnički rukopis barda hrvatskoga postmodernizma Slavka Jendrička svakako, čak i u odnosu na njegova stvaralačka upregnuta posljednjih godina, predstavlja osvježenje, poglavito zbog pjesmoproznih fragmenata, s obzirom na prethodna iskustva čitanja, neočekivane gustoće. Osim toga, zadiraju energija kojom Siščanin i dalje stvara. Dojma smo, nesumnjivo, kako je novouspostavljenom suradnjom na relaciji *Jendričko – Matica hrvatska (Ogranak Sisak)* – Davor Ivankovac (*urednik*) sklopjena koalicija čije djelovanje ima rezultirati jakim rukopisnim ekspresijama, nadasve estetski visokoosjetljivim, ali i uz danas sve nužnija etička preispitivanja lirskoga subjekta u odnosu na značajno dehumanizirani društveni kontekst ukrašen golemim dimjacima iz kojih već godinama ne suklja ništa osim rijetkih dimova sjećanja što izgaraju u paklenim pećima zaborava. Svaku je sinergiju što počiva na kreativnoj te civilizacijskoj progresivnosti, prema tome, pozdraviti. U društvu gotovo nikakvih čitateljskih navika knjiga, sama po sebi, ne može mnogo. No ona i dalje ostaje intelektualni poticaj. A upravo je danih poticaja, intelektualnih dakle, nedovoljno. S obzirom na sve navedeno Jendričko je, društveno-mrežno kao i knjigopisno raspoložen, možda i potrebniji nego ranije. Sisačkom prostor-vremenu nesumnjivo.

³⁹ Pri tom je birokratski ekskluzivitet lakoćom preslikati u društveno-proračunski osiguranu akademsko-intelektualnu cehovštinu čije djelovanje na zajednicu ima biti tek strogo formalno, s ciljem zadovoljenja strogo proceduralnih prohtjeva, a što čitavu priču dovodi do točke nužnoga preispitivanja cjeleokupnoga odgojno-obrazovnoga te visokoobrazovnoga sustava. Dana fusnota, naime, tek naoko djeluje digresijom, a djelomičnim je rezultatom kako niza neposrednih iskustava potpisnika ovih redaka tako i dugogodišnje prepiske s autorom zbirke koja je predmetom ovoga ogleda.

Milan Mačešić

Kritika

Slavko Jendričko, Strieglovi hologrami, MH Sisak, 2017.

A

Voda zauzima dvije trećine planeta Zemlja i otprilike isto toliko planeta ljudsko tijelo. Ona je ujedno jedan od četiriju elemenata koji simboliziraju čovjeka kao jedinstveno biće u poznatom dosegu ljudskog razuma i svijesti. A upravo je voda simbol svijesti, uz Zemlju koja simbolizira tijelo te zrak (razum) i vatru (osjećaji). Na samo njemu svojstven način, pjesnik sa svojim iskustvom sva četiri simbola usredotočio se u ovoj zbirci na vodu, element koji posjeduje sve 3D; spustimo li se u vodu do razine očiju doživljavamo ju jednodimenzionalno, gledamo ju odozgor vidimo ju u dvije dimenzije, a kad cijelim tijelom uronimo u vodu, hologram smo uživo. U brojnim Jendričkovim pjesmama i zbirkama motiv je bjelina, snijeg, zima, inje, led ... čak je jednu zbirku naslovio *Zimska katedrala*. Nije onda ni čudno da zbirku *Strieglovi hologrami* započinje pjesmom *Vodena katedrala*. Motivi-objekti kojima je pjesnik snažno „opsjednut“ dakle se opetuju, samo ovaj put u drugom agregatnom stanju. Akvarel je slikarska tehnika vodenim bojama koju su proslavili Slavo Strieg i Slava Raškaj, imenjaci kojima se ovom zbirkom slavno pridružuje i Slavko Jendričko. Koliko. Otkrićem perspektive (*Corregio*) slika dobiva i treću dimenziju, a pjesnik će joj prispopobiti hologram, virtualnu trodimenzionalnu sliku; „*Sisak je akvarel ispod kojeg/Nazirem lice Slave Striegall Slave Raškaj koja gluha/Čuje buku strasti izvora Kupe*“.

Zatim će zaredati slike: slikarove slike, slike stvarne, slike imaginarne, slike slika... prelamanje boja, svjetlosti... Kroz te slike pjesnik se probija u znoju i grču, naizgled teškim (pro)hodom, poput sijača Arepa koji s mukom drži kola u *Sator formuli*. Jendričko nije lak pjesnik. On samo traži adekvatan napor, napor identično potrošenih sublimnih kalorija svijesti i kao da nam svojom lirskom mačetom poručuje: ako mogu ja, morate i vi... inače ništa od neprocjenjivog zadovoljstva u tekstu. Izuzetno plodan stvaralac u još uvijek nevjerojatnoj lirskoj kondiciji ovaj pjesnik dospijeva do sve tri generacije konzumentata-štovatelja poezije koja se nikada ne umara. Ukoliko bismo nastavili elaborirati magičnost Jendričkove lirike vjerojatno bismo zapali u područje fenomena, a odmaknuli se od predmeta. Objekt, predmet ove zbirke je sisački slikar Slavo Strieg koji, kako dozajemo iz bilješke, gotovo nikada nije odlazio iz rodnog Siska znajući, bez nepotrebног provjeravanja (kao što to čini glavni junak osrednjeg bestselera *Alkemičar*), da su na kružnici početak i kraj u istoj točci te da ne treba nikuda ići da bi se našlo ono što čovjeku leži pod nogama.

Strieglove slike-hologrami su po svojoj naravi neiskazive, ne samo prema onoj da jedna slika vrijedi tisuću riječi... ali, pjesnik ne bi bio pjesnik kad ne bi znao kako. Zato Jendričko pribjegava poeziji pomoću koje sliku preslikava riječima znajući da je poezija sažimanje (njem. dichten, pjevati, zgušnjavati, sažimati, otuda Dichter, pjesnik), a ne nizanje velikih, kitnjastih i suvišnih riječi u nekakav prividan sklad i sumnjuv ljestvu. Nekomu se ovaj pjesnik može učiniti teškim, mračnim, zlogukim ispisivačem tame... ali, akvarel ne poznaje tamne boje, to je tehnika svjetlosti, nade, vedrine. Otkuda onda spojivo i nespojivo na jednom mjestu? Zato što pjesnici i slikari najbolje razumiju jedni druge. Samo veliki slikari ne objašnjavaju svoje slike medijem kojega svi koriste (jezik, riječ); većina utilitarno, rijetki i estetski (to je ta neka tajna veza, breze definitivno otpadaju) i samo veliki pjesnici, a Slavko Jendričko to uistinu jest, ne mute svoje vode da bi izgledale dublje, Nietzsche.

K

Pjesnik će tako vodu poistovjetiti s krvlju, gdje je tijelo i izvor i uvir. Tu ponovno dolazimo do razine simbola gdje su zemlja (tijelo) i voda (svijest) nerazdvojni, kao što su to vatra i zrak, iako na psihičkoj razini razum i osjećaji rekli bismo djeluju odvojeno. Svejedno, iz cjelokupnog teksta razvidno je da Strieglovi akvareli ne teže deskripciji... oni pjesnika

uranjaju u fantazmagorično, onirično... on izlazi iz podvodnih kocja i diše na trsku, na dnu gdje je tamno, a zrak, nasušni zrak, dolazi s površine obasjane svjetlošću. Jendričko ne mudruje pred slikom, on kroz nju prolazi poput svjetlosti koja je sama nevidljiva i kao takva vid čini mogućim. Tehnikom chiarascura pjesnik svije stvara - rastvara do najmanje spoznajne jedinice: riječi - slike u jednom.

V

Zatim je tu je tu još jedan motiv, detalj pomalo mistične provenijencije... slavuj i Ciganka na slikarevu grobu... užasnuti lopoči kao naznaka tragedije dogođene u vodi... vještina padanja na leđa s ljestava kao igra podsvjesnog sa smrću. Pad u snu nikada nitko nije odsanjao do kraja niti je itko ikada dosanjao vlastitu smrt unatoč brojnim odsanjanim pogibeljnim situacijama.

A

Akvarel tako postaje više pjesnikova opsesija nego impresija... na koncu privid u obliku zelenog kaputića satkanog od dima marihuane teenagera na obali Kupe, koja Sisku, gradu na izdisaju, i njegovim umjetnicima, pokušava povratiti život dotičući mu dah vlažnom maramicom poezije.

Da zaključimo. Ovom zbirkom Slavko Jendričko uvodi nas u jedan posve novi svijet, svijet slika, slika - holograma i slika - riječi obraćajući se najprisutnijem elementu u općem postojanju – vodi, elementu tek prividno nestalnom, a u kojem orgijaju itekako čvrste molekularne strukture svijesti.

Ljekoviti pogовор veoma ostvarenog, sad više ne tako mladog pjesnika Davora Ivankovca, najnovijoj zbirci neumornog pjesnika daje dodatnu snagu i težinu.

Livija Reškovac

Ivana Šojat: priče na rubu svjetova

Ljudi kao da ne znaju da i život donosi smrt.

(*Emet i druge priče*, 128. str.)

Druga po redu (iza nekoliko romana, zbirki novela i zbirki pjesama) zbirka priča osječke književnice Ivane Šojat objavljena je u Frakturi prošle godine, kao i zbirka poezije *Ljudi ne znaju šutjeti*. Iako ima dosta priznanja iza sebe, Šojat se i ovom knjigom potvrdila kao jak i ozbiljan prozni pisac, uvijek pomalo drugačija od drugih, odana jedino vlastitim unutarnjim motivacijama i stremljenjima koja pred čitalačku publiku iznjedre uvijek nešto pomalo neočekivano i svojstveno njenoj poetici koja ponire duboko u prošlost i najneistraženije zakutke ljudske psihe.

Emet i druge priče nastavljaju tematiku jezivosti, anđela, duhova, demona, paralelnih i drugih svjetova, to su priče na rubu, neprestano titrajući na granici između mogućeg i nemogućeg, stvarnog i nestvarnog, živog i mrtvog, opipljivog i neopipljivog, fantastičnog i realnog... One su smjesa najodabranijih filmova strave s primjesama Edgara Allana Poea i Twin Peaks-a. Sve se tematski oslanjaju na binarnu opreku smrti i života (*Emet* na hebrejskom znači život, a *Met* – smrt), nekako uvijek vezanu uz neki zločin u prikrajku, somnabulna stanja i onostrani svijet.

Zbirka broji šest priča (*Emet*, *Talog*, *Tunel*, *Hrabrost*, *Demoni*, *Oči*) od kojih *Emet* zauzima najveći dio knjige te bi se obimom, ali ne i žanrovski, lagano mogao svrstati u roman (broji preko 140 stranica, ima poglavljia). Priče su pisane u ja-formi, glavni lik je ponekad ženski, a ponekad muški, narativna linija je raspršena i često ovisi o psihičkom stanju samog pripovjedača/lika koji je daleko od sveznajućeg, tako da čitatelj ponekad otkrije istinu čak i prije samog lika. Često su raspleti priča dani u naznakama i slutnjama (prije konačnog razrješenja) što održava napetost i stvara atmosferu dobrih kriminalističkih romana ili trilera. Priče su pune vraćanja u ne tako davnu prošlost, opisa svakodnevnih i pomalo zaboravljenih situacija i predmeta te mogu služiti kao validni umjetničko-povjesni dokument (stare riječi, alati, način života).

Likovi ove zbirke nisu klasični junaci, oni su slabi i nemoćni, određeni sudbinom koju ne razumiju, ali kojoj se bez otpora predaju, kao i Kafkini: Živim u košmaru, ponekad si kažem. Pokušavam posložiti stvari. Sve mi se u glavi miješa. *Kao da sam nigdje i nikad. Ponekad se tako osjećam. Ne znam više što je bilo prije, a što poslije* (21. str.). Ocrtani su tehnikom unutarnjeg monologa tako da im je teško egzaktno odrediti godine, socijalni status ili izgled, što u ovim pričama nije ni bitno. Oni nas vode kroz svoja razmišljanja i često nadrealne događaje, oni su neobični *spiritus movens* kroz koji upoznajemo pozadinsku fabulu, kroz njihove oči i njihovim tempom otkriva se radnja. Zanimljivo je da su podjednako podijeljeni na muške i ženske, što upućuje da autorica ne pravi razliku i da je u konačnici općenito bitan – čovjek.

Narativna linija je raspršena, vijugava i neobična, često fragmentirana, ovisna direktno o tijeku misli glavnog lika i njegovu psihičku stanju koje je često na rubu ludila, između svjetova živih i mrtvih, realnog i nadrealnog, mogućeg i nemogućeg. Upravo takva naracija bez čvrste strukture idealno odgovara tematskoj i idejnoj kompoziciji ovog djela svojim dubinskim introspekcijama, *flashbeckovima*, stanjima između sna i jave, vraćanjima u prošlost, gubljenju linije između stvarnog i nestvarnog. Opisi su vrlo realistični i tjelesni, tako da se gotovo može sjetiti krv na usnici ili slanoča suza, a ponekad se uočavaju i elementi autobiografizma (Lucijin datum rođenja).

Prva i najduža priča uvlači nas u Lucijin svijet duhova najbiližih u kojem ona, kroz razgovor s njima u staroj i napuštenoj obiteljskoj kući, otkriva obiteljske zločine i smrt svakog od njih, ali i svoj život i napokon – svoju smrt. Priča je puna somnabulnih stanja, dijabolične atmosfere uklete kuće, Lucija jedno vrijeme slika anđele, pojavljuju joj se duhovi s kojima priča, čas je žena-starica, čas dijete, a završava u maniri filma *Šesto čulo*. Druga priča kroz ženski lik govori o čovjeku koji pod utjecajem demona zlostavlja svoju ženu i na kraju izvršava samoubojstvo. Treća kroz muški lik govori o pijancu-luđaku koji

je zaklao svoje roditelje. Četvrta o sinu čiji otac na samrtnoj postelji priznaje ljubav prema drugoj ženi. Peta o unuku koji je preko djeda upoznao demone, zadnja govori o djetetu uplenom u nacističke zločine preko svog oca, a kojeg sada opsjedaju duhovi/oči žrtava. Sve govore o pomaknutim likovima i zločinu, ali bez neke osude, dane su takve kakve jesu, pokušavajući otkriti ono što im je zajedničko i – ljudsko.

Ono što je još važno za istaknuti jest ispreplitanje općeg i pojedinačnog, dubina i sveprožimanje ovih priča na rubu, kao i usmjerenost na prošlost i povijest što je česta autoričina okupacija, kao i ono što se može iščitati i protumačiti kao idejna nit vodilja, naime – na idejnoj razini prošlost ima funkciju shvaćanja sadašnjosti i mogućeg smjera u budućnosti. Šojat u svojim pričama zalazi u duboke dubine ljudske psihe, ali i onog nesvesnog, kolektivnog što je vidljivo u samoj gradi koja spaja anđele i demone, slavensku mitologiju i kršćanstvo, prošlost i sadašnjost, duhove i žive, život i smrt... Sve se to kod ove autorice miješa u jedno, neodvojivo je, ovaj i onostrani život jedno su i ne mogu su-postojati niti se shvatiti bez onoga drugoga, kao ni pojedinac bez onog kolektivnog, duboko upisanog u njemu kroz povijest.

Isto tako, teško se može shvatiti sadašnjost bez dubljeg ulaženja u prošlost, bez njenog shvaćanja i otpuštanja (što Šojat često poručuje svojim djelima), jer povijest je *magistra vitae, testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustatis*, ono što je bilo određuje ono što će biti. Iako je to često povijest (kao i kod Krleže) obiteljskih ili društvenih, pa i nacionalnih zločina i ubojskava, devijacija, tajni i šutnje, tek potpunim prihvaćanjem nje mogu se, kao što i Lucija na kraju čini, zatvoriti jedna vrata i krenuti prema naprijed, kamo god ono vodilo: *U sebi tiho ponavljam "Haniel, Haniel" kao mantru. Dobro je imati povodac, tragača, čuvara. Dobro je probuditi se i otići prije nego što se sve sruši, imati splavara. Jer, ne znam kamo idem* (145. str.).

Ciganin, ali najlepši, Kristian Novak

Kristian Novak pojavio se u hrvatskoj književnosti 2005. romanom *Obješeni*, zatim je osvojio tportalovu književnu nagradu za najbolji roman Črna mati zemla 2013., a nedavno je objavljen i najnoviji roman *Ciganin, ali najlepši* (2016.). Koliku recepciju doživljava ovaj autor i njegova djela, dovoljno je reći kako vas naslovica *Ciganina* gleda s jumbo plakata po metropoli, Črna mati zemla već je u kazališnoj adaptaciji doživjela svoju premijeru (priča se i o filmskoj), romani su među publikom i kritikom podigli dosta medijske prašine i pozornosti, objavljaju se u nekoliko izdanja, prevode na druge jezike... Novak je postao hit-pisac za života koji uspjeh i prihvatanje doživljava odmah - čudna pojava u hrvatskoj književnosti.

Ciganin je doživio veliku recepciju među kritičarima, o njemu su pisali Pogačnik, Jergović, Loktar (urednik), Pančić, Ivan-kovac, Špišić, Petković... Neki od njih karakteriziraju roman kao krimić, neki kao ljubić, gotovo svi se slažu kako roman ruši brojne predrasude (o Romima, izbjeglicama, Hrvatima, zabranjenoj ljubavi, neoliberalnoj političkoj pozadini), gotovo svi oduševljeno kliču kako je to, stilistički i fabulativno, najbolji hrvatski roman u posljednje vrijeme, uspoređuju ga s Marinkovićem, Marquezom, Faulknerom... No je li tome uistinu tako?

Novak u svom opsežnom romanu (gotovo 400 stranica!) daje sinkronijski presjek europske zbilje ispričane kroz četiri različita lika/glasa: četrdesetogodišnju životnu brodolomku Milenu (M), iračkog izbjeglicu iz Mosula Nazira (N), mladog Roma Sandokana Ignaca Sandija (S) i policijskog PR-a Plančića (P). Radnja tako teče kroz četiri različite i nejednake nautivne linije i četiri pripovjedača, četiri sudbine ukrštene u dva, naoko nepovezana fabulativna zapleta: onom ljubavnom i onom kriminalističkom. Naime, zbog ubojstva triju neidentificiranih osoba, Plančić i policajac Bule dolaze u fiktivno međimursko mjesto Sabolščak i otkrivaju pozadinu romsko-hrvatskog suživota, zabranjenu ljubav Milene i Sandija, a napokon se otkriva i kriminalan milje ilegalnog švercanja ljudi preko granica i u nju uključena tužna, stvarno potresna priča mosulskog izbjeglice Nazira. Novak je tako izvrsno ubo, taineovski gledano, suvremenu priču u kojoj vidimo presjek europske stvarnosti sredine (romska, hrvatska, iračka), rase (bijela, crna) i trenutka (romsko-hrvatski sukobi, američko-iranski sukobi, ljubav starije žene i mladeg muškarca).

Ono što mu svi kritičari priznaju jest minuciozna i duboka psihološka karakterizacija likova. Novak svoje likove precizno i oštro ocrtava, i u skladu s prije rečenim, oni su primjeri i tipovi svoje sredine koji žele bolje, „van“, ali ih, koliko god se trudili, nešto, poput (Sandijevih) paukovih nitи, vuče dolje. Nazir je jednostavan obiteljski čovjek, zidar, koji zbog političkih razloga mora pobjeći u Francusku, Sandi je romski dečko koji se želi poštenim radom izvući iz blata Globokog, Milena želi ljubav nakon povratka kući zbog gubitka posla i razvoda, Plančić pravdu i uspješnu karijeru. Međutim, autor tu ne upada u zamke patetičnosti ili udovoljavanje čitateljima, njegova priča nije pozitivna i sretna, već realna, a likovi ne mogu izbjegći životnu zadost. Sandi završava tragično (u komi) zbog prijatelja iz djetinjstva, Milena ostaje sama, Plančić radi kompromise kako bi spasio vlastiti položaj, Nazir ispašta grijeh nametnut u prošlosti.

Sve to prikazano je u sedam različitih poglavlja, naslovjenima po fobijama (*Ojkofobija, Spektrofobija, Anklofobija, Triptofobija, Decidofobija, Simetrofobija*) i jednom filijom (*Nekrofilija*). Fabula se otkriva polako, kroz različite priče četiri glavnih likova koji se pojavljuju i nestaju, čime se postiže napetost i održava pozornost čitatelja. Rečenice su kratke, sažete i duboke, opisi jednostavni i funkcionalni, tako da roman, bez obzira na obim stranica, zadržava gipkost i unutrašnju čvrstoču strukture. Dobro su prikazani i sporedni likovi (Hamer, Mirza, Albina, Japica, Azad...) koji ocrtavaju pozadinsko podneblje glavnih i nekoliko tematskih slojeva: ljubavni, politički, vjerski, socijalni, obiteljski i kriminalistički. Realnom prikazu likova pridružuje se i jezična i vanjska karakterizacija: međimurski govor i kajkavski dijalekt, romski i arapski govor, zagrebački sleng; opisi izbjegličkog putovanja i romskog sela.

No, dolazeći do kraja romana, radnja se osipa, a kraj djeluje neuvjerljivo i slabašno, kvareći cijeli dojam. Realistički postupak koji se provlači kroz cijelo djelo na koncu nestaje, kraj kao da je pisao netko drugi, a priča, kao i Sandi, ostaje visjeti na nitima. Umjesto efektnog, djeluje razočaravajuće. Zato treba oprezno pristupiti kritičarskim najavama „novog Marinkovića“ ili „novog Marqueza“, a skeptičnosti zbog velikog medijskog booma ipak dati malo za pravo. Isto tako, kako upozorava i Davor Ivankovac, treba pustiti vremenu da odradi svoje, „prezimiti zimu“ (D. I.), vidjeti hoće li djelo nadživjeti svoju popularnost i „hitničnost“.

Ono što je nedvojbeno, ovdje se radi o dobrom i kvalitetnom romanopisu velika zamaha, autoru koji uspijeva prenijeti grozu, samoću i bol više likova i sredina bez imalo patetike, sebi svojstvenim stilom, ostavši vjeran svom međimurskom kraju kao izvoru inspiracije. Isto tako, hrvatska književnost dobila je neosporan talent velikog pisca te će biti zanimljivo pratiti u kojem će se smjeru razvijati njegov daljnji rad.

Davor Ivankač

Glad je tekstom postala

Marinko Plazibat, *Vatra. Igre na cesti*,
Ogranak DHK slavonsko-baranjsko-srijemski Osijek, 2016.

Svoju prvu zbirku poezije *Postelja od orahove sjene* Marinko Plazibat objavio je u sklopu Pjesničkih susreta u Drenovcima sada već davne 1999. godine. Bila je to kulminacija njegova gotovo petnaestogodišnjeg književnog (pjesničkog, prozognog i kritičarskog) rada započetog još sredinom osamdesetih u kulnom Poletu, zatim Quorumu, Studentskom listu, Oku i dr. Plazibat je očito autor kod kojega se građa akumulira kroz duži vremenski period, jer i od prvivjenca do druge zbirke trebalo je proći punih osamnaest godina, što je vjerojatno rekordan razmak između prve i druge knjige u polju suvremenog hrvatskog pjesništva.

Ta dugogodišnja spisateljska apstinencija rezultirala je izrazitom gladi za tekstom; naime, među pedesetak novih pjesničkih sastavaka raspoređenih u četiri ciklusa, gotovo da nema ni jednog u kojemu ne nalazimo motive gladi i sitosti, te njima semantički srodnih pojmoveva vezanih uglavnom uz kuhinju, hranu i objed. Ovo ipak mora ostati na razini kritičarske dosjetke. Višegodišnja spisateljska apstinencija rezultirala je s pedesetak novih pjesama, dok je motivski kapital koji nose posljedica izrazite osjetljivosti na tjelesno struktorno izraženih lirskih protagonisti, o čemu će dakkako, biti više riječi.

Na samom početku lirski nas protagonist uvodi u zbirku prvim stihom prve pjesme *Ravna ruka. Susret sa sobom:* »Ulaziš u moj kraj, razvezuješ mi sjetu«, što podjednako zvuči kao dobrodošlica, ali i kao upozorenje. Nakon toga samo možemo odlučiti pristajemo li ući u taj evidentno prostor intime i sudjelovati kao privilegirani svjedok u svemu što će ta sjeta pred nama razvezati. Sjetu »smrznutu od ljubavi, prašnjavu / od sjećanja na radost, lijepu od slanog taloga / mira, nemira, mira. Prljavu od čežnje, / iskrenu od sapuna.« Ovi stihovi jamče da ćemo se dalje kretati hermetičnim prostorom njegove nutritine, njegovih osjećaja i sjećanja, što potvrđuje drugom pjesmom zbirke znakovita naslova *Početak*. Vrlo nježna pjesma u kojoj poziva čitatelja na aktivno kretanje zbirkom: »I nos mi stopalom briši očima mi / i palcem laži sladi. / Na pladnju se / narugaj. / U umoru luduj. / Vraže. // I tako je to počelo.« Subjekt nas, dakle, poziva za svoj *unutarnji stol*, kako bismo mu posjedoočili, intimizirali se, polemizirali.

Valja reći da su spomenuti *kulinarski* motivi izrazito razrađeni te rasprostranjeni zbirkom, tako da ih je čak moguće razvrstati u zasebne potkategorije. Primjerice, nalazimo tu razne namirnice i gotova jela: juha, sok, čaj, mlijeko, paprikaš, punjena paprika, brašno, voće, povrće, suhomesnati proizvodi – najčešće kulen i slanina; zatim okuse - papreno, slano, slatko; kuhijske predmete - stol, nož, tanjur, pladanj, tava, štednjak, sama kuhinja i sl.; pa tijelo i fiziološke procese, npr. želudac i podrigivanje. Taj izraziti osjećaj za tjelesno u Plazibata je viđen i u prvoj zbirci, no sada je došao do punog izražaja i zapravo bi se moglo i moralno govoriti o osnovnoj poetičkoj karakteristici, ili osjetljivosti, njegova lirskog pisma. Pritom su ti motivi dovedeni u semantički neobične okolnosti, često putem gustih slika, metafora i personifikacija, tako da ih gotovo nikada ne čitamo kao isповijed ogladjnjelog subjekta-gurmana, nego kao nadrealističke slike skrojene od u stvarnosti nepostojećih uzročno-posljetičnih veza među predmetima, zbivanjima, percepcijom okusa, boja i mirisa, i drugih suodnosa: »Moj kamen je / skuhan, smekšanoga / smještam ti ga ko postelju u srce, / ko pticu zašivenoga na dlan, ko / dobar kupus u gladnu zimu.« (*Buđenje leptira. Ljetovanje u letu*).

Nemogućim bio bi zadatak citirati sve gastronomске slike i metafore iz zbirke, pa za primjer navodimo nasumce: »Sjedim u odsutnoj kavi. Vrisak / groma odjednom / u štednjak se zabio kosom. / I kuha se munja krhkoga dodira osigurač / sjećanja je sklizak / sasvim šunka s jajima mi godi.« (*Vatra na odsuću. Skoro zima*). Istu pjesmu završava stihom »Peći podriguju« koji dobro sažima i oslikava njegov stil, oneobičavanje svakodnevnih predmeta i pojava personifikacijskim prenošenjem najčešće tjelesnih osjeta i fizioloških procesa. Ili pak u pjesmi *Većinom paprikaš. Brod*: »Raste taj paprikaš / već tminama i zoramama, treptajima, / i sav se već lješnjak prolje iz sna, / i sva jagoda, opet, / i gitara i bas.«

Nadu se tu i vrlo neobični spojevi metafora: »Namaz želudca na pekmez gušteraćek« (*Srce na ulici. Tajna djeće sobe*), ili pak: »gnjavim cipelu do strasti znoja / do palačinke uzleta. Filujem / papriku djetinje mrene / mrežnim blokovima slikovnih nasrtaja« (*Čarapa u transu. Jako se znojim*), dok glad prispolobljuje stihovima: »Želudac mi vene, i

hrđa / brašno posve me piće, i tamni. // A i tava zagara i, eto, / buši.«

Ipak ima i izravnijih i semantički komunikativnijih stihova u kojima subjekt pedantno bilježi tijek objeda, kao na primjer u pjesmi *Dobra večera*. Nema tu crva, koju započinje nedvosmislenim stihovima »Ovo će biti dobra večera / jabuke su opet na stolu / treba ih samo dobro isprati / od suvišne soli.« Zatim uzima nož »za svadbu hranę«, koji kasnije pomalo razočarano odlaze: »Vidim da je to bilo sve / za predjelo i za džabak«, ali onda ipak sve završava *happy endom*: »A sad je na redu najslađe / juha i mesina s nevažnom mjerom i papra i soli / kolač i voće će čekati / dok crvne zagori.« U sličnom tonalitetu je i pjesma *Jelovnik*. Slano je dobar izbor, a kao kulminaciju Plazibatova stila, odnosno kao svojevrsni spoj doslovnosti i metaforičnosti vrijedi citirati stihove iz pjesme *Uglovi i trnje*. Nešto tu vonja: »Nasitim se krastavca i luka. Naljutim / konzervu i papir. Zatrovano / uznemirim bilo. / Ispečem se do valjanja. Oplastićim si / kožu i namagarčim poslušan pazuh. Odjenem / hod pomak i pupak. Popijem luster kao um. / Utopim oči u nemilosrdni slikovni trk / pa sjaje.« Osjećaj za tjelesno, odnosno glad, protagonista ovih pjesama ne napušta ni u snovima, pa će na jednom mjestu odsanjati svinju.

Tih kulinarskih motiva je možda malo i previše, osjeti se od polovice knjige određeno zasićenje, ali pretjerano bi bilo reći da Plazibat samo oko njih gradi pjesme. Riječ je o poeziji izrazito gustih slika koje u nizu tvore teško pronicljiv doživljaj i interpretaciju ujedno, sebe i okoline ujedno, lirske protagonisti ovih tekstova. On je pjesnik koji snima detalje, svakodnevne sitnice koje gotovo filmskim tehnikama pretapa u malešovske, gotovo šamanističke videospotovske tekstove s opsensivnim vraćanjem na lajtmotivske niti koje prožimaju zbirku.

Sa gledišta stila, Plazibat oblikuje stihove najčešće opkoračenjima, povremeno ih razvlačeći do nešto prozaičnijeg retka, a gdjeđje i do ruba konkretničkog rasporeda stihova i riječi na stranici, kao u tekstovima *Napaljena soba-rica*. *Metla je već isukana i Pejzaž. Sad imam veliko dvorište*. U pjesmi *Puca mi. Ravnio ti polje*, pak, subjekt pribjegava numeričkom nabranju nekoliko izrazito ruralnih motiva; ova pjesma primjer je Plazibatove tematsko-motivske zaokupljenosti slavonskim (šokačkim) zavičajem, koju prezentira u najboljim pjesmama prve zbirke, a nastavlja i ovdje: »A šamlica je malko kleknula. / Premda se presvukla / i junači ofarbana pleća.« Inače izraziti postmodernist »urbanog senzibiliteta« kako je ocijenio Krešimir Bagić, Plazibat kada se zaokuplja ruralnim motivima, pribjegava u jednostavniji, narodni govor, kako se vidi i po citiranoj pjesmi, koju završava stihom »Ma baš mi puca«, ili pak izrazima poput »jebiga«, »etok« ili čak »hm«. Određenu atmosferu Plazibat uspijeva dočarati s minimumom motivske razrade, kao u ovom slučaju sa šamlicom (čiji sam spomen priziva kompletну sliku jednog šokačkog ambijenta, kuće, dvorišta, sokaka ili sela), dok u pjesmi *Usputna kava*. *Baš mi se utičnica fučka piše*: »U sokacima klupčice / zvjezdje u došaptavanju ogovaraju.« Te su pjesme i najuspjelije, te

mogu ravnopravno stajati sa tematski sličnima iz prethodne knjige. Kako ta urbano-ruralna egzistencija subjekta nije precizno odijeljena, nego u njemu samom tvori jedinstvenu, a od fragmenata skrpanu sliku svijeta, najbolje se vidi po pjesmi *Napokon, pekmez. Svakidašnja jadikovka* u kojoj korrespondira s Cesarićevom *Baladom iz predgrađa* i dakako, Ujevićevom *Jadikovkom*: »... I kupam se svježom zemljom. / I znojim se umornom / jagodom mučkalicom. / I smijem se smijemo se svaliti. // I lije na podu boca.«

Za razliku od prve zbirke, *Vatra* nema kračih i s formalnog gledišta raznovrsnijih uradaka: pjesme su stilski ujednačene i dosta raspričane, što pridonosi monotoniji i otežava probijanje kroz ionako hermetične tekstove. Ta stilска ujednačenost možda je znak da su pjesme ipak nastale u kraćem vremenskom razdoblju tijekom te višegodišnje pauze, pa bi zbirka svakako bila prohodnija da je bar za četvrtinu kraća. No ovako svjedoči o silnoj želji da se napokon uknjiži nešto novo, a na čitatelju je da u tome nađe vlastito estetsko zadovoljstvo.

Najvidljivija razlika u odnosu na prethodnu zbirku, uz već pobrojane, jest dvostruko imenovanje i same zbirke i ciklusa i svih pojedinih pjesama. To bismo mogli čitati kao posljedicu dvaju osobitosti ove zbirke: s jedne strane, na makroplanu, imamo bujanje teksta, pravu pjesničku erupciju koja nakon godina mirovanja počinje izbacivati na površinu (bjelodaniti, rekao bi Goran Rem), a s druge, na mikrorazini, imamo motivsku zgušnutost koja nerijetko u jednom jedinom retku nudi više slojeva identitetske odgode negoli cijele pjesme tzv. stvarnosne poezije.

A kad imate takvo bogatstvo slika u samo jednom tekstu teško ga je imenovati jednom riječju, pa Plazibat pribjegava višestrukom imenovanju, uglavnom bez izravnih semantičkih veza među njima. Tako se svaki tekst može čitati u dvostrukom ključu ovisi na koji od njih se u naslovu jače uhvatimo, pa tako i tekst doživljavamo pod semantički slabim svjetлом kojim je obasjana odozgor. Tako gledano, dosjetka o dvostrukom imenovanju izuzetno je uspjela i funkcionalna. Naslovi su to koji ništa izravno ne upućuju niti raspetljavaju, već se dodatno poigravaju, pa ako ostanemo pri gornjoj vulkanskoj poredbi, i sam naslov zbirke na više semantičkih razinu dobro funkcioniра: imamo *vatrę* i imamo *igre*. Na cesti.

Poezija Marinka Plazibata, kako nam ju je prezentirao kroz dvije vremenski vrlo udaljene zbirke, ne nudi laka rješenja i prečace, niti se zadovoljava izravnim deskribiranjem okoline – naprotiv, zahtjeva teorijski i čitateljski potkovanog i strpljivog recipijenta koji je spremna uhvatiti se u koštač s njom, i pronaći tu nešto za sebe. A ako je riječ o kritičaru – i više puta. I u toj potrazi svakako će uspjeti, jer zbirka *Vatra. Igre na cesti* sadrži pregršt vrlo uspjelih, neobičnih stihova i pjesama, od kojih su neke, kako smo već rekli, na razini onih najboljih iz *Orahove sjene*, a da je zbirka malo skraćena, ostavljala bi još bolji dojam.

Marija Dejanović

Crna limfa / zeleno srce Željke Matijašević: psihoanaliza u slobodi

Željka Matijašević: 'Crna limfa / zeleno srce.
Alternativni leksikon duše', Zagreb: Durieux, 2016.

Crna limfa/Zeleno srce: Alternativni leksikon duše prva je književno-umjetnička knjiga Željke Matijašević. Pišem „književno-umjetnička knjiga“ radje nego „neznanstvena knjiga“ iako sam svjesna toga da je izraz koji sam odabrala pleonazam. Razlog je sljedeći: kad se radi o pisanju unutar psihoanalitičkog diskursa, uvijek je riječ o kreativnom radu, o svojevrsnoj imaginativnoj nadgradnji fenomena o kojima se piše. Općenito je svaka kritika proizvodnja novih smislova, novog teksta, pri čemu joj njezina estetska kvaliteta ne umanjuje „znanstvenost“. Je li u ovom slučaju kreativna nadgradnja ujedno i znanstvena, nije na meni da sudim. Kriteriji „znanstvenosti“ teksta konstrukt su koji ovisi o vremenu i prostoru u kojem se taj tekst nalazi, pa ako je *Crna limfa/Zeleno srce* ne-znanstvena, onda bismo to možda mogli reći i za *Mitologije* Rolanda Barthesa. U humanističkim i društvenim znanostima već se desetljećima subjektivnost, to jest – ponosno naglašavanje te karakteristike svakog pisanja – ne smatra manje znanstvenom od tobožnje nepristranosti i neutralnosti (koja je, naravno, nemoguća). Moglo bi se, dakle, podrobno raspravljati o diskurzivnom identitetu ove knjige, ali takva mi se rasprava čini nepotrebnom iz dva razloga.

Prvi je taj što je identitet knjige, makar ironično, odredila autorica imenom koji je knjizi dala: ona je I. alternativni leksikon, 2. govori o duši (*psyche*), pa ču je kao takvu i čitati. Da se knjiga kojim slučajem zove *Mikroeseji o svakodnevici: psihoanalitičko čitanje pojava iz patološkog društva* (a mogla bi se tako zвати), pristupila bih joj kao da je znanstveno djelo ponešto fleksibilne forme. Ovako ču je smatrati zbirkom mikroeseja, dnevničkih zapisa, poetsko-proznih fragmenata i aforizama.

Drugi je razlog što mi se, tijekom čitanja, učinilo nemogućim odvojiti estetski, terapeutski i spoznajni učinak djela; tješi li me natuknica u vezi nekog problema koji sam davno osjetila, ili mi ga ona tek sad predstavlja kao postojecég (najvjerojatnije oboje). Širi li autorica svoje psihoanalitičko perje prvenstveno radi poigravanja diskursom i užitka u toj igri – kako bi i čitatelj(ic)e, ovisno o njihovoj upućenosti, podučila i nasmijala duhovitim, ali pronicljivim mikroanalizama svih parodika i okrutnosti koji nudi svijet u kojem vlada narcizam – pa je sama psihoanalitička teorija primarna tema ove knjige. Ili Matijašević svoje veliko znanje tek koristi kao okvir u kojem se osjeća dovoljno sigurnom da neformalnije, osobnije pristupa temama koje okupiraju ostatak njezinog rada, pa je psihoanalitički diskurs metoda, a tema su sama autorica i njezine refleksije o osobnim i društvenim odnosima, različitim pojavama u društvu koje bi se mogle okarakterizirati kao patološke (narcizam, paranoja želja za dominacijom nad tuđim emocijama i slično). Sve su ove opcije moguće, jedna ne isključuje drugu, kao što se ni same funkcije djela ne mogu odvojiti jedna od druge (ustvari, one jedna drugu omogućuju). Krenimo, dakle, od imena.

Leksikon je alternativan. Alternativan je jer ironizira koncept prosvjetiteljskog leksikona koji je poučan, sistematičan i objektivan. Leksikon je jer ipak poštuje formalna obilježja leksikona – abecednim su redom poredani pojmovi o kojima autorica u zabilješkama kraće i duže forme iznosi neku vrstu istine. Leksikon je i autoreferencijalan – postoji u njemu natuknica „Leksikon“, u kojoj Matijašević piše:

„Svaki leksikon je obračun. I svaki pisac leksikona je Jaje Harambaša. Meni se svijet kako je definiran i usustavljen ne sviđa. napravit ču novi svijet: leksikonski, enciklopedijski, prosvjetiteljski i bit će dobar. Zašto? Zato jer je MOJ. U ovom leksikonu ja sam *padre padrone*, bog i batina, velika svećenica, prva i posljednja, proročište transgeneracijskih patologija, mjesto gdje

se podvlači crta kako bi se uspostavio nepatološki svijet. Jer meni je stvarno dosta. Idemo *ab ovo*, ovo je moj manifest, proglašavam novo, nepatološko doba, civilizacija kakvu smo do sada poznavali više ne postoji.

Nakon što pročitate ovaj leksikon, jako ćete paziti na svaki trenutak u kojem nekoga proglašavate ludim, bolesnim ili psihopatom. Iz straha da ne kažete nešto krajnje hiperbolično, gigantski uvećano, eksponencijalno afektivno, kao što ću u ovom leksikonu govoriti ja. Ponekad. A nekad ću govoriti i tihim, mirnim, mudrim glasom, suzdržanim, u litoti i eufemizmima. Bit ću malo overstated, malo understated. A bit ću i samo stated. Pa ću govoriti *as is*. Dva i dva će ponekad biti milijun, ponekad pet, a ponekad samo četiri. Ako me želite dijagnosticirati kroz ovaj leksikon, tragajte za polovima, mojima *ups and downs*, malo je ona gore, a malo je dolje. ja sam i prva i druga. Ali i treća. U sredini, unutarnji medijator svojih polova. Ako to ne shvatite, loš ste dijagnostičar“ (Matijašević, 2006, 73 – 74).

Leksikon je, dakle, mjesto slobode, prekranja stvarnosti imenovanjem onoga što bi trebalo biti očito, ali nije. Leksikon je također mjesto gdje se ironičnim iskazom o istinosti vlastite istine demaskira arbitarnost istina kolektiva. Također se apsolutno izriče autoričinu istinu, jer ona je vladarica teksta čiji je manifest samodostatan, manifest ne treba izvanska opravdanja.

Leksikon je mjesto gdje autorica poziva na to da je čitatelj analizira, koristeći njezine analize kao materijal. Matijašević zamjera Freudu što „nije volio glazbu i vjerovao je samo u razum“, piše mu: „njedno tvoje pismo, kao ni tvoja autobiografija ne govore mi ništa o tebi kao čovjeku jer si uvijek pisao pod statusom psihanalitičara“ (ibid, 148). Leksikon je, dakle, mjesto u kojem se funkcija psihanalitičarke nadilazi da bi se postalo osobom. Leksikon je psihanaliza u slobodi.

Crna limfa/zeleno srce zbirka je tekstova koje bi se s podjednakom vjerojatnošću moglo zateći da se šire zrakom s profesorske katedre i da kruže iznad psihanalitičareve fotelje. Moglo bi ih se načuti u nedjelju popodne iznad šalice nečijeg čaja. Melankolični su kao idealizam u bočici, duhoviti kao nožić na balu, mudri su kao mrvice otpale s velike pogache. Govore o zelenim (čistim) srcima i njihovim susretima s crnom limfom – tekućinom koja je zasićena toksičnim obrambenim mehanizmima.

Može ih se čitati i ako niste upoznati sa psihanalitičkim diskursom. Opstaju na ironiji i paradoksu. Ipak, u tom slučaju preporučam da čitatelj(ica) nabavi oštar pogled. Prema drugima, naravno. I pogotovo prema sebi.

Iz biografije:

Željka Matijašević rođena je 1968. godine u Zagrebu. Diplomirala je komparativnu književnost i francuski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a magistrirala i doktorirala na Sveučilištu Cambridge (Trinity College) tezom o odnosu lacanovske psihanalize i filozofije. Zaposlena je na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Temeljni joj je znanstveni interes teorijska i primjenjena psihanaliza. Autorica je pet knjiga: *Lacan: ustrajnost dijalektike* (Zagreb: HFD, 2005), *Strukturiranje nesvesnog: Freud i Lacan* (Zagreb: AGM, 2006), *Uvod u psihanalizu: Edip, Hamlet, Jekyll/Hyde* (Zagreb: Leykam, 2011), *Stoljeće krhkog sebstva: psihanaliza, društvo, kultura* (Zagreb: Disput, 2016) te *Crna limfa/zeleno srce: alternativni leksikon duše* (Zagreb: Durieux, 2016).

Natalija Miletić

Sjeta, sjećanja i ožiljci

(Vesna Rogulja Mart: *Granice*, Matica hrvatska Sisak, 2016.)

Terapijski učinak ispisivanja vlastite drame sve je češće baza suvremene književne produkcije i taj se proces može promatrati kritički, ali se ne može zanemariti kao činjenica. Iskrenost emocije pri tome je ono što nas vuče autobiografskim elementima i ponekad smo spremni ne očekivati visoku umještost stila. Posebno smo laci na priče iz susjednih dvorišta u kojima nalazimo prepoznatljive motive za rekonstrukciju osobnih priča. Detektivski i često nepravdedno raspravljam o točnosti, istinitosti i vjerodostojnosti, ne dopuštajući tekstu otklone i odlazak u fikciju. Međutim, iako govorimo o igri značenja, u konačnici se takvim pristupom zapisuje sjećanja, i uz književnu, tekstovi dobivaju i povjesnu vrijednost, postaju polazišta za moguća istraživanja objektivnih činjenica. U jednom takvom kolopletu značenja našla se i autorica knjige „*Granice*“ koja je pri tome, želeći se maknuti iz dnevničkog, posegnula za gustim slikama izgovorenim proznom poezijom. Na taj je način otvorila put emociji i u potpunosti se odmakla od rekonstrukcije realiteta vremena o kojem govorи. Izbjegavanjem čvrstog kostura povijesnih činjenica, ostaje u osjećaju likova, u onome što se kroz arhive i ljetopise ne upisuje u povijest, te bježi u literarno i to je ono što autorici daje legitimitet književnog. Do sada je objavila dvije knjige, „Ona nikada nije vidjela“ u izdavačkoj kući Aura 2013. godine i „*Granice*“ u Matici hrvatskoj Sisak 2016. godine.

U prvoj knjizi, „Ona nikada nije vidjela“ Vesna Rogulja Mart progovara fragmentima izgovorenima u dahu, rečenicom neskriveno uronjenom u poeziju. Koristi glas ženskog dijela obitelji u rekonstrukciji povijesnih događanja smještajući osjećaj u centralnu odrednicu teksta:

„Bijela zidana katnica nadvila se nad tihom Odrom. Bjelina kao tišina. Izvana. Unutra zvuci. Svaki dan njena majka satima sjedi u jednoj od prostorija. U jednoj za singericom, u drugoj za klavirom. U jednoj što mora, u drugoj što želi. Omama ju je naučila oboje. Zvuci su utihnuli. Nema više ni omame, ni mame, ni singerice, ni klavira. Samo slike kako je život mogao biti drugačiji.“

U drugoj knjizi „*Granice*“, koristi isti postupak samo ovaj put glas daje muškom dijelu loze. Tekst je mješavina nostalгије, etnologije i povijesti Hrvatske Kostajnice. Već sam naslov predstavlja poigravanje riječu koja sugerira zatvorenost želeći progovoriti o svemu onome što je onkraj i izvan granica. U doslovnom, geografskom smislu radnja je smještena na sjecište kultura, na mjesto gdje se, ovisno o političkim poremećajima, kulture stapaju, miješaju ili cijepaju do neprepoznatljivosti. Svaka od tih promjena ucrtava se u konture grada, ali i u duše stanovnika. Taj sveprisutan proces rušenja i građenja okreće ih prirodi, sjeti i sjećanjima, odnosno onome što je naoko neotuđivo. Motivi teksta tada postaju Una, Djed, kostajničke pletenice, šuma, smijeh i ples. U prenesenom pak smislu, u onom koji govorи o mijenjama i prolaznosti života, autorica progovara o ožiljcima koji nastaju pri svakoj od tih promjena, govorи o selekciji sjećanja i frakciji identiteta koji rekonstrukcijom dolaze do oprečnih postavki teško razmršivilim racionalnim pristupom. Činjenice se sudaraju i lome, a likovi gube tlo pod nogama, jer im, osim otetih zagrljaja, povijest ne ostavlja ništa. Stoga se kroz tekst provlače sobe i kuće kojih više nema, običaji koji su ispunjavali te prostorije, sjećanja koja se pokušavaju vezati uz konkretno.

„Ruka nove žene nije milovala, nije tukla. To nije bila ruka koja se doticala moga tijela. Inertna prilika u mojim budućim desetljećima. Sjećanje na lik majke je izbljedio, ali sjećanje na tu novu ženu svelo se na inertne ruke“

Formulaičnost epskih minijatura u kombinaciji s lirikom sjećanja, djelo smješta u rubnu vrstu, u pjesmu u prozi koja je sama po sebi definirana kao granična, te se i time knjiga potvrdila kroz vlastiti naslov. Autorica je u potrazi za izričajem, u potrazi za korjenima, u potrazi za smirajem emocije stigla na rubove koji definiraju osnovno, ali se u tom centralnom, bazičnom ne zadržavaju. U promjenu je upisala osjećaje jedne obitelji, glasom muškog dijela loze, i ostavila onima koji dolaze da upisuju dalje.

Siniša Matasović

Lepršava krvna slika uspavanoga društva

(Ljerka Car Matutinović: *Život bezbrižan i lepršav*, Naklada Đuretić, 2016.)

Nova prozna knjiga ugledne književnice Ljerke Car Matutinović *Život bezbrižan i lepršav*, sastoji se od izabranih priča iz četiri ranije objelodanjene zbirke priča ove vrsne satiričarke: *Predragi kutek* (1981. – 1984.), *Animator* (1987. – 1990.), *Prolaz smrti* (2002.), *Život bezbrižan i lepršav* (2006. – 2009.). Razigrani je to i maštovit rezime autoričinog dosadašnjeg proznog stvaralaštva obojen konstantno prisutnim ironijskim zapletima i preratima, nerijetko začinjenima profinjenim humorom i suptilnim eroškim opisima.

Svjesna krutosti svijeta koji je okružuje i brzine kojom se isti udaljava od pojedinca, autorica mu kroz svoj prozni iskaz pristupa ležerno, neopterećena otprije ustanovljenim književnim dogmama. Naslovi njezinih priča, već sami po sebi humoristični, često su popraćeni tim više duhovitijim i sarkastičnim podnaslovima/komentarima. Ovo se poglavito odnosi na priče iz dviju novijih zbirki *Prolaz smrti* i *Život bezbrižan i lepršav*. U tom dijelu svojih priča autorica će rado odlutati izvan okvira današnjeg trenutka, ponajprije u srednjovjekovno vrijeme plemića, princeza, baronesa, markiza i njima podređenih podanika, međutim, to u ničemu neće umanjiti suvremenost obrađivanih tema i obrazaca ponašanja po kojima ljudi, ionako, funkcioniraju neprestano kroz povijest. Ljubavne intrige, utrka za novcem (kojega im nikada nije dosta), nepotizam te šarolika lepeza prevara i spletki neke su od osnovnih značajki i preokupacija njezinih junaka.

Posebnost ovako realizirane proze počiva na urođenom spisateljskom instinktu autorice, koji joj omogućava da redovito pogđa u samu srž ljudskih odnosa i aktualnosti koje te odnose definiraju. To je jasno vidljivo već u prvoj zbirici priča *Predragi kutek*. Ona je sastavljena od priča čija je radnja još uvijek smještena u sadašnjost. Ali što je točno ta naša (pre)čijenjena sadašnjost? Čitajući te priče napisane početkom osamdesetih godina prošloga stoljeća, vrlo lako ćemo se zavarati pa za mnoge od njih pomisliti kako su napisane jučer, danas, sutra... Naprsto je zapanjujuća poznanja da se stvari kroz posljednjih tridesetak godina

nisu pomaknule s mjesta. Zapanjujuća je i lakoća kojom Ljerka Car Matutinović detektira i ogoljuje njihove najosjetljivije segmente. Jer kada nam netko spomene činovnike čiji opis funkcija glasi: zamjenik tajnika i zamjenik zamjenika tajnika (priča: *Zlatna duša*), teško ćemo se oteti dojmu da se dotične etikete ne odnose na nekoga od političara prisutnih na današnjoj hrvatskoj sceni. Nadalje, u naslovnoj priči te prve zbirke *Predragi kutek*, autorica se bavi problemima nagle urbanizacije i divlje, nestručno izvedene gradnje. U njoj sažima brojne manjkavosti i anomalije današnjeg kapitalistički ustrojenog, potrošačkog društva. Ruše se stara naselja prigradskih, priobalnih gradova kako bi se, pod izlikom prosperiteti i komfora, podigli novi, moderni blokovi zgrada. Zemljишte je otkupljeno pod sumnjivim okolnostima, stanovnici su za vrijeme izgradnje izmjешeni u neadekvatni zamjenski smještaj, a kada se ponovno usele u svoje, sada nove stanove smiješne kvadrature, ubrzo će uvidjeti obmanu. Betonizacija je u potpunosti preuzeila primat nad nekadašnjim zelenilom i parkovima, a kroz temelje zgrada doslovce izbjiga korov. Ništa sporno, reći će mnogi, to su stvari na koje smo ionako naviknuli. Istina. Međutim, ponavljam, radi se o priči napisanoj u prvoj polovici osamdesetih godina prošloga stoljeća, konkretno 1984. godine. Nastala je u vrijeme za koje nas brojni akteri uvjерavaju kako je bilo bolje od današnjeg – vrijeme *blagostanja*. Ljerka Car Matutinović svojom prozom uvjerljivo, pa čak i pomalo vizionarski, razotkriva i poništava takve i slične opsjene.

Retoriku je dodatno naoštirla u već apostrofiranim srednjovjekovnim pričama. Za njih će u uvodu priče *Mladica iz kuće Giovanetti* sama spremno primjetiti, citiram: "Ova je priča opčnjena čarolijama upravo kako i priliči srednjovjekovnom okružju. Ništa u njoj nije stvarno, a opet se sve moglo zbiti." Većini svojih junaka u tim iskričavim pričama, koje bismo na određeni način mogli nazvati i suvremenim, poučnim bajkama za odrasle, nadjenula je indikativna, šaljiva imena: Ružica Trnoružica, Kupid od Pancete, Crostino Sveradeći (zvan Tuttوفare), gospa Currarina,

mala Trubaljika, itd. Takav ležeran i uistinu lepršav pristup tekstu, sugeriran kroz naslov knjige, omogućio je autorici da se do kraja zaigra i servira čitatelju autentičnu krvnu sliku inertnoga društva. Ono što je ranije komparirala i konstatirala u relaciji sadašnjost – prošlo stoljeće, sada samo proširuje i potvrđuje na relaciji sadašnjost – Srednji vijek. Pojedinci koji su se znali snaći i pobrinuti za sebe u Srednjem vijeku, snašli bi se i danas. Dok su jedni ispaštali svoje grijehе i ginuli na vješalima, drugi su pronalazili načine kako da iskoriste svoj imetak i poznanstva u cilju izmicanja pravdi. Ovako na to gleda sama autorica u priči *Markiza Maria Dalla Chiesa*: "Na kraju moramo naglasiti da ni u ono srednjovjekovno vrijeme kao ni danas, nije funkcionirala pravna država, već su pojedinci, feudalci i njihovi vazali krojili pravdu."

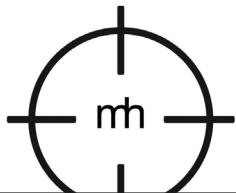
Valja istaknuti kako je stil pisanja Ljerke Car Matutinović izrazito protočan i komunikativan. Književnica se tako u svojoj prozi ne libi upustiti u povremenu konverzaciju sa čitateljima kako bi im uslijed same priče približila i pojasnila mehanizme i razloge njezina nastanka. O tome u svom osvrtu na hvaljenu autoričinu priču *Ljubavni jadi Ružice Trnoružice*, na Radio Zagrebu 1986. godine, jezgrovito

progovara Ante Matijašević, citiram: "Inače, autorica se često obraća čitatelju, otkriva mu svoju zaboravnost, način pričanja, namjere, pa i to kako bi je zadržala na uzdi, da joj ne skrene, i tako na neki način kao da izlazi iz priče, da bi zadržala pažnju do kraja budnom... Ima tu nešto od modela usmenog pripovijedanja, što bijaše u početku priče uopće, i kojemu se vraća kao mogućem osvježenju. To se vidi i u jeziku. On je naime posve govorni, svakidašnji, bez onih čišćenja što ih lijepa književnost, po svom bontonu, zahtijeva."

Iz ovdje nabrojanih, ali i mnogih drugih razloga važnih za bogat i upečatljiv književni opus Ljerke Car Matutinović, važno je pozvati poklonike pisane riječi, a napose autore mlađih generacija prisutne na našoj književnoj sceni, da se dodatno upoznaju s njezinim radom kako bi iz istoga izvukli benefite za svoja predstojeća spisateljska nastojanja.

Slavko Jendričko

CRNI KRUGOVI

Cijena: 60,00 kn

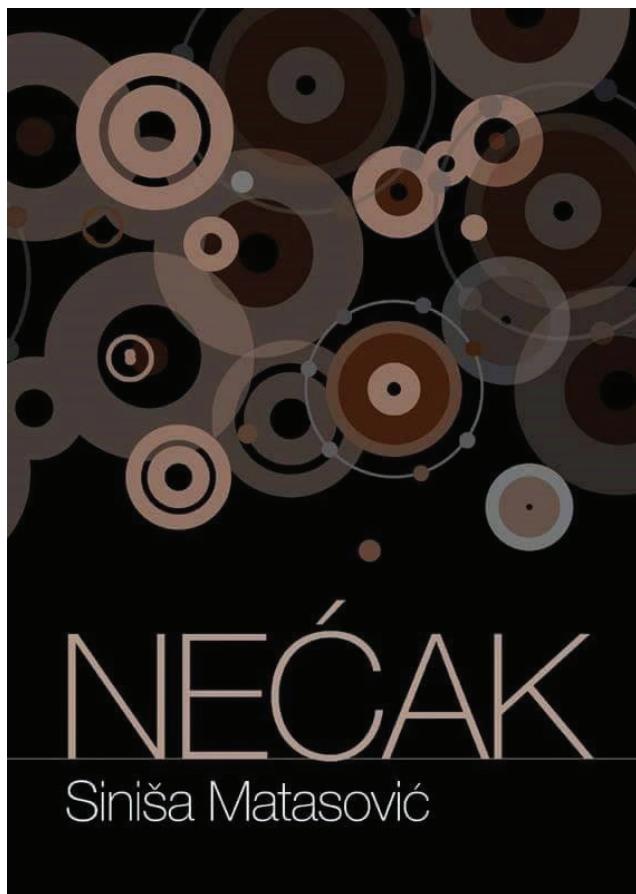
SLAVKO JENDRIČKO

STRIEGLOVI HOLOGRAMI

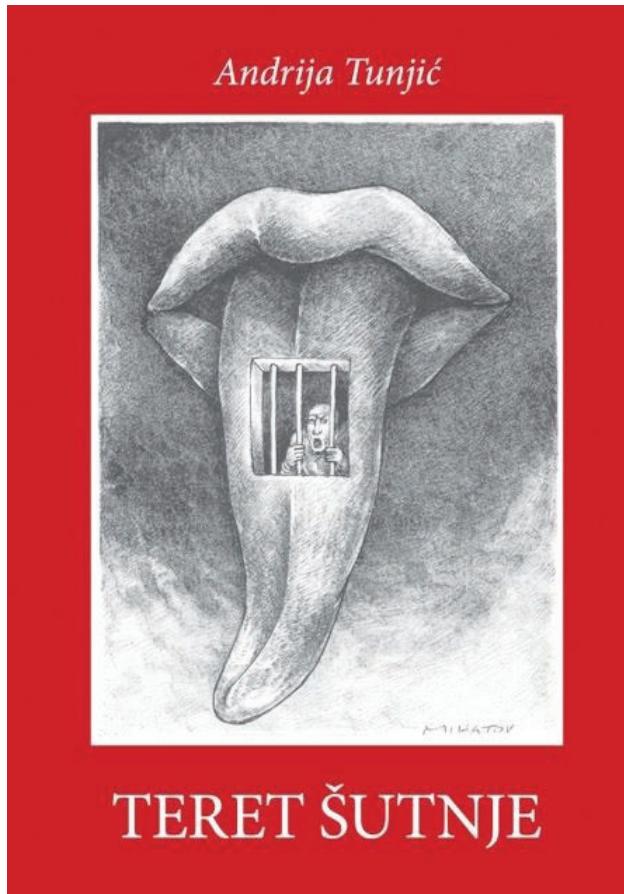

mh

Cijena: 60,00 kn

Cijena: 110,00 kn

Cijena: 185,00 kn

Sunce za malu M.

Nataša Nježić Bublić

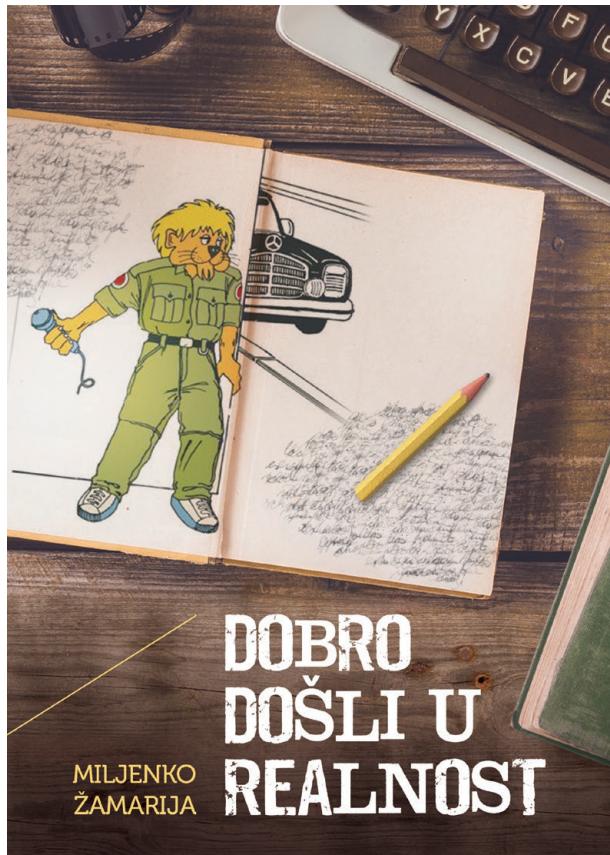
Cijena: 90,00 kn

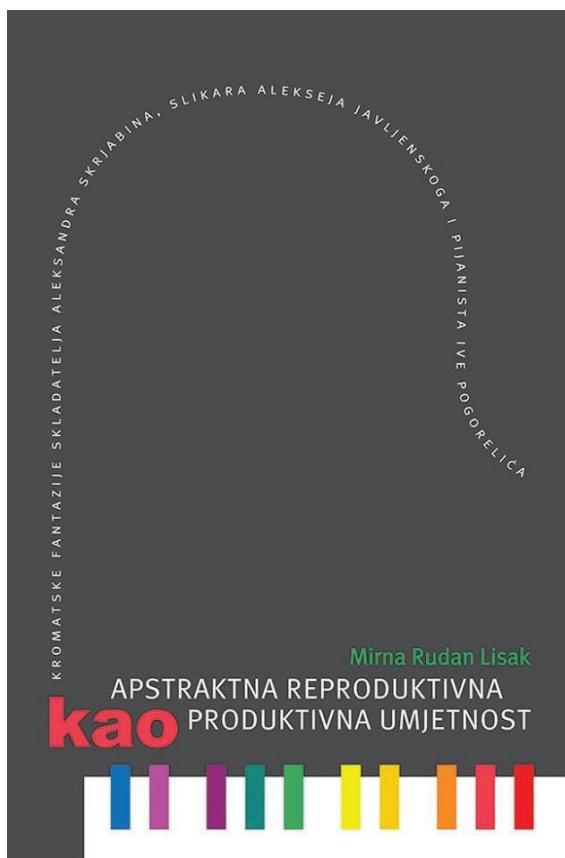
Vesna Rogulja Mart

SINIRLARI
GRENZEN
GRANICE

Cijena: 70,00 kn

Cijena: 70,00 kn

Cijena: 135,00 kn

Knjige možete naručiti na mail: maticasisakogranak@gmail.com

Miroslav Mićanović

Pas Ivana Rogića Nehajeva

Vozimo se prema vrhu Heinzlove i
sutan je, siv i ziman, vrijeme neodređeno,
kolona ispred spora i s puno bijesa.
Nisam nešto poznat kao osobito
oprezan čovjek, ali podižem glavu i
gledam naprijed čvrsto držeći volan,
jer djeca su iza mene i repertoar je
razveden i bogat, od šutnje moje
žene do njihove gladi, od zajedničkog
nezadovoljstva i očekivanja.
Hoću reći sva je prilika
za ozbiljnost i ne propuštam takvu šansu:
gledam naprijed i oprezno vozim. Ali
svu rutinu naruši prizor ispred mene.
Poslije prvog semafora i skretanja na
glavnu auto-cestu, s njezine lijeve i desne strane,
horda pasa, izmučeni, sivi, zapušteni
okupljeni oko praznine što se jedva nazire
u pozadini, zalijeću se jedni u druge i laju.
Ne znaš je li riječ o igri, objestii ili borbi
na život i smrt. I što bi se sve moglo dogoditi:
što ako napuste opasni rub pločnika
i sjure se s obje strane travnjaka na asfalt, prema
nama. Nestvarna je ravnodušnost radnika
na benzinskoj, valjda već znaju o čemu se
radi, možda to danima i noćima gledaju
i ne obaziru se ni na što oko sebe misleći samo
o benzinu, pljačkašima i njihovim pištoljima
i puškama.
Pažljiv sam, vrlo pažljiv i prestajem govoriti
sam sa sobom. Upirući pogled u polumrak,
pojačavajući svjetla, osjetim slabost i drhtanje,
ne smijem reći nesigurnost, zabrinutost ili strah,
ugledam psa koji se izdvaja i počinje trčati s
jedne na drugu stranu, kao da je izgubio svoj čopor,
kao da ne pripada nikome, kao da je neodlučan
ili možda ranjen. Ta se zvijer od psa zalijeće sad na
jednu ili sad na drugu stranu i negdje napola ili već
pri kraju odustane i vrati se. Ostaje sam na auto-cesti
ne obazirući se na sviranje, blicanje, ili valjda
već unezvijeren od svega toga hita prema nekoj
svojoj izgubljenoj divljini. Što se događa? Ne znam.
Mogao bi to biti pas Ivana Rogića Nehajeva,
pomislim, jer znao sam ih tu viđati kako predvečer
uredno, s koraka na korak, hodaju zajedno.
Osamljeni, napušteni, zatvoreni, zadovoljni? Ne znam.
Ali ne nije, nemoguće, kažem na glas, nije to pas
Ivana Rogića Nehajeva. I krenemo nekako dalje,
sve se smiri, pas i oba čopora nestanu u svom
mraku i mi nastavimo voziti pod škrtim noćnim
svjetlima, u svoje stanove, u svoje kuće,
u svoje šume, u svoju divljinu, u svoje samoću.
Ali nikako me ne napušta
slika psa i ta neodređenost njegova bježanja i trka.
Što je on htio i što je tražio? I zašto sam samo pomislio
da bi to mogao biti pas Ivana Rogića Nehajeva?